

Viru-Roela seltsi- ja hariduselu ajaloost

Uno Trumm

Rakvere 2023

Sisukord

SISUKORD	2
1. ROELA KULTUURI- JA SELTSIELU	6
SISSEJUHATUS	7
ALLIKAD.....	7
1. ROELA MUUSIKALIS-KIRJANDUSLIK SELTS (1909–1917)	10
ROELA MUUSIKALIS-KIRJANDUSLIKU SELTSI ASUTAMINE.....	10
SELTSI PÕHIKIRJAST	11
SELTSI TEGEVUSEST 1909–1917	13
SEGAKOOR	16
PASUNAKOOR	20
NÄITEMÄNGU ALGUSEST ROELAS.....	22
RAAMATUKOGU	24
JÜRI HANSAR.....	27
2. ROELA VABATAHTLIK TULETÕRJEÜHING 1910.–1918. AASTAL	29
ROELA VABATAHTLIKU TULETÕRJEÜHINGU ASUTAMINE	29
ÜHINGU PÕHIKIRJAST	30
ÜHINGU TEGEVUS 1910.–1918. AASTAL	32
4. ROELA MUUSIKALIS-KIRJANDUSLIK SELTS (1918–1940)	35
SELTSI TEGEVUS.....	35
SELTSIMAJA	38
PIDUDEST JA NENDE KORRALDUSEST.....	42
SEGAKOOR	46
PASUNAKOOR JA TEISED MUUSIKAKOLLEKTIIVID.....	48
NÄITEMÄNG	50
SELTSIELU TEGELASTEST	51
RAAMATUKOGU 1918–1940	53
<i>Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu</i>	53
<i>Roela valla avalik raamatukogu</i>	54
5. ROELA VABATAHTLIK TULETÕRJEÜHING EESTI VABARIIGIS (1918–1940)	60
TULETÕRJEÜHID JA ÜHINGU LIIKMED 1920.–1930. AASTATEL.....	60
ROELA VTÜ ALTSERVA (TAMMIKU-LIIVA) OSAKOND.....	62
ÜMBERKORRALDUSED TULETÕRJES 1937. AASTAL.....	63

ÜHINGU VARADEST	65
VTÜ VALMISOLEK: KAHJUTULED JA REVIDEERIMISTE TULEMUSED	68
6. ROELA KULTUURIELU JA VTÜ OKUPATSIOONIDE AJAL (1940–1944)	71
ROELA VTÜ OKUPATSIOONIDE AJAL (1940 – 1944)	71
SELTSIELU	72
RAAMATUKOGU	73
ROELA VALLA RÄNDRAAMATUKOGU	75
2. ROELA ALTSERVA KULTUURI- JA SELTSIELU.....	77
SISSEJUHATUS	78
ALLIKATEST	78
1. TAMMIKU RAAMATUKOGU SELTS.....	80
TAMMIKU RAAMATUKOGU SELTSI ASUTAMINE.....	80
SELTSI TEGEVUSE ALGUSEST	82
ORELI OSTMINE KOOLILE – SELTSI AVALIKU TEGEVUSE TIPPHETK	83
SELTSI TEGEVUSE HÄÄBUMINE JA LÖPP.....	85
2. ROELA-ALTSERVA MAANAISTE SELTS.....	89
ROELA-ALTSERVA MAANAISTE SELTSI LOOMINE JA TEGEVUSE ALGUS	89
SELTSI PÕHIKIRJAST	90
SELTSI JUHTIMINE	91
KÕNEKOOSOLEKUD JA REFERAADIÕHTUD	92
KURSUSED.....	93
PEOD	96
EKSKURSSIOONID JA VÄLJASÕIDUD	97
ALTSERVA PERENAISTE MUNAÄRI	97
1. ROELA-ALTSERVA HARIDUSE SELTS	100
ROELA-ALTSERVA HARIDUSE SELTSI ASUTAMINE	100
SELTSI PÕHIKIRJAST	100
SELTSI TEGEVUSEST	102
2. ALTSERVA SELTSIDE RAHVAMAJA	103
VANA KOOLIMAJA ÜLE VÕTMINE.....	103
3. MAJANDUSÜHISUSED.....	105
1. VIRU-ROELA KARTULIÜHISUS.....	106
ÜHISUSE TEGEVUSE ALGUSEST.....	106

ÜHISUSE PÕHIKIRJAST	107
ÜHISUSE TEGEVUSEST	109
2. VIRU-ROELA MASINATARVITAJATE ÜHISUS	116
ÜHISUSE TEGEVUSE ALGUS	116
ÜHINGU PÕHIKIRJAST	117
ÜHISUSE TEGEVUSEST	120
3. VIRU-ROELA PIIMATALITUSE ÜHISUS	122
ÜHISUSE TEGEVUSE ALGUS	122
ROELA PIIMATALITUSE ÜHISUSE LIKVIDEERIMINE.....	130
ROELA KOOREJAAM.....	132
4. VIRU-ROELA TURBAÜHISUSED	134
I ROELA TURBAÜHING.....	134
TEISED PIIRKONNA TURBAÜHINGUD.....	136
5. VIRU-ROELA TARVITAJATE ÜHISUS.....	138
ÜHISUSE TEGEVUSEST.....	138
VARGAD ÜHISKAUPLUSE VARA KALLAL	140
ÜHISUSE LIIKMESKONNAST JA JUHTIMISEST.....	141
6. ROELA VALLA ÜHISTEGELIK KINDLUSTUSKASSA	144
ROELA ÜHISTEGELIKU KINDLUSTUSKASSA TEGEVUSEST.....	144
7. LUHTUNUD ÜHINGUD	146
VIRU-ROELA KONTROLLÜHING.....	146
VIRU-ROELA NOORTE MAATULUNDUSKLUBI.....	146
VEEÜHINGUD.....	148
<i>Roela-Saara veeühing.....</i>	<i>149</i>
<i>Liiva-Tammiku veeühing.....</i>	<i>149</i>
<i>Rasivere-Tammiku veeühing</i>	<i>150</i>
<i>Rasivere veeühing.....</i>	<i>151</i>
<i>Roela-Liiva veeühing.....</i>	<i>151</i>
4. ROELA JA ALTSERVA HARIDUSELU 1944. AASTANI	152
SISSEJUHATUS	153
1. HARIDUSELU KUNI 1917. AASTANI	155
ESIMESED KOOLID VIRU-JAAGUPI KIHELKONNAS JA ROELAS	155
ROELA VALLAKOOL.....	156

Õppetööst	157
Õpetajatest	160
Koolimaja ehitus- ja remonditöödest	165
Õpilastest	167
Roela ministeeriumikoolist	168
TAMMIKU VALLAKOOL	174
Õppetööst	174
Õpetajatest	179
Koolimaja ehitus- ja remonditöödest	181
ROELA MÕISAKOOL	187
Õpetajatest	187
Koolimaja	189
Mõisa lasteaed	190
2. KOOLID EESTI VABARIIGI AJAL.....	193
MUUTUSTEST ÕPPETÖÖS	193
ROELA 6. KLASSILINE ALGKOOL	197
Õpetajatest	197
Koolimaja ehitus- ja remonditöödest	202
TAMMIKU 4. KLASSILINE ALGKOOL	206
Õppetööst	206
Õpetajatest	208
Koolimaja ehitus- ja remonditöödest	212
3. KOOLID OKUPATSIOONIDE AJAL (1940–1944).....	220
MUUDATUSED KOOLITÖÖS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI AJAL (1940–1941)	220
KOOLID SAKSA OKUPATSIOONI AJAL (1941–1944)	225
Roela algkool	229
Tammiku algkool	231

1. Roela kultuuri- ja seltsielu

Sissejuhatus

20. sajandi algusaastail peeti Roela mõisa piirkonda metsakolkaks, mis teistest maha jäi ja seetõttu harva ajakirjanduse pilku väärís. Juba 1901. aastast tegutsesid Roelas küll pisike raamatukogu, segakoor ja orkester, kuid agaraid ja tegutsemishimulisi inimesi ühendavat seltsi piirkonnas ei olnud. Kui valdavalt mõisaga seotud ametimehed algatasid ja said 1909. aastal tegevusloa Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi (edaspidi Roela MKS) asutamiseks, oli see esimene piirkonnas asutatud selts, mis koondas enda varju alla kogu piirkonna senise kultuuritegevuse, nii raamatukogu, segakoori, näiteseltskonna kui ka orkestri. Selts tegutses lakkamatult ja viljakalt kuni 1940. aasta septembrini, mil suleti seoses Nõukogude okupatsioonivõimude tegevusega. Kuigi Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944) MKS-i taastamine võimalik ei olnud, tegutsesid endiselt edasi seltsi segakoor ja raamatukogu.

Roela MKS rajamine andis tõuke ka teiste kohalike seltside tekkimiseks. Nii olevat – toonase ajakirjanduse hinnangul – vastukaaluna Roela MKS-i kogunenud saksikuma seltskonna tõusiklikule käitumisele hakatud juba 1909. aastal organiseerima valdavalt taluperemehi ühendanud Roela Vabatahtlikku Tuletõrjeühingut (edaspidi Roela VTÜ), kuhu siis ka paljud algul MKS-iga ühinenud astusid. Hiljem siiski seltside suhted normaliseerusid ning mõlemad mahtusid oma tegevusega ära Roela VTÜ seltsimajja, mille ehitamist ka MKS oma vahenditest toetas.

Järgneva uurimuse eesmärgiks on valgustada Roela MKS-i ja VTÜ tegevust niivõrd, kuivõrd see olemasolevate arhiivi- ja ajakirjanduslike allikate ning mälestuste põhjal võimalikuks osutub ning vaadelda tema tegevussuundi kohaliku rahva vaba aja sisustamisel ning inimesi, kes nende juhtimisel ning erinevates tegevustes kaasa löid. Ajaliselt katab uurimus aastaid 1901–1944.

[/RMF1408_14.tiff/](#)

Foto 1. Sellel 20. sajandi alguse grupipildil olevad Roela lapsed olid kohaliku seltsielu algusaegade kaasaegsed (RMF 1408:14)

Allikad

Nii Roela MKS-i kui ka VTÜ loomisest annavad aimu nende registreerimistoimikud. Roela MKS-i järgnevast tegevusest annavad aimu Eestimaa kubermangu seltsiasjade nõukogusse saadetud tegevusaruanded aastaist 1909–1915, kuid VTÜ-l nii hästi ei läinud, sest säilinud on ainult 1915. aastal koostatud aruanne, mis käsitles ühingu tegevust 1914. aastal.¹ Aruandeaasta

¹ EAA 44, 1, 15–20, 23; EAA 44, 1, 291; EAA 44, 1, 476.

algas jooksva aasta 1. aprillil ning lõppes järgneva aasta 31. märtsil, mistõttu seltside üldkoosolekud toimusid tavaliselt märtsi lõpupoole.

Roela MKS-i ümberregistreerimise toimik vastavalt noore Eesti Vabariigi seadustele pärineb 1919. aastast.² Roela MKS-i ja selle raamatukogu kohta aastail 1921–1944 sisaldusid andmed – ankeedid, aruanded, toetuse määramise otsused jms – Viru Maavalitsuse Haridusosakonna kirjavahetust sisaldavais toimikuis.³

Kõige parem informatsioon seltsi korraldatud pidude ja nende kava ning löbustuste kohta Eesti Vabariigi ajal, leidis Roela piirkonna konstaabli kirjavahetust sisaldavates kaustades. Kahjuks polnud kõik toimikud säilinud ning andmeid oli võimalik saada ainult ajavahemikest 10. mai 1927 kuni 4. märts 1931 ja 1940. aastast.⁴ Peokuulutusi ning mõnikord ka pidude ülevaateid, eriti juhtudel, mil toimus skandaalseid sündmusi – avaldasid aeg-ajalt ajalehed Wirulane (1924–1934) ja Wirumaa Teataja (1925–1940).⁵ Seltsielutegelaste kohta andis üsna head informatsiooni ajalehes Wirumaa Teataja 1933.–1934. aastal ilmunud pikem järjejutt „Ringwaade Wiru-Roelast“.⁶

Kasutatud on ka Julie Kulliku, Moorits Keskküla ja Leontine Valteri mälestusi, mida on talletanud omaaegse Rakvere Muuseumi (praegu SA Virumaa Muuseumid) töötajad. J. Kulliku mälestused hõlmavad tema tegevust segakooris aastail 1901–1903, M. Keskküla koostas Roela segakoori juhi Jüri Hansari biograafia ning L. Valteri mälestustest leidis nii mõnegi infokillu näiteseltskonna tegevuse kohta.⁷

Roela VTÜ ümberregistreerimistoimik pole kahjuks säilinud ning ühingu tegevusest 1920. aastatel on üsna vähe informatsiooni. Mõnda sisaldab vana tuletõrjuja Jaan Väinaste (enne eestist Veinmann) mälestustel põhinev kodu-uurimistö „Roela Tuletõrje Seltsi ajaloost 1909–1940“, kuid kahjuks ei vasta kõik selles esitatud faktid dokumentide abil kontrollitavas osas alati tõsioludele. Samas ei saa ka nõuda, et küsitlav mäletaks täpselt kõike oma pika elu jooksul toimunut.⁸

Roela VTÜ ajalooga tegelemist raskendab tõik, et teine samanimeline VTÜ tegutses Tartumaal Roela vallas ning puhuti on arhiivitoimikutes segamini mõlema ühingu dokumendid.⁹

² ERA 14, 3, 912.

³ ERA 3138, 1; ERA 3138, 2.

⁴ ERA 26, 3, 759–762.

⁵ Mõlemad väljaanded on digitaalselt leitavad keskkonnas DIGAR (dea.digar.ee).

⁶ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 145, 148; 1934, nr 2, 4, 11, 14, 15.

⁷ RM 2657 Ar1k 527; RM 2710 Ar1k 531:1; RM 2710 Ar1k 531:2; RM 4223 Ar1k 916:3.

⁸ Malle Pärlin, Silva Junolainen, 1984. Roela Tuletõrje Seltsi ajaloost 1909–1940, 5. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletõrje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (30.09.2023).

⁹ Vt nt: ERA 2818, 1, 1764; ERA 2818, 1, 1972.

Enamus ühingu tegevust käsitlevatest allikatest pärinevad Eesti Üleriikliku Tuletõrje Liidu (EÜTL, hiljem ka Eesti Vabatahtliku Tuletõrje Liit) arhiivist, kus leidub ühingu kirjavahetust EÜTL-iga, aga ka EÜTL-i kogutud tegevusaruandeid aastatest 1933–1936 ning 1939–1943.¹⁰ Pärast 1937. aastal tehtud seadusemuudatust, mille käigus kõik tuletõrjeüksused koondati ühtsesse struktuuri ning allutati politseile, sisaldub tuletõrjega seotud materjale ka Eesti Tuletõrje Korpuse arhiivis.¹¹ Üht-teist võib leida ka varasemast perioodist, kuna aeg-ajalt saatsid kohalikud konstaablid jaoskonnakomissarile ettekandeid hinnangutega tuletõrjeühingu valmisolekust, meeskonna väljaõppe tasemest ning tehnilisest varustatusest ja tulekustutusvahendite korrasolekust.¹² VTÜ pidude kohta leidis materjali eespool mainitud kohaliku konstaabli kirjavahetuse kaustades. Üsna palju kajastasid VTÜ tegevust ka kohalikud ning vahete-vahel ka üle-eestilised ajalehed.

¹⁰ ERA 2818, 1, 274; ERA 2818, 1, 339; ERA 2818, 1, 829; ERA R-708, 1, 19; ERA R-708, 1, 29.

¹¹ ERA 2001, 1, 66; ERA 2001, 1, 134.

¹² ERA 26, 3, 70; ERA 26, 3, 616.

1. Roela Muusikalis-kirjanduslik Selts (1909–1917)

Seltsiliikumine algas Roelas suhteliselt hilja, 19. sajandi viimaseil aastail etendati esmakordselt näitemäng ning 1901. aastal puhuti elu sisse segakoorile ja pasunakoorile. Nende tegevus sõltus aga üksikute eestvedajate teotahetest ja võimalustest ega olnud seega jätkusuutlik. Kindlama aluse said kõik mainitud tegevused alles siis kui 1909. aastal loodi Roela MKS ja 1911. aastal Roela VTÜ.

Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi asutamine

Nagu öeldud, peeti Roela piirkonda 20. sajandi alguses mahajäänud ja väheerksaks nurgataguseks, mille kohta ajalehtedestki midagi väga harva võib leida. Ajalehe Postimees sõnul „*Roela rahwas on siinamaani küll palju halbu sammusid omas elus teinud, aga nüüd hakkab asjaolu juba mõnest küljest paranema, olgugi et joomine ikkagi weel, iseäranis noortemeeste juures, kui uhkuse asjaks on*“. Siiski olevat sealgi tekkinud „*ringkond ärksamaid noormehi, kes joomise ja pitsballide vastu wõitlema hakkasiwad*“.¹³

/eaa0044_001_0000291_00003_t.jpg/

Foto 2. Lehekülg Roela MKS registreerimist käsitlevast toimikust enamuse seltsi asutajaliikmete nimedega 1907. aastast (EAA 44, 1, 291: 1p)

30. detsembril 1907 andsidki 32 „ärksamat“ meest ja naist (21 meest ja 11 naist) Eestimaa kubeneri nimele sisse palvekirja sooviga registreerida seaduslikus korras Roela MKS-i põhikiri. Seltsi asutajaliikmetena olid sellele alla kirjutanud vallakirjutaja Jüri Kuhlbas, peremees Tõnu Jürna, saeveski juhataja Eduard Espe, õpetaja Jaan Grusdam, kingsepad Hans Laasberg (Lasberg) ja Jaan Jürna, mõisatöoline Hindrik Rebane, rentnik Juhan Mathisen, viinapõletaja Karl Kronfeldt, aidamees Jüri Terras, rentnik Joosep Uueni, masinist Eduard Veide, metsavaht Mihkel Linamaa, õpetajad Jüri Hansar ja Jaan Ant, arst Aleksander Kullik, saeveski meister Friedrich Repson, mõisa kirjutaja Paul Rumm, mõisa metsnik Anton Paukas, mõisavalitseja Viktor Birk, kaupmees Evald Udrich, Anna Veinmann, Taali Terras, Leena Lasberg, Maria Linamaa, Taali Strochmann, Olga Mathisen, Mai Pajupuu, Anna Rebane, Julie Hansar, Emilie Louise Espe ja Emilie Repson. Palvekirja sisse andjaks ja sellega seotud toimingute tegijaks nimetasid asutajad J. Kuhlbassi. Saanud palvekirja, viisid kubermanguvalitsuse kantselei vastavad osakonnad läbi taustauuringu, milles leiti, et asutajatele on omane hea käitumine, kõrged moraalsed väärtused ja poliitiline usaldusväarsus ning ükski neist pole olnud ega ole kohtu ja juurdluse all. Kuna taustauuringuga seoses tekkis

¹³ Postimees, 1909, nr 66; Postimees, 1911, nr 98.

asutuste vaheline ametlik kirjavahetus, nõuti asutajatelt 18. veebruaril 1908 enne seltsi põhikirja registreerimist kahe tempelmargi eest ühe rubla ja 50 kopika tasumist.¹⁴ Põhikirja siiski ei registreeritud, kuna selle §3 sisaldas võimalust korraldada muusikalisi õhtuid, millel kanti ette tsensuuri poolt ametlikult lubatud muusikapalu, ilma eelneva võimude poolse loata. 28. märtsil esitatud keeldumistele vastasid asutajad uue palvekirjaga, avaldades soovi muudatustega põhikiri siiski kinnitada. Põhikirja siiski ei kinnitatud, kuna selle tagasilükkamisega tekkinud kirjavahetuse kulude katteks pidi selts enne kustutama kolm tempelmarki, hinnaga kokku kaks rubla 25 kopikat. Kirjavahetus kubermanguvalitsusega kestis sügiseni ning lõpuks esitasid üksteist kangekaelset asutajaliiget – J. Hansar, J. Ant, Eduard Woldt, V. Birk, Ed. Espe, K. Kronfeldt, E. Udrich, Mihkel Nirgi, T. Jürna, A. Paukas ja J. Kuhlbas – 1. detsembril 1908 veelkord palvekirja seltsi põhikirja registreerimiseks. Sel korral saavutati ka tulemus ning 6. märtsil 1909 Roela MKS-i põhikiri registreeriti.¹⁵

[/EKT_1909_16.tif/](#)

Foto 3. Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi registreerimisteade (Eestimaa Kubermangu Teataja, 1909, nr 16)

Seltsi põhikirjast

Seltsi asutamise toimikus oli ka kubermanguvalitsusele jäänud eksemplar seltsi registreeritud põhikirjast, mida järgnevalt refereeritaksegi.¹⁶ Põhikirja järgi tegutses selts Roela valla piirides ning selle eesmärk oli oma liikmete muusikalise ja üldharidusliku taseme edendamine. Selle saavutamiseks korraldas selts oma liikmetele laulu- ja orkestriproove, kontserte, etendusi, muusikalisi-, kirjanduslikke-, perekondlikke- ja peoõhtuid. Selts avas raamatukogu, mille fondi võisid lisaks üldhariduslikele raamatutele kuuluda ka noodid ja muusikakunsti käsitlevad teosed. Kõik muusikalistel õhtutel ette kantavad muusikapalad ja -teosed – kas varem avaldatud või avaldamata – pidid enne ettekannet saama kohaliku tsensuri või teda asendavate võimude loa, etendatavate näidendite afišid pidi Trükiasjade Peavalitsusse esitama õigeaegselt ja koosolekutest teavitama vastavalt seadustes sätestatule kohalike politseivõime. Kõigilt tasulistelt peoõhtutelt ja vaatamängudelt pidi selts tasuma lõbustusmaksu, mida võeti vastavalt kehtivaile seadustele keisrinna Maria patroneeritavate heategevuslike asutuste kasuks.

[eaa0044_001_0000291_00041_t.jpg](#)

¹⁴ Tempelmark – tsaariajal olid ametlikud dokumendid maksustatud riigilõivuga, mille tasumiseks osteti ja kleebiti dokumendile vastavad margid. Nende kustutamine toimus käsitsi (läbikriipsutamine) või vastava templiga.

¹⁵ EAA 44, 1, 291: 1–42.

¹⁶ EAA 44, 1, 291: 32–37.

Foto 4. Roela MKS 6. märtsil 1909 registreeritud põhikirja esileht (EAA 44, 1, 291: 33)

Seltsi liikmeks tohtisid astuda kõik täisealised mõlemast soost, kõigist seisustest ja teenistusastmetel isikud, va teenistuses viibivad alamväelased, kohtulikult piiratud õigustega ning kohtu ja juurdluse all viibivad ning oma vara raiskamise tõttu eestkoste all olevad ja vallakogukonna ning politseivõimude järelevalve all olevad isikud. Liikmed olid tegev-, au- ja toetajaliikmed. Uute liikmete vastuvõtmine toimus seltsi üldkoosolekul juhatuse ettepanekul häälteenamusega. Nad pidid vastuvõtmisel tasuma aastase liikmemaksu: mehed ühe rubla ja naised 50 kopikat. Liikmed, kes aasta jooksul oma liikmemaksu tasumata jätsid, loeti seltsi liikmete hulgast lahkunuks. Vaesed ja maksejõuetuid võis seltsi vastu võtmisel, juhatuse otsusel liikmemaksust vabastada. Põhikirja või üldiselt levinud korraliku käitumise norme rikkunud liikmed võis üldkoosolekul $\frac{2}{3}$ seltsi liikmete häältega sealt välja heita, juhul kui koosolekul osales vähemalt $\frac{2}{3}$ seltsi liikmetest.

Seltsi juhatus koosnes esimehest ja tema asetäitjast, puhkpilliorkestri ja laulukoori dirigentidest, laekurist, kirjatoimetajast ja tema abist. Juhatus liikmed valiti ümber üldkoosolekul häälteenamusega, nende ametiaeg kestis ühe aasta ning neid võis ka tagasi valida. Juhatus ülesandeks oli seltsi liikmetele ülesannete andmine, seltsi varanduse eest hoolitsemine, seltsi üldkoosolekute korraldamine, seltsi eesmärkide täitmiseks vajalike vahendite hankimine, seltsi põhikirja täitmise tagamine, suhtlemine ametiasutuste ja eraettevõtetega, üldkoosolekule aastaaruande esitamine ning kohaliku politseiülema õigeaegne informeerimine üldkoosolekute toimumise kohast, ajast ja päevakorrast. Päevakorrapunktid pidid olema seotud seltsi põhikirjalistest eesmärkidest tulenevate teemadega. Üldkoosolekule esitatava aruande üle vaatamiseks ning seltsi rahaasjadel silma peal hoidmiseks valiti viieliikmeline revisjonikomisjon.

Üldkoosolekud jagunesid korralisteks ja erakorralisteks. Korralised üldkoosolekud toimusid kord aastas, aruandeaasta lõpus, erakorralise koosoleku võis kokku kutsuda juhatus või $\frac{1}{10}$ liikmetest kirjaliku avalduse põhjal. Korralisel koosolekul esitas juhatus seltsi tegevuse aruande, mis hõlmas ka tulude ja kulude eelarvet ning revisjonikomisjoni seisukohta selle suhtes, üldkoosolek kinnitas aruande, valis juhatuse ja revisjonikomisjoni uued liikmed. Üldkoosolek loeti teovõimeliseks, kui sellel osales $\frac{1}{3}$ seltsi liikmetest. Kui kvoorum puudus, kutsuti uus üldkoosolek kokku seitsme päeva pärast ning see oli teovõimeline osalejate arvule vaatamata. Üldkoosoleku juhatajaks valiti juhatusse ja revisjonikomisjoni mitte kuuluv seltsi liige. Kõik päevakorras olevad küsimused võeti vastu üldkoosoleku häälteenamusega, va põhikirja muutmine, seltsi tegevuse lõpetamine, kinnisvara ost ja müük, seltsi kapitalide

kulutamine ja laenulepingute sõlmimine, mille otsustamiseks olid vajalikud vähemalt $\frac{2}{3}$ seltsi liikmete hääled.

Seltsi eelarve kinnitas igal aastal üldkoosolek. Seltsi rahakassa oli allkirja vastu usaldatud laekurile, kes teostas väljamakseid vastavalt eelarvele. Väljamakseid tohtis teha seltsi esimehe kirjalikul loal, millele oli oma allkirja andnud ka seltsi kirjatoimetaja. Maksete saajatelt võeti allkirjad väljaminekute raamatusse. Laekuri ülesandeks oli ka raha liikumist kajastava aastaaruande koostamine. Sissetulekute ja väljaminekute üles märkimiseks andis juhatus igal aastal laekurile seltsi esimehe ja aseesimehe allkirjade ning kirjatoimetaja kinnituse ja seltsi pitsatiga pitseeritud nõorraamatu. Aastaaruande koostas laekur ning esitas selle kaks nädalat enne üldkoosolekut ühes kõigi raha liikumist kajastavate dokumentide ja raamatutega seltsi juhatusle. Aastaaruanne ühes seltsi tegevusaruandega esitati igal aastal kahes venekeelses eksemplaris kubermanguvalitsusele.

Seltsi põhikirja muutmiseks pidi selts pöörduma kirjalikult palvekirjaga Eestimaa kuberneri poole. Seltsi likvideerimisel anti selle varandus vastavalt üldkoosoleku otsusele ja valitsusorganite nõusolekul üle seltsi eesmärkidele vastavatele asutustele, mille kohta selts esineb ettekandega Siseministrile. Juhul kui üldkoosolek varanduse üleandmise otsust ei tee, läheb see riigi omandisse.

[/ERA 14, 3, 912_2_Põhikiri.tif/](#)

Foto 5. Roela MKS põhikiri trükiti 1909. aastal 20 rubla eest Rakveres Nikolai Erna trükikojas (ERA 14, 3, 912: 2; EAA 44, 1, 15: 310)

Seltsi tegevusest 1909–1917

Roela MKS alustas oma tegevust üldkoosolekuga vallamaja saalis 22. märtsil 1909 ning seal valiti seltsi astunud 50 liikme poolt ka selle esimene juhatus, mille esimeheks sai Roela mõisa saeveski juhataja sakslane Eduard Espe.¹⁷

Ed. Espe sündis 10. augustil 1875 Jõelähtme kihelkonnas Nehatus ning suri Tallinnas 25. septembril 1937. Ta abiellus 1900. aastal Emilie Louise Trohmiga. Hiljemalt 1900. aastast elasid nad Roelas ning siin sündisid kaheksa nende üheteistkümnest lapsest. 1919. aastal asus perekond Tallinna.¹⁸

Roela MKS-i algusest ja esimestest tegevusaastatest avaldas ülevaate ajaleht Postimees 1911. aastal:

¹⁷ Postimees, 1909, nr 75.

¹⁸ EAA 3114, 1, 49: 4p–5; ERA 3138, 3, 3a: pagineerimata.

1909. aastaks saadi niikaugale, et esimene selts Roela Muusika ja kirjanduseselts asutati, kes enesele ülesandeks tegi rahvale kirjandust muretseda ja seltsimaja asutada. Ülesanne on suur, aga wisalt tehti tööd ja wiimaks kogus seltsi juba üle 100 liikme. Asutati muusika ja laulukoor, kes oma sündimise eest iseäranis kooliõp. Hansarile tänu wõlgnewad. Pandi ka pidusid toime, millest osawõtmine wähehaawal kaswas. Hakati rahvale kirjanduse ja ajalehtede kasu seletama, millel ka tagajärge oli. Palju wõitlust oli seltsil n. n. „noakangelastega“, kes kirjandusest ega seltsielust midagi kuulda ei tahtnud, waid oma joomapidudele ja riidudele truuks jäiwad. Selts oleks weel palju wõinud ära teha, aga „seisustewahed“ ja alkohol, mis sisse toodi, mõjus halvasti. Pidude eeskawad jäiwad ikka kesisemaks; pidude ajal oldawat lihtsamate inimeste wastu kõrgid jne. Laulukoor läks hingusele. Seltsi liikmete arw hakkas alanema ja on juba 40 pääle langenud. Leiti end lootustes petetud olewat. Et algatud tööd mitte pooleli jätta, asutasiwad talumehed tuletõrjujateseltsi, mis käesolewa aasta jaanuarikuus kinnitust leidis. Seltsi ümber kogus esialgselt ligi 40 liiget. Seniajani pole selts suutnud weel suuremat elumärki awaldada, aga nagu kuulda, tahta ta juba suwel pidu ja näitemüüki toime panna. Tuleks soowida, et seltsist alkohol eemal hoitakse, kui ta tahab edeneda.¹⁹

Ilmselt paistsid probleemid seltsi elus silma aga juba varem, sest ajalehes Meie Kodumaa avaldatud Incognito hinnangul „*hiljuti asutatud Roela muusika ja hariduse selts näib ka õige nõrk oma tegevuses olema, tuleb wist sellest, et etteotsa mehed on valitud, kes mitte seltsielu ei tunne ja asja edasiviimiseks liiga nõrgad on*“.²⁰ Kõige suurem probleem võiski esialgu üles kerkida seisusevahedest. Kahjuks pole küll teada, kes lisaks Ed. Espele 1909. aastal veel seltsi juhatusse kuulusid, kuid arvestades seltsi esialgsete asutajaliikmete nimekirja oli valdavalt tegemist mõisaametnikega, kellest osa identifitseerisid end sakslastena või olidki seda.²¹ 1913. aastal pidas vasakpoolsemate waadetega silma paistnud ajalehe Tallinna Teataja ajakirjanik Roela saeveskist rääkides vajalikuks lisada, et „*wabriku-walitseja [Ed. Espe – UT] küllalt wiisakuseta töölistega ümber käib*“.²²

[/EAA, 44, 1, 19_352p_Pitsati jäljend.tif/](#)

Foto 6. Roela MKS pitsatijäljend (EAA, 44, 1, 19: 352p)

Oma esimesi tegevusaastat alustas selts hoogsalt, aruandeaasta jooksul peeti vähemalt kolm avalikku pidu. Aruanne küll pidude arvu ei nimeta, kuid see on oletatav järgnevate aastate pidude sissetulekuid võrreldes. 1910/1911. aasta jooksul peeti kaks üldkoosolekut, üks teist juhatusse koosolekut, kolm avalikku pidu ja kolm suletud perekonnaõhtut seltsi liikmetele. Samal aastal said aga alguse ka eespool kirjeldatud mured ning 1912. aasta alguseks langes

¹⁹ Postimees, 1911, nr 98.

²⁰ Meie Kodumaa, 1909, nr 62.

²¹ Seoses Roela MKS 30. aastapäevaga soovis ajaleht Wirumaa Teataja küll esimese juhatusse üles lugeda, kuid esitas selle asemel hoopis üheteistkümnelt seltsi asutajaliikme nimesid, kelle 1. detsembril 1908 sisse antud palvekirja alusel selts lõpuks registreeriti. EAA 44, 1, 291: 30–31p, 33; Roela muusika-kirjanduseselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1930, nr 35.

²² Waps. Roela lauasaagimise-wabrikust. – Tallinna Teataja, 1913, nr 71.

seltsi liikmete arv 20-ni. Küllap olid aga ajalehes Postimees toodud etteheited seotud eelkõige seltsi esimehe E. Udrichi ja tema eestvedamisel tegutsenud juhatuse möödalaskudega. Uue juhatuse eesvõttel saadi madalseisust siiski jagu ning selts võttis taas jalad alla, kuid 1. septembril 1914 alanud I maailmasõda tegi oma korrektiivid ning seltsi liikmete arv langes jälle.

Tabel 1. Roela MKS tulud ja kulud aastail 1909/1910–1915/1916²³

Aruandeaasta	Sissetulek	Väljaminek	Ülejääk	Pidusid aastas	Liikmeid aruandeaastal	
					Alguses	Lõpus
1909/1910	250.15	225.44	24.71	3(?)	50	105
1910/1911	269.22	253.43	15.79	6	105	55
1911/1912	148.74	103.62	45.12	2	55	20
1912/1913	129.53	64.48	65.05	1	22	54
1913/1914	196.02	158.00	38.12	3	54	59
1914/1915	460.24	417.94	42.30	4	59	41
1915/1916	415.15	342.51	72.64	4	41	33

Tabel 2. Roela MKS esimehed ja kirjatoimetajad 1909–1917. Seltsi esimees 1912/1913 asuandeaastal ja kirjatoimetaja 1913/1914. aruandeaastal olid üks ja sama inimene, kuid tema nime polnud aastaaruannetele antud allkirjade abil võimalik tuvastada²⁴

Aruandeaasta	Esimees	Kirjatoimetaja	Üldkoosoleku toimumisaeg
1909/1910	Eduard Espe		22. märts 1909
1910/1911	Evald Udrich	Jüri Kuhlbas	25. märts 1910
1911/1912	Evald Udrich	Eduard Woldt	25. märts 1911
1912/1913	?	Eduard Laas	26. märts 1912
1913/1914	Toomas Prillup	?	enne 8. maid 1913
1914/1915	Karl Kronfeldt	Eduard Laas	25. märts 1914
1915/1916	Karl Kronfeldt	Eduard Laas	12. aprill 1915
1916/1917	Karl Kronfeldt	Villem Ööpik	24. aprill 1916

1912. aastal tähistas selts pidulikult 1812. aasta Isamaasõja 100. aastapäeva ning 23. juunil

1913 Romanovite dünastia 300. aastapäeva.²⁵ L. Valteri sõnul:

Meie perele anti puhkpillide hooldamine, lõime need vaskpasunad hiilgama, orkester mängis koolimaja vahetus läheduses, ka tohutud toidu varud – saiad, vorstid tehti võileibadeks koolimajas. Lauri Mihkli naabruses. Seltsimajas peeti õhtul pidu, tants, ringmängud: „Üks jahimees läks metsa, see kasemetsa pool, tal tee peal vastu tuli üks ilus tütarlaps“, „Vares vaga linnukene, lendas linna uulitsale, sealt tema lendas katusele, kõrtsimamma matusele“.²⁶

²³ EAA 44, 1, 15: 310–310p; EAA 44, 1, 16: 266–266p; EAA 44, 1, 17: 498–498p; EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351–351p; EAA 44, 1, 20: 615–615p; EAA 44, 1, 23: 410–410p.

²⁴ EAA 44, 1, 15: 309–310p; EAA 44, 1, 16: 265–266p; EAA 44, 1, 17: 497–498p; EAA 44, 1, 18: 513–514; EAA 44, 1, 19: 350–351p; EAA 44, 1, 20: 614–615p; EAA 44, 1, 23: 409–410p.

²⁵ EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351.

²⁶ RM 4223 Ar1k 916:3.

Allpool tuleb põgusalt juttu senisest seltsimajast ja külakõrtsist, mille asemele Lauri Mihkli naabrusse ehitati uus seltsimaja. Võib-olla just seda pidas oma ülestähendustes silmas ka L. Valter, mis viitab, et ajavahemikus 1909–1913 võis selts oma pidude pidamiseks kasutada mingit selleks kohandatud hoonet, mis haakus kuidagi ka endise kõrtsihoonega ning pidi olema köetav, sest terve hulk seltsi pidudest peeti sügisel talvel ja kevadel.²⁷ Ilmselt just sellesse nn vanasse seltsimajja näitelava ehitamiseks vajalike vahendite korjamiseks, korraldati 24. veebruaril 1918 saeveski (lauavabriku) ruumides piduõhtu „*kohaliste poissmeeste poolt*“.²⁸ Roela MKS-ile kuuluva hoone olemasolu tunnistab ka selle 1915/1916. aasta eelarve, mille tulude hulgast leiab ruumide rentimise eest Roela VTÜ-lt saadud 45 rubla.²⁹

Ainus seltsi juhatus, mille täielik koosseis Eesti Vabariigi eelsest ajast praegu teda on, valiti üldkoosolekul 12. aprillil 1915. Seltsi esimeheks sai K. Kronfeldt, aseesimeheks Eduard Jõe, laekuriks Toomas Prillop, kirjatoimetajaks Eduard Laas, tema asetäitjaks Ludvig Noormägi, puhkpilliorkestri dirigendiks Johannes Vakker (eestist Vagur) ja laulukoori dirigendiks Johannes Aavik. Politsei andmeil olid nad hea käitumise, kõrgete moraalsete väärtutega ja poliitiliselt usaldusväärsed ning ükski neist polnud ei kohtu ega juurdluse all.³⁰

[/Villem_Ööpik.tif/](#)

Foto 7. Villem Ööpik (Ewi Mai Daumi erakogu)

1917. aasta aprillis teatas Virumaa Eesti Seltside Liidu (Virumaa ESL) täidesaatev komitee, et Roela MKS on astunud Liidu liikmeks ning tema esindajaks seal on Villem Ööpik.³¹ Ilmselt võeti otsus vastu märtsis-aprillis 1917 toimunud üldkoosolekul. Kahjuks pole sel koosolekul vastu võetud seltsi tegevusaruannet säilinud. Samuti pole allakirjutanule teadaolevaid andmeid seltsi tegevusest 1917.–1918. aastal, kuigi võib näiteks eeldada, et ESL-i poolt Eesti polkude varustamiseks annetuste – 1049 rubla 40 kopikat – kogumine 1917. aasta mais toimus Roela vallas just Liidu liikmete – Roela MKS ja VTÜ kaudu.³²

Segakoor

1838. aastal asutati Roela vallakool, mille järglased tegutsevad kuni tänapäevani. Selles koolis pandi palju rõhku kolmehäälele koorilaulule, kuna laulmine oli oluline osa igapäevapäevasest jumalateenistusest. Tavaliselt kogunesid kõik piirkonna noormehed ja neiud aasta ringi üks

²⁷ Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258; RM 4223 Ar₁k 916:3.

²⁸ RM 4851 Ar₁ 587:209

²⁹ EAA 44, 1, 23: 410.

³⁰ EAA 44, 1, 291: 50–50p.

³¹ Wirumaa Eesti seltside liit. – Tallinna Teataja, 1917, nr 90.

³² Päewaleht, 1917, nr 110.

kord nädalas – tavaliselt laupäeviti – koolimajja, et enne leeri minekut lugemist ja kirikulaulu harjutada. Tavaliselt võtnud laupäevastest lugemisharjutustest ja lauluproovist osa ka palju täiskasvanuid. Õieti võiks nendes kogunemistes muuhulgas näha ka Roela esimese laulukoori harjutuskordi. Sarnased kogunemised koolis kestsid aastaid.³³ Lauljate väljundiks olid igapäevapäevased jumalateenistused Viru-Jaagupi kirikus, kuna kirikulaulul oli neis oluline osa. Esimene konkreetne teade segakoori tegutsemisest Roelast on aga pärit aastaist 1895–1896, mil see tegutses vallakooli õpetaja August Woldemar Siiaku juhendamisel. Kooril oli juhatus, mille üheks liikmeks oli ka A. W. Siiak.³⁴

Pärast A. W. Siiaki lahkumist segakoori tegevus hääbus ning see taastati alles 1901. aastal mõisakooli õpetaja Jüri Hansari poolt. Koori algaastaist jutustas seal kuni meheleminekuni – aastail 1901–1903 – laulnud Julie Kullik 1969. aastal Vanda Sardmale. Kuna jutustus on pealegi heas Roela murdekeeles, leiab see järgnevalt ohtrat tsiteerimist:

Noh, selle Anseriga, selle Muoritsa [Moorits Keskküla] õemies, sie oli kuoliõpetaja, Ruela külakooliõpetaja, temaga laulsime. Meid oli kakskümmend kaheksa lauljat. [...] Ma olin kahekümneaastane kui mehele läksin, ja seitsmeteistkümnest kuni kahekümne aastani käisin laulmas, kolm aastat. Õppimas käisime kuolimaja juures, kus Anser elas. Sial on praegu Ruela metskond, maantie ääres, sie on läbikäidav koht. Kiiremal kordadel käisime ikke kaks korda nädalas. Kas laupäev või pühapäev ja veel üks kord nädala sies. Aga kui ei old kiiret õppust, siis üks kord nädalas, pühapäev, õhtupuole ikke. Nied laulud, mis meil käsil olid, said üle võetud, ja mida tuli rohkem õppida, sai korratud mitu korda.

Kui õppisime, üks minu kõrval laulis, tema, kui mina vaiksemaks jäin, laulis mulle kohe suhu. Meie olime aldis mõlemad. Temal oli ia äel või arvas ta ise, et on ia äel. Tema laulis siis mulle kohe suhu. Aga temal lõppes sie nii, et visati kuorist välja. Ta oli liiga suurepärane oma lauluga sial.³⁵

[/RMF672_5_2.tif/](#)

Foto 8. Kunda mõisa algkooli õpetaja ja koorijuht Jüri Hansar oli üks Roela seltsielu käivitajaid ja eestvedajaid (Foto: August Voldemar Keskküla, 20. sajandi algus; RMF 672:5.tif)

22. juunil 1903 esines Roela segakoor J. Hansari juhatusel Viru-Jaagupi Põllumeeste Seltsi korraldatud maakonna laulupäeva kontserdil ja võistulaulmisel, mis toimus seltsi näituseplatsil (praegu Karja tänav).³⁶ Kooris laulnud Julie Kulliku sõnul:

Ühel ainsal laulupeol käisin Rakveres. Kui veel linnast läbi käisin, vaatasin ikke, Uostelongi plats oli, kus sie pritsikuur on, selle taga oli, nüid on maju täis. Enne oli sie süüdiplats. Laulu korral oli Uostelongi platsil plankaed ümber ja väravad ies ja püine ka. Kolmsada lauljat üöeldi olema. Sial olid siis ka pillimehed, neid oli üks veikene tropp.

³³ EAA 1187, 2, 509-10: 48; EAA 1187, 2, 510-10: 50; EAA 1187, 2, 511-10: 36; EAA 1187, 2, 512-10: 55–55p; EAA 1187, 2, 1454: 16.

³⁴ EAA 1187, 2, 570-4: 90; August Siiak 60-aastane. – Postimees, 1938, nr 36.

³⁵ RM 2657 Ar₁k 527

³⁶ Uus Aeg, 1903, nr 44

Oh eldust, sie jäi mulle mälestuseks kohe, me väsisime irmus ära. Ruelast oli ometigi kakskümmend seitse versta. Ja sel aal ei käind mingisuguseid pussisid ega. Mõnel üksikul meesterahval-lauljal oli jalgratas. Paar obusemiest oli lauljate ulgas, perepojad. Neil olid jälle oma pruudid ja tuttavad pial. Kuorijuhil oli ka obune, temal oli maad ja. Tema oli oma perega ka hobusega. Tema naine, sie Julje, laulis ka. Meie oma külast kuue-, seitsmekeste akkasime jala minema. Jaanipäeva aal sie suveüö lühike, me ei maganudki sie üö. [...] Üö oli juba. Sue oli. Ommiku, kas umbes kella kümne ajal, saime Rakvere vallamaja juurde. Anseri puolt oli üöldud, et sinna kokku tulla. Vallamaja juures tegime pruovi. Muidugi oli vist Tõrma kuoriga kuos, enne ei old ju kuos lauldud viel. Õues vist, meid oli ju palju. Muorits ehk mäletab, kas vallamaja ajas või sies. Vallamaja aeda panime viel palitud maha ja eitsime puhkama, olime ju magamata. Aga minul küll und ei tuld. Siis sialt sai minna, üöldi kas „Üöbiku“ saal või, sialt iest sai algus võetud, sialt oli siatud sie rong. Ja kus sie natsalniku maja oli, sial Pikal tänaval, selle iest käisime kolm korda läbi. Olid juhid, kes kierasid ümber meid, nii et kolmikrong oli ukse ies. Siis sialt edasi läksime sinna Uostelongi aeda, kus sie laulupidu oli. Sial sai ühiselt laulda ja meil oli viel võidulaul kuos Tõrma kuoriga. „Kas emasüdant tunned sa“, sie oli meie võidulaul. Ma ei tea, missuguse koha saime, aga 60 rubla pidi meie võit olema. Meil oli suur kuor küll, meie oleks võind üksikultki laulda, aga Tõrma kuor oli veike. Ja Anser ja Muorits nagu nad sugulased olid, siis laulsime kuos. Kas siis tie nii ka oli, kui nüüd asvaltied. Maal olid kruusatied. Aga sie klomptie linnavahel oli uopis ull. Meil läksid küll mõned rongist välja kõnnitie piale, aga valged kleidid olid, tuntsid ära, kes välja läksid. Aga minagi läksin pärast. Sie tegi ju jalad aigeaks, sie klomptie. Varbad olid täitsa kibedad, vielgi on mieles, kui valus oli. Ja kingad olid, nagu sel aal kanti, paeltega, ummiskingad üöldi, nesukesed puol kõrged kontsad, aga nahk muidugi kõvem.

Kui oli pidu läbi, siis akkasime minema igauks oma tropiga. Kellel olid hobused, poistel olid mõnel jalgrattad. Mina akkasin kuos õega jala minema, tema ka laulis. Aga kui me siin Jaagupi ligedal olime, siis saime mõned kilumietrid hobusega, hobusemehed võtsid meid sõidale. Eks nad näind, et väsind olime, ja akkas kahju meist. Nied olid kas [laulupeo] iestseisjad või juhatajad, ühed Vilud olid. Põllumieste selts oli, kes selle laulupeo tegi. Mina istusin ies kahe mehe vahel ja rahasatatul oli minu süles. Õde istus taga. Pikk tüovanker oli, vedruvankriga ei saa taga istuda. Piduraha oli vist, sest Küti põllumieste selts korraldas selle.³⁷

Ajalehe Postimees hinnangul läks laulupäev hästi korda, kuna laulud olid valitud kooridele jõukohased. Segakoorid esitasid Karl August Hermannini „Neiuuke, peiuuke“ ja „Oh laula ja hõiska“ ning Johann Voldemar Jannseni ja Joseph Hartmann Stunzi laul „Eesti vennad, laulgem rõõmsalt“ ning rahvaviisi „Üles, üles“. Ühendkoorid laulsid: „Nagu linnu tiivul“ ja „Keisrilaulu“ peo alguses ja lõpus.³⁸ Erinevalt J. Kullikust väitis ajaleht Eesti Postimees, et Roela ja Tõrma ühendatud segakoor, mida juhatas J. Hansar, kandis võistulaulmisel ilusasti ette K. A. Hermannini laulu „Rahu võim“ ja pälvis selle eest palju kiitust ning esimese auhinna.³⁹

³⁷ RM 2657 Ar₁k 527.

³⁸ –e. Rakvere maakonna-kontsert muusikalisest küljest. – Postimees, 1903, nr 138.

³⁹ Eesti Postimees, 1903, nr 27; Uus Aeg, 1903, nr 73.

Sama laulu nimetas võidulauluna ka M. Keskküla. Tema mälestuse järgi oli ühendkooris 40 liiget, 16 Roelast ja 24 Tõrmast.⁴⁰

Kuigi J. Kullik laulis kooris vaid kolm aastat, jäi talle sellest ajast eredalt meelde veel teinegi laulmisega seotud seik, mis samuti tasub vahendamist:

Kui ma räägiksin, kuda Anseriga laulukuoriga käisime laulmas paruniärrale „Terve vald oli kokku aetud“. Ikke siesama, kes siia kiriku otsa on maetud, Värđi parun Vrangel [Ferdinand Wrangel]. Kord oli neil mingisugune tähtpäev, võeraid ei olnud sial palju. Ikke Ruela Vrangel. Meie läksime neile ette teadmata palkuni piale või rõdule, üsna suur rõdu oli rohuaja puol külles, ja asusime sinna laulma. Olime rõdu pial ikke terve kuoriga. Õhtu oli. Meie ommiku laulsime kirikus. Pühadeaeg oli, vist olid lihavõttepühad, pallas maa oli küll juba siis. Meil oli nii muodi, et läksime kirikusse tienistuse ajaks laulma. Aga meie läksime varem ommiku, ajasime õpetaja lauluga ülesse. Siis saime sooja kohvi ja saia. Siis laulsime kirikus saksa kogudusele, pärast siis iesti kogudusele. Kirikus olid kiriklikud laulud ja iestikeelsed kõik.

Siesama õhta Anser akkas ütleva, et lähme mõisa juurde, tieme nalja. Oli mõisa kuol ka, kus Anser kooliõpetajaks oli, mõisa lapsed käisid sial kuolis, tienijate lapsed. Ruela mõis oli suur mõis. Läksime siis, maa ei old ka kauge, muutkui üle mäe aga. Kui me laulma akkasime, siis ilmusid saksad rõdu piale. Sie oli üle mõisa küll kohe nesuke lahtine rõdu. Meie olime teinepuol otsas. Siis sialt suurest saaliuksest tuli neid saksu ja nied istusid tuulidega teinepoole otsa saali ukse alla. Teisi laulusid mul ei ole mieles, aga „Tuljak“, „Terve vald oli kokku aetud“, sie tegi lõbu sakstele. Parun ei kuuld ästi, kui Anser ütles, et võtame „Tuljaku“. Siis juba parun pani tähele ja küsis, et kudas, kas tulilaul või. Siis Anser seletas, et laulu nimi on „Tuljak“. Aga sial laulu sies on „terve vald oli kokku aetud, mõisaärra prouagagi palutud“. Anser ütles küll, et ärge seda väga kõvaste laulge, aga poisid põrutasid just seda väga kõrgelt. Siis kostsid nied sõnad välja ja mõisasaksad olid nagu kõrvust tõstetud. Parun küsis viel nuoti või raamatud, et tema kirjutab omale ülesse. Seda ma ei tia, kas sai kirjutatud või.

Sial saime viel õlut juua laulu tasuks. Vist koduõlu, mõisas tehtud. Siis tulime ära, aga meie äeled läksid kähisesid kõigil. Aga rõdu pial oli vilu kah, õhtane aeg, tuul tõmbas. Sie ikka seisab mul mieles, et saksad imestasid neid sõnu – „terve vald oli kokku aetud, mõisaärra prouagagi palutud“. Pärast saime aru, et saksad seda laulu ei tund viel. Sie oli naljakas laul, pikk laul.⁴¹

[/RMF721_1_2.tif/](#)

Foto 9. Roela segakoor 1912. a. paiku: teises reas vasakult kolmas Julie Hansar, neljas Amanda Hansar, viies koorijuht Jüri Hansar ja vasakult kuues Ida Stromann-Männik, esimeses reas vasakult teine Mart Laasberg. Foto leiti Roela kooli pööningult 1971. aastal (RMF 721:1)

[/Tekstikast/](#)

Tallinna III laulupeo ehk VII üldlaulupeo (12.–14. juuni 1910) repertuaar, mille õppis selgeks ka Roela segakoor

1. Laula ja hõiska! K. A. Hermann

⁴⁰ RM 2710 Ar₁k 531:1; RM 2710 Ar₁k 531:2.

⁴¹ RM 2657 Ar₁k 527.

2.	Armukese ootel	J. Kappel
3.	Ma teretan sind, hommik	J. Kappel
4.	Küll oli ilus mu õieke	Miina Hermann
5.	Pühendan kõik kallile	Miina Hermann
6.	Kannel	A. Thomson
7.	Kui ma olin väiksekene	Eesti rahwawiis
8.	Tule koju!	Eesti rahwawiis
9.	Meie elu	Eesti rahwawiis
10.	Sind surmani	A. Kunileid
11.	Millal?	A. Läte
12.	Noored sepad	R. Tobias
13.	Tuksuw süda	A. Läte
14.	Õõtsuw meri	R. Tobias
15.	Palumine	A. Kapp
16.	Üksik lill	M. Lüdig
17.	Koduta	M. Saar
18.	Weel pole kadun'd kõik	M. Saar
19.	Ehi, weli, opi, weli	Eesti rahwawiis
20.	Keisrilaul	A. Lvov

/Tekstikasti lõpp/

Pasunakoor

Roela pasunakoori asutamist kirjeldas lühidalt Roela-Tammiku algkooli juhataja Jaan Ant Tammiku raamatukogu seltsi protokolliraamatus:

1900. aastal wõtsiwad Roela poolt walla jäust mõned ärksamad mehed nõuks wõtnud pasunakoori elule kutsuda. Ettetõte läks korda. Pasunad toodi Tallinnast. Nooruse tuhinaga hakati harjutusi pidama. Et asjale enam edu teha, tellisiwad nad mõnda meest Altserwa walla jäust abiks. Kaugemaa harjutamas käia peletas kutsutawad ettepanekust eemale.⁴²

Ühtlasi väitis ta, et Roela meeste pasunakoori rajamine andis inspiratsiooni Tammiku raamatukogu seltsi asutamiseks sest „*Sellega oli ärksama rahwa poegade südamesse eemalt äratuse hääl tunginud ja ühtlasi püüdmine tõusnud nälgiwa ja jänunewa waimule midagi waigistawat wahendikku pakkuda*“.⁴³ Pasunakoori tegevuse algus leidis mõningast kajastamist ka toonases ajakirjanduses. Esmakordselt nimetati Roela pasunakoori ajalehes Uus Aeg, milles anti teada, et 19. augustil 1901 toimus Roela vallamajas näitusmüük valla pasunakoori heaks. „*Wihmane ilm tõi pidule takistus, siisgi wäheste asjade pääle waatamata tuli sisse 151 rbl. kopikatega ja mõned annete korjamise raamatud rahaga öeldi veel tagasi andmata olewat*“.⁴⁴ Uudisnupust Puudusena toodi välja, et asjaolu, et „*sääl osaw asjatundjajuhataja puudub*“.⁴⁴ Uudisnupust

⁴² RM 2697 Ar1k 707:7. Tammiku raamatukogu seltsi koosolekute protokoll- ja liikmete soowi-awaldamise raamat, 3–3p.

⁴³ RM 2697 Ar1k 707:7. Tammiku raamatukogu seltsi koosolekute protokoll- ja liikmete soowi-awaldamise raamat, 3p.

⁴⁴ Uus Aeg, 1901, nr 72.

see küll ei selgu, kuid tõenäoliselt korjati näitusmüügil raha pasunakoorile instrumentide ostmiseks. 1902. aasta oktoobris märgiti Roela pasunakoori kohta, et see asutati alles hiljuti, mistõttu „*on wara tema üle otsust teha*“.⁴⁵

1937. aastal avaldas ajaleht Maa Hääl pikema kirjutise Roela muusikaelu 35. aastapäeva puhul. Ilmselt oli ajakirjanik asjadest valesti aru saanud või midagi segi ajanud, sest alustas artiklis sellega seoses ka Roela MKS-i ajalugu 1902. aastast. Tõene on artiklis usutavasti aga fakt, et pasunakoori esimeseks dirigendiks oli Mihkel Nirgi. Pillimehed käinud mängimas oma pillidega ning võtnud oma tegevust esialgu rohkem „*külapoiste ajawiite- ja lõbuasjana*“.

Tegevuse laiendamiseks vajab koor uusi instrumente, milleks otsiti rahateenimise võimalusi:

Koori esimene juht M. Nirgi jutustas, kuidas nad uueaasta ööl teinud mõne tunniga hulga raha. Poisid tulnud külla kokku, siis mindud ja antud Kulina mõisa walitseja Rüütli akna all waimulik-kontsert. Mees kui kristlik inimene olnud asjast väga waimustatud ja liigutatud, kutsunud mehed tuppa, pannud toitudega kaetud laua ääre sööma (laud oli kaetud oodatawatele külalistele, kes tulid hiljem) ja poiste lahkudes andis mees koorijuhile pihku wiis rubla. Kulina wiinameistri juurest saadi ainult kaks rubla, ent Küti mõisa omanik parun Stackelberg peale tubli kostitamise andis koorile jällegi wiis krooni [peaks olema: rubla – UT]. Korjatud rahadega osteti uusi pille ja koor peagi täienes ja arenes ümbruskonna tublimaks omal alal.⁴⁶

22. juunil 1903 esines Roela pasunakoor J. Terrasse juhatusel eespool kirjeldatud Rakvere laulupäeval.⁴⁷

1. detsembril 1908 oli M. Nirgi nende üheteistkümnelt hulgas, kes esitasid kolmanda ning lõppude-lõpuks eduka palvekirja Roela MKS põhikirja registreerimiseks.⁴⁸ Ilmselt läkski pasunakoor seetõttu pärast Roela MKS asutamist seltsi hõlma alla ning edaspidi ostis selts sellele uusi instrumente ja parandas vanu ning muretses noote (tabel 3). Nagu eespool nimetatud, pole selge, kas kõik noodid olid mõeldud pasunakoorile, sest küllap vajab uusi noote ka seltsi segakoor.

1909/1910. aruandeaastal oli Roela MKS-i käsutuses muusikariistu ja muud inventari 340 rubla ja 87 kopika eest. See viitab, et pasunakoori liikmed ei mänginud enam oma kulul muretses instrumentidega, vaid selts ostis neile kõik vajamineva. 17 rubla viis kopikat kulus seltsil ka muusikariistade remondiks ja 17 rubla 15 kopikat nootide ostmiseks. Tundub, et ka aruandes mainitud muu inventar oli seotud pasunakoori instrumentidega, nt mitmesugused tarvikud, puhastusvahendid jms, sest eelarvetes ühtki eraldi kulurida muu inventari ostmiseks ei olnud.

⁴⁵ –i. Rahwa elust ja olust Rakwere ümbruses. – Laste leht, 1902, nr 10, lk 159.

⁴⁶ Roela muusikakultuur 35 aastane. Maa Hääl, 1937, nr 12.

⁴⁷ Krikmann, A. Üleskutse ja teadaandmine. – Uus Aeg, 1903, nr 44.

⁴⁸ EAA 44, 1, 291: 30–30p.

1909/1910. aasta kulueelarve järgi maksti dirigentidele esinemise eest tasuks 16 rubla 44 kopikat, kuid järgnevatel aastatel seda enam ei tehtud.⁴⁹

Tabel 3. Seltsi kulutused uute muusikainstrumentide ja nootide ostmiseks ning olemasolevate instrumentide ja muu inventari väärtus rublades⁵⁰

Aruande-aasta	Olemasolevad instrumendid ja inventar	Instrumentide parandamiseks	Instrumentide ostmiseks	Nootide ostmiseks
1909/1910	340,87	17,05		17,15
1910/1911	360,97			
1911/1912	340,87		8,65	
1912/1913	340,87	2,80		
1913/1914	384,00		24,21	14,50
1914/1915	442,00		53,00	5,00
1915/1916	445,00	22,03		

Näitemängu algusest Roelas

Veelgi vähem andmeid kui pasunakoori kohta on andmeid näitemängu alguse kohta. Roela seltsimaja avamisele pühendatud artiklis 1922. aasta novembris nimetas ajaleht Waba Maa, ilmselt koha pealt saadud infole tuginedes, et „*esimene näitemäng, mida Roelas umbes 25 a. eest esimest korda ette kanti, oli „Kroonu onu“*“.⁵¹ Seega oli 1897. aasta paiku toimunud näitemängu ettekanne kõigist Roela seltsielu ilmingutest üks varasemaid.

Kuna sobiv saal näitemängude ette kandmiseks puudus, mängiti selleks kohandatud ruumides, suvel suuremates reheatustes, talvel aga koolimajades. Eespool tsiteeritud J. Kullik meenutas näitemängu ette kandmist 21. juunil 1903, õhtul enne Rakvere laulupäevale minekut: „*Kogusime kokku ühte taluperesse. Ja sial peres tehti, sie oli laubaõhta viel, näitemängu Ruela vallamaja poolt. Ruela oma tegelased, põle mieles [mida mängiti]. Tükati vahtisime seda siel rei-all. Vallamajal omal olid veikesed ruumid ja siis tehti sial rei-all*“.⁵²

M. Keskküla koostatud J. Hansari elulookirjelduses märkis ta, et viimase õpetajaks oleku aegadel, peeti koolimajas üsna tihti pidusid, mille eeskava keskse osana kanti ette ka mõni näitemäng. Otseselt see tekstist ei selgu, kuid tõenäoliselt oli J. Hansar ise ka näidendite lavastaja. Küll aga nimetas M. Keskküla, et Julie Hansar ja pere lapsed lõid kõik näidendites kaasa, mängides peaosasid. Nii nagu laulukoor, käis ka näiteseltskond esinemas väljaspool:

⁴⁹ EAA 44, 1, 15: 310.

⁵⁰ EAA 44, 1, 15: 310–310p; EAA 44, 1, 16: 266–266p; EAA 44, 1, 17: 498; EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351–351p; EAA 44, 1, 20: 615; EAA 44, 1, 23: 410.

⁵¹ Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258.

⁵² RM 2657 Ar1k 527.

Kulina mõisas, Küti vallamajas, mis asus Kehala külas ja Viru-Jaagupi koolimajas. Kuna osalejad kattusid, esinesid segakoor ja näiteseltskond tavaliselt koos.⁵³

L. Valter teadis oma 1984. aastal kirja pandud mälestustes nimetada, et Roelas mängiti Christian Rutoffi (eestist Kristjan Rajasaar), August Kitzbergi, Juhan Kunderi, Oskar Lutsu, Lydia Koidula, Eduard Vilde jt. näidendeid („Kroonu onu“, „Säärene mulk“, „Rätsep Õhk“, „Pilved“, „Pisuhänd“, „Armukadeduse katse“, „Kapsapea“, „Ordumeister“). L. Valteri mälestustest siiski ei selgu päris täpselt, kas kõike eelmainitud näidendeid mängiti enne Eesti Vabariigi väljakuulutamist, või ehk esitati mõningaid neist ka 1920.–1930. aastatel.⁵⁴

Seltsi eelarvetest aastail 1909–1916 selgus, et kuludesse olid kirjutatud summad näitemängude esitamiseks vajalike tekstiraamatute ostmiseks (tabel 4). Arvestades aastail 1909–1916 korraldatud pidude arvu, võidi sel ajal selgeks õppida ja ette kanda kuni 23 näidendit (tabel 1). Juhtumisi peeti Roelas pidu ka 24. veebruaril 1918, Eesti Vabariigi välja kuulutamise päeval. Nagu ülalpool juba nimetatud, korraldas peo poissmeeste seltskond uue näitelava ehitamiseks vahendite kogumiseks. Pidul toimus saeveski (lauavabriku) ruumides ning koosnes nagu ikka kolmest osast. Kõigepealt esines segakoor J. Hansaru juhtimisel, siis kanti ette Jakob Liivi „*wahwa neljajärguline näitemäng*“ Halastajaõde ja „*Nalja ettekanded*“, millele järgnesid „*Tants, konfettid, armuköied, Amori post auhindadega, Önnewõtmed, siku-sõit ja muud lõbustused*“. Peokuulutusel olid nimetatud ka toonased näitlejad. Naistest mängisid etenduses J. Moor, J. Sala, J. Hansar, J. Neudorf, A. Peebo ja A. Podrätsik, meestest H. Rumm, A. Linnu, K. Annukas, E. Hansar, J. Ilves, P. Kalm ja J. Säkk.

[/RM_4851_Ar1587_0209.tif/](#)

Foto 10. Poissmeeste poolt 24. veebruaril 1918 lauavabrikus (*sic!*) korraldatud peoõhtu kuulutus (RM 4851 Ar₁ 587:209)

Tabel 4. Seltsi sissetulekud ja kulud pidudele⁵⁵

Aruande-aasta	Sissetulek pidudest	Kulu pidude korraldamiseks	Kulu tekstiraamatutele	Kulu parukatele
1909/1910	165,60	18,08	10,59	
1910/1911	197,51	123,31	15,02	
1911/1912	110,45	39,99	9,13	4,50
1912/1913	40,41	32,73	9,10	
1913/1914	115,57	88,53	4,42	
1914/1915	385,62	170,32	19,90	
1915/1916	301,35	113,32	1,65	

⁵³ RM 2710 Ar_{1k} 531:2.

⁵⁴ RM 4223 Ar_{1k} 916:3.

⁵⁵ EAA 44, 1, 15: 310; EAA 44, 1, 16: 266; EAA 44, 1, 17: 498; EAA 44, 1, 18: 514; EAA 44, 1, 19: 351; EAA 44, 1, 20: 615; EAA 44, 1, 23: 410.

Raamatukogu

1901. aastal anti luba muuta Roela valla algkooli raamatukogu avalikkusele kättesaadavaks maksuta külaraamatukoguks. Selle kohta säilinud kirjavahetusest Riia õpperingkonna kuraatori ja Eestimaa kubermangu rahvakoolide direktori selgus, et raamatukogu põhikirja esitas 1901. aasta kevadel Eestimaa kubernerile kinnitamiseks talupojaseisusest Jaan Soone, kes kinnitati kubeneri poolt ka raamatukoguhoidjaks. Paraku ei ole põhikirja projekti kirjavahetusele lisatud, kuid sellest selgus, et põhikirja soovitati teha kaks täiendust. Esiteks, keelati kõrvalistel isikutel (raamatute laenutajatel) lugeda raamatuid kooli ruumides ning teiseks, lubati raamatukogu äripäevadel avada alles pärast tundide lõppemist koolis. Raamatukogu järelevaatajaks nimetati Rakvere ülemtalurahvakohtu kohtunik Nikolai Janson, kuna tema kohustuste hulka kuulus nagnii vallakohtute asjaajamise revideerimine, mistõttu ta kaks korda aastas kõigis valdades sh Roela vallas isiklikult kohal käis. Samuti oli ta seotud raamatukogude sisseeadmise ja tegevusega varemgi ning osales karskusliikumises, olles seega raamatukogu järelevaatajaks igati sobiv isik. Loa avaliku raamatukogu tegevuse alustamiseks andis Eestimaa kuberner 23. juulil 1901.⁵⁶ Ilmselt aga tegelesid raamatute laenutamisega ka valla algkooli õpetajad, kes seal kogu aeg kohal olid.

[/RMF105_132.tif/](#)

Foto 11. Roela raamatukogu asus valla algkooli ruumides (RMF 105:132)

Ajalehe Eesti Postimees teatel olnud 1902. aasta alguses Viru-Jaagupi kihelkonnas Roela vallas „2 „raamatukogu ülewalpidamise seltsi“, pääle selle weel 2 pasunakoori, millest teine ka Roelas. Raamatukogu ülewalpidamise seltsid alustasiwad oma tegewust alles nüüd, talwel, kuid siisgi on liikmete arw mõlemis poole sajani tõusnud. Jõudu ja edasipüüdmist! Raamatute läbi saab silm selgitust, waim haridust“.⁵⁷ Millega täpselt tegu uudisnupukesest siiski ei selgu ning ka hiljem pole mingit sarnast seltsi Viru-Roelaga seoses enam nimetatud. Ilmselt oli tegemist arusaamatusest tuleneva infomüraga. Küll aga selgus aastail 1903–1904 Roela raamatukogu kohta Riia õppeiringkonna ametkondade vahel peetud kirjavahetusest, et Roela koolis asuvast raamatukogust laenutati raamatuid tasuta eest ning raamatukogul oli nõukogu, milline esitas 1903. aastal kubermanguvalitsusele palvekirja lubada muuta raamatukogu põhikirja selliselt, et nõukogu baasil oleks kujunenud sisuliselt raamatukogu selts ning lubada osta raamatukogusse „kõiki eestikeelseid raamatuid, mis on välja antud tsensori loaga“. Riia õpperingkonna rahvakoolide inspektori arvates ei tohtinud nõukogu laiendamist lubada, kuna

⁵⁶ EAA 93, 1, 270: 7–10p.

⁵⁷ Kes. Wiru-Jaagupist. – Eesti Postimees, 1902, nr 4.

seltsid pidi registreeritama vastavalt kehtivale korrale esitatud põhikirja alusel, mida antud juhul ei tehtud. eestikeelsete raamatute ostmiseks loa andmine lükati samuti tagasi, kuna 18. jaanuarist 1904 hakkas kehtima Haridusministeeriumi määrus algkoolide juures olevate rahvaraamatukogude kohta, mis tegi eestikeelsete raamatute tellimise koolidesse sisuliselt võimatuks, mistõttu ei kiitnud Riia õpperingkonna rahvakoolide inspektor sedagi ettepanekut heaks. Ühtlasi teatas Eestimaa kuberner, et on teinud ettekirjutuse Roela kooli juures olevale raamatukogule, pidada edaspidi kõrvalekaldumatult kinni Haridusministri 18. jaanuari 1918 määrusest. Lisaks palus Riia õpperingkonna kuraator oma 21. mail 1904 saadetud kirjas Eestimaa kubermangu rahvakoolide direktorit, et see viiks raamatukogu juhtimise vastavusse määrusest tulenevate nõudmistega.⁵⁸

Kuna kirjavahetus lõppes ja otsused sündisid õppeaasta lõpus, saatnud Rakvere maakonna rahvakoolide inspektor ajalehe Postimees 23. novembri numbris kirjutanud ja Kooliõpetaja pseudonüümi taha peitunud isiku teatel, pärast uue õppeaasta algust kõigisse vallakoolidesse ringkirja, kus soovitas iga kooli juurde, kus raamatukogu veel pole, seesugune asutada ning lisis sellele eespool nimetatud Haridusministeeriumi määruse teksti, mida Kooliõpetaja üsna asjalikult refereeris. Asi oleks ehk nii jäänudki, kuid loo lõpuosa polnud haridusametkondadele kuigi meeldiv:

Et ma sel korral Rakveres juhtusin olema, kui ringkiri saadeti, siis sain inspektori käest ka mõned juhatused. Ilma, et juhtmõtete sisu oleks teadnud, küsisin ma, kas Eesti keelsetele raamatutele ka sarnastes kogudes ruumi saab. Esiti ei tahtnud inspektor sellest kuuldagi, kuid säälsamas tähendas ta, et Eestikeelsete raamatute abil rahvast raamatukogu tarvitama on vaja õpetada, et nad siis ka sedagi Wene keele natukest, mis nad wallakoolis õpiwad, wõiksiwad wenekeelsete raamatute lugemise juures tarwitada.

Nagu näha, on raamatute valikule kaunis kitsas piir pandud, kuid sarnanegi kogu on enam, kui midagi.

Kooliõpetaja.⁵⁹

Ajalehes Postimees avaldatud loost inspireerituna ilmus nädalpäevad hiljem artikkel ka Riias välja antavas venekeelses ajalehes Рижкій Вѣстникъ, kus võrreldes algallikaga oli värve oluliselt paksemaks võõbatud ning intriigi suuremaks ja pahatahtlikumaks puhutud. Artiklis süüdistati haridusametkondi saamatuses, sest „*elanike rahvuskeeltes raamatud peavad neis raamatukogudes mängima sööda osa*“ ning „*enamik lapsi, kes lõpetavad kooli, unustavad seal omandatud vene keele alased teadmised*“. Riia õpperingkonnas tekitas artikkel väikese paanika, sest rünnati ju nende hallatavate koolide vene keele õppe taset ning jäeti mulje nagu lubataks koolide raamatukogudesse eestikeelset kirjandust, et õpilased seda lugedes hakkaksid

⁵⁸ EAA 93, 1, 270: 131–132p.

⁵⁹ Postimees, 1904, nr 263.

ehk ka venekeelse kirjanduse vastu huvi tundma ja ehk isegi lugema. Venestamispoliitikat silmas pidades oli selline suhtumine muidugi võimatu. Selleks, et kaitsta end ja oma Rakvere maakonna alluvast inspektorit eesti keelse kirjanduse koolidesse lubamise süüdistuse vastu, teatas Riia õpperingkonna rahvakoolide inspektor Eestimaa rahvakoolide direktorile saadetud kirjas, et inspektorid on koolide inspekteerimisel juhtinud pidevalt tähelepanu venekeelsete raamatute muretsemisele raamatukogudesse ning on koostanud ka selleks sobivate venekeelsete raamatute nimekirju, mille alusel sai tellida raamatuid algastme koolide juures asuvatele raamatukogudele, neile eraldatud riikliku toetuse eest. Dokumentidest kumas läbi, et Riia õpperingkonna ja Eestimaa kubermangu rahvakoolide direktori ametkondades peeti artikli eest vastutavaks Roela vallakooli raamatukoguga seotud isikuid ning seetõttu anti teada, et Roela raamatukogule anti varem ja ka 1904. aastal riiklikku toetust venekeelsete raamatute tellimiseks. Kahjuks ei selgu dokumentidest täpne summa, kuid Roela ja Tammiku koolide raamatukogud said maakonna toetuseks eraldatud summast – 65 rubla – kahe peale tervelt 40 rubla ning Rakvere maakonna rahvakoolide inspektor palus neil esitada nimekirjad, millist venekeelset kirjandust nad saadud toetuse eest sooviksid osta. Kuna Rakvere maakonna rahvakoolide inspektor eitas igasuguste tsirkulaaride väljasaatmist, leidis Riia õpperingkonna rahvakoolide inspektor, et vahest pidaski Postimehe kirjasaatja tsirkulaariks nimetatud koolide õpetajatele saadetud kirju.⁶⁰

Kaljo-Olev Veskimägi väljaandes „Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia kuni 1917“ teises osas väideti, et 1909. aastal kujunes vallakoolis olev raamatukogu ümber Roela MKS-i raamatukoguks.⁶¹ Raamatukogu pidamise võimalus oli sisse kirjutatud ka seltsi põhikirja, mille kohaselt, nagu eespool nimetatud, võisid seltsi raamatukogusse kuuluda nii üldhariduslikud kui ka muusikakunsti käsitlevad teosed ning noodid, tingimusel, et nad vastasid kehtivatele tsensuuri nõuetele.⁶² Siiski pole Roela MKS-i aastaaruannetes ega eelarvetes aastail 1909–1916 raamatukogu mainitud ja sellele mingeid rahalisi vahendeid eraldatud, mis viib arvamusele, et raamatukogu siiski ei kuulunud toona veel seltsi katuse alla, vaid tegutses vallakoolis iseseisvalt. Ka raamatukogu poolt 1920.–1930. aastatel esitatud aruannetes väideti, et Roela MKS raamatukogu alustas tegevust alles 25. märtsist 1919.⁶³

18. jaanuaril 1911 korraldatud Ülevenemaalise koolide loenduse ankeedi andmeil oli Roela vallakoolis asuvas raamatukogus 10 lasteraamatut ja 79 köidet metoodilist kirjandust ning

⁶⁰ EAA 93, 1, 270: 159 – 160.

⁶¹ Veskimägi, K.-O. Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia kuni 1917. 2. osa. Tallinn 1985, lk 15.

⁶² EAA 44, 1, 291: 34.

⁶³ Vt nt: ERA 3138, 1, 1678: 104.

ilukirjandust 10 rubla 34 kopika eest. Kooli 1910. aasta eelarvest – kokku 470 rubla 67 kopikat – oli raamatute ostmiseks ette nähtud 75 kopikat.⁶⁴

Roela valla algkooli toonase õpetaja Johannes Aviku sõnul oli kooli raamatukogus 18. detsembril 1917 õpilastele endiselt 10 raamatut ning 80 raamatut õpetajatele, millest 29 olid mitmesugused käsiraamatud. 6. juuni 1919 seisuga oli kooli raamatukogus üheksa eestikeelset ja 78 vene keelset raamatut, kokku 87 raamatut. Neist olid õpetaja käsutuses kuus eesti keelset ja 23 vene keelset ning õpilaste käsutuses kolm eesti keelset ja 55 vene keelset raamatut.⁶⁵

1919. aasta jõulupühade ajal annetas Viru Maakonnaavalitsuse esimees Mihkel Juhkam Roela valla koolide (Roela ja Tammiku algkool) 600 marka raamatukogudele õppevahendite ostmiseks.⁶⁶ 1920. aastal osteti kooli raamatukogusse juurde 40 raamatut 392 marga ja 60 penni eest ning pärast seda oli kogus kokku 41 eesti keelset raamatut. Vene keelseid raamatuid kogus enam ei olnud, arvatavasti kanti need uusi olusid arvestades lihtsalt maha. Samuti polnud kooli kogus enam ühtegi raamatut õpetajate jaoks.⁶⁷

Jüri Hansar

Üheks olulisemaks kohaliku seltsielu eestvedajaks 20. sajandi alguses oli Roela mõisa algkooli juhataja, õpetaja Jüri Hansar, kes sündis 07. märtsil 1868 Kunda-Malla vallas väiketaluniku peres. Ta õppis Iila külakoolis, Viru-Nigula ministeeriumikoolis Pikaristil ja Kuuda õpetajate seminaris, mille lõpetas 1887. aastal. Aastail 1890–1891 oli ta õpetaja Laanemõisa külakoolis (Rakvere vald), aastail 1891–1896 Jõepere külakoolis (Saksi vald), aastail 1896–1901 Tudu külakoolis (Roela vald) ning aastail 1901–1925 Roela mõisa ja valla algkoolis.⁶⁸

[/RMF105_131.tif/](#)

Foto 12. Roela mõisakool Jüri Hansari ajal (RMF 105:131)

15. mail 1890 abiellus ta Julie Rosalie Wilhelmine Keskülaga, kes sündis 28. augustil 1873 Rakveres. Neile sündisid tütar Amanda Melitta ning pojad Herbert Arkadius, Paul Eugen, Ernst Oskar (Ärni), Evald Moritz, Leonhard Ferdinand (Leo) ja Gerhard Hans Voldemar (Arti). Lastega oli seotud ka J. R. W. Hansari tegevusala, kuna ta praktiseeris ämmaemandana.⁶⁹

Maksab ehk öelda, et poegadest kolm – Paul Eugen, Ernst Oskar, Evald Moritz – teenisid Eesti Vabariigi ajal kriminaalpolitseis kõrgetel kohtadel ning neil kõigil õnnestus 1944. aastal Eestist

⁶⁴ EAA 5454, 1, 63: 112p, 115.

⁶⁵ ERA 1108, 4, 1256: 154p; EAA 4677, 1, 7: 19.

⁶⁶ Joh. Kingitus wallakooli raamatukogule. – Waba Maa, 1920, nr 2.

⁶⁷ ERA 1108, 4, 1286: 258.

⁶⁸ RM 2710 Ar₁k 531:2; Jüri Hansar 60-aastane. – Waba Maa, 1928, nr 67.

⁶⁹ EAA 3114, 1, 62: 29p–30.

lahkuda. Teenistuslikult oli kõige edukam neist P. E. Hansar, kes teenis 10. oktoobrist 1934 kuni 1940. aasta augustini Petseri kriminaalkomisarina.⁷⁰

Enne I maailmasõda maksis Roela mõis J. Hansarile aastapalgaks 200 rubla ning andis 120 puuda (1965,73 kg) vilja ning võimaldas heina- ja karjamaa kasutamise loomapidamiseks. 1918. aastaks oli rahapalk kasvanud 260 rublani, naturaaltasud olid jäänud endiseks.⁷¹ 1919. aasta juulikuu andmeil oli tal kasutada ka 7½ vakamaad (1,35 ha) põldu. 1919. aasta suvel oli tema käsutuses üks dessatiini (1,0925 ha) põldu ja kolm dessatiini (3,2775 ha) heinamaad.⁷²

[/RMF672_7_2.tif/](#)

Foto 13. Perekond Hansar 20. sajandi alguses (RMF 672:7)

J. Hansar mängis väga hästi viiulit ja klaverit ning kõikjal, kus ta õpetajana tegutses, asutas ta laulukoori. Neist kõige pikemalt – aastail 1901–1931 – juhatas ta Roela segakoori. Kuna Roelas puudus pikka aega pasunakoori juhataja, tegeles ta aeg-ajalt ka sellena. Nagu eespool mainitud korraldati tema ajal tihti koolimajas pidusid, mis lõppesid tavaliselt tantsuga. M. Keskküla mälestuste järgi mängis neil pidudel tantsuks Hansarite pereansambel. „*Tantsule mängis tema viiulit ja abikaasa saatis klaveril. Pärast poole kui lapsed kasvasid, oli juba väikene orkester välja astumas ja nimelt: klaver, 2–3 viiulit ja šello.*“⁷³

Temaga seostatakse ka Roela MKS asutamise mõtte sünni ning ta oli 1907. aastal üks seltsi asutajaliikmetest ning pärast selle tegevuse algust aktiivne kaasalööja ja pidude korraldaja.⁷⁴ Ka pärast pensionile jäämist 1925. aastal tegutses ta seni kuni tervis lubas endiselt koorijuhina, kuid lõi kaasa ka muudes ettevõtmistes, olles 1926. aastal näiteks Wirumaa Lastekaitse Ühingu esindaja Roela vallas.⁷⁵

[/RMF672_6_2.tif/](#)

Foto 14. Jüri Hansar 5. novembri 1922 (RMF 672:6)

J. R. W. Hansar suri Roelas 12. detsembril 1934 südamehaigusse ning maeti Viru-Jaagupi kalmistule. Pärast abikaasa surma müüs J. Hansar oma Roela maja maha ja kolis Rakverre, kus ta suri 9. juulil 1939 ning maeti 12. juulil Viru-Jaagupi surnuaeda. Kirikuraamatusse märgiti tema surma põhjuseks selgroo kasvaja ja südame nõrkus.⁷⁶

⁷⁰ Krikk, M. Eesti kriminaalpolitsei 1920-1940. Tallinn 2007, lk 275-278.

⁷¹ Võrdluseks sai Roela vallakooli õpetaja enne 1914. aastal aastapalgaks 250 rubla ja 1918. aastal 1400 rubla. RM 2580 Ar₁ 1118:57.

⁷² ERA 3138, 3, 3a: pagineerimata; ERA 1108, 4, 1256: 156.

⁷³ RM 2710 Ar_{1k} 531:2.

⁷⁴ Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1939, nr 35.

⁷⁵ Tarwidus emade ja laste nõuandepunkti järele tõuseb. – Wirulane, 1926, nr 70.

⁷⁶ elk, 114, 0, 8: pagineerimata; elk, 114, 0, 9: pagineerimata.

2. Roela Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1910.–1918. aastal

Kuna tuleohuga võitlemiseks maapiirkonnas puudusid igasugused riiklikud või muud abinõud, pidid sellega tegelema inimesed ise. Kuna moodsate tulekustutusvahendite kasutamine nõudis laiemat hulka inimeste omavahelist koostööd hakkasid 19. sajandi II poolel tekkima vabatahtlikud tuletõrjekomandod ja ühingud, mille eesmärgiks oli tulekustutusvahendite hankimine ja nende parema kasutamise harjutamine.

Roela Vabatahtliku Tuletõrjeühingu asutamine

Esimesed teated tuletõrjealasest tegevusest Roelas pärinevad 28. märtsist 1902, mil ajaleht Eesti Postimees teatel kuulus Küti tulekahjude puhul vastastikkuse avitamise seltsi liikmete hulka 24 liiget Roela vallast. Seltsile kuulus kaks tuletõrjepritsi, millest üks, ilma vankrita prits, hinnaga 162,25 rubla asus Roelas.⁷⁷

Roela Vabatahtliku Tuletõrjeühingu asutasid Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi tegevuses pettunud taluperemehed, kes sattusid vastuollu MKS-is juhtohjad haaranud saksakeelsete ja-meelsete mõisaametnikega, kes lihtsama rahvaga üleolevalt ja kõrgilt ning seisusevahesid rõhutavalt ümber käinud.⁷⁸

MKS-ist lahkunud taluperemehed otsustasid asutada Roela VTÜ, sest nõudlus sarnase üldkasuliku ühingu järele oli piirkonnas olemas ning vastas rohkem nende praktilisele meelele. 8. juunil 1910. aastal esitasid Roela VTÜ asutajaliikmed, Roela valla talupojad Aleksander Weinmann, Juhan Jürna, Jaan Jürna, Mihkel Soone, Toomas Pajupuu, Aleksander Kärdi, Mihkel Nirgi, Mihkel Lauri, Mihkel Juhkam, Evald Udrich, Rakvere linna kogukonda kuuluv väikekodanlane Anton Paukas ja Vao vallakogukonda kuuluv talupoeg Jüri Kulbas Eestimaa kubernerile Izmail Korostovetsile palvekirja, milles palusid luba asutada Roela Vabatahtlik Tuletõrjeühing, vastavalt 5. augustil 1897 siseministri poolt kinnitatud normaalpõhikirjale. Rakvere maakonna politseiülemale tõendi järgi olid asutajad hea käitumise ja kindlate moraalsete tõekspidamistega isikud, kes pole olnud ega ole kohtu all ning ei oma kahtlasi poliitilisi vaateid. Ühtlasi avaldas politseiülem arvamust, et tuletõrjeühingu rajamine Roelasse oleks erakordselt soovitatav. Esimene kord jäi ühingu põhikiri siiski kinnitamata, kuna selles esines mõningaid – kuigi tähtsusetuid – erinevusi eespool nimetatud normaalpõhikirjast. Asutamisdokumendid saadeti asutajatele tagasi, soovitusel viia ühingu põhikiri täielikult kooskõlla normaalpõhikirjaga, või esitada sellest kõrvale kaldumiseks oma põhjendused. Kirjavahetus

⁷⁷ Eesti Postimees, 1902, nr 13.

⁷⁸ Postimees, 1911, nr 98.

põhikirja kooskõlastamiseks kestis üle viie kuu, kuni lõpuks 25. novembril 1910 see kooskõlastati ning 16. jaanuaril 1911 alustas ühing esimese peakoosoleku ja valimiste korraldamisega oma tegevust.⁷⁹ Paraku ei ole säilinud ühingu esimeste tegevusaastate aruandeid, mistõttu on andmed ühingu esimestest tegevusaastatest kasinad ning tuginevad suulisel pärimusel. Selle kohaselt valiti ühingu juhatuse esimeheks Eduard Kello, komando pealikuks Aadu Nirgi, kirjatoimetajaks August Kulpas ja laekuriks Juhan Jürna.⁸⁰

/ERA 1, 2, 647_68_Eduard_Kello/

Roela VTÜ juhatuse esimees Eduard Kello 1935. aastal (ERA 1, 2, 647: 68)

Ühingu aruannetes Eesti Vabatahtlikule Tuletõrje Liidule (edaspidi EVTL, ka Eesti Üleriiklik Tuletõrje Liit) 1930. aastatel nimetati Roela VTÜ asutamiskuupäevaks 2. jaanuari 1911. Ilmselt astus sel päeval kokku asutajaliikmetest ajutine juhatuse, mis kutsus kokku ühingu asutava peakoosoleku.⁸¹

Ühingu põhikirjast

Põhikirja järgi oli ühingu eesmärk tulekahjude ennetamine ja kustutamine Roela ja Saara külades ja nende ümbruskonnas, piirides, mille kinnitab ühingu üldkoosolek. Nimetatud eesmärkide täitmiseks ja selle heaks vahendite kogumiseks teostas ühing koostöös kohaliku politseivõimuga järelevalvet tuletõrje- ja ehituseskirjade täitmise üle elanike poolt; ostis või müüs kinnis- ja vallasvara; võttis vastu annetusi; pidas ametis pottseppi ja ehitusmeistreid, korraldades pottsepa ja ehitustöid ning tegeldes muul moel külade tuleohutuse taseme tõstmisega; tegeles tiikide ja veevõtukaevude kaevamisega; juurdepääsuteede rajamisega veevõtukohtadele; puude istutamisega jne.

Ühingusse võisid kuuluda täisealised au-, toetaja- ja tegevliikmed, sinna ei tohtinud vastu võtta alla 17-aastasi isikuid, alamväelastest tegevväelasi ja kohtu otsusega osaliselt teovõime kaotanud isikuid. 17–21-aastastel isikutel pidi ühingusse astumiseks olema vanemate luba ning juhul kui nad omandasid haridust ka haridusasutuse luba. Tegevliikmed pidid isiklikult osa võtma tulekahjude kustutamisest ning toetajaliikmed maksma ühingu kassasse peakoosolekul kinnitatud summa. Auliikmeks said tuletõrjeühingule erakorralisi teeneid osutunud isikud või silmapaistvad tuletõrjujad peakoosoleku otsusega.

⁷⁹ EAA 44, 1, 476: 1–12p, 20, 25; EAA 44, 1, 20: 587.

⁸⁰ Malle Pärlin, Silva Junolainen, 1984. Roela Tuletõrje Seltsi ajaloost 1909–1940, 5. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletorje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (30.09.2023).

⁸¹ Vt nt: ERA 2818, 1, 274: 43.

Ühingu tegevust juhtis peakoosolek ning nende vaheaegadel selle poolt valitud juhatus. Peakoosolek pidi toimuma vähemalt üks kord aastas ning selle kutsus kokku kas ühingu esimees või juhatus. Peakoosoleku ülesandeks oli ühingu juhatuse liikmete ja revisjonikomisjoni liikmete valimine, eelarve kinnitamine jne. Erakorralisi peakoosolekuid võis kokku kutsuda kas juhatuse või esimehe, aga ka ühingu patrooni, selleks volitatud ametiisiku või vähemalt 10% ühingu hääleõiguslike liikmete nõudel.

Ühingu raha tohtis kasutada tulekaitse abinõude, vastavate veovahendite ja hobuste ostmiseks. Juhatusse kuulusid peakoosolekul valitud juhatuse esimees ja vähemalt kaks juhatuse liiget. Juhatuse ülesandeks oli ajada ühingu rahaasju – võtta raha vastu ja anda välja – vastavalt peakoosolekul kinnitatud eelarvele, koostada aastaaruanne ühingu tegevusest ning esitada see peakoosolekule kinnitamiseks, ühingu asjade ajamine ja varade valitsemine, uute liikmete vastuvõtmine, ühingu heaks tehtavate tööde järelevalve teostamine jne. Juhuks, kui juhatuse liikmed mingil põhjusel ei saanud oma ülesandeid täita, asusid nende asemele peakoosolekul valitus asemikud.

Ühingu eelarve kujunes liikmemaksudest, annetustest, maa- ja omavalitsuse toetustest, ühingu varadelt ja kapitalidelt teenitud tuludest, juhuslikest laekumistest ja pottsepatöödest. Ühingu juhatuse esimees või selleks valitud laekur tohtisid hoida oma käes sularaha 25 rubla ulatuses, sellest suuremaid summasi oli kohustus hoida riiklikus hoiukassas, muudes riiklikes krediidasutustes või osta nende eest valitsuse poolt garanteeritud väärtpabereid, mida peab samuti hoiustama riiklikes rahandusasutustes.

Ühingu rahalisi vahendeid tohtis kasutada tulekaitsevahendite ja abinõude hankimiseks, vastavate veovahendite ja hobuste ostmiseks ning ülalpidamiseks, liikmetele mundrielementide ja varustuse ostmiseks, ühingule vajalike hoonete ostmiseks ja korrashoiuks, kantseleikuludeks, silmapaistnud tuletõrjajate autasustamiseks ja ühingu teenistuses kannatada saanud tuletõrjajate toetamiseks, ühingu ametiisikutele palga maksmiseks, teenijate ja meistrite palkamiseks ning ehitus ja pottsepatööde teostamiseks ja tuletõrjealase ennetustöö tegemiseks külades.

Tegevliikmed olid kohustatud häiresignaali korral ilmuma otsekohe tulekahjukohale või varem kokku lepitud kogunemiskohta, täitma vastuvaidlematult komando pealikute korraldusi, mitte lahkuma tulekahjult omavoliliselt ilma loata, ilmuma ettenähtud ajaks väljakuulutatud õppustele. Tuletõrjekomando tegevust, varustuse olemasolu ning korrasolekut juhtis ja kontrollis juhatuse esimees, kes oli ka tuletõrjekomando pealik, tema määras salgajuhid ja jagas tuletõrjajate vahel ülesanded ning ametid. Juhul kui ühingu tegevus haaras laiemaid piirkondi, võis neis moodustada ühingu osakondi ning komando pealik määras neile juhid.

Tulekahjul tegutsedes allus komando pealik maakonna kõrgematele politseijuhtidele, kuid kohalik urjadnik ei tohtinud komando pealiku tegevusse sekkuda ning pidi talle vajadusel oma volituste piirides abi osutama. Komando pealik ja teised juhtivatele kohtadele määratud isikud ei tohtinud sundida tuletõrjujaid tegevustele, mis seaksid nende elu ilmselgesse ohtu. Tulekahju või õppuste ajal pealikute korraldusi eiranud tuletõrjujad, pidi tulekahjult või õppuselt eemaldama ning neid võis peakoosoleku otsusel ühinguist välja heita.

Ühingu tegevuse võis lõpetada peakoosoleku otsusega, järgides vastavaid varade, raha ja dokumentatsiooni üleandmise protseduure, aga ühingu võis sulgeda ka siseministri otsusega.⁸²

Ühingu tegevus 1910.–1918. aastal

16. jaanuaril 1911 alustas ühingu ajutine juhatus esimese peakoosoleku ja juhatuse valimiste korraldamisega oma tegevust.⁸³ Paraku ei ole Eestimaa kubermangu seltsiasjade nõukogu toimikutes säilinud ühingu esimeste tegevusaastate – välja arvates 1914. aasta – aruandeid, mistõttu pole ei ühingu tegevusest ega juhtidest kuigipalju teada.⁸⁴ Ajalehe Postimees teatel olnud 1911. aastal mais ühingul juba 40 liiget, kuid seks ajaks polevat see veel suuremat elumärki avaldanud.⁸⁵

/EAA 44, 1, 20_586_Nurgatempel/

Roela VTÜ nurgatempel 17. mail 1915 esitatud ühingu tegevusaruande kaaskirjal (EAA 44, 1, 20: 586)

1914. aastal oli Roela VTÜ-s 87 liiget, kellest 24 olid toetaja- ja 63 tegevliikmed. Tegevliikmed moodustasid tuletõrjekomando, millesse kuulusid kaheksa ronijat, neli joajuhtijat, 20 pumpajat, 11 veevedajat ja 20 korrapidajat. Ühingu patroon oli Ferdinand Wilhelm Georg Alexander von Wrangelli lesk Elise Elmire Auguste Marie von Wrangell (sünd von Löwis of Menar), juhatuse esimeheks oli A. Paukas, laekuriks M. Juhkam. Kahjuks ei ole ühingu sekretäri ja tuletõrjekomando pealiku (sama isik) allkiri loetav. 1915. aasta peakoosolekul valiti ühingu juhatuse esimeheks Toomas Veinmann, aseesimeheks Johannes Pilli, laekuriks Aleksander Kärdi, sekretäriks Heinrich Sumnan, aseesimehe, laekuri ja sekretäri asemikkudeks valiti Ado Nirgi, Aleksander Reemi, Karl Kronfeldt. A. Nirgi oli ühtlasi ka tuletõrjekomando pealik. 1914. aasta jooksul peeti ära kaks üldkoosolekut ja viis juhatuse koosolekut, toimus

⁸² EAA 44, 1, 476: 13–19p.

⁸³ EAA 44, 1, 20: 587.

⁸⁴ EAA 44, 1, 17–19.

⁸⁵ Postimees, 1911, nr 98.

kolm õppust (mais, juulis ja augustis) ning kustutati kaks põlengut (septembris, novembris), millest esimese kustutamiseks kulus päeval viis tundi ja teise kustutamiseks öösel kuus tundi. Komando käsutuses oli üks Riias aktsiaseltsi Langensiepen & Co masinaehitusvabrikus valmistatud käsiprits nr 70 ning selle juurde kuus 15 arssina (10,7 m) pikkust ja kahe tollise (~5 cm) läbimõõduga voolikut, üks kolmik voolikute ühendamiseks, kuus kirvest, kaheksa köit ronijatele ning 19¾ tollise (0,52 m) läbimõõduga kell tulekahjust märku andmiseks. Muid kustutus- ega abivahendeid – näiteks redeleid – ühingul ei olnud. Lisaks kuulus sellele kümme kiivrit, kaks vormimütsi, kaks vormikuube, kaks pluusi ja 28 vööd. Pritsi väärtus oli 265 rubla, muul inventaril 60 rubla. Vormielementide hinnaks oli 165 rubla, seega oli ühingul inventari 490 rubla eest.⁸⁶

/Baltische_Monatsschrift_1912_73_02/

Foto x. Esimene Roela VTÜ käsiprits oli valmistatud Riias aktsiaseltsi Langensiepen & Co masinaehitusvabrikus (Baltische Monatsschrift, 1912, nr 2)

Omaaegsete tuletõrjajate Jaan Väinaste ja Jaan Jürna mälestuste kohaselt pidi käsipritsi pumpama kaheksa tugevat meest.⁸⁷

Tabel 5. Roela Vabatahtliku Tuletõrjeühingu tulud ja kulud 1914. aastal⁸⁸

Tulu	Summa (rbl)
Jääk 1. jaanuaril 1914	16,37
Liikmemaks auliikmetelt	15,00
Liikmemaks toetajaliikmetelt	24,00
Liikmemaks tegevliikmetelt	31,50
Tulu laadalt	9,47
Annetused liikmetelt	8,00
7. aprillil toimunud peo tulu	66,07
Kokku	170,41
Kulu	Summa (rbl)
Veovahendite soetamine	40,06
Remont	1,60
Imperaatorliku Vene Tuletõrjeühingu liikmemaks	8,00
Signalisatsioonivahendid	1,00
Posti ja telegraafi kulu	2,63
Peoõhtu kulud	37,00
Muud kulud	8,00
Kokku	98,29

⁸⁶ EAA 44, 1, 20: 587–589p.

⁸⁷ Malle Pärilin, Silva Junolainen, 1984. Roela Tuletõrje Seltsi ajaloost 1909–1940, 5. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletorje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (30.09.2023).

⁸⁸ EAA 44, 1, 20: 590–590p.

6. märtsil 1915 kandis Rakvere maakonna politseiülem kubermanguvalitsusele ette, et Roela VTÜ juhatus valiti järgnevalt: esimees A. Paukas, esimehe asetäitja Mihkel Jaani poeg Juhkam, sekretär ja komando pealik Eduard Jõe, tema asetäitja Eduard Laas, laekur Mihkel Jüri poeg Juhkam, tema abi Toomas Ale ja esimehe asetäitja asemik Karl Kronfeldt. Kõik teised osutusid kontrollimisel oma ametisse kõlblikeks ning poliitiliselt usaldusväärseiks, välja arvatud M. Juhkam, kes oli olnud oma osaluse tõttu 1905. aasta revolutsioonisündmustes, mõnda aega vahi all Tallinna kubermangu vanglas.⁸⁹

Seoses Roela VTÜ-ga rõhutati 1914. aastal ajalehes Tallinna Teataja, et Roelas polnud levinud paljudes tuletõrjehingutes tavaline komme oma liikmetele pidudel – tasuks nende teenistuse eest – alkoholi pakkuda.⁹⁰

1918. aastal valiti Roela VTÜ juhatuse esimeheks August Paas, komando pealikuks Mihkel Soone, kirjatoimetajaks August Kulpas ja laekuriks Juhan Jürna.⁹¹

⁸⁹ EAA 44, 1, 476: 26–26p.

⁹⁰ Tallinna Teataja, 1914, nr 16.

⁹¹ Malle Pärlin, Silva Junolainen, 1984. Roela Tuletõrje Seltsi ajaloost 1909–1940, 5. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletorje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (30.09.2023).

4. Roela Muusikalis-kirjanduslik Selts (1918–1940)

Kui 20. sajandi alguse Roelat kujutati ajakirjanduses mahajäänud piirkonnana, siis tundub, et seltsielu elavnemine muutis piirkonda oluliselt ning 1936. aastal kirjeldati Roelat looduslikult kauni ja areneva piirkonnana:

Metsade roheline rõngas ja looklewad woored – nendeta on Roelat raske kujutella. Need suured ja laiad laaned, kus veel elutseb meie metsade haruldasemaid loomi – ilweseid, karusid, metskitsi j. m., annawad rohkesti tööd niihästi paljudele kohalikele, kui ka kaugemailegi elanikele. Sest niipea, kui saabub tali, hakkawad alewikku läbistama warahommikust hilisõhtuni puu- ja palgiwirmad, mis sageli lõppeda ei taha. Aga ka suwelgi on metsade tõttu siin liiklemine elawam. Asub ju metskondki siin.

Mäed – need pakuwad talwel wõimalusi suusatamiseks. Suwel on siin mõnus wõtta päikesewanne, ja suwi saabubki siin rutem kui mujal.

Juba warakewadest peale sooritatakse siia jalutuskäike. Suwel pühapäewiti kubiseb mägi alati inimestest. Siin korraldatakse simmanne ja peetakse palwetunde. Ning käidakse kohtamas. Sügisel walmiwad mäeweertel marjad ja pähkliid.

Oleks aga siiski ekslik arwata, et Roela, olles surutud metsade ja mägede wahele, kultuuriliselt muust maailmast on maha jäänud. Seda kaugeltki mitte. Koguni sellewastu annab ta nii mõnelegi teisele tihedasti asustatud maakeskusele mitu silma ette. Moodsa ajajärgu nähted – auto ja raadio peawad siingi oma wõidukäiku. Weoautosid, mis päewas mitu korda Roela ja Rakwere wahet kihutawad, on siin mitu ning tänawu kuuldawasti muretsetakse weel paar tükki juurde. Peale selle on kohalikul apteekril Zionil sõiduauto, mida taksona kasutab. Raadioaparaategi on ümbruskonda juba üsna rohkesti muretsetud ning uusi antenni kerkib üha juurde.⁹²

Küllap oli Roela muutumises kaugest ja maha jäänud metsakolkast moodsaks keskuseks, oma osa ka Roela KMS-i ning tema liikmete tegevusel.

/img20210322_23135374.jpg/

Foto 15. Vaade seltsimaja poolt Roela alevile (Ewi Mai Daumi erakogu)

Seltsi tegevus

Kuna kõik enne Eesti Vabariigi välja kuulutamist tegutsenud seltsid pidid ümber registreeritama ning nende põhikirjad kohtus kinnitatama, pöördusid Roela MKS liikmed August Podrätsik (Podretsik) ja Heinrich Wilhelm Suurmann 28. detsembril 1919 Rakvere-Paide Rahukogu poole palvega kinnitada Roela MKS põhikiri ning esitasid selleks kohtule kaks eksemplari seltsi 1909. aastal trükitud põhikirjast, kus Vene riigi hävinguga maksvuse kaotanud paragrahvid olid tindiga maha tõmmatud ning nende asemele põhikirja lõppu maha

⁹² Huah. Wiru-Roela kiri. – Wirumaa Teataja, 1936, nr 39.

tõmmatud paragrahvide uus redaktsioon kirjutatud. Rakvere-Paide rahukogule põhikiri sellisel moel sobis ning see registreeriti 19. jaanuaril 1920.⁹³

[/ERA 3138, 1, 1756_67_Pitsatijäljend/](#)

Foto 16. Roela MKS pitsatijäljend (ERA 3138, 1, 1756: 67)

Seltsi organisatsioonilise tegevuse kohta 1920.–1930. aastatel palju andmeid kahjuks säilinud ei ole, vähemalt pole allakirjutanu leidnud võrdväärset allikmaterjali seltsi tsaariajast pärit aastaaruannetele. Seoses seltsi raamatukogule toetuse taotlemisega 1925. aastaks esitati Viru Maakonna valitsuse haridusosakonnale seltsi 1924. aasta eelarve, 1926. aasta eelarve projekt ja põgus seletuskiri selle juurde. Neist segus, et seltsi eelarve oli 1924. aastal üsna väike, vaid 6134 marka (61 krooni 34 senti) ning sellestki moodustas peaaegu kolmandiku eelmisest aastast ületulev jääk. 2400 marka teenis selts piduõhtutest ja 850 marka perekonnaõhtutest. Kulused oli samal ajal 5067 marka (50 krooni 67 senti) ning uude aastasse üle minev jääk 1067 marka. 1926. aastal lootis selts tulu teenida enam kui kümme korda rohkem, 68 050 marka (680 krooni 50 senti), millest 50 000 loodeti teenida peoõhtutega 10 000 saada riigilt toetusena raamatukogule ning 6000 vallalt toetusena raamatukogule. Kulupoolel nähti 25 000 marka ette Roela VTÜ võlgade katteks, 25 000 marka „*muusikakoori kordaseadmiseks*“, 10 000 marka raamatukogu täiendamiseks, 3050 marka ajalehtede ja ajakirjade ostmiseks, 3000 marka raamatukogu juhatajale tasu maksmiseks ja 2000 marka liikmekaartide, kontoriraamatute jm kantseleitarvete ostmiseks.⁹⁴

1920. aastate keskel elas selts üle raske ajajärgu, kuna „*üks teine kohapealne organisatsioon hakkas seltsis tegema lõhkumistööd, tahtes seltsi üle võtta*“. Ajalehes Wirumaa Teataja avaldatud hinnangul olnud seltsi olemasolugi kaalul. Eriti hull olnud olukord 1925. aastal, mil aasta jooksul valiti seltsile kolmel korral uus juhatus. „*Erilisi teeneid seltsi säästmiseks näitas siis üles tollaegne esimees K. Vaher, kelle ennastalgawa töö tulemuseks wõibki wast pidada seltsi surmasuust päästmist*“.⁹⁵ Ilmselt tuleb just selle võitluse ühe ilminguna võtta ka ajalehes Wirulane 1927. aasta alguses ilmunud artiklit, kus üritati K. Vaherit maha teha ja laideti tema kirjaoskust. Artikkel ilmus pärast 30. jaanuaril 1927 toimunud erakorralist üldkoosolekut, millel K. Vaher järjekordselt ametist tagandati (foto 17).⁹⁶ Nagu järgnevalt aga näha, oli K. Vaher aasta hiljem uuesti seltsi esimehe ametis.

[/Wirulane_1927_12_MKS.tif/](#)

⁹³ ERA 14, 3, 912: 1, 5–15, 17; Riigi Teataja, 1920, nr 121/122, lk 974.

⁹⁴ ERA 3138, 1, 1905: 141–143

⁹⁵ Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 43.

⁹⁶ Roelast. – Wirulane, 1927, nr 12.

Foto 17. Ajalehes Wirulane 12. veebruaril 1927 avaldatud Karl Vaheri harimatust näitama pidanud anonüümne kiri oli ilmselt saadetud teda vaenava(te) Roela MKS-i juhatuse liikme(te) poolt (Roelast. – Wirulane, 1927, nr 12)

Pole võimatu, et just seltsis valitsevate lahkkelide tõttu läks 1928. aastal – kogemata ehk meelega – kaduma ainuke seltsi käsutuses olev 1920. aastal kinnitatud muudatustega põhikirja eksemplar. Juulis pöördusid seltsi esimees K. Vaher ja kirjatoimetaja Reinhold Kongi Siseministeriumi Administratiivosakonna poole palvega saata neile ärakiri seltsi registreerimisel kohtule esitatud põhikirjast, kuna seltsile jäi pärast seda ainult üks põhikirja eksemplar, mis aga kaduma oli läinud. „*Et seltsi tegevus õige põhikirja puudusel takistud on sellepärast palume asja võimalikult pea ette võtta. Siinjuures saadame Teile kolm eksemplari endist põhikirja. Soovitav oleks et juurdelisatud ja ümbertehtud paragravid saaksid paigutud nende eksemblaaride wiimasele lehele*“. Vastuskiri kahe eksemplari põhikirja ärakirjaga saabuski juba sama aasta novembris ning selts sai asuda taas normaalselt tööle.⁹⁷

Ajakirjanduses ei nimetata seltsi nime, kes Roela MKS-i vaenulikult üle võtta püüdis, kuid valesti arvata oli ka üsna võimatu, sest ainuke teine toona samas piirkonnas aktiivselt tegutsenud selts oli Roela VTÜ. Ajalehes Virumaa Teataja 1927. aastal Roela seltsimaja viienda aastapäeva pidustustest jutustanud uudisnupust jäi mulje, et eriti põdes Roela VTÜ seetõttu, et pasunakoori instrumendid kuulusid Roela MKS-ile ja tuletõrjeühingul ei olnud oma orkestrit ning nad pidid selle oma pidudele palkama.⁹⁸

Vastuolusid võib lisaks seltside vahelisele tülile seletada ka poliitiliste vaadete erinevusega, nimelt oli K. Vaher Eesti Sotsialistlik Töölise Partei liige ja selle kohalik tegelane, kuna ülejäänud seltsielu tegelased olid oluliselt parempoolsemate vaadetega.⁹⁹

[/ERA 26, 3, 759_86_MKS_peakoosolek.tif/](#)

Foto 18. Rakvere-Paide prefektile esitatud taotlus loa saamiseks Roela MKS peakoosoleku pidamiseks 14. veebruaril 1928, sisaldas ka koosoleku päevakorda (ERA 26, 3, 759: 86)

Mitmesugustele dokumentidele antud allkirjade järgi on seltsi juhatuse liikmetest teada veebruarist 1924 esimees E. Soone ja kirjatoimetaja H. Uueni, aprillist 1925 esimees K. Vaher ja kirjatoimetaja A. Soone, novembrist 1927 esimees A. Soone ja kirjatoimetaja A. Saare, veebruarist 1928 esimehe asetäitja K. Vaher, maist ja detsembrist 1928 esimees K. Vaher,

⁹⁷ ERA 14, 3, 912: 28, 32–32p.

⁹⁸ Piduline. W.-Roela tuletõrje seltsimaja 5 a. wana. – Wirumaa Teataja, 1927, nr 86.

⁹⁹ ERA 26, 3, 761: 174.

kirjatoimetaja R. Kongi ja kirjatoimetaja asetäitja Alma Pihlak, märtsist 1930 esimees J. Kask ja kirjatoimetaja R. Kongi.¹⁰⁰

19. aprillil 1934 kuulusid Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi juhatusse esimees meier Johannes Kobbe, esimehe asetäitja Osvald Soone, kirjatoimetaja Leon Prillop (eestist Piirsalu), kirjatoimetaja asetäitja Aleksander Kirsch, laulukoori juhataja Johannes Kask, pasunakoori juhataja Richard Stahlfeld ja laekahoidja K. Vaher.¹⁰¹

Seltsi 30. aastapäeva puhul korraldati 25. märtsil 1939 seltsimajas koosviibimine teelauas. Kell 19.00 alanud õhtul esines avakõnega seltsi asutajaliige J. Ant ja J. Mägedi esitas ülevaate seltsi tegevusest. Muusikalisi vahepalu esitasid puhkpillikoor R. Stahlfeldti ja mandoliinide ansambel Vladimir Kotikovi juhtimisel. Peo korraldas seltsi juhatus, koosseisus esimees Osvald Pihlak, aseesimees H. Purikas, laekur J. Vagur, kirjatoimetaja Elmar Lauri ja tema abi Eduard Lauri. Seltsil oli kokku umbes 100 liiget.¹⁰²

[/Wirumaa_Teataja_1940_45_RMKS_Aastapäev.tif/](#)

Foto 19. Roela MKS 31. aastapäevapidu jäi seltsi viimaseks suureks peoks enne Eesti Vabariigi hävimist (Wirumaa Teataja, 1940, nr 45)

21. aprillil 1940 algusega kell 16.00, tähistas selts oma 31. aastapäeva. aastapäeva puhul mängiti Bernard Kangermanni kahevaatuselist laulumängu „Mu meelen kuldne kodukotus“, millele järgnes tants pasunakoori ja mandoliinide ansambli saatel. Samal ajal kuulusid seltsi juhatusse esimees O. Pihlak, pasunakoori juht R. Stahlfeldt ja mandoliinide ansambli juht Vladimir Kotikov. E. Lauri, Ed. Lauri ja E. Väinaste.¹⁰³

[/Osvald_Pihlakas.tif/](#)

Foto 20. Osvald Pihlak pärast II maailmasõda

Nõukogude okupatsiooni järgsel ajal mainiti Roela MKS-i ajakirjanduses viimati 13. septembril 1940, seoses rahvamajas peetud rahvamiitinguga, millel seltsi pasunakoor mängis R. Stahlfeldi juhendamisel „Internatsionaali“. Ilmselt suletigi selts okupatsioonivõimude poolt üsna varsti pärast seda.¹⁰⁴

Seltsimaja

Kuna juba enne I maailmasõda oli seltside tegevust takistanud korraliku seltsimaja puudumine, võttis Roela VTÜ pärast Vabadussõda koostöös Roela MKS-iga ette seltsimaja ehitamise.

¹⁰⁰ ERA 26, 3, 759: 60, 86, 163; ERA 3138, 1, 1756: 67; ERA 3138, 1, 1904: 199; ERA 3138, 1, 2175: 233.

¹⁰¹ Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 43.

¹⁰² Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 35.

¹⁰³ Wirumaa Teataja, 1940, nr 45; Toetust tarvit.-ühisuselt Roela seltsidele. – Wiruma Teataja, 1940, nr 49.

¹⁰⁴ Rahvamiiting Viru-Roelas. Wirumaa Teataja, 1940, nr 106.

Ajalehe Wirumaa Teataja arvates: „*Wiru-Roela seltsimaja saamises on seltsil suuri teeneid: wast ilma temata poleks seltsimaja weel praegu olemas, kuna just muusika-kirjanduse-seltsi poolt pandi selleks alus, annetades aeg-ajalt kogutud suurema summa raha kohalikule tuletõrjeühingule seltsimaja ehitusfondiks, kes siis selle abil seltsimaja püstitas, mis walmis 1920. aastal*“.¹⁰⁵

Ajalehe Waba Maa ajakirjaniku sõnul „*seltsimaja ühes tarwitajateühisuse poeruumidega kerkis üles nelja teeharu wahela endise seltsimaja ja – küllakõrtsi asemele*“. Tsitaadis mainitud „endine seltsimaja“ pidi olema ehitatavast oluliselt väiksem ning algselt mõeldud ilmselt hoopis muuks otstarbeks. Alla kirjutatule pole silma jäänud, et seda oleks varem otseselt nimetatud mõnes Roela seltsielu kohta käivas allikas. Kaudselt, nagu eespool näha, viitas sellele L. Valter. Nagu uus, nii asus ka vana seltsimaja Lauri Mihkli naabruses.¹⁰⁶

[/Päevaleht_1922_63_Seltsimaja.tif/](#)

Foto 21. Seltsimaja katuse ja sisetööde vähempakkumise teade (Päevaleht, 1922, nr 63)

Seltsimaja ehitus algas 1922. aasta kevadel ning lõppes sama aasta oktoobris. Roela VTÜ-l oli ehituse alguses omavahendeid 50 000 marka, üle 150 000 marga annetas Roela mõisa omanik Hans Hermann Oskar von Wrangell, üle 100 000 marga Roela Tarvitajate Ühisus (Roela TÜ), lisaks veel mitmed kohaomanikud ja muud eraisikud. Ehitus läks maksma 847 900 marka, millele lisandusid veel kingitused ehitusmaterjalide jm näol. Sellest oli maja avamise ajal 29. oktoobril 1922 veel võlgu 467 096 marka 40 penni, millest 150 000 marka oli kiiresti tasumist vajav lühiajaline laen.¹⁰⁷ Laenu ei maksnud aga Roela VTÜ üksinda, vaid koos Roela MKS-ga. Nagu selgus MKS-i poolt Viru Maakonnaavalitsuse Haridusosakonnale saadetud 1926. aasta eelarve projektist pidi selts maksma 1926. aastal „*Tuletõrje seltsile seltsimaja wõllgade kattteks lepingu järgi 25 000 marka*“, mida siis VTÜ kasutas seltsimaja võlgnevuse tasumiseks. Kui palju seltsimaja ehitusvõlast Roela MKS-i peale langes pole võimalik välja selgitada, sest kummagi seltsi arhiiv on ilmselt hävinud, võimalik, et seltsimaja tulekahjus 1942. aasta kevadel. Tegemist polnud siiski iga-aastaste maksetega, sest nagu nt 1924. aasta eelarvest selgus ei pidanud MKS sel aastal võla kattteks väljamakset tegema.¹⁰⁸ Nagu selgus VTÜ aruannetest 1933.–1939. aasta kohta oli ühingul võlg Roela TÜ-le, mida tasuti viimasele nii, et iga-aastaselt kokku lepitud rendimakset sisse ei nõutud, vaid selle arvel kustutati VTÜ võlga

¹⁰⁵ Ajakirjanik eksis, sest seltsimaja avati tegelikult 1922. aastal. Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 43.

¹⁰⁶ Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258; RM 4223 Ar;k 916:3.

¹⁰⁷ Wiru Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258.

¹⁰⁸ ERA 3138, 1, 1905: 140–143.

TÜ ees. 1934. aastal võttis TÜ üle ka H. H. O. von Wrangelli laenu ning siis jäi ühingul selle eest tasuda veel 1430 krooni. 1939. aastal oli ühingul laenu üleval veel 1059,04 krooni.¹⁰⁹

/RMF283_0005_1.tif/

Foto 22. 400 inimest mahutav seltsimaja saal on pidulikuks avamispeoks valmis. Lava asus hoone põhjaotsas ning selle taga olid ruumid näitlejatele ja pasunakoorile (RMF 283:5)

Seltsimaja oli ühekordne voodrita palkehitus, mis koosnes Rakverest tuleva maanteega paralleelselt kulgevast hooneosast, milles olev saal mahutas 400 inimest ning sellega põiki olevast hooneosast, kus asus Roela TÜ kauplus, mille ärijuhiks oli 1928. aastast alates 6. aprillil 1890 Roelas mõisteenija peres sündinud Mihkel Raudsepp, keda abistas äripidamises tema abikaasa Johanna.¹¹⁰

Hoone alusmüüri latusid Mustvee kandist pärit venelastest müürsepad, Seltsi ostetud puitmaterjali lasi H. H. O. von Wrangell oma saeveskis tasuta laudadeks lõigata. Maja valmis Roela KMS seltsi liikme, ehitusmeister J. Vakkeri juhatusel all.¹¹¹

Seltsimaja avapidu toimus 29. oktoobril 1922. Kuna ükski kutsutud vaimulikest polnud kohale ilmunud, jäi see vaimuliku õnnistusega ning viidi läbi ainult peo ilmalik osa. Seltsimaja avamise puhul pidas avakõne Rakverest kutsutud kooliõpetaja ja seltsielutegelane Jakob Liiv, kelle kõne motiivideks olid Friedrich Reinhold Kreutzwaldilt laenatud ütetus: „Kaugelt näen kodu kasvamas“ ja keiser Napoleon I mõttetera: „Kerge on võita, aga raske võidu vilja käes hoida“. Kohalikest tegelastest kõneles J. Hansar, „*pilti tuues Roela ümbruse ärkamisest ja raskustest, millega tuli võidelda seltsimaja ehituse juures*“. Seejärel esitas tuletõrjeseltsi toonane esimees seltsimaja ehitusaruande ning lõpetuseks kõneles Roelast pärit Viru Maakonnavalitsuse esimees Mihkel Juhkam „*tuues esile mälestusi oma kodukoha Roela ärkamisest, tema endisest kõrtsist jne*“. Kõnedele järgnesid mees- ja lastekoori laulud J. Hansari juhatusel ning näitlejad kandsid ette Heino Anto näidendi „Meripojad“, etteastete vaheaegadel mängis Roela MKS pasunakoor.¹¹²

/RMF283_0003_1.tif/

Foto 23. Vaade seltsimajale Rakvere suunast (RMF283:3)

¹⁰⁹ ERA 2818, 1, 247: 40p, 45p.

¹¹⁰ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 145; Roela mures rahvamaja pärast. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 104; Mihkel Raudsepp 50-a. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 40.

¹¹¹ Pärilin M., Junolainen S. Roela tuletõrjeseltsi ajaloo 1909–1940. Roela 1984, lk 6. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletõrje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (24.02.2021)

¹¹² Wiru-Roela seltsimaja awamine. – Waba Maa, 1922, nr 258.

Juba 1929. aastal kerkis üles seltsimaja kapitaalase ümberehitamise küsimus. Ajalehele Wirumaa Teataja kirjutas pikema loo seltsimaja probleemidest ja võimalikest lahendusteedest Aadu, kes küllap oli kohalik tegelane:

Nagu suurem osa kõiki maaseltsimaja, milliseid warem ehitatud, on ka Roela tuletõrje ühingu seltsimaja püstitatud ilma kindla kawandita, juhuslikult asetatud ruumidega, needki pimedad. Ehk küll ruutpindala wõrdlemisi suur, puuduwad ometi ülitarwilikud ruumid nagu: jalutusruum, einelauaruum, riidehoid ja isegi klosetid. Klosettide aset on senini täitnud lähedane mets ja seinääred, millised peale pidude alati rüüvetatud. Ka ehitustehniliselt on hoone pea kogu ulatuses lubamatult ja hooletult ehitatud, mille tagajärjed juba möödunud aastal tunda andsid, kui saali mõlemad wälisseinad wälja wajusid ja kindlasti kogu hoone kokku oleks wajunud, kui wiimasel silmapilgul abi poleks saadud. Ka hoone wälimus ei ole parem kui põhuküünil. Sellepärast ongi kohalik ümbruskond seltsimaja nimetama hakanud „kõiiewabrikuks“ ja „wasikakopliks“. Kuigi käesolewal aastal sisemisi puhastustõid ja wärwimisi tehti, jõudsid ühingu juhatause liikmed siiski arusaamisele, et ilma põhjaliku ümberehitusega hoone kaua ülewal ei seisa. Kutsuti kohale tehn. Laurfeldt, kes hoone seisukorra üle waatas ja täieliku ehituse projekti ning ehituskulude eelarwe walmistas, millised ühingu juhatause poolt 6. now. s. a. heaks kiideti ja wastu wõeti.¹¹³

Uue projekti järgi nähti ette juurdeehituse hoone Rakvere poolsesse otsa, siseruumide ümberehitamise, hoone seltsimaja poolse osa kindlustamise ning mansardkorruse pealehitamise ja katuse uuendamise. Seltsimaja peasissekäik oleks jäänud endisesse kohta hoone esiküljel, kuid sellele oleks lisatud eeskoda, mis annaks fassaadile esinduslikuma väljanägemise. Eeskojast viis uks avarasse eesruumi, millest vasemale jäi avar riidehoiuruum ning paremale kassa ja avar trepp üles mansardkorrusele. Eesruumist pääses ka otse saali või jalutusruumi. Viimane ühes meeste suitsetamisruumi, naiste garderoobi ja klosettidega oleksid asunud uues juurdeehituses. Jalutusruumist viis uks (seltsimaja Rakvere poolne otsauks) seltsimaja lavataguse osa wöörusesse, kust pääses mees- ja naisnäitlejate riietusruumidesse, näitelavale ja orkestriruumi. Mansardkorrusele pidi tulema einelaud, einelauapidajamajahoidja eluruum ja köök, seltsi juhatause ruum, koosolekuruum, suitsetamise ruumid ja lugemistuba ühes raamatukoguga. Ümberehituse hinnaks oli kalkulatsiooni järgi kuni 10 000 krooni. Vaatamata ümberehituse kõrgele maksumusele, oli Aadu optimistlik ja lootis koos Roela VTÜ-ga ehitustöödega lähemal ajal toime saada.¹¹⁴ Paraku tuli vahele 1929–1933. aasta suur majanduskriis, mis ei võimaldanud niivõrd kulukat ehitustööd ette võtta.

[/V_Roela Seltsimaja.jpg/](#)

Foto 24. Seltsimaja enne voodriga katmist (Maret Tralla erakogu)

[/Seltsimaja.jpg/](#)

¹¹³ Wiru-Roelasse ajakohane rahwamaja. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 130.

¹¹⁴ Wiru-Roelasse ajakohane rahwamaja. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 130.

Foto 25. Seltsimaja tiibhoones asus Roela Tarvitajate Ühisuse kauplus (Maret Tralla erakogu)

Mõningaid korrastustöid siiski tehti 1931. aasta suvel, mil hoone teepoolsed seinad kaeti voodrilaudadega ja värviti. Ülejäänud tööd kavatseti teha 1932. aastal, kuid pole teada, kas need kavatsused teostusid.¹¹⁵

14. novembril 1931 saatis Viru maakonna haridusosakond vallavalitsusele kirja avalike rahvamajade võrgu korraldamisest. Vallanõukogu arutas kirjas sisalduvat avalike rahvamajade loomise nõuet ning otsustas, et vallas peab olema kolm avalikku rahvamaja, millest kahe ülesandeid täidavad Roela VTÜ ja Tudu VTÜ seltsimajad ning kolmanda, Tammiku rahvamaja ülesandeid võib esialgu täita Tammiku koolimaja.¹¹⁶

Seoses seltsimaja kuulumisega üleriiklikku avalike rahvamajade võrku, tõusis seltsimaja ümberehitamise küsimus augustis-septembris 1938 taas päevakorda. Vastavalt avalike rahvamajade kohta käivale sundmäärusele, pidi aga seltsimaja osa olema kauplusest tulemüüriга eraldatud. Kuna seltsimaja ja kauplus olid ühise katuse all ning kokku ehitatud, oleks tulemüüri rajamiseks tulnud hoone sisuliselt kaheks lõigata. See oleks toonud kaasa tõsiseid ehitustehnilisi probleeme seltsimaja-poolses hooneosas, sest see oli ehitatud ilma aampalkideta (foto 22) ning kuna „*hoonele annab tugewuse sellekohane sarikate ehituswiis, siis on karta, et sel juhul wõiks maja laiali walguda*“. Määruse järgi oleks seltsimaja tegevus tulnudki peatada, kuid Roela MKS võttis vastutuse võimaliku tuleohu eest enda kanda. Seoses maja ümberehitamise vajadusega tõsteti üles taas üles ka 1929. aastal koostatud ehitusprojekt, kuid ehitamiseni taas ei jõutud, sest 1. septembril 1939 alanud II maailmasõda ja sellele järgnev Eesti Vabariigi okupeerimine ja annekteerimine NSV Liidu poolt, tõmbasid sellele kriipsu peale.¹¹⁷

Pidudest ja nende korraldusest

Roela seltside korraldatud pidudest pole kahjuks alles kuigi palju teateid, ajakirjandusse jõudsid pidude kirjeldused alles 1925. aastal pärast ajalehtede Wirulane ja Wirumaa Teataja asutamist. Enamalt jaolt olid need negatiivsetes toonides ning käsitlesid mitmesuguseid kraadepoiste, ehk „kühvlipolgu“ pidudel joobnud peaga korda saadetud „vägitegusid“. Üldiselt olid sellised paigast paika korduvad joobnute korrarikkumised ja isegi kuriteod 1920. aastatel ja 1930. aastate alguses üsna tüüpilised ega kujutanud endast midagi Roelale eriomast.

¹¹⁵ Wiru-Roela tuletõrje ühingu seltsimaja nägusamaks. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 84.

¹¹⁶ ERA 3138, 1, 726: 59.

¹¹⁷ Roela mures rahvamaja pärast. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 104.

1. novembril 1925, mil tähistati Roela seltsimaja kolmandat aastapäeva, esines kõnega „kohalik tähtsam seltskonnategelane õp. hra. J. Kask, kes andis ülevaate Roela seltsielu ilust ja valust „heites pilku seltsimaja kolmele „eluaastale“, ühtlasi tõi ta ette põhjused, mis on sundinud suurema osa publikumi seltsimajast eemale jääma. „Pussitamise“, (seni on peaaegu iga pidu olnud kolmejärguline: eeskawa, tants ja „pussitamine“) ja näidendite üksluisuse, mis omakorda tingitud ainelisest kitsikusest“. Kõne lõppedes austati Vabadussõjas „isamaa eest langenuid rahwa paremaid poegi püstitõusmisega, kusjuures orkester „Jumal sul ligemal“ mängis. Järgmisena olid koorilaulud, mis publikumi elawaid kiiduawaldusi väljakutsusid. Sellele järgnes näidend: „Kuulus naene Heller“. Lõpuks tants. Pussitamine jäi seekord ära“.¹¹⁸

Aeg-ajalt juhtus, et ära jäid ka peod, kuna neile ei tulnud kohale piisavalt rahvast:

Pühapäeval, 24. oktoobril tahtis Roela muusika ja kirjanduse selts tuletõrje seltsimajas pidu-õhtut korraldada, mis juba korra rahwa wähesuse tõttu edasilükatud oli. Kuid ka nimetatud päeval ei kogunud, selle peale vaatamata, et peo algust kuni kella 10 edasilükati, rohkem kui ainult umbes 10 inimest. Lõpuks, kui inimesi ikka rohkem ei kogunud, korjati pingid kokku ja tehti „Rünga särusid“ nagu seda Roela rahwas armastab nimetada.¹¹⁹

Ilmselt tähendasid „Rünga särud“ antud kontekstis tantsimist.

Roela konstaabli toimikutest selgus, et vaatamata seltside vahelistele vastuoludele olid need pidude korraldamise seltsimajas omavahel ära jaganud. Pidude hooaega alustas tavaliselt septembris seltsimaja omanik Roela VTÜ. Novembris toimusid maskeraadid ehk näokattepeod, üks mardipäeva, teine kadripäeva paiku. Ühe korraldas MKS ja teise VTÜ. Jõulu teisel pühäl, 26. detsembril, korraldas peo VTÜ, Uuel Aastal, 1. jaanuaril aga MKS. Ülestõusmis- ehk lihavõttepühade teisel pühäl korraldas peo VTÜ, aga suvistepühade teisel pühäl MKS. Kui VTÜ peod olid alati ühingu enda korraldatud, siis MKS pidude korraldamist võisid enda peale võtta ka seltsi koosseisus tegutsevad väiksemad seltskonnad. Nii korraldasid pidusid nagu allpool kirjeldatakse MKS-i segakoor, aga ka näitlejaskond.

/ERA 26, 3, 759_47_Peokava.tif/

Foto 26. Roela segakoori poolt registreerimiseks esitatud peo kava oli tolele ajastule tüüpiline (ERA 26, 3, 759: 47)

Peo esimeseks osaks oli tavaliselt segakoori esinemine, teiseks osaks näidend ja kolmandaks osaks tants, lisaks veel mitmed seltskondlikud lõbustused nagu Amorpost, Ameerika oksjon, serpentiinid ja konfettid, avatud oli alkoholita einelaud. Tegelikult polnudki kuigi oluline, millise seltsi või seltskonna korraldatud pidu oli, sest ikka esines Roela MKS-i segakoor ning

¹¹⁸ RnRt. Roela tuletõrje seltsi maja 3-mas aastapäew. – Wirulane, 1925, nr 48.

¹¹⁹ Wirumaa Teataja, 1926, nr 84.

ka näitemängu esitasid seltsi näitlejad. Korraldajaks olemine oli oluline seetõttu, et korraldaja kandis peoga seotud kulud ning sai endale ka peoga kogutud tulud. Peoõhtule müüdi tavaliselt kaks piletit, esimene eeskavale, kusjuures oli võimalik valida nelja erineva hinnaklassi vahel. Istekoht kõige ees toolidel, maksis 75 senti kuni üks kroon, esimene, teine ja kolmas koht maksid vastavalt 50, 40 ja 30 senti ning istuma pidi pikkadel seljatoeta pinkidel (vt foto 22). Kuna esimesele, teisele ja kolmandale kohale sai müüa igale 100 piletit, mahutas saal pisut üle 300 koha. Teine pilet müüdi tantsule, mis sõltuvalt muusikutest maksis 35 kuni 40 senti. Kolmas sissetulekuallikas oli garderoob, mille kasutamine maksis 10 senti. Neljas sissetulek saadi einelauast. Viimast arvestamata võis peoõhtu sissetulek täismaja puhul ulatuda umbkaudu 250–260 kroonini. Pidude sissetulek läks seltsi vajaduste katteks, Roela MKS-i puhul tihti raamatukogule kirjanduse muretsemiseks ja muusikariistade parandamiseks. Tants võis toimuda klaveri, pasunakoori või keelpilliansambli saatel. Klaverit mängis pidudel sageli L. F. Hansar, aga esines ka näiteks Rakvere jazz-orkester „Kalew-Band“.¹²⁰

Ainsaks erandiks teiste pidude seas, kus tavapärasest peokavast kinni ei peetud, olid maskiballid, kus peo peamiseks osaks oli tants, mille vaheaegadel mängiti ring- jm seltskondlikke mängu. Parimate maskide vahel loositi välja auhinnad, samuti oli maskis pidulistel sissepääs peole odavam, kui maskita pidulistel.¹²¹ Aeg-ajalt juhtus siiski ka maskiballidel äpardusi, mis nagu kõik seesugused pälvis ka ajakirjanduse tähelepanu:

Pühapäeval, 11. nov. korraldas Roela wabatahtlik tuletõrje ühing oma ruumes näokatte peo. Pidule oli kogunud rahvast üsna rohkesti, maskeerituid oli küll vähesel arwul, kuid mõned neist üsna kenad. Kõik maskid olid huwitatud auhindadest, mida parematele neist lubati anda ja mis enne pidupäewa juba kohalikus kaupluses wäljapandud olid. Kui aeg niikaugele jõudis, et tuli auhindade wäljajagamisele asuda, ilmus pikaajalise ootamise järele keegi ühingu liige lawale ja teatas, et auhinnad jääwad wäljaandmata, sest masked ei olewat seda wäärt. Viimastel tuligi pettunult peolt lahkuda.¹²²

Parimatele maskidele määratud auhindadest ja nende väärtusest annab aimu 1929. aasta lõpus toimunud Roela MKS korraldatud maskiballi kava, millest selgus, et esimene auhind oli suur laualamp, väärtusega seitse krooni, teine auhind „*serwiis kausse*“, väärtusega neli krooni ja kolmas auhind „*wiina serviis*“ väärtusega kolm krooni. Auhiinad pani välja Roela Tarvitajate Ühing ning need olid enne peo toimumist Ühingu kaupluse ruumis vaatamiseks välja pandud. Auhiinad jagati välja vastavalt neile piduliste poolt antud häälele öösel kell 12, pärast maskide eestvõtmist, hääletussedelid anti pidulistele koos piletiga.¹²³

¹²⁰ ERA 26, 3, 759: 49, 51, 60, 62, 75, 113, 115.

¹²¹ Samas: 61.

¹²² Piduline. Roelas tehti mardimaskedele „aprilli“. – Wirumaa Teataja, 1928, nr 90.

¹²³ ERA 26, 3, 759: 265.

/ERA 26, 3, 761_191_Maskiball.tif/

Foto 27. Kuna pidude afiššid ei mahtunud tervelt konstaabli toimikusse, rebis ta need pooleks

(ERA 26, 3, 761: 191)

Roela MKS ja VTÜ kõrval korraldas pidusid ka Roela Põllumeeste kogu, kes tavaliselt 1. mail korraldas külvipeco, milline toimus eriti pidulikult 1. mail 1928. Pidulaud algas päeval kell 12 vaimuliku talitusega spordiplatsil Roela Põllumeeste kogu rohelise lipu õnnistamiseks, mille viis läbi Viru-Jaagupi kirikuõpetaja Arthur Friedrich Wilhelm Hoffmann. Talituse lõppedes andis lipu pidulikult üle Põllumeeste kogude Virumaa esituse juhatuse nimel Karl Blaubrik. Pärast lipu õnnistamist toimus koolimajas pidulik lõunasöök. Õhtul kell kaheksa algas seltsimajas piduõhtu, mis erines tavapärasest vaid selle poolest, et eeskavale eelnes vastavasisuline pidukõne.¹²⁴ Alates 1929. aastast korraldas Roela Põllumeeste kogu iga aasta novembris lõikuspeco, mis algas tavaliselt piduliku aktusega algkoolihoones, kus peetti vaimulik talitus ning esitati pidukõnesid nii põllumeeste endi kui ka kutsutud külaliste poolt. Pärast aktust mindi rongkäigus seltsimajja, kus olid kaetud pidulauad umbes 150-le kutsutud külalisele. Lauas peeti lauakõnesid ning lauldi isamaalisi laule, õhtu lõpetas tants.¹²⁵

/Põllumeeste kogu.jpg/

Foto 28. Roela Põllumeeste kogu oma 1. mail 1928 sisse õnnistatud lipuga (Silvi Kuuse erakogu)

/Pidulaud.jpg/

Foto 29. Pidulaud seltsimaja saalis (Saima Neublau erakogu)

Kuni 1928. aastani korraldas Eesti Vabariigi aastapäeval peo Roela VTÜ, kuid alates 1929. aastast langes see Alide Saare juhitud Roela naiskodukaitse õlgadele. Peo eeskava oli küll tavapärase, erinedes ainult selle võrra, et pidulaud algas päevakohase kõnega.¹²⁶ Naiskodukaitse korraldas veel muidki patriootliku sisuga ettevõtmisi, nagu näiteks 1. detsembri mässu ohvrite mälestusaktus 1. detsembril 1931, millel peetud kõnede vahel esines ka Roela MKS-i segakoor.¹²⁷ Samuti toimus naiskodukaitsjate eestvõttel alates 1930. aastast Jüriöö tähistamine.

¹²⁴ Põllumeeste Kogud oli 1920. aasta sügisel asutatud agraararakond, mis koondas talumehi. Erakond koosnes valdade Põllumeeste kogudest. Roela valla Põllumeeste kogu asutati samuti 1920. aastal. Vt: Suurejooneline põllumeeste pidulaud Wiru-Roelas. – Wirumaa Teataja, 1930, nr 125; Wiru-Roela põllumeeste külvipeco ja lipu õnnistamine. – Wirumaa Teataja, 1928, nr 34; ERA 26, 3, 759: 107.

¹²⁵ Wiru-Roela põllumeeste suurpäev. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 133; Kaks ilusat lõikuspidu. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 127.

¹²⁶ ERA 26, 3, 759: 84, 182.

¹²⁷ 1. detsembri mälestusaktus Roelas. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 139.

Esimesed Jüriöö pidustused toimusid 3. mai õhtul seltsimaja juures oleval spordiplatsil. Pidustused lõpetas rongkäik, millest võtsid osa kõik Roela seltsid ja organisatsioonid.¹²⁸

[/Wirumaa_Teataja_1936_118_Pidu.tif/](#)

[/Wirumaa_Teataja_1940_10_Pidu.tif/](#)

Foto 30. Roela MKS-i pidude reklaame (Wirumaa Teataja, 1936, nr 118; 1940, nr 10)

Lisaks pidudele korraldati seltsimajas alates 1929. aastast ka kinoõhtuid. Tallinnas asuv kinoteater „Rekord“ näitas 14. juulil komöödiafilmi „Tee jõule ja ilule“, mille peaosades mängisid tuntud Taani koomikud Pat ja Pataschon (Patasson), 8. septembril näidati kümneosalist filmi „Sinine hiir“.¹²⁹ 16. oktoobril 1930 näidati kodumaist 16-osalist filmi „Jüri Rumm“, 1. veebruaril 1931 kümne-osalist filmi „Dollarid“ ja 2. veebruaril kaheksa-osalist draamafilmi „Vene keisrikoja tragöödia“.¹³⁰ Nagu muudegi pidude puhul järgnes ka kinoõhtutele tants.

Segakoor

Roela MKS tiiva all jätkas Eesti vabariigi ajal oma tegevust ka segakoor, mis kuni 1931. aastani tegutses J. Hansari käe all. 1923. aastal esines koor 20 lauljaga Tallinnas VIII üldlaulupeol.¹³¹ 1928. aastal võttis seltsi 31-liikmeline segakoor osa ka IX üldlaulupeost koosseisus: sopranid: M. Apoll, J. Hansar, M. Karja, I. Nirgi, M. Nirgi, S. Nirgi, E. Priks, A. Siirak, A. Vanari, E. Veinmann; aldid: M. Kuulbas, M. Kesküla, A. Nirgi, S. Nirgi, I. Nirgi, J. Nurkse, M. Püss, A. Rikken, I. Reemi; tenorid: J. Käba, R. Kongi, V. Sivi, R. Veinmann, P. Volke; bassid: L. Hansar, K. Krents, H. Nirgi, H. Püss, J. Veinmann, J. Vanari, J. Õis.¹³²

Lisaks üldlaulupidudele osales koor ka mitmetel väiksematel laulupäevade. 1926. aastal esines koor 20-liikmelisena, 1930. aastal aga 27-liikmelisena Tartu laulupeol.¹³³ 3. juulil 1927 osales Roela segakoor 31-liikmelisena J. Hansari juhatusel Virumaa laulupäeval.¹³⁴ Igapäevaselt esines koor kõigil Roela MKS-i, aga ka teiste kohalike seltside peoõhtutel.

[/RMF152_12_2.tif/](#)

Foto 31. 1927. aasta Virumaa laulupäeval osales ka Roela segakoor (RMF 152:12)

Laulupeol osalemiseks teenis selts endale raha peoõhtute korraldamisega. 1. augustil 1927 pöördus J. Hansar Rakvere-Paide politseiprefekti poole palvega lubada segakooril korraldada

¹²⁸ ERA 26, 3, 761: 110; vt ka: Roelas pühitseti jüriööd. – Wiruma Teataja, 1932, nr 52.

¹²⁹ ERA 26, 3, 759: 228, 236.

¹³⁰ ERA 26, 3, 761: 216, 228.

¹³¹ Päewaleht, 1922, nr; Postimees, 1922, nr 299.

¹³² IX Eesti üldlaulupeo juht: 30. juunil, 1. ja 2. juulil 1928. Tallinn 1928, lk 114.

¹³³ Postimees, 1926, nr 170; Põhja Kodu, 1930, nr 69.

¹³⁴ Virumaa laulupoe juht 3. juulil 1927. a. Rakvere 1927, lk 37.

14. augustil pidu, et katta Virumaa laulupäevast osavõtmise, sõidu jm kulutusi ning 1928. aasta üldlaulupeost osavõtmisega tekkivaid kulutusi. Kuna 14. augustil toimuma pidanud pidu jäi „mitmesuguste ette nägemata põhjuste pärast, iseäranis ruumide suhtes, pidamata“, küsis J. Hansar luba pidada see 2. oktoobril. Teise samalaadse peo, seekord laulupeol osalemise kulude katteks korraldas segakoor (lauljaskond) 17. juunil 1928. Peo esimese osa moodustas segakoori kontsert „*äsja ilmunud lauludest*“ J. Hansari juhatusel. Lisaks esitasid J. Hansar ja preili L. Kiiver „*viuli ja klaveri sooloettekandeid*“.¹³⁵

[/RM_1164Ar151_179_1.jpg/](#)

Foto 32. Jüri Hansari kiri 1930. aasta Virumaa laulupäeva korraldajatele annab teada, et Roela segakoor osaleb peol 26-liikmelisena (RM 1164 Ar1 51:179)

Naiskodukaitse korraldatud Eesti Vabariigi aastapäevapeo kavas 24. veebruaril 1930 olid nimetatud ka esitusele tulevad koorilaulu, mis võimaldab põgusa ülevaate Roela segakoori repertuaarist. Ettekandmisele tulid: Konstantin Tüرنpu „Mu Eestimaa“, Tuudur (Theodor) Vettiku „Kas tunned maad“, Enn Võrgu „Eesti lipp“, K. A. Hermannini „Oh laula ja hõiska“ ja Aleksander Lätte „Vahtijad“.¹³⁶

1931. aastal lahkus J. Hansar vanaduse ja haiguse tõttu koorijuhi ametist ning tema koha võttis üle Roela algkooli juhataja J. Kask. Ilmselt takistasid J. Hansari terviseprobleemid tema tegevust juba mõnda aega, mistõttu koorijuhtide vahetusele eelnes mõningane segadus:

Aasta paari eest oli veel W.-Roela kuulus oma kõlawa laulu voolest. Ei möödunud pea ühtegi korraldatawat pidu, kus eeskawa poleks ehtinud laul ja seda kõik lugupeetud hallpea hra J. Hansari juhatusel. Ent wanadus wõitis tüseda laulumehhe ja korraldus jäi lonkama kohase koorijuhi puudusel kuni käesolewa sügiseni, mil koori asutamise endale südame lähidaseks wõttis hra J. Kask. Ja jällegi hakkab asi hoogu wõtma. Harjutusi peetakse kohaliku algkooli ruumes, kus 30 inimese suust laul heliseb järjekordseil harjutusõhtuil pea keskööni. Kõik kooriliikmed on tööil täie andumusega.¹³⁷

Tundub, et J. Kase käe all muutus segakoor rahva seas populaarsemaks, kui see oli J. Hansari ajal, kui 1932. aastaks oli koorilauljate hulk kasvanud 39 lauljani, siis 1934. aastal oli neid juba üle neljakümne.¹³⁸ 1935. aastal osales Roela segakoor Pärnumaa laulupeol, mille teist kontserti, kus esinesid ka segakoorid, teiste seas ilmselt siis ka Roela MKS-i koor, kanti pühapäeval 7. juulil üle ka raadiost.¹³⁹ 1936. aastal osales Roela segakoor J. Kase juhatusel 28 lauljaga Virumaa VII laulupeol.¹⁴⁰

¹³⁵ ERA 26, 3, 759: 45, 69–69p, 120–121.

¹³⁶ ERA 26, 3, 760: 198.

¹³⁷ Wiru-Roela saab jällegi korraldada segakoori. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 134.

¹³⁸ RM 1164 Ar1 51:216; W.-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 146.

¹³⁹ Waba Maa, 1935, nr 37; Raadio. – Wirumaa Teataja, 1935, nr 76.

¹⁴⁰ Virumaa VII laulupeo juht. Rakvere 1936, lk 21.

/RM_1164Ar151_216_1.jpg/

Foto 33. Johannes Kase teatel osales Roela segakoor 1932. aasta Virumaa laulupäeval, kooris oli 39 liiget (RM 1164 Ar1 51:216)

Nõukogude okupatsiooni ja seltside sulgemisega kaasnevast vapustusest toibus Roela laulukoor alles 1941. aasta kevadel, mil taastusid kooriproovid J. Kase juhatusel. Koor harjutas ülesastumiseks 1. mai pidustustel, selleks käidi harjutamas kaks korda nädalas.¹⁴¹

Pasunakoor ja teised muusikakollektiivid

Tundub, et samuti nagu enne I maailmasõda, puudus ka 1920. aastatel Roelas pasunakooril korralik dirigent, mistõttu nentis ajalehele Wirumaa Teataja 1927. aasta sügisel seltsimaja viienda aastapäeva pidust ülevaate kirjutanud Piduline, et „*Tuletõrje seltsil tuleb pidude puhul wõõrast muusikat palgata, oma kohalikul seltsil aga roostetawad muusikariistad seinä ääres*“.¹⁴² Ühest küljest võis see ka õige olla, kuid teisest küljest kostub siin – nagu eespool juba tähendatud – teatud kibestumust, et pasunakoor mitte Roela VTÜ hõlma all ei tegutsenud, nagu see muidu igal pool tavaline oli.

Seda, et pasunakoori instrumendid seinä ääres ei roostetanud tõestab kasvõi asjaolu, et 3. juulil 1927 osales Roela pasunakoor 12-liikmelisena J. Hansari juhatusel Virumaa laulupäeval.¹⁴³ Viimane näitab, et pasunakoor oli siiski realselt olemas, tegi proove ja käis ka esinemas. Pärssivaks asjaoluks võis siinjuures olla küll J. Hansari hõivatus segakoori juhatajana, mis ei võimaldanud tal pasunakoorile täit tähelepanu pöörata. Pasunakoori juhataja puudumist, mistõttu tihtipeale pidi mängijaid väljastpoolt palkama kurtis ajaleht Wirumaa Teataja ka 1931. aasta novembris.¹⁴⁴ Õnneks asus aga järgmisel aastal pasunakoori juhutama Rüngalt pärit Heinrich Oldermann (eestist Hindrek Rünkla) ning toimus muudatus, mis röömustas ka ajalehe Wirulane ajakirjanikku:

Aasta jooksul, mil W.-Roela orkester on töötanud noore juhi H. Oldermanni juhatusel, on orkester arenenud ja täienenud. Noored mängijad, kellega täiendati orkestri koosseisu, on omandanud kogemusi ja jõudnud edasi. On muretsetud juurde lühikese aja keskel 7 pilli. Aktusel, koosviibimistel ja pidudel on orkestril olnud kanda ikka oma osa.¹⁴⁵

H. Oldermann pälvis oma tegevusega ajalehelt Wirumaa Teataja kõrge hinnangu:

Noorem poeg Heinrich lõpetanud keskkooli, on tubli seltskonnategelane ja andekas muusikamees. Pasunakoori juhina selle täiesti reorganiseerinud ja hoolsa tööga juba lühikese aja jooksul koori mängutaseme wiinud

¹⁴¹ Viru-Roela hoogtöös. – Punane Virumaa, 1941, nr 44.

¹⁴² Piduline. W.-Roela tuletõrje seltsimaja 5 a. wana. – Wirumaa Teataja, 1927, nr 86.

¹⁴³ Virumaa laulupoe juht 3. juulil 1927. a. Rakvere 1927, lk 37.

¹⁴⁴ Wiru-Roela saab jällegi korraliku segakoori. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 134.

¹⁴⁵ Wiru-Roela orkester areneb. – Wirulane, 1933, nr 145.

eeskujulikule kõrgusele. Käib ka laulukooris ja on paljutöotaw jõud näiteelus. Ikka asja tallal ja kümnes tegewuses igal peol ja awalikul kooswiibimisel. Kohaliku „musta leegioni“ kardetawam waenlane, kes teinud selle likwideerimiseks enam kui kohalik seadusesilm teistega kokku. Kohalikke „suurninasid“ ei pelga, ütleb ikka tõtt näkku, kus tarwis. Üldse noorema ja intelligentsema generatsiooni üks aktiivsemaid eeswõitlejaid. Eraelus, muide, ei karda kõige kurjemaid loomi — mesilasigi. On innukas aianduse-mesinduse harrastaja ja omab tublid teadmised sel alal. Poissmehena wõtab tütarlapsi mitte nii nagu nad on, waid olema peaksid. Seepärast enamikule nendest kättesaamatu, kuigi ihaldataw.¹⁴⁶

1934. aastal juhendas koori R. Stahlfeld, kelle kohta 1937. aastal nenditi, et ta „*tubli ja agara muusikamehena on wiinud orkestri kunstilise taseme weelgi ülespoole*“.¹⁴⁷ Nagu eespool juba nimetatud juhtis ta pasunakoori veel ka 1940. aastal.

[/Pasunakoor.jpg/](#)

Foto 34. Roela MKS pasunakoor 1930. aastate teisel poolel, paremalt esimene koorijuht Richard Stahlfeld (Saima Neublau erakogu)

Lisaks pasunakoorile tegutses Roelas veel muidki muusikakollektiive, millest on aga säilinud väga vähe andmeid. 9. aprillil 1929 taotles Rakvere-Paide prefektilt tantsuõhtu korraldamiseks 14. aprillil luba Viru-Roela keelpillide orkestri juhataja Leonhard Hansar, kes soovis selle sissetulekut kasutada „*keelpillide orkestri täiendus kulude katteks*“. Õhtu eeskavas polnud muud, kui tants ja vaheaegadel muusikalised naljapalad. Tantsuõhtu algas kell kaheksa õhtul ja lõppes kell kaks öösel.¹⁴⁸ Keelpillide orkester tegutses ka aasta hiljem 1930. aasta aprillis, mängides Roela Lauljaskonna korraldatud peoõhtul tantsuks kella poole viieni hommikul.¹⁴⁹ Kollektiivi edasisest tegutsemisest kahjuks andmed puuduvad.

Roela MKS 30. aastapäeva tähistamisel 25. märtsil 1939 astus seltsimajas esmakordselt publiku ees üles seltsi mandoliinide ansambel, mille juhatajaks oli Vladimir Kotikov.¹⁵⁰ Ansambel esines ka aasta hiljem seltsi 31. aastapäeva peol, kuid selle hilisema tegevuse kohta puuduvad kahjuks samuti igasugused andmed.¹⁵¹

23. veebruaril 1940 arutas vallavolikogu Roela MKS palvet anda toetust puhkpilli ja mandoliinide orkestrite korrastamiseks. Palvet arutades nentisid vallavolinikud, et „*orkestrid ei ole end palju kuulda andnud ja krediidi puudusel ei ole võimalik neile toetusi määrata*“.¹⁵²

[/Mandoliinid.jpg/](#)

¹⁴⁶ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 14.

¹⁴⁷ Wiru-Roela M.-K.-Selts 25-aastane. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 43; Roela muusikakultuur 35 aastane. Maa Hääl, 1937, nr 12.

¹⁴⁸ ERA 26, 3, 759: 217–218.

¹⁴⁹ ERA 26, 3, 761: 109.

¹⁵⁰ Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 35.

¹⁵¹ Wirumaa Teataja, 1940, nr 45.

¹⁵² ERA 3138, 1, 189p – 190.

Foto 35. Roela MKS mandoliinide ansambel, ees keskel selle juht Vladimir Kotikov (Toomas Väinaste erakogu)

Näitemäng

Ühest küljest on näitlejate tegevusest oluliselt rohkem teada, kui lauljate või pillimeeste omast, kuid teisest küljest jälle oluliselt vähem. Kuna näitlejad tegutsesid rohkem kohapeal ega olnud nende tase ka keskmisest oluliselt kõrgem, ei pääsenud nad ajakirjanduse veergudele, sest nende lavastusi ei võtnud keegi arvustada. Samas on tänu konstaabli toimikutes sisalduvatele pidude kavadele alles üsna palju andmeid ette kantud näidendite kohta. Nii kanti hooajal 1927.–1928. ette kümme erinevat näidendit, millest kaks, mis kanti ette ühel õhtul olid lühikesed ühevaatuselised näendid, samal ajal kui kõik ülejäänud olid pikad kolme-nelja vaatuselised näendid. Iga näidendit mängiti vaid üks kord, välja arvatud Jakob Liivi neljavaatuseline draama „Vare“, mida mängiti kaks korda. Kõik teised ette kantud näendid olid komöödiad. Tavaliselt jäi näitlejatel näidendi õppimiseks aega vähemalt üks kuu või isegi pisut rohkem, kuid Jõulude ja Uue Aasta pidude vahe oli ainult kaks nädalat. Näitlejaid aitas küll asjaolu, et neid abistas sõnade meelde tuletamisel ja ette kandmisel suflöör, kelle asukoht oli lava keskel oleva kupli all (foto 22).

/Tekstikast/

Hooajal 1927.–1928. Roela näitlejate poolt ette kantud näendid

14.08.1927 – Julius Bischitsky komöödia neljas vaatuses „Kindralherra Maks“

04.09.1927 – Voldemar Mettuse komöödia ühes vaatuses „Miks vähjad punastavad“

04.09.1927 – Henry Pagati komöödia ühes vaatuses „Külaline“

02.10.1927 – Paul Pinna komöödia kolmes vaatuses „Börse palavik“

26.12.1927 – F. Bernardi komöödia kolmes vaatuses „Naised ja viin“

01.01.1928 – Jakob Liivi draama neljas vaatuses „Vare“

24.02.1928 – E. Bergmanni tõlgitud komöödia kolmes vaatuses „Teenete eest ka au“

09.04.1928 – Jakob Liivi draama neljas vaatuses „Vare“

01.05.1928 – Hans Turpi komöödia kolmes vaatuses „Minister kodukülas“

28.05.1928 – Gustav von Moseri komöödia kolmes vaatuses „Aastapidu“

17.06.1928 – Franz Arnoldi ja Ernst Bachi komöödia „Vana Aadam“

/Tekstikasti lõpp/

Lisaks Roela MKS koosseisu kuulumisele oli näitlejatel ka oma organisatsioon – Näitlejaskond. Kadripäeval, 25. novembril 1928 korraldas Roela Näitlejaskond seltsimajas peoõhtu, mille sissetulek pidi minema „seltsimaja näitelava korraldamiseks ja mitmesuguste

lava abinõude muretsemiseks“. Viru-Järva politseiprefektile saadetud palvele peo registreerimiseks olid all kirjutanud esimehe kt August Neublau ja kirjatoimetaja Marie Kaasik. Peo rahaasjade eest vastutas Kassapidaja-inspitsient Bruno Rööpson. Peo esimeses osas mängis pasunakoor, teises osas kanti ette Karl Kaasiku lauludega naljamäng „Näitejuhi äpardused“ ning kolmas osa oli tantsu päralt.¹⁵³ Tundub, et näitlejate ja ka Roela VTÜ kui majaomaniku piduõhtud kandsid head vilja, sest 10. novembril 1929 peetud peo kavas pidas seltsi juhatus vajalikuks märkida: „*Saal uuesti remonditud, uued dekoratsioonid, mis kindlasti ka piduliste tuju saavad ülendama*“.¹⁵⁴ Lisaks lauludega näidenditele esitati 1930. aastal Eesti Vabariigi aastapäevapeol K. Kaasiku kolmevaatuseline operett proloogiga „Kaluri tütar“, mis rääkis Peipsi kalurite elust 1905 aastal.¹⁵⁵

[/Näitlejaskond.jpg/](#)

Foto 36. Roela Näitlejaskond (Saima Neublau erakogu)

15. märtsil 1931 kanti Kaitseliidu Roela kompanii ja Naiskodukaitse Roela jaoskonna viienda aastapäeva puhul ette Bernard Kangermanni spordikomöödia „Jalgpallilõvi“, mis oli erakordne selle poolest, et näidendi lavastajaks oli rakverelane, harrastusnäitlejate koolitaja, näitejuht-instruktor Rix Kuljus, kes ilmselt ühes näidendi lavastamisega koolitas ka selles osalevaid näitlejaid ja kohapealseid lavastajaid.¹⁵⁶

Näitlejaskonna viimasteks Eesti Vabariigi aegseteks etendusteks jäid 1940. aasta talvel ja kevadel ette kantud Enn Vaiguri kolmevaatuseline rahvatükk „Trump Lamooriga“ ja B. Kangermanni kahevaatuseline prohvetliku pealkirjaga laulumäng „Mu meelen kuldne kodukotus“.¹⁵⁷

Ka Roela näitlejad alustasid uuesti tegevust alles 1941. aasta kevadel, mil lavastati Aleksander Antsoni külakomöödia „Kosjatalu“, mis kanti ette 20. aprillil.¹⁵⁸

Seltsielu tegelastest

Ajavahemikus 19. detsembrist 1933 kuni 6. veebruarini 1934 ilmus ajalehes Wirumaa Teataja seitsmeosaline artiklisari „Ringwaade Wiru-Roelast“, kus kirjeldati kõiki Roela elus olulisi inimesi. Kuna artikkel oli anonüümne, tekitas autori isik ja selle väljaselgitamine suurt koha peal suurt kõneainet ning ajakirjandusse jõudnud ümberlukkamisi:

¹⁵³ ERA 26, 3, 759: 150–151.

¹⁵⁴ Samas: 261.

¹⁵⁵ Samas: 202.

¹⁵⁶ ERA 26, 3, 761: 240

¹⁵⁷ Wirumaa Teataja, 1940, nr 10; nr 45.

¹⁵⁸ Viru-Roela hoogtöös. – Punane Virumaa, 1941, nr 44.

Kohapeal on liikwel jutte ja arwamisi, nagu kirjutaks mina „Ringwaadet Wiru-Roelast“. Eksiarwamiste ärahoidmiseks teatan, et mina eelpoolnimetatud kirjutise autor ega ka kaasteadja ei ole. Austawalt Wiru-Roelas, 15. I 34. Heinr. Olderman

Toimetuselt: Samasugust teadet palub awaldada weel keegi Wiru-Roela elanik Woldemar Kirsch.¹⁵⁹

Vaatamata sellele, et kaasaegsed näisid enda kohta käivat infot paljudel juhtudel pahaks panevat, on see praegu seltsielus osalenud inimeste tuvastamiseks hinnaline allikas.

Tabel 6. Artiklis „Ringwaade Wiru-Roelast“ nimetatud seltsielutegelased¹⁶⁰

Tegelased	Tegelaste elukutse või tegevusala	Tegevus seltsielus
Villem Ööpik	kaupmees, segakaupluse ja majaomanik	nimekas näitleja ja tugev laulja, võis täita koorijuhi kohuseid, ristis lapsi
Johanna Raudsepp	Tarvitajate Ühisuse äriteenija	tubli näitleja, kuid esines harva
August Neublau	kahe auto omanik, autojuht	näitleja ja laulja
Aleksander Kirsch	kaupmees	mängis pasunakooris
Richard Stahlfeld, Sepa Riks	mehhaanik, kauples jalgrattaosadega	1930. aastate II poolel oli pasunakoori juhataja
Mai Ment	valla abisekretär	nooremana oli näitleja
Wilhelmine Kärsti (sünd Miss)	postiagentuuri töötaja ja telefonist	laulja
Johannes Kask	6. klassilise algkooli juhataja	raamatukogu ja laulukoori juhataja, näitejuht
Ida Kask	eelmise abikaasa, koduperenaine	„esineb laulukooris on kõwa jõud näitelawal“, harrastas eriti maanaiste osasid
Marie Kingsepp (sünd Kaasik)	õpetaja	„näiteseltskonnas on kõwa jõud, kes tuleb toime iga osaga“, laulja
Agnes Rumm (end pr Neublau)	õpetaja	enne abielulahutust näitleja
Linda Undiwill	õpetaja	näitleja ja laulja
Johannes Toomingas (Bamagai)	autojuht A. Neublau äris	laulja, pasunakoori liige
Leon Prillop (eestist Piirsalu)	talupidaja	Roela MKS juhatuses liige, 1934–1944 raamatukoguhoidja
Natalie Pill	töötas vanemate talus	laulja
Jaan Kaev		üks pasunakoori asutajaid ja kauaaegne mängija
Salme Kaev		käis enne abiellumist laulmas
Melanie Kaev, eelmise onutütar		laulja
Elmar Lauri	töötas vanemate talus	Roela MKS-i juhatuses esimees
Rudolf Veinmann	töötas vanemate talus	„parim tenor laulukooris“
Elfriede Veinmann	töötas vanemate talus	
Karl Vaher	rätsepp	oli RKMS juhatuses esimees, hiljem laekur, seltsimaja kojamees ja riidehoidja
August Podretsik	piiritusemeister	noorena oli „kõwa näitejõud“
Bruno Rööpson	saeveski meister	näitleja ja laulja
Ida Neudorf	saeveski kantseleiametnik	laulja
Johannes Kobbe	end meier, lauavabriku katlakütja	oli Roela MKS-i esimees
Miralda Roos	laulja	„parimaid sopraneid kooris“
Elfriede Turro	metskonna kantseleiametnik	näitleja ja laulja

¹⁵⁹ Imselt on toimetus Kirschi eesnimega eksinud ning teate saatja oli Aleksander Kirsch. Wirumaa Teataja, 1934, nr 8.

¹⁶⁰ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 145, 148; 1934, nr 2, 4, 11, 14, 15.

Tegelased	Tegelaste elukutse või tegevusala	Tegevus seltsielus
Alma Pihlak	töötas vanemate talus	näitleja ja laulja
Osvald Pihlak	motorist ja mölder isa veskis	Roela MKS juhatuse liige, 1939. aastal seltsi esimees
Reinhold Kongi	ehitusmees	oli varem laulja, kuid kaotas hääle
Miralda Kongi		näitleja ja laulja
Eduard Alavere		pasunakoori liige
Hugo Oldermann	talupidaja	laulja ja pasunakoori liige
Heinrich Oldermann	talupidaja	näitleja, laulja, pasunakoori juhataja 1930. aastate I poolel
Ferdinand Wärlo	töötas vanemate talus	pasunakoori liige
Osvald Soone	talupidaja	pasunakoori liige
Mihkel Pariis	talupidaja	juhatas 1920. aastatel Roela pasunakoori

Raamatukogu 1918–1940

Ka Eesti Vabariigi ajal pidas Roela Muusikalis-kirjanduslik Selts raamatukogu, mis kvalifitseerus riigi toetusele. Alates 1925. aastast täitis Seltsi raamatukogu ka Roela valla avaliku raamatukogu rolli, mis mõjus hästi kogu kasvamisele, sest uute raamatute muretsemiseks saadi toetust nii vallalt kui ka riigilt.

Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu

Pärast seda kui Vabadussõja rindejoon 1918. aasta detsembris ja 1919. aasta jaanuaris Roela piirkonnast üle käis, avati Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu alates 25. märtsist 1919. Roela 1921. aastal oli raamatukogus 70 raamatut ning selle tegevuspiirkonna moodustasid Roela mõis ning küla, Saara, Rünga ja Ristiküla. Piirkonna teine raamatukogu – Tammiku Rahvaraamatukogu Seltsi raamatukogu, mis tegutses alates 1901. aastast – paiknes Roela-Tammiku algkoolis ning omas 1000 raamatut. Selle teeninduspiirkonda kuulusid Rosenthali karjamõis, Tammiku, Ädara (Edara), Rasivere, Alavere, Liiva, Aravuse, Palasi ja Hanguse külad ning raamatukogu osakond asus Tudus. Tõenäoliselt oli Tammiku raamatukogu raamatute arv märgitud ekslikult, sest 1922. aasta alguses oli seal ainult 345 raamatut. 1921. aastal said mõlemad raamatukogud riigilt toetust kumbki 1000 marka (10 krooni).¹⁶¹

/ERA R-1246, 1, 4_Koolipiirkonnad_1918_1919.jpg/

Foto 37. 1918. aasta lõpus Roela valla Tööraha Nõukogu Hariduse Osakonnas koostatud skits valla kooliringkondadest, mis kattusid ka raamatukogu teeninduspiirkondadega: Roela raamatukogu teeninduspiirkonda kuulusid mõisa- ja vallakooli ringkonnad; Tammiku raamatukogu teeninduspiirkond kattus Tammiku algkooli ringkonnaga ning selle Tudu osakond Tudu kooliringkonnaga (ERA R-1246, 1, 4: 4)

¹⁶¹ ERA 3138, 1, 1582: osaliselt pagineerimata, 90, 169; ERA 3138, 1, 1678: 105.

1922. aasta alguseks oli Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogus 87 raamatut ning 1922. aasta lõpus 122 köidet. Uusi raamatuid osteti seltsi poolt eraldatud 1015 ja Haridusministeeriumi poolt eraldatud 985 marga ehk kokku 2000 marga (20 krooni) eest. Raamatuid laenutati lugejaile tasuta ning aastas 560 korral. Raamatukogu paiknes Roela valla koolimajas ning selle koguhoidjaks oli Roela algkooli juhataja Johannes Kask.¹⁶² 1923. aastal määrati kogule taas riigipoolset toetust summas 2000 marka. Toetus anti ilmselt üle raamatutes, sest Muusikalis-kirjandusliku Seltsi juhataja E. Soone ja kirjatoimetaja H. Uueni allkirjadega volitus andis J. Kasele volituse vastu võtta „rahvaraamatukogule 1923 a. toetuseks määratud kahetuhande /2000/ marga eest eestikeelseid raamatuid“. Tundub, et J. Kasel oli arvepidamine kogus olevate raamatute üle pisut segamini, sest kui ta 1923. aasta alguses teatas, et 31. detsembril 1922 oli kogus 122 raamatut, siis aasta hiljem leidis ta, et 1. jaanuaril 1923 oli kogus hoopis 110 raamatut. 31. detsembril 1923 oli kogus 134 raamatut ning aasta jooksul laenutati raamatuid 469 korda. 1924. aastal määrati seltsile riigipoolseks toetuseks 3000 marka (30 krooni).¹⁶³

Roela valla avalik raamatukogu

6. juunil 1924 võttis Riigikogu vastu Avalikkude raamatukogude seaduse, milles tehti kohalikele omavalitsustele alates 1925. aastast kohustuseks üleval pidada avalikke raamatukogusid. Selleks, et vältida olemasoleva raamatukogude võrgu dubleerimist, tegi Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing omavalitsustele ettepaneku loobuda uute raamatukogude rajamisest, vaid saavutada kokkuleppe olemasolevate raamatukogude pidajatega, et need võtaksid enda kanda avalike raamatukogude ülesanded ning saaksid selle eest endale omavalitsuse toetuse.¹⁶⁴

[/RMF105_0338.tif/](#)

Foto 38. Roela valla algkool oli ka 1920.–1930. aastatel raamatukogu asupaik (RMF 105:338)

16. märtsil 1925 teatas Roela vallavalitsus Viru Maakonnavalitsuse Haridusosakonnale, et Roela valla avalikuks raamatukoguks on Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi raamatukogu. Teatega kaasnevast tabelist selgus, et omavalitsuse poolt anti Seltsile raamatukogu toetuseks 6000 marka (60 krooni), millest 1000 marka (10 krooni) oli määratud majanduslikeks kulutusteks ning 5000 marka (50 krooni) uute raamatute ostmiseks. Kuna Tammiku Rahvaraamatukogu Seltsi põhikiri jäi ümber registreerimata, anti Seltsi raamatukogu üle

¹⁶² ERA 3138, 1, 1678: 104.

¹⁶³ ERA 3138, 1, 1756: 13, 67, 112.

¹⁶⁴ ERA 3138, 1, 1831: 350.

Tammiku algkoolile, kuid „raamatud, mis kooli kogusse ette ei ole nähtud, [on] vallavalitsuse korralduses“. Kellele need edasi anti pole teada, kuid pole võimatu, et need läksid Roela KMS kogusse. Sellega on ehk ka kogu järsk kasvamine 128 raamatu võrra aasta jooksul. Tabelist selgus ka, et tegutsema oli hakanud Ädara raamatukogu Selts, mille raamatukogu asus Ädara külas Toomasseni ruumides ning selle koguhoidjaks oli Lonny Toomassen. Kuna Tudu jäi valla keskusest kaugemale, oli vallavalitsusel kavas avada sealse koolimajas raamatute väljaandmise punkt.¹⁶⁵

Tabel 7. Raamatute arvu muutused Roela avalikus raamatukogus (Emk = Eesti mark, Ekr = Eesti kroon RM = riigimark; 1kroon = 100 marka)¹⁶⁶

Aasta	Raamatute arv	Riigi toetus	Seltsi/valla toetus	Laenutusi aastas
1921	70	1000 Emk	1000 Emk	
1922	87	985 Emk	1015 Emk	560
1923	122	2000 Emk	2000 Emk	469
1924	134	3000 Emk		
1925	150	6000 Emk	6000 Emk	
1926	271	6710 Emk	6000 Emk	910
1927	330	60 Ekr	60 Ekr	1075
1928		60 Ekr	60 Ekr	
1929	357	60 Ekr	60 Ekr	
1930	435	60 Ekr	60 Ekr	1543
1931			60 Ekr	
1932			60 Ekr	
1933		60 Ekr	60 Ekr	
1934	u 750 (?)		60 Ekr	
1935		28 Ekr	40 Ekr	
1936			65 Ekr	
1937		39 Ekr	65 Ekr	
1938		23.11 Ekr	65 Ekr	
1939	747	27.33 Ekr	65 Ekr	2090
1940	782		100 Ekr	
1942	u 900			
1943	799		20 RM	

1926. aastal asus raamatukogu endiselt koolijuhataja korteris ühes 20 m² suuruses toas, mis ei vastanud raamatukogu pidamise nõuetele. Raamatud olid paigutatud ühte kinnisesse kappi, milles oli viis jooksvat meetrit riuleid. Kapp oli raamatute hoiustamiseks piisavalt suur ning vastas raamatukogude kohta kehtivatele nõuetele. Raamatute kohta olid sisse seatud

¹⁶⁵ ERA 3138, 1, 1904: 92–93; ERA 3138, 1, 2040: 198p.

¹⁶⁶ ERA 1108, 4, 603: 167p, 523p–525; ERA 3138, 1, 1756: 112; ERA 3138, 1, 2040: 199p; ERA 3138, 1, 2105: 224p; ERA 3138, 1, 2175: 434, 440, 485p; ERA 3138, 1, 2462: 104; ERA 3138, 1, 2524: 133, 246; ERA 3138, 1, 2594: 111, 183; ERA 3138, 1, 2666: 87; ERA 3138, 1, 2742: 79, 139p–140; ERA 3138, 1, 2817: 485; ERA 3138, 1, 2885: 203; ERA 3138, 1, 2883: 105–105p; ERA 3138, 1, 2885: 411p.

kaartkataloog ning raamatud olid nummerdatud vastavalt Avalikkude raamatukogude seadusele. Kogu oli avatud „7 päeva, nimelt igal päeval, millal keegi soovis“. Raamatute laenamine oli lugejatele tasuta, kogust laenati lugejale korraga kaks raamatut kaheks nädalaks ning viivist pidi üle aja käes hoitud raamatute eest maksma kolm marka päevas. Tundub siiski, et viimasest nõudest kinni ei peetud ehk olid siis kogu lugejad nii korralikud, et 1926. aastal ei nõutud kelleltki viivist ning raamatukogu ei saanud selle pealt mingit tulu. Kõik kogus olevad raamatud olid eestikeelsed. Kogu oma 365 päevase valmisoleku eest maksti raamatukoguhoidjale 1000 marka (10 krooni) aastas, ehk 83 marka 33 penni (83 senti) kuus. Raamatukogu tegevust juhtis kolmeliikmeline nõukogu, mille kinnitas vallavolikogu. Kuna volikogu protokolle pole säilinud, pole ka nõukogu liikmete nimed teada.

Registreeritud lugejaid oli kogus 46, kellest 17 olid mehed ja 29 naised. Vaatamata sellele, et lugejate hulgas ei olnud naised isegi kahekordses ülekaalus, laenutasid nad ometi kolm korda rohkem raamatuid kui mehed, naised 312 korda, mehed vaid 104. Tundub, et reeglist, kaks raamatut laenutajale korraga ei peetud alati kinni, sest raamatuid laenutati kokku 416 korda. Isegi iga kord kahe raamatu kaupa laenutades, pole kuidagi võimalik saada laenutuste arvuks 910, vaid 78 raamatut on antud liiast. Lugejate soolist koosseisu vaadeldes torkab silma, enamuse lugejaid – kokku 39, neist 27 naist ja 12 meest – on nooremaealised, alla 30-aastased, kuna vanemate seas on neid ainult viis meest ja kaks naist. Mainimist väärib tõsiasi, et ühtegi lugejat polnud alla 15-aastaste poiste hulgas (tabel 9).¹⁶⁷

Tabel 8. Raamatute arvu muutus 1926. aasta jooksul liigiti ning nende laenutamine¹⁶⁸

Raamatud liikide järele	Raamatuid				Laenu- tusi
	Aasta algul	Tuli juurde	Kanti maha	Aasta lõpus	
Ilukirjandus	92	94	5	181	826
Üldteosed	10	4		14	16
Usu-, mõtte- ja kasvatusteadus	8	9		17	20
Ühiskonna- ja õigusteadus	3	1		4	4
Keele- ning kirjandusteadus ja kunst	6	1		7	6
Matemaatika, loodus- ja arstiteadus	14		2	12	6
Rakendusteadus		13		13	9
Maade- ja rahvasteteadus	4			4	9
Ajalugu	8	5		13	11
Lastekirjandus	5	1		6	3
Kokku	150	128	7	271	910

¹⁶⁷ ERA 3138, 1, 2040: 198–199p.

¹⁶⁸ ERA 3138, 1, 2040: 198p.

Tabel 9. Roela avaliku raamatukogu lugejate arv, ealine ja sooline koosseis. 1940. aasta andmed on kevadest ning seal on esimesel kohal Roela MKS avaliku raamatukogu ja teisel kohal selle Liivaküla osakonna andmed¹⁶⁹

	Alla 15-aastased		15–19-aastasi		20–29-aastasi		30–39-aastasi		Üle 41-aastasi		Kokku		
	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	K
1926		8	4	10	8	9	2	2	3		17	19	46
1927			5	11	12	18	2	2	6		25	31	56
1930													78
1940			15/3		26/11		26/11				67/25		

1927. aastal raamatukogu korralduslikus tegevuses muutusi ei olnud. Juurde osteti 59 raamatut, millest 45 moodustas ilukirjandus, neli raamatut kuulus kategooriasse usu-, mõtte- ja kasvatusteadus ning kümme kategooriasse rakendusteadus. Aasta jooksul tehti 1075 laenutust, mehed laenasid raamatuid 191 korda ja naised kaks korda rohkem, 384 korda. Raamatukogu eelarve oli tasakaalus 141 krooni 26 senti, millest 60 krooni moodustas riigi ja 60 krooni valla toetus ning 21 krooni 26 senti saadi muudest sissetulekutest. Sellest kulus uute raamatute soetamiseks 110 krooni, raamatute köitmiseks 20 krooni, raamatukoguhoidja palgaks 10 krooni ja muudeks kuludeks 1 kroon 26 senti. 25. aprillil 1928 esitatud aruandele kirjutas raamatukogu nõukogu esimehena alla K. Vaher.¹⁷⁰

1930. aastal vastas J. Kask küsitluslehele raamatukogu tegevuse kohta 1929/1930. aasta, millest selgus, et Roela MKS-il puudus vallavalitsusega leping avaliku raamatukoguteenuse osutamiseks. Raamatukoguhoidja nimetas ametisse seltsi juhatus, kes maksis ka osa tema palgast, mis oli 1929/1930. aastal 20 krooni.¹⁷¹ Leping vallavalitsuse ja Roela MKS vahel seltsi raamatukogu avaliku raamatukoguna pidamiseks sõlmiti alles 15. jaanuaril 1935.¹⁷²

29. märtsil 1930 teatas Roela MKS juhatuse esimees J. Kask Viru Maavalitsuse Haridusosakonnale, et seltsi juhatuses on vastu võetud Maavalitsese Teatajas avaldatud „*seltsi raamatukogu toimkonna kodukord ja raamatute tarvitamismäärused*“, mille §1 kõlas järgmiselt: „*Roela Muusika-Kirjanduse Seltsi raamatukogu asub Roela koolimajas ja on avatud üks kord nädalas, igal laupäeval kella 14–20ⁿⁱ*“.¹⁷³

1935. aasta suvel esines Tudu Vabatahtlik Tuletõrjeühing Maakonnaavalitsuse ees sooviga asutada Tudusse avalik raamatukogu. Kuna Roela vallavolikogu oli asjaga päri, asutatigi Tudu VTÜ avalik raamatukogu alates 1. oktoobrist 1935. Kuna valla eelarvest eraldi toetust Tudu

¹⁶⁹ ERA 3138, 1, 2040: 199; ERA 3138, 1, 2105: 224; ERA 3138, 1, 2175: 484; ERA 3138, 1, 2883: 105.

¹⁷⁰ ERA 3138, 1, 2105: 223–224p.

¹⁷¹ ERA 3138, 1, 2248: 152.

¹⁷² ERA 3138, 1, 2524: 134.

¹⁷³ ERA 3138, 1, 2175: 233.

VTÜ raamatukogule polnud siis enam võimalik anda, võeti selleks Roela MKS-ile mõeldud toetusest 20 krooni. Riigi toetust Tudu raamatukogu sel aastal veel ei saanud.¹⁷⁴

1939. aastal oli Roela MKS-i avalikul raamatukogul osakond, mis paiknes Liivakülas Voldemar Moori talus.¹⁷⁵

1938. aastal tõstatas Haridusministeeriumi Noorsoo ja Vabahariduse Osakond küsimuse valdades asuvate seltsidele kuuluvate avalike raamatukogude ülalpidamiskulude katmise kohta valdade poolt. Teiste hulgas oli negatiivse näitena esitatud ka Roela vald, milline andis Roela MKS raamatukogule ülalpidamiskuludeks ainult viis krooni. Vallavalitsuse väitel oli selts „senini rahul olnud saadud toetusega ning katavad ettetulevad kulud ise“.¹⁷⁶

Raamatukogu 1939/1940. aasta aruande järgi oli seal tööl üks palgaline ja üks vabatahtlik meessoost raamatukoguhoidja. Roela MKS-i raamatukogus oli alates 1. aprillist 1934 palgalisena ametis Roela küla Vilkesse talu peremees Leon Piirsalu (enne eestist Prillop), kes sündis Roela vallas 18. veebruaril 1911 ja suri 27. juulil 2008 ning maeti Rakverre. Ta oli lõpetanud Roela 6. klassilise algkooli ning võtnud osa ühest raamatukogunduse alasest kursusest, ta oli olnud Isamaaliidu liige ning määratles end taarausulisena. Teine, vabatahtlik raamatukoguhoidja oli ilmselt Liivakülas raamatukogu osakonda pidav V. Moor. Kui palju raamatukoguhoidjale palka maksti, aruandest ei selgunud, sest seal ära toodud raamatukogu eelarves polnud koguhoidja palka märgitud. Ilmselt tuli see otse seltsi eelarvest. Ühes raamatukoguhoidja vahetumisega oli raamatukogu kolinud koolijuhataja korterist ühte klassiruumi, kus muidu toimus õppetöö. Seetõttu oli kogu lahti pühapäeviti kella 13.00–14.00. Igale kasutajale laenati korraga välja kolm raamatut kolmeks nädalaks. Raamatukogu nõukogu (toimekonda) juhatas aruandeaastal E. Lauri.¹⁷⁷ 23. veebruaril 1940 otsustas vallavolikogu toetada Roela MKS raamatukogu 100 krooniga, millest 30 krooni läks kogu ülalpidamiseks ja 70 krooni raamatute muretsemiseks.¹⁷⁸

Kui võrrelda 1926. aasta andmetega, siis oli ilukirjanduse osakaal kogu raamatute hulgas märgatavalt tõusnud. Kui 1926. aasta alguses (tabel 8) oli ilukirjanduse osakaal kõigist raamatutest 61,33% ja aasta lõpus, pärast Tammiku kogu lisandumist 66,8%, siis 1939. aasta aprilli alguses oli see 72,3% ning 1940. aastal samal ajal 74,7%.¹⁷⁹

¹⁷⁴ ERA 3138, 1, 2594: 114–116p, 118–119p, 183.

¹⁷⁵ ERA 3138, 1, 2817: 161.

¹⁷⁶ ERA 3138, 1, 2817: 426, 434.

¹⁷⁷ ERA 3138, 1, 1116: 16p; ERA 3138, 1, 2883: 105–106p; ERA 3138, 2, 218: 78.

¹⁷⁸ ERA 3138, 1, 1160: 189p–190.

¹⁷⁹ ERA 3138, 1, 2040: 198p; ERA 3138, 1, 2883: 105.

Tabel 10. Viis kõige loetavamat raamatut ilukirjanduse ja viis kõige loetavamat raamatut aimekirjanduse kategooriast laenutuskordade järgi aruandeaastal 1939/1940¹⁸⁰

Jrk nr	Autor	Raamatu pealkiri	Laenutus-kordi
Ilukirjandus			
1.	Enn Kippel	Kui Raudpea tuli (1937)	18
2.	Albert Kivikas	Nimed marmortahvilil (1936)	16
3.	Pedro Krusten	Pime voorus (1938)	16
4.	August Jakobson	Metsalise rada (1936)	15
5.	August Mälk	Õitsev meri (1. trükk 1935, 2. trükk 1936)	15
Aimekirjandus			
1.	Fridtjof Nansen	Suuskadel läbi Gröönimaa (1938)	10
2.		K. Päts – Tema elu ja töö (1934)	8
3.	Oskar Luts	Mälestused, VIII (1936)	7
4.	Andrè Maurois	Inglased (1936)	7
5.	Friedebert Tuglas	Teekond Hispaania (1918)	7

¹⁸⁰ ERA 3138, 1, 2883: 105p.

5. Roela Vabatahtlik Tuletõrjeühing Eesti Vabariigis (1918–1940)

Eesti Vabariigi ajal jätkas Roela VTÜ oma tegevust ning registreeriti vastavalt riigis kehtivale seadusandlusele 19. jaanuaril 1920.¹⁸¹ Ühingu tegevusest 1920. aastate esimesel poolel kuigi palju teada pole, kõige paremini on jälgitav rahvamaja ehitus 1922. aastal. Rohkem on teada ühingu tegevusest 1930. aastatel, eriti pärast seda, kui ühing 1934. aastal astus EVTL-i liikmeks.

Tuletõrjeühid ja ühingu liikmed 1920.–1930. aastatel

1920. aastal valiti Roela VTÜ juhatuse esimeheks Aleksander Reemi, teised juhatuse liikmed olid endised: komando pealik Mihkel Soone, kirjatoimetaja August Kulpas ja laekur Juhan Jürna. A. Reemi jäi VTÜ esimeheks kuni 1923. aastani ning komando pealikuks oli M. Soone. 1923. aastal vahetasid mehed ameteid, M. Soone valiti VTÜ esimeheks ning ühingu komando pealikuks sai A. Reemi, kirjatoimetajaks oli Jaagup (Jakob) Ment ning laekuriks endiselt Juhan Jürna.¹⁸²

Ühingu asutajaliige J. Jürna oligi laekuriks järjepidevalt kuni 1937. aastani. Ta sündis 4. detsembril 1876 Roela mõisas Saara külas Jürna talus mõisarentnik Mihkel Jürna peres ning abiellus 1900. aastal Leena Kaasikuga. 1910. aastal valiti ta Roela vallavolikogu liikmeks ning vallavanema abiks, 1913. aastal ka vallavanemaks. 1915. aastal mobiliseeriti ta Vene sõjaväkke ning võitles I maailmasõja rinnetel. Sõjaväest vabanes ta 1917. aasta oktoobris ja pöördus tagasi koju. 1910. aastast alates – va maailmasõjas viibimise aeg – oli ta vallavolikogu liige ning aastail 1920–1926 taas vallavanem. 1927. aastal valiti ta vallakohtu esimeheks. Lisaks tuletõrjeühingule oli ta ka pikaajaline Roela Ühistegeliku Kindlustuskassa juhatuse esimees.¹⁸³ Ühingu juhatuse kirjavahetusest kohaliku konstaabli ja EVTL-iga selgus, et aastail 1924–1927 oli VTÜ juhatuse esimeheks Johannes Kask, aastail 1927–1928 oli ühingu juhatuse esimeheks Eduard Saare, samal ajal olid juhatuse sekretäriks Jüri Hansar ja tema asetäitjaks J. Kask, laekuriks J. Jürna ja varahoidjaks A. Reemi. J. Hansar jäi kirjatoimetajaks kuni 1930. aastani ning sealt edasi oli kirjatoimetajaks kuni 1936. aastani taas J. Kask. 1928. aastal sai VTÜ juhatuse esimeheks Jaan Veinmann (eestist Väinaste), kes oli selles ametis kuni 1935. aastani.¹⁸⁴ Seejärel oli ühingu esimeheks Heinrich Kongi ning 1938. aastast kuni 1940. aastani

¹⁸¹ Riigi Teataja, 1920, nr 121/122, lk 974.

¹⁸² Malle Pärlin, Silva Junolainen, 1984. Roela Tuletõrje Seltsi ajaloost 1909–1940, 5. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletõrje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (30.09.2023).

¹⁸³ Põllumees Juhan Jürna 60-a. – Wirumaa Teataja, 1936, nr 143.

¹⁸⁴ ERA 26, 3, 759: 54p; ERA 26, 3, 760: 184; ERA 2818, 1, 274: 40p; ERA 2818, 1, 1764: 3, 36, 148; ERA 2818, 1, 1972: 3, 5, 8–9.

pagar Julius Mägedi. Tuletõrjekomando pealikutest pole teada muud, kui et aastail 1933–1936 oli selles ametis Heinrich Soone. Komando pealiku asetäitjaks oli aastail 1933–1935 Altserva rühma pealik Voldemar Moor, 1935–1936 Endel Vahesalu. Ühingu laekuriks oli aastail 1937–1940 Julius Truupõld, kirjatöimetajaks pärast 1936. aastat V. Moor ning varahoidjaks aastail 1933–1935 Jaan Kristmann ning 1935–1940 Eduard Pilli.¹⁸⁵ Ühingu revisjonikomisjoni liikmetest on teada vaid selle kaks viimast nõukogude okupatsiooni eelset koosseisu. Aastail 1939–1940 kuulusid sinna Mihkel Soone, Johannes Annuka ja Karl Vaher ning 1940. aastal valiti revisjonikomisjoni liikmeteks J. Kask, M. Soone ja Aino Kärdi.¹⁸⁶

/ERA 2818, 1, 1973_EVTL/

19. aprillil 1934 esitas Roela VTÜ avalduse sooviga astuda Eesti Üleriiklise Tuletõrje Liidu liikmeks ning võeti sinna vastu 29. mail 1934 (ERA 2818, 1, 1973: 3)

Vastavalt 1936. aasta tuletõrjeseadusele muudeti VTÜ-de tuletõrjekomandod ümber kompaniideks ning allutati üleriigiliselt korraldatud juhtimisele. Samas jäid VTÜ-d alles ning neile kuulus endiselt ka kompaniide kasutuses olev vara. Roela tuletõrjekompaniist, selle kohast riiklikus struktuuris ja ülesehitusest tuleb juttu eespool.

Ühingu 1939. aasta aruandest selgus, et ühingu laekuril, kirjatöimetajal ja varahoidjal olid asetäitjad, vastavalt Voldemar Ale, Karl Ülejõe ja Juhan Säkk. Esimene neist oli vallavanemana ka valla esindaja ühingu juhatuses. Teisest sai kollaborant-vallavanem pärast nõukogude okupatsiooni algust.¹⁸⁷

/MM F 1362/27_Hans_von Wrangell/

Roela VTÜ auliige Hans Hermann Oskar von Wrangell ühes oma taksikoer Maxiga (MMF 1362/27)

Ühingu 1933. aasta aruande järgi oli selles aasta alguses vaid 21 tegevliiget, kuid aasta jooksul lisandus neile veel 9 meest. 1935. aastal lisandus neile veel kaks meest ning aasta lõpul oli ühingu 32 tegevliiget, 1936. aasta lõpus aga juba 57 tegevliiget.¹⁸⁸ Seejärel kasvas tuletõrjajate arv järsult: 1937. aastal oli ühingu 179 tegevliiget ning nii 1938 kui ka 1939. aastal 234 liiget. Neist oli mehi 205 ja naisi 29, ühinguusse kuulus 37 noortuletõrjajat, 26 poissi ja 11 tüdrukut ning 193 tegevliiget, kelle hulgas oli 175 mees- ja 18 naistuletõrjajat. Kaks toetaja- ja kaks auliiget olid kõik mehed. Üks auliikmetest oli juba hiljemalt 1933. aastast Hans

¹⁸⁵ ERA 2818, 1, 274: 40p, 41p, 43p; ERA 2818, 1, 829: 81p.

¹⁸⁶ ERA 2818, 1, 829: 81p; ERA R-708, 1, 19: pagineerimata.

¹⁸⁷ ERA 2818, 1, 829: 81p.

¹⁸⁸ ERA 2818, 1, 274: 40p, 41p, 43p; ERA 2818, 1, 339: 4p.

von Wrangell, teise isikut aruannetes ei avaldatud.¹⁸⁹ Ilmselt kasvaski tuletõrjajate arv 1938. aastaks nii suureks Tudu VTÜ-ga ühinemise ning noor- ja naistuletõrjajate lisandumise tõttu. Ka 1940. aastal oli Roela VTÜ-s 193 täiskasvanud tegevliiget.¹⁹⁰

Tabel 11. Roela kompanii ametikohtade jagunemine 1939. aastal¹⁹¹

Kompaniipealik	1
Kompaniipealiku asetäitja	1
Rühmapealik	3
Rühmapealiku asetäitja	3
Salgapealik	11
Salgapealiku asetäitja	9
Tuletõrjujaid	165
Noorliikmeid	37
Kokku	230

1940. aastal ilmunud Eesti Tuletõrje leksikon sisaldas vaid nelja Roela tuletõrjetegelase lähemaid andmeid neist kaks kuulusid Roela VTÜ Altserva osakonda ja leiavad käsitlemist hiljem. Roela tuletõrjajatest võeti leksikoni J. Truupõld, kes astus tuletõrjeühingusse 1918. aastal 25-aastaselt ja oli ühingu revisjonikomisjoni ja juhatuse liige, aastail 1937–1940 ühingu laekur ning Eduard Lauri, kes astus tuletõrjeühingusse 1927. aastal 16-aastaselt ja oli revisjonikomisjoni liige, juhatuse liige ning Roela kompanii 1. rühma pealik.¹⁹²

Roela VTÜ Altserva (Tammiku-Liiva) osakond

Roela VTÜ koosseisus tegutsenud Altserva (Tammiku-Liiva) osakonna tegevusest polegi õieti midagi teada, nagu pole päris kindel seegi, millal osakond loodi, ilmselt siiski juba 1911. aastal, mil asutati Roela VTÜ. Kas Altserva tuletõrjajate andmed kajastusid Roela VTÜ 1933–1935. aasta aruannetes pole samuti selge, kuid tundub, et pigem mitte, sest kuidas muidu seletada tuletõrjajate plahvatuslikku juurdekasvu, mida näeme 1938–1939. aastal.

Mõningaid andmeid ühingu Altserva osakonna ja selle komando juhtide kohta sisaldab Altserva Maanaiste Seltsi ja Altserva Ühendatud Seltside protokolliraamatud. 8. oktoobril 1933 osalesid Altserva seltside ühisel nõupidamisel tuletõrjeühingu osakonna juhatuse liikmed Hugo Allika, Johannes Jürna, Ferdinand Linno ja hiljem ka Voldemar Moor ja Rudolf Vahi.¹⁹³ Altserva Ühendatud Seltside protokolliraamatust selgus, et H. Allika oli 1934. aastal

¹⁸⁹ ERA 2818, 1, 274: 40p, 41p, 43p; ERA 2818, 1, 829: 81p; Roela tuletõrje aastapeakoosolek. – Wirumaa Teataja, 1939, nr 37; Eesti tuletõrje leksikon. Tallinn 1940, lk XL, XVI.

¹⁹⁰ ERA 2818, 1, 1124: 3p.

¹⁹¹ ERA 2818, 1, 829: 81p.

¹⁹² Eesti Tuletõrje leksikon. Tallinn 1940, lk 550, 632.

¹⁹³ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

tituleeritud osakonna juhatuse esimeheks. 1935. aastal lisandus osakonna juhatuse liikmete nimekirja August Kaasik, 1936. aastal Rudolf Linamaa ja Nikolai Allika, 1937. aastal Jaan Soone, 1938. aastal Johannes Tooming ja Osvald Jürna.¹⁹⁴

1936. aasta tuletõrjeseaduse alusel muudeti senine Roela VTÜ osakond Altserva tuletõrje koguks ning Altserva komandost moodustati Roela tuletõrjekompanii Altserva rühm. Altserva tuletõrjekogu jõudis üheainsa napi teatega ka maakonnaajalehe Wirumaa Teataja veergudele:

Altserva tuletõrje kogu aastapeakoosolek peeti 6. veebruaril. Aruanne ja eelarve võeti vastu ühel häälel, kogu warahoidjaks waliti O. Jürna, juhatusse J. Tooming. Otsustati ehituse tarbeks raha määrata kr. 200 ja tulekustutusabinõude soetamiseks kr. 40.¹⁹⁵

Eesti Tuletõrje leksikon sisaldas Altserva tuletõrjajatest andmeid vaid F. Linno ja V. Moori kohta. Selle kohaselt astus esimene VTÜ-sse 19-aastaselt 1925. aastal ja oli olnud osakonna kirjatoimetaja, Altserva kogu vanem ning Roela kompanii Altserva rühma pealiku asetäitja.¹⁹⁶ Teine astus VTÜ-sse 1927. aastal 24-aastaselt ja oli olnud Altserva osakonna peamees, VTÜ juhatuse liige, Altserva kogu kirjatoimetaja ning Roela kompanii Altserva rühma pealik.¹⁹⁷

Ümberkorraldused tuletõrjes 1937. aastal

Vastavalt 1936. aasta tuletõrjeseadusele moodustati alates 1. jaanuarist 1937 Eesti Tuletõrje Korpus, kuhu ühendati kõik vabatahtlikud, riiklikud, omavalitsuste ja eraettevõtete tuletõrjeüksused. Korpust juhtis pealik, kelleks alates 1. veebruarist 1937 oli major Rudolf Vaharo. Tema asetäitjateks olid Eesti Vabatahtlike Tuletõrje Liidu esimees ja politseivalitsuse tuletõrjeinspektor. Korpus jagunes brigaadideks, divisjonideks, kompaniideks, rühmadeks ja salkadeks. Kuna tuletõrje ehitati üles sõjaväelist struktuuri matkides, nimetati komandod alates 1937. aastast kompaniideks ja jaoskonnad salkadeks. VTÜ Roela kompanii kuulus Virumaa brigaadi Kunda divisjoni, mille pealikuks nimetati politseivalitsuse direktori käskkirjaga 31. märtsist 1937 Martin Rudolf Pall ning divisjonipealiku asetäitjaks Jakob Kärtmann.¹⁹⁸ Juuni alguses 1939 lahkus M. R. Pall ajapuudusel oma ametist ning tema asemele nimetati politseivalitsuse direktori käskkirjaga divisjonipealikuks Aksel Mark. M. R. Pall jäi teenistusse edasi tema asetäitjana. Oma sõnul oli A. Mark ametis kuni veebruarini 1944, mil ta põgenes

¹⁹⁴ Roela-Altserva Ühendatud Seltside juhatuse protokolliraamat 1934–1940: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

¹⁹⁵ Wirumaa Teataja, 1938, nr 17.

¹⁹⁶ Eesti Tuletõrje..., lk 242.

¹⁹⁷ Eesti Tuletõrje..., lk 290.

¹⁹⁸ ERA 1, 4, 617: 1; Raidma M. Ülevaade tuletõrje arenemise loost Eestis ehk mis ühe asjaga 470 aasta jooksul juhtuda võib. – Häire 112, 2010, nr 2, lk 44.

Eestist Soome.¹⁹⁹ Ilmselt vedas mälu teda siinkohal alt, sest juba novembris 1943 määras Politseivalitsuse Peadirektor oma käskkirjaga Kunda tuletõrje divisjoni pealikuks Elmar Antoni.²⁰⁰

Esialgu jagunes VTÜ Roela kompanii kaheks, Roela ja Altserva rühmaks, kuni 1938. aastal liideti Tudu VTÜ kompanii tuletõrjeseaduse alusel Roela kompaniiga ning moodustati Roela VTÜ Tudu rühm. 10. juunil 1937 nimetas Tuletõrjekorpuse pealik R. Vaharo Roela kompanii pealikuks Jaan Väinaste ning kompanii pealiku abiks Heinrich Soone. 9. juulil 1938 astus J. Väinaste omal soovil kompaniülema kohalt tagasi ning tema kohusetäitjaks nimetas Korpuse pealik H. Soone. 1. oktoobril nimetas ta uueks kompaniipealikuks Heino Juhkami.²⁰¹ 14. juunil 1940. aastal nimetas Viruma Tuletõrjebrigaadi pealik Viktor Sade ametisse Roela kompanii pealikud. Roela rühma pealikuks sai Hugo Pihlak, tema abiks Oskar Lauri, mootorpritsisalga pealikuks Frits Truupõld, tema abiks Johannes Ehasalu, 1. käsipritsisalga pealikuks Heinrich Purikas, tema abiks Jaan Jürna, 2. käsipritsisalga pealikuks Hugo Rünkla, tema abiks Heino Randmäe, veeveosalga pealikuks Artur Vagur. Altserva rühma pealikuks sai Voldemar Moor, tema abiks Ferdinand Linno, 1. käsipritsisalga pealikuks August Tooming, tema abiks Rudolf Vahi, 2. käsipritsisalga pealikuks Voldemar Ale, tema abiks Nikolai Allika ning 3. käsipritsisalga pealikuks Henn Tammjärv ja tema abiks Nikolai Maurus.²⁰²

Lähemad andmed Roela rühma mootorpritsisalga kohta pärinevad 1. detsembrist 1939. aastast. Siis oli salgapealikuks veel Mihkel Soone, kes oli ühtlasi ka ühingu varahoidja. Salgas oli lisaks veel seitse meestuletõrjujat: Julius Mägedi, Julius Truupõld, August Neublau, Jaan Tammik, Johannes Vagur, Lembit Mägedi ja August Ehasalu ning kaks naistuletõrjujat: Ilse Lauri ja Aino Kärsti. Neist kohalik autoomanik ja kaupmees A. Neublau oli pritsi motorist. Pritsi juurde kuulus 120 meetrit voolikuid ning see asus Roela külas, ilmselt vallamaja juures tuletõrje pritsikuuris.²⁰³

¹⁹⁹ A. Mark elas Rootsis ning oli aastail 1962–1992 Eesti Vabariigi eksilvalitsuse siseminister. Mark, A. Kui õitsengule järgnes häving. – Teataja, 1997, nr 11; Tuletõrje pealike wahetus. – Wirumaa Teataja, 1939, nr 66.

²⁰⁰ Ilmselt on A. Marki eespool esitatud väide, mille kohaselt ta jäi Kunda divisjoni pealikuks kuni põgenemiseni Soome 1944. aasta veebruaris, tingitud inimlikust eksitusest. Uusi pealikuid Virumaa tuletõrjele. – Virumaa Teataja, 1943, nr 128.

²⁰¹ Tuletõrje Korpuse pealiku käskkiri Nr. 5. – Eesti Tuletõrje, 1937, nr 6, lk 231–232; Tuletõrje Korpuse pealiku käskkiri Nr. 15. – Eesti Tuletõrje, 1938, nr 6, lk 300; Tuletõrje Korpuse pealiku käskkiri Nr. 22. – Eesti Tuletõrje, 1938, nr 10, lk 368; Tuletõrje Korpuse pealiku käskkiri Nr. 28. – Eesti Tuletõrje, 1939, nr 10, lk 342.

²⁰² ERA 2001, 1, 66: pagineerimata.

²⁰³ ERA 2001, 1, 134: pagineerimata.

Ühingu varadest

1933. aastal kuulus Roela VTÜ-le 1922. aastal ehitatud seltsimaja ja kaks pritsikuuri. Seltsimaja, mis asus alevikus nüüdisaegse parkimisplatsi kohal (praeguse Tartu mnt ja Sinilille nurgas) alune maa kuulus riigile, kuid 1933. aastal otsustas ühingu peakoosolek maa pikaajalise tasumise võimalusel selle riigilt välja osta. 27. aprillil 1934. aastal müüski riik Roela VTÜ-le 60 krooni eest seltsimaja aluse maa ehk 3,42 ha suuruse Põhjala maakoha päriseks. Krundil kasvavate puude – 180 mändi, 157 kuuske ja üks haab – eest lisandus maa hinnale 642,80 krooni. Viimaste eest tasus ühing kohe 42,80 krooni ning võttis ülejäänud summa – 660 krooni – tasumiseks pikaajalist laenu Maapangast. Esialgu vormistati laen 35 aastaks, kuid pikendati hiljem 55-aastase tähtaja peale, makstes selle pealt intresse 4,25%.²⁰⁴

Roela tuletõrje pritsikuur asus vallamaja vastas metsa ääres tõllaringi kõrval. Selle täpne ehitamisaeg pole teada, kuid tuletõrjekomando 1915. aasta märtsis esitatud aruandes seda veel ei mainitud. Arvatavasti valmis kuur millalgi pärast aruande esitamist. Tegemist oli ilma tornita üheruumilise laudadega vooderdatud puitsõrestikhoonega. Kuur oli kasutusel kuni 1950. aastate teise pooleni, mil rajati uus kivist ja torniga pritsikuur mõisa juurde. Oma funktsiooni kaotanud ning lagunenu pritsikuur endise vallamaja juures lammutati 1996. aastal.²⁰⁵ Teine pritsikuur asus ilmselt Roela Altserval, kuid selle asukoht pole teada. Tulekahjustest teadaandmiseks oli endiselt kasutusel kell ning juurde oli muretsetud kaks signaalpasunat. Kahjuks pole teada, milliste signaalidega anti teada tulekahju asukohast.²⁰⁶

Tabel 12. Roela VTÜ varade seis aastail 1933–1939, paraku ei kajastunud ühingu 1933–1936 aasta aruannetes ühingu vallasvara, mistõttu on vastavates lahtrites kajastatud ainult vastava aasta lõpu sularahajääk²⁰⁷

	Raudvara	Vallasvara	Kinnisvara	Kokku	Võlad	Tulud	Kulud	Ülejääk
1933	1254,60	182,60	10650,00	12087,20	1480,00	618,93	436,33	182,60
1934	1314,60	331,00	10650,00	12295,60	1430,00	779,48	448,48	331,00
1935	1742,60	86,97	10650,00	12479,57	1980,00	963,40	876,43	86,97
1936	1742,6	363,55	10 650,00	12 756,15	1800,00	875,98	512,43	363,55
1937	2734,08	2600,00	14 150,00	19 484,08	1607,20			
1938	4955,90	3359,35	14 150,00	22 465,25	1859,04	1322,89	928,20	394,69
1939	5037,90	3407,55	14 150,00	22 595,45	1059,04	1786,20	1040,56	745,64

1933. aastal oli ühingul kolm Langensiepen & Co masinaehitusvabrikus valmistatud käsipritsi, üks neist vana nr 70, teised kaks, mõlemad nr 350 olid hangitud enne 1933. aastat. Tegemist

²⁰⁴ EAA 4187, 1, 17241: 7–9; ERA 2818, 1, 274: 43p; ERA 3653, 11, 7650: pagineerimata.

²⁰⁵ Sirlil Kormik, 2010. Pärändkultuuri objektid Roela piirkonnas, 25. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/parandkultuuri-objektid-roela-piirkonnas_2010.pdf (30.09.2023).

²⁰⁶ ERA 2818, 1, 274: 43, 44.

²⁰⁷ ERA 2818, 1, 274: 42p, 44p, 45p; ERA 2818, 1, 339: 5p–7; ERA 2818, 1, 829: 86.

võis olla Rakvere VTÜ-lt 1929. aastal ostetud kahe kasutatud käsipritsi. Ühingu 1933. aasta aruandes oli märgitud, et üks ühingu pritsidest – ilmselt 1914. aastal ostetu – on liiga vana ning selle asemele peab soetama uue. 1935. aastal osteti Ernst Möllmanni masinaehitusvabrikust uus käsiprits ning selle juurde vajalikud voolikud.²⁰⁸ Käsipritside vedamiseks tulekahjukohta oli kasutusel kaks suvist ja kaks talvist veovahendit. 1933. aastal oli ühingul tulekahjukohtale vee vedamiseks kasutada kolm 180 liitrise mahutavusega veevaati, 1934. aastal oli selliseid vaate juba kuus, mille kogumahtuvus oli 1080 liitrit. Aastail 1933–1934 oli ühingul kasutada 60 m kummeerimata 60 mm läbimõõduga ja 40 m 50 mm läbimõõduga survevoolikuid ning üheksa vindiga ühendajat, lisaks kolm kirvest, neli labidat, kolm pootshaaki, kaks ämbrit ja kaks tavalist redelit. 1934. aastal hangiti juurde kaks tõrvikut. Varustuse vedamiseks kuulus ühingule kaks vankrit. 1935. aastal osteti uue pritsi tarbeks juurde 45 m 38 mm läbimõõduga survevoolikuid. Meeskonna varustusest kuulus ühingule 10 kiivrit, 20 mütsi, 22 kuube ja 26 vööd.²⁰⁹

Mootorpritsi ostmise otsustas ühingu peakoosolek 1936. aastal. Firma Meierhagen kasutatud mootorprits osteti arvatavasti 1937. aastal 1600 krooni eest H. H. O. von Wrangellilt ning 1938. aastal Saara turbaraba põlengu ajal oli see juba kasutusel. Prits osteti osaliselt võlgu ning 1940. aastal oli ostusummast tasuda veel 700 krooni. Kas võlg ka tasutud sai pole teada, sest võla tasumise tähtaeg oli 30. detsembril 1940, kuid selleks ajaks oli võlausaldaja juba Eestist lahkunud ning riik langenud Nõukogude okupatsiooni alla.²¹⁰

1939. aasta aruande järgi oli Roela VTÜ omanduses üks veoauto „Ford“, kaks pritsikaarikut, kaks veevaat-kaarikut, kuus kantavat käsipritsi, üks kantav mootorprits, üks hüdropult, 150 m 38 mm ühendajatega ja 120 m 52 mm ühendajatega survevoolikuid ning 23 m imevoolikuid, kuus joatoru, neli najatusredelit, kolm sanitaarpauna, neli häirekella, seitse signaalpasunat, viis gaasilampi, labidad, pootshaagid ja ämbrid. Meeskonna käsutuses oli kümme kaitsekiivrit, kümme haakimisvööd, 21 vormimütsi ning üheksa puhkpilli.²¹¹ Mootorprits autoga ja kaks käsipritsi olid kompanii Roela rühma käsutuses, kolm käsipritsi Altserva rühma käsutuses ning üks Tudu rühma käsutuses. Üks Roela rühma pritsidest nagu eespool selgus asus Saara külas ning vähemalt 1940. aastal paiknes üks Altserva rühma pritsidest Palasil.²¹² Kuidas jagunesid

²⁰⁸ ERA 2818, 1, 274: 42–42p, 43p–44; Malle Pärlin, Silva Junolainen, 1984. Roela Tuletorje Seltsi ajaloost 1909–1940, 7. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/roela_tuletorje_seltsi_ajaloost_1909-1940_1984.pdf (30.09.2023).

²⁰⁹ ERA 2818, 1, 274: 42, 44, 45.

²¹⁰ ERA 2818, 1, 274: 42p; ERA 2818, 1, 829: 84p.

²¹¹ ERA 2818, 1, 829: 83–84.

²¹² Wello. Metsaküla-Anguse elutuiked. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 27.

ülejäanud tulekustutusvahendid pole selge, kuid arvatavasti olid ühingu veevaadid ja nende vedamiseks mõeldud kaarikud Roela rühma veeveosalga käsutuses.

Aeg-ajalt kasutati kaugematele tulekahjudele jõudmiseks ka kaasaegseid liiklusvahendeid. Nii tulid Roela tuletõrjujad näiteks 2. augustil 1939 Tõnsujõe ääres süttinud J. Vanari heinamaametsa kustutustöödele isiklikel jalgratastel.²¹³

Ühingu rahalised vahendid moodustusid peamiselt selle poolt läbi viidavatest pidudest ning teistelt seltsidelt ja ühingutelt laekuvast seltsimaja kasutamise üürist, vähesel määral valla toetusest ning väikseimad sissetulekud pärinesid liikmemaksudest. Kuluridadel olid sõltuvalt aastast suurimad väljaminekud, mis kulusid seltsimaja remondile ja uue tehnika muretsemisele, ootamatult osutusid kaunis suureks ka mittemidagiütlevale kulureale – muud kulud – kantud summad.

Tabel 13. Roela VTÜ tulu 1933–1936 ja 1939²¹⁴

Tulu	1933	1934	1935	1936	1939
Raha kassas aasta algul	161,52	182,60	331,00	86,97	
Liikmemaksud	7,50	7,50	8,00	16,50	15,75
Valla toetus	60,00	11,70	67,52		155,00
Kindlustusseltsi toetus			30,00		
Mitmesugustelt asutistelt					180,00
Korjandus				56,15	104,61
Pidudest ja loteriidest	359,41	555,68	422,88	704,36	765,67
Seltsimaja üür					442,56
Einelaud					10,00
Altserva rühmalt					76,56
Muud tulud	30,50	22,00	104,00	12,00	36,05
Kokku	618,93	779,48	963,40	875,98	1786,20

Tabel 14. Roela VTÜ kulu 1933–1936 ja 1939²¹⁵

Kulu	1933	1934	1935	1936	1939
Tehnilised kulud	20,00	12,00	17,25	31,54	89,67
Uute vahendite soetus	15,00	19,00	472,48		
Laenu tagasimakse	50,00	50,00	38,50	12,85	
Kantselei kulu	4,00	1,25	2,70		50,24
Seltsimaja remont ja muud kulud	347,33				201,37
Einelaua kulud					208,55
Teiste alaliste ettevõtete kulu					31,67
Pidude ja näitemüügi puudujääk					274,04

²¹³ Roelas põles mets. – Wirumaa Teataja, 1939, nr 89.

²¹⁴ ERA 2818, 1, 274: 42p, 44p, 45p; ERA 2818, 1, 339: 5p; ERA 2818, 1, 829: 85.

²¹⁵ ERA 2818, 1, 274: 42p, 44p, 45p; ERA 2818, 1, 339: 6; ERA 2818, 1, 829: 85p.

Korjanduste kulu					18,16
EÜTL liikmemaks		1,60	1,57	5,27	
Plangu ehitus			85,94		
Tegevliikmete väljaõpe					10,70
Sõidu- ja päevarahad					67,10
Tulekindlustus					58,94
Makstud intresse					9,25
Muud kulud		364,63	257,99	462,77	20,87
Ülejääk	182,60	331,00	86,97	363,55	745,64
	618,93	779,48	963,40	875,98	1786,20

VTÜ valmisolek: kahjutuled ja revideerimiste tulemused

Roela omapäraks oli mitme tuleohtliku tööstuse olemasolu piirkonnas. Endises mõisasüdames tegutsesid Roela saeveski (lauavabrik) oma lõigatud ja lõikamata saematerjali virnadega, selle juurde kuuluv tiseritöökoda, viinavabrik ning tõrva- ja tärpentiinivabrik. Viinavabrik suudeti küll kahjutuledest eemal hoida, kuid ülejäänutes olid kahjutuled üsna sagedased. Nii põles 22. aprilli 1929 öösel maha Roela lauavabriku tiseritöökoda ühes sisseseadega, kus tuli sai alguse hooletusest liimi keetmisel ja valmistoodangu ladu. Tuletõrjujatel õnnestus süttimisest päästa lauavabrik ja muud lähedased ehitised.²¹⁶ Taas puhkes tulekahju H. H. O. von Wrangelli lauavabrikus ja tiseritöökojas 30. juunil 1932. Paiguti kahekordne ehitus põles maani maha ühes kõigi lauavabriku masinate, muu sisseseade ja osa valmislõigatud laudadega. Tulekahju, mis puhkes tööstuse katlaruumis üritati esialgu kustutada ettevõtte oma väikese käsipritsiga, kuid see ei õnnestunud. Seejärel alarmeeriti kohalik tuletõrje, mis tuli kohale oma kolme käsipritsiga, appi tuli ka Roela mõisa väike mootorprits, mis polnud aga paraku töökorras. Kohale kutsuti ka Kulina veski ja Rakvere VTÜ mootorpritsid, mille abil õnnestus tulekahi lokaliseerida ning vältida selle levikut lauavabrikust tulemüüriga eraldatud kartuliühingu viinavabrikule.²¹⁷ 22. märtsi 1933 öösel poole ühe paiku lõhkes Roela tõrva- ja tärpentiinivabrikus aurutoru. Tärpentiinaur süttis ning tuli kandus läheduses asunud bensiinõusse. Vabrik, mis oli kerge laudehitis, võttis tuld ning põles ühes sisseseadega maani maha, vaatamata sellele, et tuld hakati kustutama mõisa väikese mootorpritsiga ning kutsuti appi Rakvere VTÜ mootorprits. Siiski hoiti ära tule levimine läheduses asuvatele elumajadele ja H. H. O. von Wrangelli küttepude laole. Aleksander Minini käes rendil olevas „*tõrva- ja*

²¹⁶ Tuli Roela lauavabrikus. – Postimees, 1929, nr 109.

²¹⁷ Tuli hävitas W.-Roela lauavabriku. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 73; Kas taheti ehtida end wõõraste sulgedega? – Wirumaa Teataja, 1932, nr 75; Ikka veel Roela tulekahjust. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 77.

*terpentiiniwabrikus on tulekahjud väga sagedased olnud. Wabrik on mitmeid kordi maha põlenud, wiimast korda põles wabrik möödunud aastal“.*²¹⁸

Nagu eelnevast nähtub, ei saanud Roela tuletõrjujad kahjutulel kõige paremini hakkama, tunda andis halb väljaõpe ja riistvara kehv tehniline seisund. Viru-Järva prefektuuri Rakvere jaoskonna Politseikomissari aruande kohaselt oli Roela VTÜ tegevus 1929. aastal tulekahju korral rahuldav, ühingu meeskond ilmus välja võrdlemisi kiirelt ning arvukalt, „*meeskonna juhtimine on otstarbekohaselt jaotatud, selle tõttu ei anna palju tunda vähene harjutus*“. Ühingu tulekustutamise abinõud ja riistad olid korras.²¹⁹

Seevastu juhtis Roela piirkonna konstaabel Voldemar Eenmaa 1934. aastal tähelepanu asjaolule, et Roela VTÜ meeskonna väljaõppe on nõrk ning kustutusabinõud puudulikud. Tema arvates oli olemasolevate tulekustutusvahendite asetus ja paigutusviis otstarbekohane, kuid ühing vajas hädasti riiklikku toetust nende juurde soetamiseks. Ühtlasi tegi ta korralduse tuletõrjujate täiendavaks väljaõppeks.²²⁰

VTÜ-de tegevust kontrollisid lisaks kohalikele konstaablitele ka EVTL instruktorid, kuna aga Roela VTÜ astus EVTL-i liikmeks alles 1934. aastal, ei kontrollinud ühingut enne seda Liidu poolt keegi. Konstaablitel oli küll õigus juhtida tähelepanu kontrollimisel avastatud puudujääkidele ja nõuda nende kõrvaldamist, kuid neil polnud õigust anda tuletõrjejuhtidele otseseid korraldusi, kuna „*tuletõrje omas tegevuses – olgu see harjutustel või tulekahjudel – ei allu politseile, vaid ainult oma juhile*“, kuna järelevalve teostamise ajal ei tegutsenud konstaabel politseiniku, vaid siseministri volinikuna.

Vaatamata sellele, et ka VTÜ enesehinnang oli üldjuhul adekvaatne – ühingu 1935. aasta aruandes leiti, et „*meeskonna väljaõpe on nõrk [...] olemasolevad voolikud katkenud ja vanad [...] üks prits vajab kapitaalremonti*“ – ei tehtud sellest ega konstaabli korraldusest piisavaid järeldusi, mistõttu tabas ühingu tuletõrjujaid Saara külas 23. aprillil 1936 puhkenud suurtulekahju kustutamisel tõeline fiasko. Nimelt põlesid sel pärastlõunal Saara külas maha kolme talu elu- ja kõrvalhooned: tulekahju sai alguse Mihkel Juhkami talust ning levis tugeva tuule tõttu edasi H. H. O. von Wrangelli ja August Jürna taludele. Esimesena jõudsid tulekahjule Saara küla tuletõrjujad oma käsipritsiga, kuid läheduses asuva pritsi kohale toomine oli võtnud lubamatult kaua aega ning „*nagu pritsi käimapanemisel selgus, polnud see üldse töötamiswõimeline, nii et sellest polnud mingit kasu*“. Kuna küla ainukese telefoni liin oli katki, ei õnnestunud enne rikke leidmist ja parandamist kohale kutsuda ka teisi ümbruskonna

²¹⁸ Tuli hävitas W.-Roela tõrwawabriku. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 32.

²¹⁹ ERA 26, 3, 70: 5.

²²⁰ ERA 26, 3, 616: 191p.

tuletõrjujaid. Lõpuks telliti kohale tuletõrjujad Muugast, Rasiverest, Roelast, Rakverest, Simunast ja Väike-Maarjast. Tänu Muuga, Rasivere ja Roela tuletõrjujate ning külaelanike tegevusele suudeti lõpuks tule levikule piir panna, kuna kaugemalt kohale kiirustanud tuletõrjujad jõudsid kohale ajaks, mil tuli oli süttinud hooned hävitada jõudnud. Kui Saara tuletõrjujate tehnika oleks olnud korras ning tuletõrjujad parema väljaõppega, oleks õnnetuse ulatus võinud ka väiksem olla. Kiviks tuletõrjujate kapsaaeda oli samuti asjaolu, et tule kustutamist ei asunud juhatama keegi neist, vaid hoopis endine konstaabel Voldemar Eenmaa.²²¹ Lõpuks võttis Roela VTÜ oma ebaõnnestumisest siiski õppust ning paar aastat hiljem, Saara rabatulekahju puhul, mil samuti puhus tugev tuul ja tuli ähvardas süüdata Soonuka ja Saara küla talud, tegutses kompanii Roela rühma mootorpritsi salk oskuslikult ning koostöös Muuga mootorpritsi salga tuletõrjujatega hoidis tule küladest eemal.²²²

Alles 24. oktoobril 1938 revideeris Roela VTÜ-d EVTL-i kontroll, kuid siiski ei kontrollitud mitte tuletõrjujate oskusi, vaid raamatupidamist. Nimelt revideeris EVTL-i raamatupidaja E. Suigusaar Roela VTÜ asjaajamist, raamatupidamist ning inventari olemasolu vastavalt nimekirjadele ning leidis kõik korras olevat.²²³ Revisjoni protokollist selgus, et ühingu peeti juhatuse ja peakoosoleku kogunemiste protokollide raamatut, kassaraamatut ühingu rahaliste läbikäikudega ja vararaamatut, lisaks hoiti alal ühingu esitatud aruanded ning arved ja tšekid. Ühingu kassaraamat oli peetud vastavuses dokumentidega ning vahesid ei esinenud, kassa revideerimisel puudu ega üle olevaid rahasummasid ei tuvastatud. Peakoosolekuid oli peetud korrektselt päevakorra järgi, kuid liikmetele polnud saadetud kirjalikke teateid koosolekust, vaid need olid edasi antud suuliselt, mis ei vastanud põhikirjale, samuti polnud kõige paremini korraldatud liikmete arvestus ja puudus peakoosolekute pidamise kodukord. Samuti puudus sisse ja välja läinud kirjade lauraamat ehk välja läinud kirjade ära kirjad. Lõpuks teatati, et „*Protokollis märgitud puudused tulevad kõrvaldada võimaluste piirides ja tegutseda protokollis nimetatud tähelepanekute järele*“. Protokollid pidi peakoosolekul täielikult ette lugema.²²⁴

²²¹ Tuli hävitas Wiru-Roelas kolme talu hooned. – Wirumaa Teataja, 1936, nr 45.

²²² Rabatuli äwardas süüdata külad. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 80.

²²³ ERA 2818, 1, 389: 39; E. Ü. Tuletõrje Liidu juhatuse tegevusest. – Eesti Tuletõrje, 1934, nr 6, lk 153.

²²⁴ ERA 2818, 1, 455: 91–94.

6. Roela kultuurielu ja VTÜ okupatsioonide ajal (1940–1944)

1940. aasta juunis langes Eesti Vabariik Nõukogude okupatsiooni alla ning inkorporeeriti NSV Liidu koosseisu, 1941. aasta augusti algusest kuni 1944. aasta septembri lõpuni aga Saksa okupatsiooni alla. Roela VTÜ elas rasked ajad üle, kuigi tema liikmeskond vähenes oluliselt. Ka raamatukogu elas rasked ajad väheste kadudega üle, kuid kultuurielu oli loid, eriti pärast seltsimaja põlengut 1942. aastal.

Roela VTÜ okupatsioonide ajal (1940 – 1944)

Kuna kahjutuled ei hoolinud parasjagu Eestis valitsenud okupatsioonivõimust ega nende poolt kehtestatud ühiskonnakorraldusest, olid vabatahtlikud tuletõrjeühingud ühed vähestest nende poolt alles jäetud kodanikuühendustest. „*Uue ühiskondliku korra läbiwiimisel omab mõõduandwa tähtsuse, et rahwa senised warad säiluksid täies wäärtuses ning kõik abinõud wõetaks tarwitusele nende warade häwimise tõkestamiseks*“.²²⁵

Vaatamata sellele, et tuletõrjeühingut ei suletud, nagu tehti muude seltsidega, viidi seal siiski läbi terve rida muudatusi. Nii lõpetati noortuletõrjijate tegevus, mille tõttu kahanes Roela VTÜ liikmete arv 1940. aasta lõpuks 205 liikmeni. Noorte puudust kompenseeris mõnevõrra naistuletõrjijate osakaalu tõus, võrreldes 1939. aastaga, suurenes nende hulk 1940. aasta lõpuks 18-lt 38-le, kaheksa liikme võrra vähenes ka meestuletõrjijate arv. 1941. aastal vähenes meestuletõrjijate arv veel 17 võrra ning 1942. aastal veel 24 mehe võrra. Esimesel juhul ilmselt nõukogude mobilisatsiooni ja kollaborantide põgenemise tõttu, teisel juhul ilmselt saksa armeesse astumise tõttu.²²⁶

Tabel 15. Roela kompanii ametikohtade jagunemine 1940.–1942. aastal²²⁷

	1940	1941	1942
Kompaniipealik	1	1	1
Kompaniipealiku asetäitja	1		1
Rühmapealik	3	1	3
Rühmapealiku asetäitja	3	3	3
Salgapealik	11	9	11
Salgapealiku asetäitja	11	8	11
Tuletõrjijaid	175	166	150
Noorliikmeid	0	0	4
Kokku	205	188	184

²²⁵ Tuletõrjesse uusi liikmeid. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 93.

²²⁶ ERA R-708, 1, 19: pagineerimata; ERA R-708, 1, 29: pagineerimata.

²²⁷ ERA R-708, 1, 19: pagineerimata; ERA R-708, 1, 29: pagineerimata.

Kahjuks puudub Roela VTÜ 1940. aasta aruanne, kuna seda oli võimatu tagantjärele esitada, sest vastavad andmed hävisid enamlaste võimu ajal, kuna need hävitasid nii dokumendid kui ka raamatud. Muus osas läks ühingul siiski hästi, sest kõik tulekustutusvahendid, kaasa arvatud auto jäid nõukogude võimumeeste põgenemisel maha ega saanud hukka.²²⁸

Tõsiseks löögiks oli aga ühingu tegevusele selle seltsimaja häving tulekahjus 1942. aasta kevadel. Teine suurem põleng oli samal aastal Madis Pihlaka, sae- ja jahuveskis, kus tules hävines tööstuse sisseseade, veskisse jahvatamiseks toodud talumeeste vili ja jahvatusraamat ning saeveski laoplatsil asunud Roela metskonna poolt saagimiseks antud palgid ja valmissaetud liipripakud. Kustutustöid teostasid Roela tuletõrjujad, kelle tööd pidurdas aga kustutusvee puudus.²²⁹

Okupatsioonide ajal, aastail 1940–1943 – andmed puuduvad 1944. aasta kohta – juhtisid ühingut juhatuse esimees Julius Reiner ja tema asetäitja J. Väinaste, kes oli ühtlasi ka tuletõrjekompanii pealik. Laekurina jätkas samal ajal J. Truupõld, varahoidjana Ed. Pilli ja kirjatoimetajana V. Moor, laekuri asetäitjana tegutses J. Annuka ning kirjatoimetaja asetäitjana F. Linno. Valla esindajaks VTÜ juhatuses oli taas oma vallavanema ametisse asunud V. Ale. Revisjonikomisjoni kuulusid J. Kask, M. Soone ja A. Kärsti. Viimane oli esimene naine Roela VTÜ valitud ametis.²³⁰

19. novembril 1943 toimus Roelas tuletõrjujate õppepäev, kus esinesid ettekannetega tuletõrje kooli õppejõud H. Jõgi, kes pidas loengu veevõtukohtade plaanile märkimisest ja talvekorda seadmisest, T. Hindrichson, kes selgitas tulekaitse ja kahjutulede vältimise küsimusi, Ed. Leisner, kes käsitles tuletõrjesalga varustusega seotud küsimusi. Pärast lõunavaheaega jätkus õppepäeva töö, kus käsitati tuletõrjeala taktikat, kustutusvahendeid ja nende hooldamist. Lisaks lektoritele viibis Roelas ka tuletõrje Virumaa brigaadipealiku asetäitja maavanem H. Nirk.²³¹ VTÜ tegevusest 1943–1944. aastal

Seltsielu

Saksa okupatsiooni ajal elu mõnevõrra normaliseerus ning jätkus enam vähem samast, kus see nõukogude ajal seisma jäi. 1942. ja 1943. aastal toimus sõda Eesti piiridest piisavalt kaugel, et selle võis peaaegu unustada ning loota, et ehk läheb mööda... Tõsi küll kõigist Roela MKS-i ettevõtmistest jäi ainsana ellu raamatukogu. Saksa okupatsiooni ajal Roela MKS-i ei taastatud,

²²⁸ ERA R-708, 1, 19: pagineerimata.

²²⁹ Viru Roelas põles sae- ja jahuveski. – Wirumaa Teataja, 1942, nr 121.

²³⁰ ERA R-708, 1, 19: pagineerimata; ERA R-708, 1, 29: pagineerimata.

²³¹ Tuletõrje õppepäevad Roelas ja Kundas. – Wirumaa Teataja, 1943, nr 130; Tuletõrjujad olid õppepäevadel. – Wirumaa Teataja, 1943, nr 132.

kuid kultuuriline elu piirkonnas jätkus. Roela seltsimaja tuli 1941. aasta suvesõja sündmustest välja tervena ning puutumatuna. 1941. aasta lõpul oli maja hooldajaks J. Vagur (enne eestist Vakker). Paraku põles seltsimaja 1942. aasta kevadel maha. Minu isa Heino Trummi (küllap oma vanemate suust kuulnud) sõnul: „*Seevli Ants ja Truupõllu Peeter mängisid tikkudega ja põletasid selle 1942. aastal maha*“. Ka Virumaa Tuletõrjebrigaadi pealiku Richard Heinrich Tammet manitses lapsevanemaid Roela seltsimaja põlengut näiteks tuues: „*Siin sai tuli alguse laste kätest [...] tulitikut tuleb laste eest peita, kuna lapsed mängides võivad saata korda suuri kahjustusi*“.²³²

Vaatamata seltsimaja hävimisele tegutses Roelas 1942. aasta augustis segakoor, millesse kuulus 17 lauljat, üheksa meest ja kaheksa naist. Koori tase oli keskmine ning selle tegevust pidasid üleval lauljad oma vahenditest.²³³ Üksikuid teateid oli ka segakoori esinemistest, kuid pasunakoori ja näiteringi esinemise kohta ajakirjanduses ja arhiiviallikates teated puudusid. 29. novembril 1942 näiteks, esines Roela segakoor J. Kase juhatusel Viru-Jaagupi kirikus esimesel Kristuse tulemise püha jumalateenistusel.

Roela VTÜ 1942. aasta aruande järgi tegutses ühingu koosseisus orkester ja muusikaring, ühingu kuulus nagu varasemaltki üheksa puhkpilli.²³⁴

Raamatukogu

Ka Roela raamatukogu elas 1941. aasta sõjasündmused kadudeta üle.²³⁵ 1942. aasta veebruarikuu seisuga oli kogus umbes 900 raamatut hinnaga 2000 krooni, mis paiknesid neljas kapis. Raamatukoguhoidjaks oli 18. veebruaril 1911 Roela vallas sündinud taluomanik Leon Piirsalu, kes oli oma sõnul taarausuline. Ta oli lõpetanud Roela 6. klassilise algkooli.²³⁶

Nõukogude võimu ajal osa raamatuid raamatukogust vastavalt Eesti NSV Sisekaitseülema Harald Habermanni otsusele Nr.1501-Sk kogudest siiski kõrvaldati:

„22“ augustil 1940. a. võtnud arvesse, et Eesti NSV kodaniku üks põhiõigustest on õigus õppimiseks, missugust õigust kindlustab temale peale rajatava sotsialistliku hariduskorralduse, ajakirjanduse ja raamatute kättesaadavaks tegemise rahvale, mille kaudu kodanik võib ammutada teadmisi sotsialistlikust kultuurist ja selle ülesehitamisest.

Praegu aga leidub meil raamatukogudes, [...] hulgaliselt reaktioonilist kirjandust, mille ülesanne on sundida rahvast unustama revolutsiooniga kätte võidetud võitluse ja organisatsiooni vormid, need rikkalikud ja mitmekesised ideed ja loosungid, mille juhtimisel rahvas sammub vastu sotsialismile.

²³² Kommunistide hävitustöö Virumaa tuletõrjes. – Wirumaa Teataja, 1942, nr 54.

²³³ ERA 3138, 2, 219: 96.

²³⁴ ERA R-708, 1, 29: pagineerimata.

²³⁵ ERA 3138, 2, 218: 35.

²³⁶ ERA 3138, 2, 218: 78.

Kuna selline sureva klassi huvisid kaitsev kirjandus raskelt rikub NSV Liidu kodaniku põhiõigust, asendades õigeid sotsialistlikke teadmisi väärtadmistega, ning kuna sellise mürgise aseaine levitamine kodanikkude laiemates hulkades võib tekitada õigustatud meelepaha ja seltskondlikku ärevust, mispärast [...] otsustasin:

kõrvaldada müügilt ja levitamiselt kõik

1. NSVL vastane laimu- ja ässituskirjandus.
2. Suurkodanlist kurnajate ideoloogiat ja eksploateerimist propageeriv ja õigustav kirjandus.
3. Šovinistlik rahvuslikku viha ja vaenu õhutav kirjandus.
4. Igasugune usuline kirjandus, mis rahva usutunnete kaudu taotleb rahvavaenulisi poliitilisi sihte.

Kõrvaldamine puudutas nii raamatuid kui ka ajakirju, ilu- ja aimekirjandust, selle teostamise eest vastutasid raamatukogude juhatajad. Kõrvaldamine pidi teostuma 1. septembriks 1940.²³⁷

Kui palju raamatuid Roela valla raamatukogust kõrvaldati pole teada, kuid 1942. aasta kevadel teatas Eesti Omavalitsuse Haridusdirektori Rahvakasvatuse osakond, et nende kätte oli antud 1940–1941. aastal „*bolševike poolt avalikest ja kooliraamatukogudest kõrvaldatud raamatuid*“, mille hulgas oli ka üks Roela Muusikalis-kirjanduslik Seltsi kogusse kuulunud raamat, mis lubati seltsi poolt volitatud isikule välja anda. Kaks raamatut oli tagasi saada Roela valla algkoolil ja 20 Roela Tammiku algkoolil.²³⁸

Kadudeta ei möödunud raamatukogudele ka Saksa okupatsiooni aeg. 1942. aasta jaanuaris saadeti raamatukogudele vallavalitsuste kaudu ja anti allkirja vastu üle kaheosaline Eesti raamatukauplustest ja avalikest raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluva kirjanduse nimestik, mille alusel eemaldati raamatukogudest sinna nõukogude ajal soetatud raamatuid. Raamatukogude avamine lugejaile oli lubatud alles keelatud raamatute kogust kõrvaldamisel.²³⁹

Eesti Omavalitsus jätkas Eesti Vabariigi ajal toiminud toetusrahade jagamist raamatukogudele ning 1943. aasta märtsis eraldati Roela valla kahele avalikule raamatukogule (Roela ja Tudu) kummalegi raamatute ostmiseks toetust 20 riigimarka.²⁴⁰

Kui sõjaajal oli köitmata raamatute laenutamine keelatud, siis sõja ajal, mil oli raskusi köitematerjali saamisega, lubati „*laenutada erandina ka köitmata raamatuid kuni 6 korda iga köidet, kattes raamatu enne laenutamist paksema kaitsepaberiga, et säilitada selle kaaned kuni köitmiseni puhtaina. Kui raamat kannatab välja rohkem kui 6 laenutust, võib teda laenutada seni, kui ta on veel köitmiskõlvuline*“.²⁴¹

²³⁷ ERA 26, 3, 762: pagineerimata.

²³⁸ ERA 3138, 2, 218: 126, 131.

²³⁹ ERA 3138, 2, 218: 211, 185.

²⁴⁰ ERA 3138, 2, 218: 357, 371p.

²⁴¹ ERA 3138, 2, 289: 112.

1943. aasta lõpus oli Roela avalikus raamatukogus 799 raamatut, mis näitas umbes saja-raamatulist vähenemist. Osaliselt tingis seda ilmselt nõukogudeaegse kirjanduse kõrvaldamine kogust.²⁴²

Virumaa koolide inspektor Märt Meose 1944. aasta alguses antud hinnangul võis maakonna avalike raamatukogude tegevust sõja ajal, „*võrreldes Eesti omariikluse aja tegevusega [...] nimetada ainult kiratsemiseks*“. Tundub, et Roela raamatukogu tuli vaatamata sõjale toime teistest paremini, sest mitmed põhjused, mis teiste kogude tegevust pärssisid olid Roelas olemata. Raamatukoguhoidjaks oli endiselt juba sõjaeelsel ajal sama ametit pidanud L. Piirsalu ning raamatukogu ruumid olid samad, mis enne sõda. Ainsaks tõsiseks takistuseks raamatute laenutamisel, mis ka Roela raamatukogu tegevust kindlasti pidurdas ja lugejate arvu vähenemist põhjustas, oli valgustuspetrooleumi puudus raamatukogus, eriti aga kodudes.²⁴³ „*Nagu kuulda, on mõnel pool Roelagi mehed esiisade kombel lambarasva põletamisele asunud. Siin on toimitud väga lihtsalt. Jätkeb lambarasvaga täidetud plekk-karbikesest ja sinna sisse pistetud tahiotsast, et kahe- kuni kolmeküünlalist elektrikipirni saada*“.²⁴⁴

Roela valla rändraamatukogu

1941. aasta lõpul korraldas Eesti Rahva Ühisabi (ERÜ)²⁴⁵ aktsiooni „Linn kingib maale vaimuvara“, mille käigus annetati ERÜ-le 41 946 raamatut. 1942. aasta talvel koguti veel umbes 12 000 raamatut aktsiooniga „Maa kingib linnale puud, linn – maale raamatuid“. 1942. aasta novembriks olid kõik annetatud raamatud arvele võetud ja köidetud ning neist moodustati rändraamatukogud, mis anti vastavalt 12. novembril 1942 avaldatud Eesti Omavalitsuse Haridusdirektooriumi Rahvakasvatustalituse ringkirjale 1943. aasta alguses üle maavaldadele.²⁴⁶ Teiste hulgas sai 40 raamatust koosneva rändraamatukogu ka Roela vald (tabel 16). Olgu öeldud, et 13. märtsi 1942 seisuga oli Roela valla ERÜ toimikond eespool nimetatud puude andmise aktsiooni käigus parimana Virumaa ERÜ komiteele üle andnud 95 tihumeetrit küttepuid, mis oli 15 tihumeetri võrra rohkem, kui neile ette nähtud norm.²⁴⁷

²⁴² ERA 3138, 2, 289: 140p.

²⁴³ ERA 3138, 2, 289: 142.

²⁴⁴ Roela põllumees kohendab toas ja toimetab väljas. – Wirumaa Teataja, 1942, nr 133.

²⁴⁵ ERÜ oli Eesti Omavalitsuse haldusalas septembris-oktoobris 1941 rajatud hoolekandeorganisatsioon, mille ülesanneteks oli NSV Liitu viidud ja teadmata kadunud isikute registreerimine, nende perekondade, sõjas kannatada saanute, Saksa armees teenivate eestlaste, sõjas langenute ja haavata saanute perekondade ja majanduslikku abi vajavate perekondade eest hoolitsemine, arstiabi korraldamine, emade ja lapse eest hoolitsemine, noorsoo eest hoolitsemine, rahva tervishoiu üldine korraldamine, Eesti vabastamisel langenud Saksa sõdurite haudade korrastamine ja sidemete loomine nende omastega.

²⁴⁶ ERA 3138, 2, 218: 46–47; Linn kinkis maale vaimuvara. – Postimees, 1942, nr 53; Maale 150 rändraamatukogu – Wirumaa Teataja, 1942, nr 140.

²⁴⁷ Virumaa toetab linna. – Wirumaa Teataja, 1942, nr 29.

Rändraamatukogude organiseerimise kava järgi oli valla raamatukogu, millele rändraamatukogu komplekt üle anti, kohustatud seda laenama ka teistele samas vallas asuvatele raamatukogudele, organisatsioonidele ja koolidele. Laenutusaeg oli tavaliselt kolm kuud, mille järel pidi rändraamatukogu tagastama valla raamatukogule. Teiste nõudluste puudumisel selle raamatute kasutamiseks, võis rändraamatukogu juhataja kasutaja suulise või kirjaliku taotluse alusel laenutuse tähtaega pikendada. Rändraamatukogu kasutajate ja laenutuste kohta peeti päevikut ning aasta lõpul esitati Haridusdirektooriumile maakonna koolivalitsuse kaudu laenutuste aruanne. Rändraamatukogu raamatuid oli keelatud kanda valla raamatukogu põhinimestikku, neid nummerdada ja tembeldada oma raamatukogu templiga. Rändraamatukogu fondide vahetamist valdade vahel korraldas Rahvakasvatustalitus.²⁴⁸

Tabel 16. Roela valla rändraamatukogu raamatute nimestik²⁴⁹

Nr	Autor	Pealkiri	Nr	Autor	Pealkiri
1	Heller, F.	Keisri vana rüü	21	Kallas, A.	Võõras veri
2	Ariste, P.	Vene keele hääldamine	22	Luts, O.	Vähkmann ja Ko
3		Eesti arvudes	23	Metsanurk, M.	Epp
4	Bornhöhe, Ed.	Kuulsuse narrid	24	Kallas, A.	Hundi mõrsja
5	Kipling, R.	Mees, kes tahtis olla kuningas	25	Meyer, C.	Munga pulm
6	Metsanurk, M.	Toho-Oja Anton	26	Williamson	Ajaloo saladus
7	Loti, Pierre	Naine haaremist	27	Andra, J. C.	Greeka muinaskangelased
8	Grünfeldt, P.	Minevikku jälgimas	28	Vilde, Ed.	Kui Anija mehed Tallinnas käisid
9	Shaw, B.	Südamemurdmise maja	29	Pitka, Joh.	Minu mälestused II
10	Kivikas, A.	Mihklipäev	30	Wiggin, K. D.	Päikeseoja Becky
11	Roht, R.	Kurgsoo	31	Ring, B.	Peik
12	Uspenski, L.	Heraklese 12 vägitööd	32	Stevenson, R. L.	Varanduse saar
13	Vilde, Ed.	Kogutud teosed	33	Hanko, A.	Oli kord
14	Luts, O.	Ants Linter	34	Oengo, J.	Üle Atlandi
15	Gyp	Mu sõber Pierrot	35	Mälk, A.	Surnud elu
16	Salminen, T.	Vabrikutüdruk	36	Roht, R.	Maa
17	Lintrop, J.	Nutt ja naer	37	Tagore, R.	Laevahukk
18	Saal, A.	Vambola	38	London, J.	Valgekihv
19	Valtonen, H.	Söerist	39	Reed Morn	Kastreerit elu
20	Rumor, K.	Sammud kaduvikku	40	Rolland, R.	Noored armastajad

²⁴⁸ ERA 3138, 2, 218: 242–243.

²⁴⁹ ERA 3138, 2, 218: 270.

2. Roela Altserva kultuuri- ja seltsielu

Sissejuhatus

Altservaks nimetati Roela valla idaosas asuvaid metsakülasid: Alavere, Rasivere, Tammiku, Ojaküla, Liiva, Väljaotsa ja Palasi.²⁵⁰

Esimeseks sealseks seltsiks võib lugeda Tammiku raamatukogu seltsi, mis asutati juba 1901. aastal. Paraku jäi seltsi tegevus pärast esimest maailmasõda soiku ning selts Eesti Vabariigi seaduse järgi ümberregistreerimata, st see lõpetas oma tegevuse. Altserva seltsielu jäi edasi kandma Viru-Roela Vabatahtliku Tuletõrjeühingu Altserva (Tammiku-Liiva) osakond, kuni sellega 1930. aastal liitus järgnevalt vägagi teguvõimas Roela-Altserva Maanaiste Selts ning alates 1932. aastast Roela-Altserva Haridusselts. Kuna Roela vallavolikogu andis 1933. aasta sügisel Tammiku vana koolimaja Altserva seltsidele tasuta kasutada, asutati seltside vaheline komisjon – Altserva Ühendatud Seltsid – mis asus ühiselt maja haldama ning seltsimajaks ümber ehitama. Selleks ühines Altserva seltsidega ka Ädaral (*Edara*) tegutsenud Edara Raamatukogu Selts.

Allikatest

Altserva seltsielu uurimist hõlbustab oluliselt asjaolu, et Tammiku Raamatukogu Seltsi ja Altserva Maanaiste Seltsi protokolliraamatud on säilinud. Esimese tegevusest on alles protokollid 1901.–1914. aastast, mis asuvad SA Virumaa Muuseumid fondis.²⁵¹ Teise tegevust kajastab protokolliraamat alates 1. oktoobrist 1930 kuni 13. märtsini 1938, milline asub MTÜ Roela Kodukant valduses. Protokolliraamatu vahel on lahtistel lehtedel seltsi pikaajase esinase Alma Allika koostatud ülevaade seltsi tegevusest aastail 1930–1940.²⁵² MTÜ valduses on ka vana Tammiku koolimaja ümberehitamisega rahvamajaks ja selle tegevuse korraldamiseks moodustatud Altserva Ühendatud Seltside juhatuse protokolliraamat, mis sisaldab protokolle alates 29. maist 1934 kuni 21. juulini 1940. Enne 20. märtsi 1935 peetud koosolekute korralikult nummerdamata protokollid on lahtistel lehtedel protokolliraamatu vahel.²⁵³

Maanaiste Seltsi ja Hariduse Seltsi registreerimise toimikud leiduvad Riigiarhiivis.²⁵⁴ Lisaks asub küllaltki mahukas, Alma Allika annetatud kogu Maanaiste Seltsi jooksvat kirjavahetust SA Eesti Maaelumuuseumid Eesti Põllumajandusmuuseumi fondis. Neist dokumentidest saab

²⁵⁰ Rahapuudus takistab seltsimaja valmishitamist – Wirumaa Teataja, 1939, nr 14.

²⁵¹ RM 2697 Ar1k 707:7. Tammiku raamatukogu seltsi koosolekute protokoll- ja liikmete soovi-awaldamise raamat.

²⁵² Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁵³ Roela-Altserva Ühendatud Seltside juhatuse protokolliraamat 1934–1940, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁵⁴ ERA 14, 3, 370; ERA 14, 9, 414.

hea ülevaate Eesti Põllumajandusmuuseumi koguhoidja-teadur Lembit Karu artiklist Eesti Põllumajandusmuuseumi Aastaraamatust.²⁵⁵ Kui Hariduse Seltsi tegevusest ajakirjanduses palju juttu ei olnud, siis Maanaiste Seltsi tegevust kajastati ajalehes Wirumaa Teataja üsna tihti.²⁵⁶ Mõnda seltsi tegevusest võis leida ka ajakirjas Taluperenaine.²⁵⁷

Tähelepanu tasub juhtida asjaolule, et Eesti Vabariigis Tartumaal asus ka Tartu-Roela, kus samuti tegutses Roela Maanaiste selts, mille tegevusest leidub jälgi nii Riigiarhiivis kui ka ajakirjanduses.²⁵⁸

²⁵⁵ Karu, L. Ühest kohalikust naisseltsist. – Eesti Põllumajandusmuuseumi Aastaraamat. IV. Ülenurme 2013, lk 99–111.

²⁵⁶

²⁵⁷ Vt nt Taluperenaine, 1935, nr 1, lk 16; Taluperenaine, 1935, nr 9, lk 247.

²⁵⁸ Vt nt ERA 14, 9, 415.

1. Tammiku Raamatukogu Selts

Tammiku Raamatukogu selts oli mitte ainult Roela-Altserva, vaid terve Roela valla ja mõisa territooriumil üks esimesi seltse. Roela vallakooli juurde avati raamatukogu küll mõned kuud varem, kuid sellega ei kaasnenud raamatukogu opereeriva seltsi asutamist.

Tammiku Raamatukogu Seltsi asutamine

Nagu kirjutas 1894. aastal Roela-Tammiku kooliõpetajaks valitud Jaan Ant, küpses mõte Tammikule raamatukogu asutada tema peas juba pikemalt, kuid toetajate puudusel jäi see mõte teostamata. Sellele andsid aga lõpuks hoogu kaks olulist sündmust: 1899. aastal sulges Roela parun Wilhelm Peter Georg Adolf von Wrangell piirkonnas asuva kõrtsi ning 1900. aastal asutasid Roela küla mehed pasunakoori. Ilmselt jättis kõrtsi sulgemine Altserva meestele rohkem vaba aega ning tundub, et Roela pasunakoori asutamine riivas nende eneseuhkust:

Et kord teises walla serwas seltslik ette võtte tehti, siis kuuldus ka siin pool soovisi, et meiegi mõnda seltsliku elu edenemiseks ja waimu äratuseks ette peaksime võtma. Sellega oli ärksama rahwa poegade südamesse eemalt äratuse hääl tunginud ja ühtlasi püüdmine tõusnud nälgiva ja jänunewa waimule midagi waigistawat wahendikku pakkuda. Muusika annab küll haridust, teeb tundmusi pehmemaks, südant lahkemaks, on nagu ohuks ja rohuks Wanemuise kandle kõlal meie muredest muljutud meelega ja rõhutud südamele, kuid ta on liig kõrge, liig arusaamata wähe haritud ja teaduse ahtrale kuulajale. ta on küll nagu kosutaw koidu kaste. Kui wanud maa ihaldab aga hea tubli wihma sagara järele, mis maapinna ära leutab, mulla pehmeks teeb, seega seemnele pehme idanemise aseme annab. Waimu wara kaswatame meie aga peajasjalikult heade ja õpetlike raamatute läbi. Et aga meie rahwal kopikaid küllalt ei ole, see takistab siis et targemate meeste õpetus meie taludesse teed ei leia.

Seda puudust võib aga ühendus, mis iga asja edendaja ja suuruse tõstja on, ära kautada. Ühenduses raamatuid osta, wähese raha eest hulk raamatuid lugeda, see raamatukogu nurgakiwi. Riigi walitsuse arm lubab seda. Ta võtab raamatukogud oma wägewa walwamise alla. Nii siis, kui ühendus ja üksmeel elule on ärganud, võib midagi kasulikku ette võtta. nende ridade kirjutaja tahtis siis rahwa enese suust teateid ja arwamisi ette võtte kohta kuulda. Ta läks 6 detsembril 1900 a Juhan Tallikas'e juure mingi asja pärast. Jutu lõnga eietades tuli muidugi mõista suur uudis Roela pasunakoori asutamine, kõne alla. Sai räägitud, et ühendus Alserwaga küll soowitav oleks, kuid et kauge maa ja mõne muu põhjuse pärast raske on ühineda. „Noh, võiksime siin meiegi midagi ette võtta?“ Tallikas kostis: „Mitu korda olete raamatute tulu nii kõrgeks kiitnud ja neid inimese suo heategijateks nimetanud, eks siis katsume raamatukogu elule kutsuda.“

– „Wäga hea, aga kas ühenduse osalisi tarwiline arw peaks kokku tulema. Peab ootama.“ –

Mõttele oli külge löödud, aga ega nael ühe hoobiga nii tugewasti seinasse lähe, et selle otsa midagi võib riputada, sellele tarwis enam hoopida anda.

Järgmisel õhtul „Kiige“ poodis awaldasiwad 5 inimest oma kindlat soowi kätt adra külge panna. Awalik üleskutse sai awaldatud. Umbes 2^{he} nädala jooksul kaswas ühinejate arw 30ⁿⁱ. Nii oli siis esimene samm astunud. Kuid nüüd tuli teine hoopis raskem. Kuidas ette võtta seaduslikku luba saada, sest sarnast ette võtet

ilma Riigiwalitsuse lubata ette võtta ja uisa päisa ajada, ei tohi. Ümberkaudu, ei ligidal ega kaugel, ühtegi rahwaraamatukogu teadawal ei olnud, kust nõuu ja juhatust oleks saanud.

„Postimehe“ toimetaja käest paluti juhatust. See ei wastanud pea. Wastus ilmus alles järgmisel aastal aprilli kuul. Toimetaja isegi ei teadnud asja kohta juhatust anda, oli wastuse kirjutamise Kolga Jaani õpetaja herra W. Reimann'i hooleks annud, see juhatas ja seletas, kudas tema ilma põhjus kirjadeta raamatukogu oma wastutamisel oli asutanud. Nii siis oli see meile wõimata. Wahe ajal, webruari kuul saime Jõhwi karskuse seltsi „Kiire“ raamatukogu põhikirjad. Nendel on aga maksuta rahwa raamatukogu, mida karskuse selts ülewal peab, meil jälle wõimata.

Kogu liige J. Linnu, oli Jurjewis mitme tähtsama isamaa poja juures kogu asutamise asjus nõuu ja juhatust palumas. Asjata, nendelt ei saanud ühtegi kindlat otsust ja otsekohest juhatust.

Kogutud teatete waral, neid juhiks wõttes, saiwad siis kogu põhjus kirjad juuni kuu algusel 20^{nest} liikmest alla kirjutatud ja 17 juunil 1901 a Kubernerri herrale kinnitamiseks saadetud.

17. septembril 1901 aastal on põhjus kirjad Eestimaa Kubernerri Herra asetäitja, Sokrat Dirin'i poolt kinnitatud ja jõudsiwad oktoobri kuu algul liikmete kätte. 28. oktoobril 1901 oli esimene seltsi koosolek.

Andku Jumal, et neid palju oleks!

„Jumal Keisrit kaitse Sa!“²⁵⁹

Kahjuks pole säilinud seltsi põhikirja, mõningad viited selle sätetele on seltsi esimese üldkoosoleku protokollis 28. oktoobrist 1901, aga ka mõnes hilisemas protokollis. Nende kohaselt oli seltsi kirjatoimetajaks ja raamatukoguhoidjaks „kohaline kooliõpetaja“ ning raamatukogus tohtis hoida ainult neid raamatuid, „*mis Riia õpekonna kuratooriumi nõukogu poolest on heaks tunnistatud*“. Põhikirja kohaselt juhtis seltsi eestseisus, mille moodustasid seltsi president (hiljem esimees) ühes oma asetäitjaga, kassapidaja ja tema asetäitja, kirjatoimetaja ja raamatukoguhoidja ning tema asetäitja. Lisaks waliti veel terve hulk liikmeid, kes moodustasid seltsi nõukogu. „*Raamatute sisse ostmine, wälja andmise ja tagasi toomise juures järele waatus on kogu kassahoidja ja tema abilise kohus*“. Nõukogu liikmete ülesandeks oli esindada raamatukogu oma külades ning tagasi nõuda raamatuid, mille kasutamistähtaeg oli üle läinud, samuti pidid nad oma ümbruskonnas elavatele liikmetele edastama seltsi teadaandeid ja koosolekute kutseid. Seltsi liikmeteks tohtisid astuda ka naisterahwad. Selleks, et nad „*liikmeteks astuksiwad ja seega mõndagi kasulikku õpetust omandaksiwad, nende aastamaksuks ainult 50 kop., kuid iseäraliste asja olude pärast ainult neile naisterahwastele, kes neist peredest on, kus enne meesterahwas aasta maksja on*“. Liikmemaks ei olnud põhikirja järgi kindlaks määratud, vaid selle suuruse otsustas seltsi üldkoosolek igal aastal eraldi. 1902. aastal oli 2,40 rubla aastas, kuid langes hiljem 0,5 ja seejärel 0,25 rublani aastas.²⁶⁰

²⁵⁹ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 3p–5.

²⁶⁰ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 8–8p.

Seltsi tegevuse algusest

28. oktoobril 1901 toimunud üldkoosolekul otsustas selts pöörduda Virumaa rahvakoolide inspektori, kui raamatukogu ülevaataja poole, paludes tal kinnitada koosolekul koostatud ja osta soovitatavate raamatute nimekiri. Sama aasta 10. detsembril teatas J. Ant, et raamatute tellimine jäi kaupmees Nikolai Erna hooleks, kes aga oma poes puuduvaid raamatuid mujalt juurde ei tellinud, mistõttu tal õnnestus osta raamatuid „*mitte niigi palju, et iga liige raamatu oleks saanud*“. Hiljem saadi siiski raamatukaupmees Georg Kuhsi käest 30 raamatut juurde, mistõttu iga seltsi liige sai omale raamatu ning mõned jäid vahetamise tarbeks järgigi. Esimene raamatute väljaandmine seltsi raamatukogust toimus seetõttu 23. detsembril 1901.²⁶¹

6. jaanuaril 1902 peetud üldkoosolekul pandi seltsi liikmetele ette, avaldada oma arvamust raamatukogusse tellitavate raamatute osas. Gustaw Eigi arvates pidi kogusse tellitama karskuse alaseid raamatuid, sest „*alkoholiliste jookide tarvitamise läbi läheb palju rahwa waranduslist jõudu kautsi, aga palju suuremat häwitust awaldab ta kombelise elule. Joomine on nagu kombeks ja wilunud wiisiks rahwa mitmesuguste pidude, kauplemiste ja ettevõttete juures saanud, ilma milleta läbi ei arwata saama. Siin wõib parandust ainult sarnasel wiisil wõimalik loota, kus kõik ühel meelel, wanad ees, noored taga järel joomise wastu wõitlema hakkawad, iseäranis on soowida, et naisterahwas enam kainust peaks, ehk ei sugugi joowastawaid jookisid ei tarwitaks*“.²⁶²

Esimestel aastatel edenes seltsi elu tormiliselt. Kuna raamatute ostmiseks puudusid vahendid ning ainult liikmemaksudest polnud võimalik raamatukogu täiendada ja raamatuid kõita, asuti pidusid korraldama. Nõukogu koosolekul 2. veebruaril 1902 otsustati nelipühi teisel pühal etendada kaks ühevaatuselist näidendit: mag. A. Nooli (Matthias Johann Eisen) „Keisri kuue pärast“ ja Jakob Kunderi „Muru Miku meelehaigus“. Kuna puudus ülema trükivalitsuse luba, keeldus kreisiülem neid kinnitamast. Seetõttu lükati pidu 23. juunile ning näidenditeks valiti „Kaks tundi kohtumees“ (Matthias Johann Eisen) ja „Kättemaksmine“, mille esitamiseks oli luba olemas. Kreisiülema kinnitus saadi kaks nädalat enne pidu ning asuti proove tegema.

[/RM_2697Ar1k707_7_10_näidendid/](#)

23. juunil 1902 toimus Tammiku Raamatukogu Seltsi pidu, millel Mihkel Liiva rehealusel kanti ette ühevaatuselised näidendid „Kaks tundi kohtumees“ ja „Kättemaksmine“, millest esimeses astusid üles Tõnu Jürna, Hugo Jürna, Juhan Tallikas, Joosep Wiil, Toomas Alawere,

²⁶¹ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 8p–9p

²⁶² RM 2697 Ar1k 707:7, lk 10.

Toomas Lattikas jt ning teises Gustaw Eigi, Hugo Jürna, Karel Maurus, Hugo Eigi, Toomas Latikas, Tõnu Jürna, Annette Kaasik ja Annette Eigi (RM 2697 Ar1k 707:7, lk 11)

„Et ilm tähendatud päeval ilus oli, siis kogus ka hästi palju rahvast pidust osa võtma, kaugelt enam, kui ennem loota võis. Hakatus oli ¼5 peale lõunat. Korra pidamine oli hea, mis kauni mälestuse rahva kainusest järele jättis. Wana Alawere „Äias“, puhus wahel torupilli“. Lisaks laulis laulukoor neli laulu: Karl August Hermanni „Meie teretame kõiki“, Ludwig Spohri „Laul“, Miina Härma (sünd Hermann) „Pühendan kõik kallile“ ja eesti rahvaviisi „Ise“. Lisaks oli peol avatud puhvet ning tantsuks mängis pasunakoor, mis usutavasti oli tellitud Roelast. Peo sissetulek oli 41,45 rubla, väljaminek 13,98 rubla ning puhaskasu 27,47.²⁶³

Oreli ostmise koolile – seltsi avaliku tegevuse tipphetk

21. juulil 1902 toimunud nõukogu koosoleku protokollist selgus, et raamatukogu populaarseimad raamatud on „Maa, kus Jeesus elas“, „Würst Taaveti kojast“, „Piibli wõti“ ja „Balakirew“, mida otsustati tellida veel teinegi eksemplar, et kõiki lugeda soovijaid rahuldada. Kuna toona müüdi raamatuid köitmata kujul, pidi kõik ostetud raamatud ära köitma. Kuna see oskus kuulus õpetaja hariduse juurde, tegeles köitmise ehk pookimisega J. Ant, kes varem sai 15 kopikat iga köidetud raamatu eest, kuid alates nimetatud koosolekust 20 kopikat köite pookimise eest. Köitmisest üle jääva raha eest otsustati osta raamatuid, mille seas kindlasti oleks ka karskuse teemalisi.

Koosolekul otsustati seltsi laulukoorile – ilmselt samale koorile, mis laulis peol – põhikiri kokku seada ja lasta see kõigil liikmeil allkirjastada „tõenduseks, et ta ennast kohustab seda täitma, mis nõutakse“.

Kuna kooli harmoonium oli juba vana ja kast puukoidest rikutud, otsustati koosolekul alustada vahendite kogumist uue harmooniumi ostmiseks ning korraldada selleks bazaar (bazar – näitemüük) ja näitemänguga pidu. Kuna polnud üheselt selge, kas kohalik rahvas uue harmooniumi ostmist toetab, lubasid nõukogu liikmed oma piirkonna inimestega nõu pidada ning 11. augustiks määratud uue koosoleku ajaks teisigi asjahuvilisi endaga koosolekule kaasa võtta.²⁶⁴

11. augusti koosoleku protokollis protokolliraamatus ei ole, kuid 31. detsembril toimunud nõukogu koosolekust selgus, et vahepeal – 28. oktoobril 1902 – oli oreli ostmise heaks teostatava korjanduse korraldamiseks, saadud kubermanguvalitsuse nõusolek ning kinnitatud

²⁶³ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 11–12.

²⁶⁴ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 12–12p, 17p.

ka korjanduse toimkond: J. Ant ja Roela valla talitaja Jaan Soone. Neile lisaks valiti sinna veel G. Eigi, T. Jürna, J. Argus, Mihkel Peebu, Jüri Nirgi, Tõnu Jürna Alaverest, Jaan Linnu, Juhan Linamaa, Joosep Wiil, Jaan Luhe ja Tudu kooliõpetaja Aleksander Feldbach. Lisaks otsustati võtta orelehitajate käest hinnapakumised, et neist parim välja valida. 7. aprillil 1903 toimunud nõukogu koosolekuks olid pakkumised saabunud ning nende seast valiti välja orelimeister Gustaw Terkmanni pakkumine. „*Selle kindlustamiseks saab tema käest kirja teel kaubaleht nõutud, mille peale tema omad lubadused ehitamise asjus ülesse peab tähendama. Sai ka nõutud, et tema oma allkirja ametlikult tõeks peab laskma tunnistada*“.²⁶⁵

Nõukogu protokollis esitati orelehitajale saatmiseks järgmised nõudmised:

- I. Orel peab ehitatud saama 4 täie registriga ja octav-coppel'iga. Registrid on 1. Gedact 2. Principal 3. Octav 4. Kas Traversfloete ehk floete, kumba ehitaja paremaks arwab. Kõik endised kirjas nimetatud lubadused, kui palju wilesid puust, kui palju 60% Inglistinast tehtud saab, peawad kauba lehe peal nimetatud olema.
 - II. Orelil peab olema: 4½ oktawi, walge klahwitur, lakeritud puust (kuuse) kapi, wastuseisaw mängupult, tuule tallamine nõnda seatud, et mängija ise, kui ka mõni kõrwaline isik seda toimetada wõib, registrid mängu puldi sisse mõlemile poole klahwituuri paigutatud.
 - III. Orel peab eest kullatud liistude, wigurite ja ilu wiledega, pealt garnisidega umbes paari kullatud ristiga ilustatud olema.
 - IV. Orel peab kindel, wastupidaw ja kõigiti heast materjalist walmistatud saama, mille eest ehitaja ennast wastutusele kohustab.
 - V. Kauba kirjas peab tähendatud olema, mis ajaks orel walmis saab ja ka selle tagajärjed, kui toomine wiiwitatud saab.
 - VI. Orelil wastuwõtmise päew peab ehitaja poolt määratud saama, et siis selleks ajaks asjatundjaid isikuid juure kutsuda.
 - VII. Olgu ka teada antud, millal ehitus algab.
 - VIII. Orelil wedu wiimasesse raudtee jaama, kui ka ülesse seadmine on ehitaja kulul.
 - IX. Orelil ostjal on õigus käsiraha tagasi nõuda, kui orel mitte kaubalehes tingitud nõudmiste kohane ei ole.
 - X. Orelil ostja maksab eelnimetatud punktide järele kirjeldatud orelil eest 230 rubla (kakssadakolmkümmend). Sellest summast saab käsiraha 25 (kakskümmend viis) rubla maha arvatud.
- G. Terkmann soovis orelil eest raha kätte saada kohe, kui see koolimajja üles pandud saab, kuna aga teada polnud, kas basaarist ja peost piisavalt raha laekud, siis lubas J. Argus seltsile laenata aastaks 50 rubla, nõudes sellelt summalt 5% intresse.²⁶⁶

Kubernerilt saadud loa alusel hakkas toimkond korjama annetusi ning esemeid 26. mail 1903 peetava basaaari korraldamiseks. Mõlemad ettevõtmised läksid hästi korda, annetusi korjati kokku 132, 28 rubla, basaaari ja tantsuõhtu piletitest, esemete müügist, puhveti rendist ja kavade

²⁶⁵ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 15–16p.

²⁶⁶ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 16p–17.

müümisest saadi kokku 110,01 rubla, kokku 242,21 rubla. Selle summa sees oli muuhulgas ka kaheksa rubla, mis saadi leskproua Lucie von Wrangelli (sünd Stenbock) annetatud esemete müümisest. Kui maha arvati basaari ja korjanduse kulud, jäi puhast raha järgi 230,85 rubla. Sellele lisandusid veel 25 rubla, mis saadi parun Ferdinand Wilhelm Georg Alexander von Wrangelli annetatud klaveri müügist ja 20 rubla, mis laekus vana oreli müügist. Seega kogunes annetustest ja basaarist kokku 275,85 rubla

[/RM_2697Ar1k707_7_19p_oreli_kulu/](#)

Pärast oreli ülesseadmist koostatud kalkulatsioonist selgus, et oreli ostmiseks ja ülesseadmiseks kulus 238,76 rubla (RM 2697 Ar1k 707:7, lk 19p)

Pärast oreli ja selle üles seadmise kulude tasumist jäi kassasse veel 37,09 rubla, millest tehti veel vähemaid kulutusi, nt paigaldati puust vahesein oreli ja ahju vahele ning „oreli ette riie warjaks“. Seega jäi pärast kõigi lisakulutuste tegemist alles 29,99 rubla, millest seltsi üldkoosoleku otsusel 15 rubla hoiukassasse oreli tulevaste paranduste tarbeks tallele pandi. Ülejäänud eest otsustati osta noote ning koolile umbes kaheksa rubla maksev seinakell ja umbes viie rubla eest koolimaja seinale pilte jms.²⁶⁷

Seltsi tegevuse hääbumine ja lõpp

Pärast oreli hankimiseks korraldatud korjanduse ja basaari õnnestumist seltsi tegevushoog rauges ning keskenduti ainult raamatute hankimisele. 1904. aastal toimus vaid kolm nõukogu koosolekut ning üldkoosolek ja seltsi suurimaks ettevõtmiseks oli 15,00 rubla eest uue raamatukapi hankimine Rakverest tiser August Petermannilt.²⁶⁸

Ühes seltsi tegevuse soikumisega – aastail 1905–1914 peeti vaid iga-aastaseid seltsi üldkoosolekuid) – vähenes ka seltsi liikmete arv. 1904. aastal oli seltsis 69 liiget, millest 1908. aastaks oli alles jäänud vaid 21. Seejärel tõusis liikmete arv 1912. aastal 48 inimeseni, kuid langes 1914. aastaks vaid 16-ni. Vaatamata sellele, et raamatute hulk kogus vähehaaval kasvas, langes ühes seltsi liikmete arvuga ka laenutuste hulk kogust. Kui 1903. aastal tehti kogust 2127 laenutust, siis 1908. aastal ainult 437. Mõningane elavnemine toimus 1909–1912. aastal, kuid laenutamiste koguarv jäi siiski rohkem kui kaks korda väiksemaks tippaastast. 1914. aastal aga oli laenutusi ainult 407 ehk veel enam kui kaks korda vähem. Oluliselt vähenes ka seltsi käsutuses olevate rahaliste vahendite hulk, kuna pidusid ja näitemänge raha teenimiseks enam ei kasutatud (tabel 2). Aastaist 1915.–1918. aastani jäljed seltsi tegevusest puuduvad.

²⁶⁷ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 18p–19p, 20p.

²⁶⁸ RM 2697 Ar1k 707:7, lk 20p–21.

1921. aastal oli Tammiku raamatukogus umbes 1000 raamatut. Selle teeninduspiirkonda kuulusid Rosenthali karjamõis, Tammiku, Ädara (Edara), Rasivere, Alavere, Liiva, Aravuse, Palasi ja Hanguse külad ning raamatukogu osakond asus ka Tudus. 1922. aasta alguses oli Tammiku raamatukogul ainult 345 raamatut. Ilmselt olid seks ajaks kogust välja praagitud venekeelsed raamatud (350 nimetust) ja kasutuskõlbmatuks muutunud raamatud. 1921. aastal said mõlemad raamatukogud riigilt toetust kumbki 1000 marka (10 krooni).²⁶⁹

Kuna Tammiku Raamatukogu Selts jäi Eesti Vabariigi ajal ümber registreerimata, tema tegevus lõppes ning 1925. aastal anti Seltsi raamatukogu üle Tammiku algkoolile, kuid „*raamatud, mis kooli kogusse ette ei ole nähtud, [on] vallavalitsuse korralduses*“.²⁷⁰

Ilmselt jäigi kaunis suur hulk raamatuid siiski kooli, sest 8. detsembril 1932 andis J. Ant kooli hoolekogu otsuse alusel Roela-Altserva Maanaiste Seltsile üle vanasse koolimajja jäänud varad, mille hulgas oli ka 197 erinevat nimetust eestikeelseid ja 140 nimetust venekeelseid raamatuid ja raamatukapi. Ilmselt oli tegemist sama kapiga, mille A. Petermann raamatukogu seltsile valmistas. Kuna mõningaid eestikeelseid raamatuid oli rohkem kui üks eksemplar, anti kõiteid üle rohkem, kuid osa neist olid vanad ja kasutamiseks kõlbmatud.²⁷¹

²⁶⁹ ERA 3138, 1, 1582: osaliselt pagineerimata, 90, 169; ERA 3138, 1, 1678: 105; RM 2697 Ar₁k 707:7, lk 32.

²⁷⁰ ERA 3138, 1, 1904: 92–93; ERA 3138, 1, 2040: 198p.

²⁷¹ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

Tabel 1. Tammiku raamatukogu seltsi eestseisuse (nõukogu) liikmed aastail 1901–1914²⁷²

Aasta	President	Presidendi asetäitja	Kassapidaja	Kassapidaja asetäitja	Kirjatoimetaja ja raamatukoguhoidja	Kirjatoimetaja ja raamatukoguhoidja asetäitja	Nõukogu liikmed
1901	Jaan Luhe				Jaan Ant		
1902	Jaan Luhe	Gustaw Eigi	Mihkel Liiwa	Juhan Tallikas	Jaan Ant	Jüri Argus	Tõnu Jürna, Jaan Linamaa, Toomas Lattikas, Hans Priks
1903	Jaan Luhe	Gustaw Eigi	Mihkel Liiwa	Juhan Tallikas	Jaan Ant	Jüri Argus	Tõnu Jürna, Jüri Nirgi (Rasivere), Jüri Nirgi (Tammiku), Mihkel Oldermann, Jaan Linnu, Mihkel Moor
1904	Jaan Luhe	Gustaw Eigi	Mihkel Liiwa	Juhan Tallikas	Jaan Ant		Tõnu Jürna, Jüri Nirgi (Rasivere), Jüri Nirgi (Tammiku), Juhan Linamaa, Jaan Linnu, Mihkel Moor, Hans Priks, Jaan Nirgi
1905	Gustaw Eigi	Tõnu Jürna	Mihkel Liiwa	Mihkel Moor	Jaan Ant		Juhan Tallikas, Mihkel Peebu, Juhan Linamaa, Jaan Linamaa, Jaan Soone, Toomas Eigi, Marie Uueni, Katta Nirgi, Leena Saega, Toomas Käba
1906	Gustaw Eigi	Tõnu Jürna	Jaan Argus		Jaan Ant		Mihkel Moor, Jüri Nirgi, Juhan Linamaa, Jaan Linamaa, Toomas Eigi, Toomas Latikas, Juhan Tallikas, Kaarel Neelukse, Mihkel Eigi
1908	Gustaw Eigi	Jaan Linamaa	Jüri Nirgi		Jaan Ant		Tõnu Jürna, Juhan Tallikas, Juhan Linamaa, Mihkel Moor
1909	Gustaw Eigi	Juhan Linamaa	Jüri Nirgi		Jaan Ant		Tõnu Jürna, Juhan Tallikas, Jaan Linamaa, Mihkel Moor, Jaan Linnu, Hugo Eigi
1910	Tõnu Jürna	Juhan Linamaa	Jüri Nirgi		Jaan Ant		Juhan Tallikas, Mihkel Moor, Jaan Linnu, Anna Liiwa, Marie Ewert, Jüri Düüna, Jaan Soone, Jaan Wõhma
1911	Tõnu Jürna	Juhan Linamaa	Jüri Nirgi		Jaan Ant		Jaan Wõhma, Gustaw Eigi, Konstantin Krents, Hans Wiiburi, Toomas Käba
1912	Tõnu Jürna	Juhan Linamaa	Jüri Nirgi		Jaan Ant		Jaan Wahi, Konstantin Krents, Joosep Podretsik, Juhan Tallikas, Hans Wiiburi, Anna Liiwa, Marie Ewert
1913	Tõnu Jürna	Juhan Linamaa	Jüri Nirgi		Jaan Ant		Jaan Wahi, Konstantin Krents, Hans Wiiburi, Marie Ewert, Jüri Düüna, Mihkel prillup, Jaan Linnu, Jaan Wõhma
1914	Tõnu Jürna	Juhan Linamaa	Jüri Nirgi	Jaan Wahi	Jaan Ant	Konstantin Krents	Adu Otsa, Jaan Linnu, Hugo Eigi

²⁷² RM 2697 Ar1k 707:7.

Tabel 2. Seltsi aastaaruannetes asitatud andmed raamatute ja laenutuste arvu ning tulude-kulude üle²⁷³

Aasta	Liikmed	Raamatuid			Laenutatud raamatuid			Tulud ja kulud		
		Eestikeelsed	Venekeelsed	Kokku	Eestikeelsed	Venekeelsed	Kokku	Sissetulek	Väljaminek	Jääk
1901	38									
1902	54	181	134	315	1169	20	1189	111,70	75,21	36,49
1903	60	245	134	379	1832	295	2127	42,33	25,19	17,14
1904	69	284	134	418	642	197	839	34,39	29,75	4,64
1905	57	361	259	620	1025	392	1417	18,99	18,55	0,44
1906	49	396	301	697	536	308	844	12,99	12,70	0,29
1907								2,29	1,00	1,29
1908	21	418	301	719	173	264	437	11,79	8,57	3,22
1909	40	439	301	740	542	192	734	13,72	11,66	2,06
1910	37	460	301	761	571	85	656	11,31	10,96	0,35
1911	36	479	301	780	610	206	816	9,35	0,20	9,15
1912	48	497	311	808	694	231	925	12,90	10,20	2,70
1913	30	497	311	808	297	143	440	17,70	1,15	16,55
1914	16	402	350	752	239	168	407	24,55	14,76	9,79

²⁷³ RM 2697 Ar1k 707:7

2. Roela-Altserva Maanaiste Selts

Roela-Altserva Maanaiste Selts (edaspidi RAMS) oli Altserva seltside seas üks teguvõimsamaid ja aktiivsemaid, olles sellisena toonase ajakirjanduse pailaps, saades oma tegevuste kajastamisel alati rohkesti leheruumi.

Roela-Altserva Maanaiste seltsi loomine ja tegevuse algus

Juulis 1930 „*asutati W.-Roelas agaramate perenaiste algatusel Altserwa maanaiste selts*“, mille esimene koosolek toimus 24. augustil 1930. Koosolekul valitud ajutise juhatuse liikmed Ida Soone, Ida Moor, Amanda Nirgi, Anna Liiva, Selma Linno ja Salme Eigi esitasid sama aasta 27. augustil Kohtu- ja Siseministeeriumile avalduse Viru-Roela-Altserva Maanaiste Seltsi registreerimiseks. Kuna asutajaliikmete esitatud põhikiri vastas Eesti Vabariigis kehtivale seadusandlusele, registreeris kohtu- ja siseminister 18. septembril seltsi põhikirja. Paraku saadeti teade seltsi registreerimisest ja kinnitatud põhikiri esialgu Tartu-Roelasse, kust see ministeeriumi tagasi saadeti ning alles 8. oktoobril asutajaliikmeteni jõudis.²⁷⁴

Riigi teataja Lisas avaldati teade seltsi registreerimisest 30. septembril 1930 ning juba 1. oktoobril jagasid seltsi ajutise juhatuse liikmed omavahel ametipostid ning alustasid tegevuste planeerimist:

Esinaise kohale valiti pr. Ida Soone, tema abiks prl. Ida Moor. Et viimane ähemal ajal kodust lahkub, ühes sellega ka seltsi tegevusest – otsustati tema asemele prl. Salme Eigi. Kirjatoimetajaks prl. Selma Linno – abiga prl. Anna Liiva ja laekuriks prl. Amanda Nirgi.

Majapidamise kursus otsustati pidada 2. nädaline alates 27. oktoobrist. Ühes sellega korraldavad kursuse õpilased 2. novembril Roela põllumeeste kogu 10aastase juubeli ja lõikuse pühaks peolaua. Kursuse juhatajaks on lubanud tulla Mõdriku kodumajanduse kooli õpetaja prl. A. Staub. Kursuse asukoht jäi esialgu lahtiseks.²⁷⁵

Keedu- ja majapidamise kursus korraldatigi kokku lepitud ajal ning samuti kaeti laud Põllumeeste Kogu korraldatud peol. Ajaleht Wirumaa Teataja kirjasaatja L. hinnangul: „*Erilise tähelepanu osaliseks said Altserwa perenaised eeskujulikult korraldatud peolaua tõttu*“. Kuna esimene keedukursus oli edukas, korraldati hiljem veel kaks samasugust kursust.²⁷⁶

²⁷⁴ ERA 14, 9, 414: 1–1p, 7–8p; EPM TR 1840:41 A 1224:41; W.-Roela Altserwa maanaiste seltsi tegewusest. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 1.

²⁷⁵ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses; Riigi Teataja Lisa, 1930, nr 76, lk 2147.

²⁷⁶ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses; Suurejooneline põllumeeste pidu Wiru-Roelas. – Wirumaa Teataja, 1930, nr. 125.

9. novembril 1930 toimus Tammiku algkooli ruumides RAMS-si avamiskoosolek, kus I. Soone luges ette seltsi põhikirja ja ajutise juhatuse tegevuse aruande, mis mõlemad kinnitati, kusjuures hääletamisest võttis osa 46 inimest. Seejärel valiti seltsile uus juhatus, kuhu said Alma Lipasaar (abielus Allika; 41 häält), M. Alavere (36 häält), A. Podrätsik (28 häält), I. Soone (26 häält) ja S. Linno (22 häält), kes pidid ise omavahel ametid jagama. Samuti valiti revisjonikomisjon. Paraku tõid valimised kaasa esimese tüli seltsi liikmete hulgas. „*Ametite jaotamisel tuli aga ilmsiks asjaolu, et juhatuse liikmed selles koosseisus kokkulepet ei saanud*“. Ilmselt oli I. Soonel ootus saada seltsi esinaiseks ka uues juhatuses, kui seda aga ei juhtunud, astus ta juhatusest välja. Sama tegid ka teised juhatuse liikmed ning 30. novembriks kutsuti kokku uus peakoosolek, kus valiti kolmeliikmeline juhatus: Liisa Ant, A. Lipasaar ja Anete Wahi. Ümber valiti ka revisjonikomisjon, kuhu said Helmi Lepasaar, I. Moor ja Hermiede Kaasik (abielus Linno). Viimase asemel sai hiljem komisjoni liikmeks asemik Marie Nirgi. Ametite jagamisel sai seltsi esinaiseks A. Lipasaar, kassapidajaks L. Ant ja kirjatöimetajaks A. Wahi.²⁷⁷

/RMF 1187/

Alma allika oma 70. sünnipäeval (RM F 1187)

Seltsi põhikirjast

Põhikirja järgi oli seltsi eesmärgiks „*maarahva kodumajanduse edendamine ning naiste kultuurilise ja majandusliku olukorra parandamine*“. Seatud eesmärkide täitmiseks selts:

- a) selgitab Eesti maarahva kodumajanduse seisukorda, puudusi ja tarvidusi;
- b) edendab perenaise kui kodumajanduse juhataja kutsele vastavat haridust;
- c) õhutab maarahva hulgas kodude korraldamist, kaunistamist ja tervishoiu olude parandamist;
- d) arendab perekonnaelu, emade eest hoolitsemist, kodust lastekasvatust ja haigeravitsemist;
- e) edendab rahva toitmisolude parandamist ja keetmisoskust;
- f) tõstab naiste käsitöö oskust;
- g) edendab koduloomapidamise ja aiatöö oskust maanaiste hulgas;
- h) otsib abinõusid maanaistele majandusliku ja ühiskondliku iseseisvuse võitmiseks;
- i) paneb toime kursusi, koosolekuid, loenguid, õppereise, näitusi, võistlusi, pidusid ja peab üleval koole, raamatukogusid, lugemislaua, kodusid, nõuandepunkte, instruktoreid;
- j) astub jõukoonduse ja töökorralduse otstarbel teiste seltside ja nende liitude liikmeks, kui neil maanaisteseltsiga ühiseid ülesandeid.
- k) moodustab tegevuspiirkonda osakondi, noorterlinge, ja tööbüroosid

²⁷⁷ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

Seltsi liikmeteks võisid olla kõik vähemalt 18-aastased Eesti naised, kes elasid maal või maaelu vastu huvi tundsid. Seltsil võisid olla eluaegsed-, toetaja- ja auliikmed, kes maksid seltsile igaaastast peakoosoleku poolt kindlaks määratud liikmemaksu ning seltsi astumisel ühekordset sisseastumismaksu 0,5 krooni. Eluaegseteks nimetati maanaiste seltsides liikmeid, kes maksid korraga ära peakoosoleku poolt määratud eluaegse liikmemaksu. Selts vastutas oma kohustuste eest kõigi oma varadega. Selle varandused moodustusid liikme- ja sisseastumismaksudest, riigi- ja omavalitsuse- ning teiste asutuste toetustest, eraisikute annetustest ja kinkidest ning seltsi varanduse ja ettevõtete sissetulekutest ja muudest seaduslikult omandatud varandustest. Seltsi tegevust juhtisid liikmete peakoosolek ja selle valitus juhatus, järelevalvet seltsi tegevuse üle teostas revisjonikomisjon. Korralised peakoosolekud kutsuti kokku kord aastas, erakorralise peakoosoleku võisid kokku kutsuda juhatus, revisjonikomisjon või 1/3 seltsi liikmetest. peakoosolekul otsustati küsimusi lahtisel hääletusel ja juhul kui vähemalt viis liiget nõudsid salajast hääletust. Seltsi juhatusse valis peakoosolek vähemalt kolm liiget ja kaks asemikku, kes ülesanded oma vahel ära jaotasid ning revisjonikomisjoni kolm liiget ja ühe asemiku. Peakoosoleku, juhatuse ja revisjonikomisjoni koosolekute käik ja tehtud otsused kanti protokolliraamatusse.²⁷⁸

Seltsi juhtimine

Olulisemate küsimuste otsustamisel kaasati lisaks juhatusele koosolekutele ka revisjonikomisjon ja teisigi liikmeid. Nii toimus 6. novembril seltsi juhatuse laiendatud koosolek, millel otsustati korraldada seltsi peakoosolek mitte aasta möödumisel seltsi asutamisest novembris, vaid jaanuaris. Ilmselt seisnes põhjus selles, et juhatuse aastaaruande sai koostada alles jaanuaris, kuna aruandeaasta lõppes põhikirja järgi 31. detsembriga.²⁷⁹

Aasta lõpetamiseks pidas selts 25. detsembril Tammiku koolimajas jõulupeo, kus kanti ette Agnes Taari näidend „Emake maamuld“ ja deklamatsioone, õhtu lõpetas tants keelpillide koori saatel.²⁸⁰

2. veebruaril 1931 otsustas juhatus astuda maanaisi ühendava Eesti Maanaiste Keskse seltsi (edaspidi EMK) liikmeks, mille kinnitas ka 24. jaanuaril 1932 peetud seltsi peakoosolek. Nii selle, kui ka järgnevate peakoosolekute läbivateks päevakorrapunktideks olid koosoleku rakendamiseks juhataja ja protokollija valimine, uute liikmete vastuvõtmine, koosolekule

²⁷⁸ ERA 14, 9, 414: 3–4p.

²⁷⁹ ERA 14, 9, 414: 4; Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁸⁰ EPM TR 1832: 19 A 1218: 19.

eelnenud aasta aruande esitlemine juhatuse poolt, järgneva aasta eelarve kinnitamine, juhatuse ja revisjonikomisjoni valimine seltsi põhikirja järgi ning läbirääkimised. Kõige lõpuks valiti koosolijate hulgast isikud, kes pidid kinnitama koosoleku protokoll, et kinnitada selle vastavust koosolekul toimunule. Lisaks räägiti ka muudel päevakajalistel ja antud ajahetkel seltsile olulistel teemadel. Kuna peakoosolek jäi seltsi tegevusega 1931. aastal rahule, valiti juhatuse ja revisjonikomisjon samas koosseisus tagasi.²⁸¹

1932. aasta lõpukuudel puhkesid seltsis lahkkelid ning juhatusele tehti etteheiteid, nagu poleks selts õigesti tegutsenud. Osa liikmeid süüdistas ka A. Allikat isiklikult, nagu „*poleks ta õigesti seltsi asju ajanud*“. 4. detsembril kokku kutsutud seltsi erakorraline peakoosolek lükkas siiski süüdistused tagasi kui rumaluse, usaldas esinaist ning A. Allika jäi ametisse edasi. Siiski valiti koosolekul seltsile uus kassapidaja Alide Nirgi, kuna seni seda ametit pidanud L. Ant astus terviseprobleemidele viidates tagasi.²⁸²

V.-Roela Altserva Maanaisteseltsi lipu õnnistamine toimus 2. juunil s. a. (1935 – UT) end. Tammiku koolimajas. Juba varakult olid kohal äsjavalmind rahvarõivais seltsiliikmed, keda arvult 102, ja määratud kellaajaks täitus vana kooliruum nii rahvaga, et hilisemad tulijad pidid ukse taha jääma.

Vaimuliku talituse pidas Viru-Jakobi koguduse õpet. hr. Jaan Kiivit. E. Maan. Keskseltsi poolt tervitas prl. L. Bachmann, kes sütitavas kõnes selgitas maanaisteliikumise suurt tähtsust meil ja ka naaberriigis Soomes.

Aktust kaunistas Roela puhkpillide-orkester. Aktusele järgnes pidulaud kutsutud külalisile ja seltsi liikmeile, kus ülevas meeleolus viibiti kuni hilise õhtuni.²⁸³

Kõnekoosolekud ja referaadiõhtud

Esimene ettevõtmine uue juhatuse käe all oli 13. detsembril 1930 peetud referaadiõhtu Tammiku koolimajas, millel Herta Wahi kandis ette referaadi „Naise vääriskus kodus ja ühiskonnas“, Jaan Ant referaadi „Naise ja mehe vahekorra“ milles kõneles abielu tähtsusest ühiskonnas ning G. Siipan referaadid „Hingeteadusest“ ja „Värvi tajumus“. Järgnes S. Linno ettelugemine „Käbe Kaarel ja tema noor naine“, millest selgus, et „*abielus liig suur aastate vahe on õnnetu elu põhjuseks*“. Ettekanded lõpetas A. Lipasaar, kes kõneles üleriigilise tarvitajate nädala puhul tarvitajate ühisuse tähtsusest. Õhtu lõpetas arutelu, mille tulemusel

²⁸¹ Altserva maanaiste seltsi tegewusest. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 11; Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁸² Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁸³ Taluperenaine, 1935, nr 9, lk 247

jõuti otsusele, et meeste ja naiste ülesanded nii kodus kui ka väljaspool kodu peavad olema võrdselt jagatud. Aasta lõpetas 26. detsembril kõnekoosolek, kus esines Läänemaa agronoom Ernst Ant, kes kõneles teemadel „Perenaise ülesanded“ ja „Põllumehe kutseharidus“.²⁸⁴ Nagu resümeeris seltsi esimest tegevusaastat kokku võttes ajaleht Wirumaa Teataja: „*Waatamata oma noorele eale on selts teinud juba mõndagi nimetamiswäärset*“.²⁸⁵

1931–1932. aasta referaadiõhtuid ei toimunud, kuid nagu selgus, oli nõudlus nende järele seltsi liikmete hulgas olemas. Kuna seltsi 1933. aasta peakoosolekul nõuti referaadiõhtute korraldamise jätkamist, peetigi aasta esimese sündmusena 11. märtsil referaadiõhtu, millel esinesid S. Linno referaadiga „Taluperenaise kutse haridus“, Greta Alawere referaadiga „Perenaise tähtsus kodu välispidisel kaunistamisel“ ja Johannes Jürna referaadiga „Pliiats põllumehe tööriistana“. Esimene kõneleja soovitas saata taluperede pojad ja tütreid gümnaasiumi asemel kutsekooli, milles naine võis omandada majapidamise juhtimise oskused. Teine kõneleja soovitas noortele mitte minna maalt linna, vaid jääda kodutalusse tööle ning kodu ka välispidisel korda seda, ilupuid istutada jne. Kolmas kõneleja rõhutas, et põllumees peab füüsilise töö kõrvalt suutma ka vaimset tööd teha ning välja arvestama oma füüsilise töö tulemused. Õhtu lõpetasid Elsa Lepasaar, kes kandis ette laulu „Elu soo“ ja Alma Allika, kes luges ette novelli „Eit ja poiss“, mis käsitles rikaste ja vaeste elu.²⁸⁶

Aeg-ajal peeti referaate ja hariduslikke kõnesid ka seltsi peakoosolekutel. Nii esines 2. aprillil 1933 toimunud erakorralisel peakoosolekul A. Wahi referaadiga „Elu juhtimine“, rääkides, et „*elus tuleb olla täpne ja õiglane, millega iseenda ja teiste elu kergemaks muutub*“.²⁸⁷

Westlus-referaatõhtu korraldab 1. kewadpühäl Altserwa maanaiste selts Rosentalis Alawere talus. Kõnelewad hrad J. Paesalu, J. Keba ja H. Aru.²⁸⁸

Kursused

Nagu eespool nimetatud oli RAMS-i esimene kursus 1930. aasta oktoobris ja novembris toimunud keedukursus, millele 1931. aasta märtsis järgnes veel kaks samasugust kursust. Toona olid sellised kursused naisseltsides üsna populaarsed ning nende tähtsus seisnes selles, et keedukursuste kaudu levis maale linnalik toidukultuur, mida järgnevalt hakati levitama laiematesse rahvahulkadesse peo-, tee-, perekonna- jms õhtute kaudu, kus einelaudades pakuti keedukursustel selgeks õpetatud linlikke võileibu, salateid ja suupisteid.

²⁸⁴ Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁸⁵ W.-Roela Altserwa maanaiste seltsi tegewusest. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 1.

²⁸⁶ Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁸⁷ Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁸⁸ Rahwamaja ehitus algab. – Wirumaa teataja, 1938, nr 44.

Järgnevalt muutusid väga populaarseks kangakudumise kursused, milliseid toimus ridamisi. Kui keedukursustel õpetati ja õpiti valdavalt kaasaegsete toitute valmistamist, siis kangakudumise kursused tähistasid pigem pöördumist vanade, esiemade kasutatud, kuid unustusehõlma vajunud töövahendite ja oskuste poole. Kangastelgedel kudumise oskus hakkas Eestis taanduma 19. sajandi teisel poolel, mil Eesti kangatööstus kiiresti arenes ning vabrikukangaste hinnad kiiresti odavnesid ja kodukootud kangad aegamööda välja tõrjusid. 1930. aastate alguseks oli seetõttu üles kasvanud vähemalt üks, kuid võib-olla juba ka kaks põlvkonda naisi, kel kangakudumise oskus puudus või oli minimaalne. On tõenäoline, et 1930. aastate alguse majanduskriis võimendas maal vajadust toime tulla, ilma poekauba eest raha välja andmata. Vähemalt toetas sarnast mõttelaadi EMK, mis propageeris kodukootud kangaste kasutuselevõtmist. 29. novembril 1931 võtsid A. Allika ja S. Linno osa Rakvere Maanaistepäevast, millest seltsi 1932. aasta peakoosolekul kokkuvõtet tehes teatasid nad, et seal „soovitati kanda kodu kootud riideid, et mitte liig kallist raha välja anda väljamaa kaupade eest“.²⁸⁹ Maanaistepäeval kuuldust inspireerituna korraldati jaanuaris-veebruaris 1932 kangakudumise kursused Liivakülas Eigi talus, kus kursusi juhendas Natalie Sass-Eigi ja Rasiveres Tehu (*Tehwo*) talus, kus juhendajaks oli EMK instruktor Alma Kaarmann. Liivakülas osales kursusel 13 ja Rasiveres 19 naist.²⁹⁰ „Peab kiitvalt märkima Altserwa maanaiste oskust ja püüdu niihästi peolaua korraldamisel kui ka kangakudumisel. Nad on nähtavasti alanud ägedat „kodusõda“ poest ostetava riide vastu, sest millega siis muidu seletada seda hoolt ja kannatlikkust igasuguste waipade, kaelasallide ja muude meeldivate asjade ning asjakeste valmistamisel. Walmistatud esemeist oli palwepäewal. 17. skp. korraldatud näitus Liiwa talus. Näitusele välja pandud tööd lubawad eeldada, et Altserwa naised tõstawad jälle ausse naiste kodukäsitöö“.²⁹¹

8.–3. maini 1932 toimusid Tammikul M. Nirgi talus aianduskursused EMK instruktori Alide Kenni juhatusel.²⁹²

3.–29. aprillini 1933 toimusid endises Tammiku koolimajas järjekordsed kangakudumise-käsitöö-juurdelõikamise kursused, mille lõpetas kursustel valmistatud esemete näitus 29.

²⁸⁹ Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁹⁰ Altserwa maanaiste seltsi tegewusest. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 11; Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁹¹ Rix. Roela naised peawad kodusõda poeriidega. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 19.

²⁹² EPM TR 1840:29 A 1224:29; Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

aprillil kell 18.00–20.00 ja 30. aprillil kell 10.00–18.00. Nagu ikka toimus kursuste lõpetamise puhul ka teeõhtu.²⁹³

8. oktoobril 1933 otsustas RAMS-si juhatus korraldada meeskäsitöö kursused: „*Et koha peal soove avaldatud meeskäsitöö kursuse järele, otsustati kaasa kutsuda kõiki Altserva seltse, et korraldada ühisel tähendatud kursused*“. Juba 13. oktoobril tulidki ühisele koosolekule kokku RAMS-si, Altserva Hariduse Seltsi ja Viru-Roela VTÜ Altserva osakonna juhatused, et teemat arutada. Arutelu tulemusel otsustati kursuste korraldamine positiivselt ning RAMS pöördus EMK poole palvega juhendaja leidmiseks. Kursus EMK saadetud instruktori A. Auna juhendamisel ja 14 kursuslase osavõtul toimusid 20. novembrist kuni 17. detsembrini endises Tammiku koolimajas, kus 17. septembri hommikul kell 10 avati ka näitus kursuste käigus valmistatud mööbliesemetest. Näitus algas A. Auna esinemisega teemal: „Meeskäsitöö osa uue kodukultuuri arengus“. Kursus lõppes tavapärase teeõhtuga, mille korraldas RAMS.²⁹⁴

[/RMF1145_7.tif/](#)

Ajavahemikul 20. novembrist kuni 17. detsembrini 1933 toimus Altserva Maanaiste Seltsi korraldusel nelja-nädalane puutöökursus Eesti Maanaiste Keskseltsi instruktori A. Auna juhendamisel. 17. detsembril toimus endises Tammiku koolimajas näitus, kus oli väljas pandud kursuse käigus valmistatud mööbel (RMF 1145:7)

27. veebruarist kuni 3. märtsini 1934 toimus Tammiku koolimajas vorsti valmistamise kursus Selma Liiveri juhendamisel. Kursuse läbiviimiseks pidi selts hankima vasika, looma ja lamba sooli, sea pea, südame ja paar keelt.²⁹⁵

7.–30. aprillini 1934 toimus endises Tammiku koolimajas järjekordne kangakudumise kursus EMK instruktori juhendamisel. Kuna Altserva maanaised olid agarad ajakirja Taluperenaine tellijad ja EMK liikmed, said nad kursuse väljaspool järjekorda. Lisaks tasus ajakiri Taluperenaine kursuste juhendajale täispalga, juhul kui 100% kursustest osavõtjaid on ajakirja Taluperenaine aastatellijad, kolmveerand palgast kui seda olid 75% kursuslastest jne, kusjuures kursuslaste arv pidi olema vähemalt 15 inimest. EMK kirjast selgus, et 1934. aasta märtsi alguses oli Altserval vähemalt 16 ajakirja aastakäigu tellijat. Kursused lõpetas perekonnaõhtu, mil kanti ette katkend Jaan Metua näidendist Jaanipäev.²⁹⁶

²⁹³ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁹⁴ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses; Altserval õpiti puutööd. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 144.

²⁹⁵ EPM TR 1832:32 A 1218:32; Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁹⁶ EPM TR 1832:33 A 1218:33; Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

/Taluperenaine, 1935, nr 1, lk 16/

Roela Altserva Maanaiste Seltsi poolt korraldatud harjade valmistamise kursusest osavõtjad (all) ja kursusel valmistatud harjad (ülal). Kursust juhatas Seltsi esinaine Alma Allika (Taluperenaine, 1935, nr 1, lk 16)

/Taluperenaine, 1935, nr 9, lk 247/

Viru-Roela Altserva Maanaisteseltsi liikmed oma lipu õnnistamise puhul (Taluperenaine, 1935, nr 9, lk 247)

Peod

1931. aastal korraldas RAMS oma esimesed tegevusaja esimesed peod. 22. veebruaril pani selts Eesti Vabariigi aastapäeva puhul koos Edara Rahvaraamatukogu Seltsiga Tammiku koolimajas toime eeskavaga peo, millel lisaks nais- ja segakoori esinemisele ning deklamatsioonile kanti ette seltsi tegutsemisaja esimene näitemäng, komöödia „Kasupoeg seelikus“. Märtsis toimunud keedukursused Palasil ja Tammikul lõppesid teeõhtutega, millest osa võttis esimesel juhul 80 ja teisel 86 piletiga osalejat, kes töid seltsile 61,25 krooni tulu. Teeõhtute pidamine igasuguste kursuste lõpetamise puhul muutus järgnevalt tavapäraseks, kuid neist tuleb juttu seoses kursustega, mille juurde need kuulusid.

12. juunil osales RAMS Küti ja Roela valdade ühisel maareformi 10. mälestuspäeva tähistamise peol peolaua korraldajana. Laua korraldamine õnnestus ning selle puhastulust sai selts kingina 30 desserttaldrikut, 30 teeklaasi, 40 teelusikat ja kolm suhkrutoosi.

1932. aasta lõpetas seltsi jõulupidu 25. detsembril. Esialgu sooviti peol ette kanda Agnes Taari näidend „Kõrgemäe noored“, kuid „*tunnistati peale esmakordset läbilugemist kõlbeliselt alaväärtuslikeks teoseks*“. Selle asemel valiti uueks näidendiks välja Jaan Leemetsa rahvatükk „Talupoegade president“. Peoga võeti vastu ka uus aasta. „*Et ümbruskonna noored soovi avaldanud, kas kohalik naisselts 1 jaanuari puhul mingit ajaviidet ei leiaks*“, otsustas seltsi juhatus korraldada sel puhul perekonnaõhtu, kus avakõnele järgnesid segakoorilaulud, deklamatsioonid ja kõne noortele, mille pidas J. Lepasaar Rasiverest.²⁹⁷

10. septembril 1933 korraldas RAMS perekonnaõhtu, mille kavas oli Järvamaa ekskursiooni arutelu, kanti ette saksa näitekirjaniku Rudolph Kneiseli komöödia „Armas onu“ ning õhtu lõpetas tants keelpilliansambli saatel. Peol arutuse all olnud Järvamaa ekskursioonile kutsuti keelpillimängijad – ilmselt selleks, et neile varasemate mängude eest tasuda – 50% sõidusoodustusega. Esmakordselt müüdi peol lilli ja korraldati „tants lilledega“ ning Ameerika

²⁹⁷ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

oksjon, millel sai peo lõpu poole osta seltsi poolt välja pandud torte. Pidu oli väga kasumlik, selle tulu oli 111,71 krooni ning kulu 10,70 krooni ning puhastulu 101,01 krooni.

Ekskurssioonid ja väljasõidud

1931. aasta suvel korraldati seltsi liikmetele, aga ka teistele soovijatele kaks ekskursionii. Esimene oli õppesõit 26. juulil, mille käigus külastati Porkuni vallas Böckleri talu seakasvatust, Lepna asunduses Lenzi kanakasvatust, aga ka Arkna põllutöökooli ja Mõdriku kodumajanduskooli. „*Külalastatud kohtadest saadi nii mõnigi hea näpunäide ja eeskuju, mida võimalik ära kasutada oma kodudes*“. Õppesõidul osales 65 inimest, kusjuures seltsi liikmete eest tasuti sõidu hinnast seltsi kassast $\frac{2}{3}$ ja mitteliikmetele tasuti $\frac{1}{3}$. Eraldi oli juhatuse koosoleku protokollis nimetatud, et juhatuse liikmed maksid sõidu eest sama suure summa kui kõik teised seltsi liikmed. Teisena korraldati 16. augustil „*maateaduslik õppereis Ontika randa*“. Seltsi liikmetele oli sõiduhind 1,00 kroon, mitteliikmetele 1,60 krooni.²⁹⁸

21. augustil 1932 korraldas selts ka suvise väljasõidu, üritades tabada kaks kärbest ühe hoobiga. Kõigepealt sõideti populaarsesse suvisesse väljasõidukohta Neeruti mägedes ning tagasiteel külastati Rakveres Virumaa Põllumajanduse näitust.²⁹⁹

23.–25. juunil 1933 korraldas RAMS väljasõidu Tallinna, vaatama X üldlaulupeo kontserti. Välja sõideti Tammikult hommikul kell 5.00 August Neublau autol ning tagasi pärast laulupeost osavõtmist pühapäeva, 25 juuni hommikul. Sama aasta 20.–21. augustil toimus kahepäevane ekskursionii Järvamaale: Paidesse, Türi ja Lõuna-Järvamaa eeskujulikesse taludesse. Kaasa pidi võtma toidumooni kaheks päevaks ja ööbimisriided.

Altserva perenaiste munaäri

1932. aasta talvel moodustasid Rakvere ümbruskonna suuremad linnukasvatavad, peremehed ja perenaised ise korraldada Rakveres munade vastuvõttu, asutades Viru Munamüügi Ühingu (edaspidi VMÜ), mille eesmärgiks oli „*wältida igasuguste munakogujate ja erapunktipidajate wahekasusid, kes senini kanakasvatavate tööst ja waewast on teeninud endile tubli päewapalga*“. Ühingu poolt avatavate munapunktide eesmärgiks oli munade turustamine võimalikult vähese kuluga ja sügisel kogu vahekasu väljamaksmine munatootjatele vastavalt nende toodud eksportmunade hulga. Selleks sai iga munatootja numbri, mille järele munade vastuvõtja märkis vastavasse raamatusse üles iga kanakasvatava poolt toodud munade hulga.

²⁹⁸ Maanaised käisid õppereisul. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 86; Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

²⁹⁹ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

Vastu võeti kõik munad sama hinnaga, mida maksid kaupmehedki, kuid iga munatooja sai sügisel puhaskasust tagasimaksu nende munade eest, mis kõlbasid ekspordiks.³⁰⁰

Idee tutvustamiseks korraldas ühing 19. märtsil 1933 ühise munamüügi korralduse loomise koosoleku, kuhu kutsus osalema maanaiste seltside esindajad. 17. märtsil otsustas RAMS-i juhatus koosolekust osa võtta. Selleks, et otsustada ühise munamüügi korraldusega liitumise üle, kutsuti 2. aprillil kokku seltsi erakorraline peakoosolek. 19. märtsi koosolekul osalenud A. Allika tutvustas peakoosolekul ühise munamüügi eesmärgi, väites, et nii lülitatakse munakaubandusest välja erakaupmehed, kes võtavad liiga suurt vaheltkasu. Peakoosolek otsustas asutada RAMS-i tegevuspiirkonda ühise munamüügi punktid Tõnsu koorejaama, Liiva-Tammikule, Rasiverre ja Rosenthalil. Samas koosolekul teatasid 38 naist, et toovad tulevikus oma munad seltsi munamüügi punktidesse. Munade vastuvõtjate ettevalmistamiseks korraldas VMÜ 24.–25. aprillil Rakveres munade sorteerimise kursused, kus osalesid RAMS-i poolt S. Linno, H. Kaasik ja Helene Wahi. Munade vastuvõtjaks kinnitati H. Wahi, kes pidi sisse seadma arveraamatu sisse tulnud ja välja läinud raha arvestamiseks ning munade vastuvõtmiseks, mille juures iga munade tooja sai oma numbri ja lehekülje arveraamatus, kuhu tema toodud munade hulk üles kirjutati. Munade vastuvõtu päevaks kinnitati neljapäev, esimesed munad võeti vastu 11. mail 1933. Kuna VMÜ-l puudus esialgu raha munade eest maksmiseks, andis RAMS H. Wahile selleks üle 85 krooni seltsi raha. Kuna munade hind oli sügisel oluliselt tõusnud ning VMÜ ei suutnud iga kord saata vajalikke summasid munade eest tasumiseks, andis RAMS-i juhatus H. Wahile munade eest tasumiseks veel 50 krooni krediiti.³⁰¹

Kanakasvatuse ja ekspordimunade müügi propageerimiseks ja perenaiste harimiseks korraldas selts 25. mail kõnekoosoleku, kus oli peaesinejaks Viru-Järva linnukasvatuse konsulent Theodor Suster, kes rõhutas kanakasvatuse tähtsust ja vajadust kanu korralikumalt toita ning paremaid kanalaid rajada. Ta õhutas perenaisi rohkem mune munapunktidesse viima ja mitte erakaupmeestele müüma.³⁰²

Kanapidamise kursustest Altserval kirjutas ajaleht Wirumaa Teataja:

Roela Altserwa maanaiste seltsi korraldusel toimus Rosentali algkoolis kahepäevane kanapidamise kursus, mida juhatas linnukasvatuse konsulent hr. Põdersoo. Kursuste lõpul toimus kanakohus, mis kohapealsete tegelaste hoolsal kaastööl hästi korda läks. Kaarel Kukenoka süüdistus kanade vastu vähesel tulukuse ja suure tülitegemise pärast jäeti rahuldumata ja mõisteti „sundasumisele“ kümneks päevaks mõnda eeskujulikk

³⁰⁰ Wiru Munamüügi Ühing tegutseb. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 31.

³⁰¹ Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

³⁰² Roela-Altserwa Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

kanakaswandusse. Peatunnistajaks kohtus oli Altserwa maanaiste seltsi juhataja A. Allika, kohtu eesistujaks koolijuhataja hra Ant. Asjatundjana ja kanade kaitsjana esinesid konsulendid Põdersoo ja agr. Mark. Maanaiste korraldusel toimus samas ka põllumajanduslik loeng rohumaaküsimustest W.-Jakobi konsulendilt. Rahvast kõigil neil ettevõtteil oli rohkesti. Altserwa maanaised on ka täie innuga Altserwa rahwamaja ehitamise küsimusega tegewuses, milline teiste kohapealsete seltside abiga ehitamisele tuleb.³⁰³

³⁰³ Altserwa kanakaswataja „sundasumisele“. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 24.

1. Roela-Altserwa Hariduse Selts

1932. aasta lõpu poole tegevust alustanud Roela-Altserwa Hariduse Seltsi tegevuse kohta kuigi palju andmeid ei ole. Seltsi protokolliraamatuid pole seni teadaolevalt säilinud ning ka ajakirjanduses ei kirjutatud selle tegevusest kuigi palju. Mõningat valgust seltsi tegevusele heidab siiski Altserwa Ühendatud Seltside juhatuse protokolliraamat.

Roela-Altserwa Hariduse Seltsi asutamine

25. novembril 1932 esitasid Viru-Roela Altserwa Hariduse Seltsi asutajaliikmed Edgar Arro, Johannes Lepasaar, Johannes Juhkam, Anna Liiva, Rudolf Wahi, Johannes Jürna, August Potti, Aliide Arro, Aliide Nirgi ja Herbert Valk palvekirja Kohtu- ja Siseministeeriumile sooviga registreerida nende asutatav selts. Kuna palvekirjaga koos esitatud põhikiri vastas kehtivale seadusandlusele, registreeris kohtu- ja siseminister seltsi 6. detsembril 1932.³⁰⁴

Ajalehtedes Wirumaa Teataja ja Viru Hääl esitati seltsi loomise põhjusena varasemate seltside vahel valitsevaid vastuolusid ja ühise keele mitteleidmist:

W.-Roela Altserwa seltsides walitses tänini tõsine waimline kaos. Sest Altserwa üksikute külade wahel ei leitud seni ühist keelt. Käesolewal sügisel, kui Tammiku algkool kolis üle uude asukohta, Rosentali, wabanesid wanad kooliruumid ja kohalikel seltskondlikel organisatsioonel, kel seni puudusid wastawad ruumid kooswiibimisteks, tekkis soow neid ruume kasutamiseks saada kohalikult wallawalitsuselt, kellele kuulub maja. Selleks pidid siinsed seltskonnategelased alul astuma ühiseid samme, kuna aga seniste seltside wahel ei saawutatud kokkulepet, siis otsustati asutada Altserwale hariduse selts. Mõte leidis kohe elawat poolehoidu ümbruskonnas, mistõttu peeti asutamise koosolek, kuhu ilmus ümbruskonna 4–5 kohalikust külast elanikke.

Waliti 3-liikmeline ajutine juhatus, kes asus põhikirja registreerimisele ja jookswate asjade ajamisele.³⁰⁵

Ajalehes Wirumaa Teataja avaldatud artiklist jäi mulje, nagu oleks Hariduse Selts asutatudki ainult selleks, et saada endine koolimaja oma haldusse, kuna „*endistel seltsidel puudusid laiemad teotsemiswõimalused ja huwid, nad hoolitsesid eestkätt oma eriala eest*“. Ruumide soetamiseks andis Hariduse Selts Roela vallawalitsusele 54 kohaliku elaniku allkirjaga palvekirja. „*Kui wallawalitsus kohalikkude elanikkude palwele wastu tuleb, siis wõib haridusselts juba lähemal ajal alata tõsise seltskonnatõõga*“.³⁰⁶

Seltsi põhikirjast

Põhikirja järgi oli seltsi eesmärgiks „*rahwa huwi äratamine teaduse ja kunsti vastu, wabahariduslikule isetegevusele õhutamine, hariduse levitamine, majanduselu edendamine,*

³⁰⁴ ERA 14, 3, 370: 1–1p, 9.

³⁰⁵ Wiru-Roela Altserwale asutati hariduse selts. – Viru Hääl, 1932, nr 6.

³⁰⁶ Altserwa asutati haridusselts. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 137.

rahva vaimse ja kehalise kasvatuse eest hoolitsemine ja oma liikmete igakülgne arendamine“.

Oma eesmärkide saavutamiseks võis selts korraldada koosolekuid, kõneõhtuid, loenguid, kursusi, hariduspäevi, kongresse, matku ja ekskursioone, avada ja ülal pidada raamatukogusid, lugemistubasid, koole, teatreid, spordi- ja mänguplatse, uisuvälju, lasteaedu ja laste varjupaiku, korraldada muusikalisi, kirjanduslikke ja teaduslikke ettekandeid, pidusid, perekonna-, referaadi- ja huviõhtuid ning liikmete ja kutsutud külaliste omavahelisi koosviibimisi. Selts toetas liikmete eneseharimiseks ja haridustaseme tõstmiseks näite-, lugemis- ja õpiringide asutamist, puhkpilliorkestri ja laulukoori organiseerimist, samuti majandushariduse levitamist, ühistegevuse, karskuse ja kehakultuuri propageerimist, kunsti-, käsitöö-, kirjandus- ja muude näituste korraldamist, kirjanduse müüki ja levitamist. Eesmärkide saavutamiseks vajalike rahaliste vahendite hankimiseks korraldas selts pidusid, loteriisid, näitemüüke ja kasutas muid seaduslikke vahendeid.

Seltsi liikmeskond koosnes tegev-, au- ja toetajaliikmetest. Tegevliikmeteks võisid olla kõik vähemalt 18-aastased Eesti Vabariigi kodanikud, auliikmeteks võis seltsi peakoosolek valida neid, kellel olid erilised teened haridustöös ning toetajaliikmeiks võisid olla alla 18-aastased isikud. Hääleõigusega olid seltsi koosolekutel tegev- ja auliikmed, toetajaliikmetel oli ainult sõnaõigus. Seltsi igapäevast tegevust juhtis vähemalt viieliikmeline, üheks aastaks valitud juhatus, mis oli aruandekohustuslik peakoosoleku ees. Peakoosoleku kutsus kokku kas juhatus, revisjonikomisjon või vähemalt $\frac{1}{10}$ seltsi liikmeist.

Peakoosoleku ülesandeks oli kõigi seltsi puutuvate küsimuste arutamine ja otsustamine vastavalt põhikirjale ja kehtivale seadusandlusele. Peakoosolek valis seltsi juhatuse ja revisjonikomisjoni, kinnitas seltsi kodukorra, aruanded ja eelarve, määras kindlaks liikmemaksu suuruse, otsustas liikumatu varanduse omandamise ja võõrandamise küsimusi, valis auliikmeid, kutsus vajadusel tagasi valitud liikmeid ning heitis välja liikmeid, kelle „tegevus ja ülalpidamine seltsi otstarbele ei vasta“. Peakoosolek oli otsusvõimeline, kui koos oli vähemalt $\frac{1}{10}$ seltsi tegevliikmetest. Kui koosolekule tuli vähem liikmeid, peeti uus peakoosolek, mis oli otsustusvõimeline kokkutulnud liikmete arvule vaatamata, ühe kuu jooksul. Seltsi tegevuse revideerimiseks valis aastapeakoosolek üheks aastaks vähemalt kolmeliikmelise revisjonikomisjoni, mis esitas igal aastal aasta-peakoosolekule revisjoniaruande.³⁰⁷

³⁰⁷ ERA 14, 3, 370: 3–6p.

Seltsi tegevusest

1933. aastal kuulusid seltsi juhatusse E. Arro, J. Juhkam ja R. Wahi, kes osalesid 8. detsembril oma seltsi esindajatena RAMS-i korraldatud Altserva seltside juhatuste ühisel koosolekul, et arutada meeskäsitöö kursuste läbiviimist. Nagu eespool lugeda võis, toimusid kursused 20. novembrist kuni 17. detsembrini ning läksid hästi korda.

27. oktoobril 1934 toimusid Altserva haridusseltsi korraldusel lõhkeaine käsitlemise kursused kivide ja känduse lõhkumisel. Kursused viis läbi Masinatarvitajate Ühingu Liidu poolt saadetud instruktor J. Pillikse. „Kursusel antakse teoreetilist ja praktilist õpetust kiwide-kändude purustamises, maakohenduses, wiljapuude istutusaukude walmistamises j. t. aladel.“ Kursusel osalenud said tunnistused, mille alusel neil oli võimalik osta oma vajadusteks lõhkeainet.³⁰⁸ Ometi ei takistanud ka kursuste läbiviimine ajaleht Wirumaa Teataja ajakirjanikku kuu aega hiljem väitmast, et Altserva Hariduse Selts on suikunud ränka ja kestvasse talveunne ega anna vähimatki elumärki.³⁰⁹

Päris välja surnud selts siiski ei olnud, sest 1934. aasta kevadest kuni 1940. aasta osalesid seltsi juhatuse esindajad Viru-Roela Altserva Ühinenud seltside juhatuses ning tegutsesid koos teiste seltsidega Tammiku rahvamaja haldamisel ja ümber ehitamisel.³¹⁰

³⁰⁸ Lõhkeaine käsitlemise kursused. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 121.

³⁰⁹ W.-Roela teateid. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 137.

³¹⁰ Roela-Altserva Ühendatud Seltside juhatuse protokolliraamat 1934–1940: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

2. Altserva seltside rahvamaja

Pärast Tammiku 4. klassilise algkooli asumist Rosenthali ehitatud uude majja, esitasid RAMS ja ekstra selleks asutatud Altserva Hariduse Selts taotluse maja kasutusele võtmiseks rahvamajana. Esialgu eelistas Roela vallavalitsus majaomanikuna selgelt RAMS-i, kuid omavahelise tülitsemise asemel asusid eespool nimetatud seltsid koostööle, tõmbasid endaga kaasa ka Viru-Roela VTÜ Altserva osakonna ja Edara Rahvaraamatukogu Seltsi ning ehisid ühiselt Tammikule vana koolimaja asemele uue rahvamaja.

Vana koolimaja üle võtmine

1932. aasta kevadel alustas Roela vallavalitsus ettevalmistusi Altserva uue koolimaja ehitamiseks Rosenthali asundusse ning juba 26. novembril 1932 algas uues koolimajas õppetöö. Üsna varsti pärast seda, 4. detsembril 1932 arutas RAMS-i erakorraline peakoosolek võimalust saada vana koolimaja kasutusele Altserva rahvamajana, millele saadi ühehäälnel toetus, ühtlasi anti juhatusele volitus maja muretsemisel oma äranägemisel toimida. Mõni päev hiljem, 8. detsembril, andis J. Ant kooli hoolekogu otsuse põhjal RAMS-ile üle vanasse koolimajja jäänud varad, mis olid uue kooli jaoks ebavajalikuks tunnistatud. Varade hulgas olid nagu eespool juba nimetatud raamatud ja raamatukapp, viis pinki riidenagi ja näidendite ettekandmiseks mõeldud varustust: näitelava eesriie, suflööri kast ja dekoratsioonid, näitelava põrandalauad, jumestusvahendid ja kaks parukat. Ilmselt ei olnud näitelava koolis mitte statsionaarne vaid ajutine, mis iga kord näitemängu etendamisel kokku pandi ja siis pärast etendust jälle lahti võeti.³¹¹

2. aprillil 1933 valis RAMS-i erakorraline peakoosolek kaks esindajat –A. Düüna ja H. Lepasaare – Tammiku koolimaja seltsidele kasutada andmise asjus vallavalitsusega läbirääkimisi pidama. Läbirääkimised, millel osalesid RAMS-i ning küllap ka teiste Altserva seltside esindajad toimusid vallavalitsuses 26. septembril 1933. Kuna seltsid – Altserva Maanaiste Selts, Altserva Hariduse Selts, Viru-Roela VTÜ Altserva osakond ja Edara Rahvaraamatukogu Selts – avaldasidki soovi vana koolimaja kasutamiseks rahvamajana, otsustas volikogu 29. septembril 1933 hoone neile tasuta kasutada anda, juhul kui seltsid võtavad enda kanda maja remontimise, korrashoidmise kindlustamise jm kulud.³¹² „*Muidugi*

³¹¹ Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

³¹² ERA 3138, 1, 777: 77p – 78, 80; ERA 3138, 1, 821: 17p; Roela-Altserva Maanaiste Seltsi Protokolliraamat 1930–1938: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

*tuleb wana maja rahwamajaks muutmisel wõtta ette ümberehitusi, esmajoones uus põrand ja katus teha, missuguste ehituste jaoks juba kohalikud elanikud on lubanud pilpaid ja laudu“.*³¹³

Juba 1933. aastal oli vabariigi valitsus otsustanud anda endise Tammiku koolikoha, suurusega 2 ha Altserva seltside – Viru-Roela Altserva Maanaiste Selts, Viru-Roela Altserva Hariduse Selts, Edara Rahvaraamatukogu Selts – ühisesse kasutusse.³¹⁴

Ühinenud seltside esimeseks teadaolevaks sammuks rahvamaja valdamisel oli 29. mail 1934 toimunud seltside juhatuse koosoleku järel sõlmitud leping Heinrich Müüriga, kes juba 14. aprillil oli pöördunud Maanaiste Seltsi poole palvega anda talle rendile endise Tammiku koolimaja juurde kuuluv maa.³¹⁵ Enne lepingu sõlmimist H. Müüriga eraldati osa maast spordiplatsiks. Lepingu kohaselt:

Mina, Heinrich Müür võtan oma peale end. Tammiku koolimaja korrashoiu, nagu ruumide koristamine peale pidusid ja koosolekuid, korstnate ja lõõride puhastamine, kütmine pidude ja koosolekute ajal (seltsid muretsevad sel puhul puud), maja ümbruse puhastamine ja korrashoid, riiehooid pidude puhul, mille üldsissetulekust 30% arvatakse minu kasuks. Samuti tasun mina riigi poolt määratud rendi- ja kinnistumaksu. Kõigi eelloetu eest kasutan mina seltsidele kuuluvat maad pääle spordiplatsi suurusega 50 m. Tammiku teest laiusega K. Juhkami rajast majani.

Allkiri: H. Müür.

Seltside esitajad: A. Allika, E. Arro, G. Kello³¹⁶

17. detsembril 1934 tegi volikogu veel ühe sammu edasi ning müüs vana koolimaja seltsidele – Viru-Roela VTÜ Altserva osakond, Viru-Roela Altserva Maanaiste Selts, Roela Altserva Hariduse Selts, Edara Rahvaraamatukogu Selts – 50 krooni eest.³¹⁷

³¹³ Altserva asutati haridusselts. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 137.

³¹⁴ Wirumaa ühinged said maad. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 25.

³¹⁵ EPM TR 1832:44 A 1218:44.

³¹⁶ Roela-Altserva Ühendatud Seltside juhatuse protokolliraamat 1934–1940: pagineerimata, MTÜ Roela Kodukant valduses.

³¹⁷ ERA 3138, 1, 870: 55.

3. Majandusühisused

1. Viru-Roela Kartuliühisus

Enne Eesti Vabariigi iseseisvumist oli piirituse valmistamine rüütlimõisate põline eesõigus, millele väikepõllumeestel ei olnud juurdepääsu muul moel, kui ainult tooraine – kartulite – kasvataja ja tarnijana. Alles pärast 1919. aasta maareformi ja mõisate natsionaliseerimist, asuti Põllutöoministeeriumi soovitusel kohalikest põllupidajatest organiseerima ühistegelikke kartuliühinguid viinavabrikute haldamiseks ning neis toorpiirituse ja tärklise valmistamiseks.³¹⁸

Endise Roela mõisa viinavabrikut³¹⁹ rentis kuni 1. maini 1924 mõisa endine omanik Hans Hermann Wrangell, kuid seejärel renditi vabrik välja Roela Kartuliühisusele, mille asutajate hulgas oli ka senine rentnik H. Wrangell, kes oli suurema enamuse ühisuse tegevusajast ka selle juhatuse esimees.

Ühisuse tegevuse algusest

Põllutöoministeeriumi ülesandel hindas Virumaa Riigimaade 9. ringkonna valitseja K. Sööderi juhitud komisjon 14. märtsil 1924 Roela viinavabriku ja selle juurde kuuluvate varade väärtuse, et leida järgnevatks perioodiks sobivat rendihinda. Kuna toona kehtiva Eesti marga väärtus vähenes inflatsiooni tõttu kiiresti, võeti rendimaksu määramisel aluseks ühe kilogrammi rukki hind, mille kohaselt vastas vabriku hoonete rent 3141 kg, vabriku sisseseade rent 18 610 kg ja vabrikule kuuluva talukoha rent 379 kg rukki hinnale, ehk kokku 22 130 kg rukki hinnale. See tegi hindamise ajal vabriku, sisseseade ja talukoha rendiks 221 300 marka (2213 krooni).³²⁰ Komisjoni koostatud hindamise akti kohaselt oli osalt ühe-, osalt kahekordne viinavabrik ehitatud paekivist, va piiritusekelder, mis oli raudkividest ning korsten, mis oli tellistest. Kõik viinavabriku katused olid kaetud papiga.

Vabriku sisseseadet oli aktis 41 erinevat nimetust, millest kõige hinnalisemad olid 30 aastat vanad aurukatel „Felser“ ja 30 hj aurumasin, kaks kümne aasta vanust hentset (meski keetmise katel), pumbaga 28 tollise läbimõõduga meski klaarimise aparaat (meskikolonn), kuus käigutõrt, klopitõrs, linnaste press, kaks piirituse tsisterni, 40 puuda vasktorusid ja 53 piirituse aami.

³¹⁸ Eesti ühistevõime aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 208.

³¹⁹ Allikates nimetatakse vabrikut läbisegi viinavabrikuks ja piiritusevabrikuks. Kuna autor mäletab oma lapsepõlvest ettevõtte jäänuseid ainult viinavabrikuks kutsutud olevat, kasutatakse järgnevalt läbivalt just seda nimetust.

³²⁰ 1927. aasta mais vastu võetud Rahaseaduse kohaselt sai alates 1. jaanuarist 1928 Eesti Vabariigis maksevahendiks eesti kroon, mis võrdus 100 sendiga ning senised margad ja pennid korjati käibelt. 1 kroon = 100 marka ehk 1 sent = 1 mark.

Piiritusevabriku juurde kuulus Roela mõisa küljest planeeritud viinavabriku koht, millel oli põldu 5,07 tiinu, heinamaad 4,1 tiinu ja kõlbmata maad 0,71 tiinu.³²¹

[/RM_2574Ar1633_5_1_asendiplaan/](#)

Roela viinavabriku ja saeveski asendiplaan (RM 2574 Ar1 633:5)

[/b25982424_1.jpg/](#)

Keskel Roela viinavabrik, paremal viinavabriku katlamaja ja selle taga saeveski, vasakul mõisa härjatall, kus autori isa Heino Trummi sõnade kohaselt oli II maailmasõja ajal vlassovlaste kasarm (Foto: 1920. aastad; Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR)

27. aprillil 1924 esitasid Hans von Wrangell, Jüri Soone, Mihkel Oldermann (eestist Rünkla), Joosep Uueni, Aleksander Reemi, Mihkel Nirgi, Mart Rospus, Julius Treifeldt (eestist Truupõld), Toomas Nogo, Jüri Prillup ja Jaan Ant palvekirja Rakvere-Paide rahukogule ettepanekuga registreerida Viru-Roela kartulikasvatavate ühisus. Kuna aga ühisuse põhikirjas esinesid puudused, seda ei kinnitatud ning 10. juunil esitati ühisuse registreerimise palve uuesti. Siis olid palvekirja allkirjastajate hulka lisandunud Jakob Ment, Ervin Soone ja Toomas Pajupuu ning ühisuse nimi oli kartulikasvatavate ühisusest muutunud kartuliühisuseks. Kuna ühisuse põhikirjas olnud puudused olid kõrvaldatud, registreeriti see 20. juunil 1924.³²²

Virumaa Riigimaade ülema korraldusel pandi 17. juulil 1924 välja teade Roela viinavabriku rentimisest. Kuna tähtajaks, 25. juuliks oli vabriku rentimiseks soovi avaldanud ainult Roela Kartuliühisus, renditigi vabrik kuueks aastaks ühisusele.³²³

Ühisuse põhikirjast

Põhikirja järgi oli ühisuse eesmärgiks kartulite ümbertöötamine piirituseks, tärgliseks, dekstriiniks ja teisteks saadusteks ehk nende kuivatamine inimeste ja loomade toiduks, ühtlasi võis ühisus müüa ka ümbertöötlemata kartuleid. Selle eesmärgi täitmiseks võis ühisus asutada ja ülal pidada kartuli ümbertöötamise tehaseid, osta üles kartuleid ja toimetada kartulisaadusi müügile, levitada teadmisi kartuli kasvatamise, säilitamise ja ümbertöötamise saaduste kasumliku kasutamise kohta, võtta tarvitusele abinõusid kartulikasvatuse edendamiseks.

Ühisuse osanikeks võisid olla selle põhikirjale alla kirjutanud kohalikud kartulikasvatajad alates 17. eluaastast kirjaliku avalduse esitamisel juhatusel, kuid neil puudus kuni 20-aastaseks saamiseni hääleõigust peakoosolekul ega tohtinud neid valida ühelegi valitavale või vastutavale ametikohale. Ühisuse tegevuse alustamiseks oli vaja vähemalt kümne liikme

³²¹ ERA 1545, 1, 383: pagineerimata.

³²² ERA 14, 6, 1217: 1, 5–6, 10.

³²³ ERA 1545, 1, 383: pagineerimata.

olemasolu, kui liikmete arv langes alla kümne, lõpetas ühisus tegevuse. Surma läbi lahkunud liikme õigused omandasid juhatuse nõusolekul nende pärijad. Liikmeid, kes oma maksusid ühisusele korralikult ei maksnud, põhikirja ei täitnud või muul moel ühisusele kahju tegid, võis ühisusest välja heita peakoosoleku otsusel pärast seda, kui koosolek oli tema seletused ära kuulanud. Kui liige soovis ühisusest lahkuda, pidi ta sellest juhatusele kuus kuud enne eelarveaasta lõppu kirjalikult ette teatama, lõpparve temaga tehti kuue kuu jooksul pärast aastaaruande kinnitamist peakoosolekul, talle maksti tagasi osamaks, kuid mitte sisseastumismaks. Ühisuse võlgade ja kohustuste eest vastutas see kogu oma varandusega, kui sellest aga väheseks jäi, siis vastutasid liikmed kahekordse osamaksu ulatuses. Ühisus ostis kartuleid kokku nii liikmetelt kui ka mitteliikmetelt kaalu järgi, arvestades tärgluse sisaldust. Ühisusel varad koosnesid äri-, ehitus- ja tagavarakapitalidest. Ärikapital kujunes liikmete osamaksudest, laenudest ja 10%-st iga-aastasest puhaskasust. Ehituskapitali moodustasid toodangu müügist saadud summast peakoosoleku poolt määratud osa, iga-aastasest puhaskasust peakoosolekul määratud osa, kasu mis mitteliikmete kartulite ümbertöötamisest ühisusele jäi, ühisuse varade müügist saadud summad. Tagavarakapitali moodustasid liikmete sisseastumismaksud ja 20% puhaskasust.

Ühisuse ärikapital koguti osamaksudest, mille suurus oli 75 krooni, mille tõendamiseks anti osanikele nimelised tunnistused. Ühisusse sisse astunud liikmetelt võeti ka sisseastumismaksu, mille suuruse määras peakoosolek. Sisseastumismaksu pidid maksma ka ühisuse liikmed, kes endale osasid juurde ostsid. Ehituskapitali kasutati ühisuse hoonete ja sisseseade ehitamiseks või ostmiseks ja korrashoiuks. Tagavarakapitali kasutati ettenägemata kahjude katmiseks vastavalt peakoosoleku otsusele.

Ühisuse tegevust juhtisid peakoosolek, juhatus ja revisjonikomisjon. Korralise peakoosoleku kutsus juhatus kokku vähemalt üks kord aastas, hiljemalt 1. oktoobriks. Peakoosolek kuulas ära ja kinnitas möödaläinud eelarveaasta aruande, uue eelarveaasta tegevuskava ja eelarve ning otsustas aastakasumi summade jaotuse; määras juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmete arvu ja valis nende liikmed; otsustas juhatuse ettepanekul muid põhikirjast tulenevaid küsimusi.

Erakorralise peakoosoleku võis kokku kutsuda juhatus, revisjonikomisjon või $\frac{1}{3}$ liikmete üldarvust. Peakoosoleku kutse ühes päevakorraga saadeti ühisuse liikmetele kirjalikult vähemalt nädal enne koosolekut. Korralise peakoosoleku kutsele lisati juurde möödunud majandusaasta aruanne. Peakoosolek oli otsustusvõimeline, kui sellel osales vähemalt $\frac{1}{3}$ liikmetest, kuid mitte vähem kui viis lisaks juhatuse liikmetele. Kui määratud ajaks vajalik arv liikmeid kokku ei tulnud, peeti sama päevakorraga koosolek kahe nädala pärast, mis oli otsustusvõimeline osalevate liikmete arvust hoolimata.

Koosoleku juhatamiseks valis peakoosolek juhataja ja protokollija. Protokollid vaatasid läbi ja kirjutasid alla koosoleku juhataja, protokollija ja kaks koosoleku poolt valitud liiget.

Kõik peakoosolekule esitatud küsimused otsustati lihthäälteenamusega, välja arvatud kinnisvara omandamine ja võõrandamine, põhikirja muutmine, liikmete väljaheitmine ja ühisuse tegevuse lõpetamine, mille otsustamiseks pidi olema $\frac{2}{3}$ liikmete häälteenus. Kui hääled jagunesid pooleks, jäi küsimus otsustamata, isikuvalimised toimusid salajasel hääletusel. Igal osanikul oli koosolekul üks hääl, koosolekult puuduja asemel volikirja alusel hääletamine oli keelatud.

Juhatusese kuulus kolm liiget, kes valiti korralisel peakoosolekul osanike hulgast kolmeks aastaks. Lisaks valiti kaks asemikku, kes pidid täitma juhatuse liikmete ülesandeid nende äraolekul või tagasiastumise korral. Juhatus ajas ühisuse asju põhikirja ja peakoosoleku otsuste alusel ning viimase poolt vastu võetud eelarve piirides. Juhatus valis enda keskelt esimehe, kassahoidja ja kirjatöötaja. Ühisuse kirjadele kirjutasid alla esimees ja kirjatöötaja. Juhatusese koosolek oli otsustusvõimeline, kui koos olid vähemalt kolm liiget, otsused tehti lihthäälteenamusega.

Revisjonikomisjoni valis korraline peakoosolek üheks aastaks kolm liiget ja neile kaks asemikku. Komisjoni liikmed valisid ühe endi hulgast komisjoni esimeheks. Komisjon vaatas kuu aega enne korralise peakoosoleku kokkukutsumist läbi ühisuse raamatud, arved, aruanded ja möödunud majandusaasta tegevuskava täitmise. Komisjonil oli õigus ühisuse varandust, tegevust ja raamatud oma äranägemisel igal ajal revideerida.

Ühisuse tegevusest

14. mail 1925. aastal revideeris Roela Kartuliühisuse arvepidamist Eesti Ühistegelise Liidu revident-instruktor Villem Karp, kes tegi kindlaks, et ühisuse põhikirja oli registreeritud seaduslikus korras, ühisuse osamaksu suurus oli 7500 ja sisseastumismaks 100 marka. Liikmete vastutus ühisuse võlgade eest oli iga osamaksu kahekordne suurus, ehk 15 000 marka. Ühisuse majandusaasta algas 1. juulil ja lõppes 30. juunil. Ühisusel oli osakapitali 300 000 marka ja tagavarakapitali 1900 marka. Ühisuse 19 liikmest olid 10 pärisperemeest ja 9 asunikku.

Ühisus töötas 1924. aastast kasutades Roela asunduses paiknevat, neile kuueks aastaks põllutöoministeeriumi poolt renditud piiritusvabrikut piirituse valmistamiseks, muid kõrvaltööstusi ühisusel ei olnud. Juhatusese liikmeteks olid 1924. aastal valitud esimees H. Wrangell, kassapidaja J. Ment, kirjatöötaja Heinrich Wilhelm Suurmann ja nende

asemikud J. Treufeldt ja T. Nogu. Revisjonikomisjoni kuulusid esimees J. Ant ning liikmed E. Soone ja M. Oldermann.

Ühingu protokolliraamat oli korralikult peetud ja kõik protokollid õigesti vormistatud, kõik otsused ja valimised peetud põhikirja kohaselt ning protokollid nõuetekohaselt allkirjastatud. Ühisuse asutamisest möödunud vähem kui aastaga oli peetud kolm peakoosolekut ja viis juhatuse koosolekut. Ühisusel oli sisse seatud korralik raamatupidamine ning kõik vajalikud arveraamatud olemas ja korralikult peetud, algdokumendid kaustadesse koondatud, nummerdatud ja seaduslikus korras tempelmaksustatud.³²⁴

Ühisuse peakoosoleku päevakord koosnes tavaliselt samadest päevakorrapunktidest: 1. Koosoleku juhataja ja protokollikirjutaja valimine; 2. eelneva perioodi aruande kinnitamine; 3. eelneva perioodi puhaskasu jaotus; 4. järgneva perioodi eelarve kinnitamine; 5. valimised põhikirja järele; 6. jooksvad asjad.³²⁵

Revideerimise päeval oli ühisuse kassas 114 776,50 marka puhast raha, piiritusevabrikantide ühisuse „Rosen & Co“ käest oli saada 17 066 marka, pangas oli hoiul 210 000 marka, müüdüd praaga eest oli saada 42 670,50 marka, piiritust hoiti keldris 321 750 marga eest, tagatisraha oli sisse makstud 154 200 marka ning vallasvara oli arvel 29 190 marga eest. Kokku oli ühisusel aktiivaid 889 653 marka, passivaid 843 744 marka ning ülejääk oli 45 909 marka. 1924/1925. aasta piirituse tootmise hooajal valmistati piiritus 200 339°, millest kogu riigile müüdüv piiritus oli juba üle antud, ekspordi minevat piiritust oli keldris veel 45 900°. Piirituse tootmiseks kasutati ära 2109½ tündrit kartuleid ning 283 puuda odralinnaseid. Piiritust saadi ühest vastu võetud kartulitündrist ühes tarvilike linnastega 94,96° ja ilma linnasteta 90,3°, ehk ühest puudast kartulitest sai keskmiselt 15° piiritust, mis vastas kartulite 18,5 %-lisele tärglisesisaldusele.³²⁶

Roela viinavabrikus valmistatud toorpiiritus müüdi piiritusevabrikantide ühisusele „Rosen & Co“, kes selle oma piirituse puhastamise vabrikus ära puhastas ning vastavalt kehtivale seadusandlusele edasi müüs. Kuna viinavabrikus valmistatud toorpiiritus kuulus aktsiisiga maksustamisele, nõudis Aktsiisivalitsus maksu tasumise kindlustamiseks vabriku omanikult Põllutöoministeeriumilt garantiid, et maks tasutud saab. Põllutöoministeerium omakorda nõudis maksu tasumise kindlustamiseks ühisuselt kohustuse võtmist 1 250 000 marga (12 500

³²⁴ ERA R-287, 1, 94: pagineerimata.

³²⁵ ERA 26, 3, 759: 95.

³²⁶ ERA R-287, 1, 94: pagineerimata.

krooni) ulatuses, milleks ühisus andis Eesti panga Rakvere osakonda hoiule kaks blankovekslit (võlakohustus) nimetatud summa väärtuses, mida uuendati kord aastas.³²⁷

5. septembril 1926 otsustas erakorraline peakoosolek astuda Ühistegeliste ettevõtete revisjoniliidu liikmeks ning volitas ühisuse kassapidajat, viinavabriku valitsejat ja raamatupidajat H. Suurmanni seoses sellega ühisust kõigis Liitu puudutavates küsimustes esindama.³²⁸ 1927. aasta sügisel revideeris ühingu revident ka kartuliühisust, kuid kahjuks puudub ühisuse dokumentide hulgas revisjoni protokoll, kuigi olemas on terve hulk revisjoni teostamisele eelnenud kirjavahetust.³²⁹

Tabel 1. Andmeid Roela Kartuliühisuse äritegevuse põhinäitajatega, vastavalt ühisuse aruannetele aastaist 1925–1935. Ühisuse hilisemate majandusaastate aruanded pole säilinud, puudub ka 1928/1929. majandusaasta aruanne³³⁰

Majandus-aasta	Liikmeid	Piiritust toodetud (°)	Tulu	Kulu	Tagavarakapital (20%)	Dividendid (8%)	Tegevuskapital (10%)	Tasud juhatusel, revisjonikomisjonile ja piiritusemeistrile	Tagavarakapital	Kokku
1924/1925	19	200 339	8896,53	5418,44						459,09
1925/1926	19	199 832	6825,74	6242,19	116,71	236,00	58,36	60,00	112,48	583,55
1926/1927	19	342 784	7669,15	6477,98	238,23	234,00	119,12	599,82	0,00	1191,17
1927/1928	19	297 224	10 746,47	10 037,94	141,71	234,00	70,85	261,97	0,00	708,53
1928/1929	19				199,71	234,00	99,86	390,00	74,98	998,55
1929/1930	19	497 756	10 864,03	9815,67	209,67	234,00	104,84	489,85	0,00	1038,36
1930/1931	19	394 961	7799,62	7078,11	144,30	234,00	72,15	271,06	0,00	721,51
1931/1932	19	504 433	8424,45	7602,98	164,29	234,00	82,18	170,00	171,00	821,47
1932/1933	19	55 553,4	9114,16	8585,65		234,00				528,51
1933/1934	19	59 352,2	8185,32	7819,32	36,60	234,00	73,20		22,20	366,00
1934/1935	19	77 873,8	10 190,24	9766,71	84,71	234,00			104,82	423,53

Vaatamata sellele, et ühisuse liikmetele puhaskasust välja makstavad dividendid ei olnud väga suured, 12,32 krooni aastas liikme kohta, said nad ilmselt hoopis enam kasu kartulite ja linnaste valmistamiseks vajaliku odra müügist vabrikusse. Nii ostis vabrik näiteks 1927/1928 majandusaastal, mil valmistati 294 766° piiritust 18 331 puuda (300,3 tonni) kartuleid ja 401½ puuda (6,6 tonni) teravilja kokku 12 589,81 krooni eest. Lisaks said nad oma kariloomadele

³²⁷ ERA 1545, 1, 383: pagineerimata.

³²⁸ ERA 494, 1, 55: 51.

³²⁹ ERA 494, 1, 55: 1–15p.

³³⁰ ERA R-287, 1, 94: pagineerimata; ERA 494, 1, 55: 31p–48p.

odava hinnaga praaka, mida 1927/1928 majandusaastal müüdi 39 540 pange.³³¹ Kartuli hindadest on teada, et detsembri alguses 1934 tõsteti Roela piiritusevabrikus kartulite kokkuostuhinda ühe kvintali (100 kg) eest 1,30 kroonilt 1,50 kroonini. 1935. aastal kasvas kartulite hind veelgi olles 1,80–2,10 kvintalilt.³³²

Tabel 2. Toorpiirituse tootmiseks kasutatavad toorained ja neist valmistatud toodang: seoses 1930.–1933. aasta majanduskriisiga langes piiritusetoodang järsult 1932/1933 majandusaastal peaaegu 90% ning hakkas siis taas tasahaaval tõusma, kahjuks lõpevad andmed 1935/1936 majandusaastaga, kuna ühisuse hilisemate majandusaastate aruanded pole säilinud, puudub ka 1928/1929. majandusaasta aruanne³³³

Majandus- aasta	Kartuleid kasutatud (tonni)	Otri kasutatud (tonni)	Piiritust toodetud (liitrit)	Praaka müüdüd (pange)
1927/1928	330,30	6,60	8916,72	39 540
1929/1930	548,68	12,67	14 932,68	66 114
1930/1931	447,05	10,17	11 848,83	56 834
1931/1932	535,47	13,03	15 132,99	71 032
1932/1933	465,87	10,53	1666,602	56 594
1934/1935	482,90	9,97	1780,566	58 820
1935/1936	669,55	13,69	2336,214	76 848

Kuna ühisuse rendileping Põllutöoministeeriumiga pidi lõppema 30. aprillil 1930, algatas ministeeriumi haldusalas asuv Riigimaade ja Metsade valitsus 1929. aastal viinavabriku hoonete, sisseseade ja talukohta hindamise. Aktile lisatud kirjelduslehe kohaselt oli ühing rendile antud kinnisvara heaperemehelikult hooldanud, kuna „hooned on tarvilikult remonteeritud, vabriku hoonele uus katus peale tehtud, mille väärtus 1000 krooni, nõndasama vabriku sisseseade korralikult hoitud ja remonteeritud ja maaala korralikult ja hoolega haritud [...] Roela Piiritusevabrik asub raionis, kus taludel on liivased põllud, sündsad kartulikasvatamiseks, mill põhjusel vabriku tarbeks küllaldaselt tooresainet ümbertöötamiseks, ka on ümbruses piimakarja pidamine arenenud ja vabriku tööstusjäänuste – praaga – tarvitajaid küllaldaselt, konkurendid kaugel, eksportkartulaid kasvatatakse vähem, sest vedu raudteest on kaugel“. Akti kohaselt maksid viinavabriku hooned 12 399,77 krooni, sisseseade 8941,51 krooni ja talukoht, millest heinamaa oli välja mõõdetud 556,49 krooni, kõik kokku 21 897,77 krooni. Ostu-müügi leping sõlmiti 1932. aastal.³³⁴

³³¹ ERA 494, 1, 55: 45p.

³³² 1 kvintal = 1 tsentner = 100 kg. Wirumaa Teataja, 1934, nr 141; Kartulihinnad tõusid. – Uus Eesti, 1935, nr 70..

³³³ ERA 494, 1, 55: 32, 34, 36, 39p, 41p, 43p, 45p.

³³⁴ ERA 3653, 11, 7648: pagineerimata.

1932. aasta 30. juunil põles maha Roela saeveski, mis oli ehitatud viinavabrikuga kokku. Vaatamata sellele, et viinavabrikut lahutas saeveskist kivist tulemüür, süttis ka viinavabriku katus, mis põhjustas kahjustusi vabriku ja saeveski ühisele katlamajale. Suurem kahju õnnestus siiski Roela, Kulina ja Rakvere tuletõrjajate koostöös ära hoida, kuid tulekahjujärgne remont läks maksma 1832, 20 krooni.³³⁵

/ERA 969, 4, 1935_Kartuliühisus/

Insener Sergei Wolkowi koostatud Roela Kartuliühisuse tööstuse kirjeldus 1939. aastal (ERA 969, 4, 1935: pagineerimata)

/RM_2574Ar1633_5_1_01_asendiplaan/

Roela Kartuliühisuse viinavabriku 1. korruse asendiplaan ja katlamaja läbilõige. Joonisel on tähistatud: 1 – aurukatel, 2 – destilleerimisaparaat, 3 – praagaregulaator, 4 – piiritusejahutaja, 5 – kontrollaparaat, 6 – ülejooksunõu, 7 – hentse (henze), 8 – klopitõrs, 9 – linnasepress, 10 – kartulipesija, 11 – elevaator, 12 – meskiüleandmisnõu, 13 – meskipump, 14 – veepump, 15 – piiritusepump, 16 – piiritusekogunõu, 17 – linnaste leotamise kast, 18 – endine mahumõõtja, 19 – praagamunks, 20 – soojaveenõu, 21 – pärminõu, 22 – vann, 23 – käärimestõrs, 24 – piiritusetsistern, 25 – kondensaator, 26 – veetõrs, 27 – ääs, 28 – teritamisseib, 29 – treipink, 30 – puur, 31 – töölaud, 32 – riiul, 33 – kapp (RM 2574 Ar₁ 633:5)

1939. aastal nõuti Roela viinavabriku ümberregistreerimist, mille tõttu koostati ettevõtte tööprotsessi kirjeldus ning koostati selle plaan. Ettevõtte tööprotsessi kirjeldasid juhatuseliikmed J. Ment ja A. Paas 3. märtsil 1938 järgmiselt:

Roela piitusetehases töötatakse kartul ümber tooreks piirituseks. Tehases on tööle neli töölist ja üks piiritusemeister, kes ka on tehase juhataja. Jõuallikaks on 64 m² lamaw aurukatel, kust aur 40 hj aurumasinale juhitud. Tööstusmasinad: kartulipesu ühes elevaatoriga, 2 hentsed kartulite keetmiseks, üks klopitõrs jahutaja, kus keedetakse kartulid linnaste ja weega segatakse, üks linnasepress, üks weepump, destilleerimise aparaat ühes jahutajaga, üks käärindmeski pump ja üks käärimata meski pump ja üks piirituse pump.

Töökäigu kirjeldus. Eelmisel päeval, kui hentsed tühjajad, võetakse nad tooreid pestud kartuleid täis. Järgmise päeva hommikul, kui aurukatlas tarwiline aur on hakatakse kartulid keetma ja pannakse ka destilleerimise aparaat tööle, pressitakse tarwiline hulk linnaseid. Klopitõrde lastakse nii palju wett, et tõrres olew segaja, kuhu nüüd pressitud linnased lisatakse. Selleks ajaks on ka hentses olewad kartulid keenud ja hakatakse keend kartulimassi klopitõrde wälja laskma. On hentsed tühjaks lastud, võetakse pärmide jaoks klopitõrrest tarwiline jagusegadist ja peale selle hakatakse klopitõrres olevat segadist jahutama; paraja t. juures lisatakse pärm juurde ja kui segadist küllalt maha on jahutatud, pumbatakse ta käärimise tõrde. On segadise pumpamine lõpetud, siis

³³⁵ Tuli hävitas W.-Roela lauawabriku. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 73; Kas taheti ehtida end wõõraste sulgedega? – Wirumaa Teataja, 1932, nr 75; ERA 23, 2, 354: 7–7p.

on ka destilleerimise aparaat enamaste oma töö lõpetanud ja saadud piiritus pumbatakse piiritusekeldri hoiule. Sellega on igapäevane töö lõpetud.³³⁶

/ERA 969, 4, 1935_pagineerimata_tehnika/

Roela viinavabriku jõu- ja aurujõudu kasutavate masinate kirjeldus (ERA 969, 4, 1935: pagineerimata)

Kuna ka nõukogude võim vajas piiritust, ei lõpetatud Roela Kartuliühisuse tegevust ka pärast nõukogude okupatsiooni.³³⁷ Ilmselt seetõttu, et piiritusetööstuse juhtimine allutati Kartuliühingute Liidule ning selle kaudu lõpuks ka Kohaliku Tööstuse Rahvakomissariaadile, astus ka Roela Kartuliühisus 15. septembril 1940 peakoosoleku otsusel Liidu liikmeks.³³⁸ Ka 1941. aasta suvistest sõjasündmustest jäi viinavabrik puutumata ning tegutses edasi ka 1941–1944. aastal. Paraku ei sisalda sellest perioodist säilinud dokumendid muud, kui teateid võlgadest, mis ühisusel pärast vabriku väljaostmist Maapanga ees olid ning ettevõtte hoonete ja varade kindlustamisest panga kasuks.³³⁹

Tabel 3. Roela Kartuliühisuse liikmete nimekiri 1940. aastal³⁴⁰

Jrk nr	Kartuliühisuse liikmed	Ametid ühisuses
1.	Hugo Rumm	
2.	Jakob Ment	juhatuse liige
3.	August Paas	kirjatoimetaja
4.	Juhannes Vainult	
5.	Jüri Soone	
6.	Jaan Ant	revisjonikomisjoni liige
7.	Ervin Soone	juhatuse liige
8.	Toomas Nogu pärijad	
9.	Julius Truupõld	juhatuse esimees
10.	Jüri Kaljussaar	
11.	Leon Piirsalu	revisjonikomisjoni liige
12.	Rudolf Ueni	
13.	Heinrich Lauri	
14.	Mihkel Nirgi	
15.	Toomas Pajupuu	
16.	Miina Reemi	
17.	Mihkel Rünkla	
18.	Johannes Truupõld	revisjonikomisjoni liige
19.	Heinrich Wilhelm Suurmann	
20.	Hans Wrangell	juhatuse liige

³³⁶ ERA 969, 4, 1935: pagineerimata.

³³⁷ Piiritustööstusi ootab suur töökoorem – Ühistegelised Uudised, 1940, nr 33,

³³⁸ ERA R-287, 1, 94: pagineerimata; Eesti NSV Teataja, 1941, nr 10, lk 185.

³³⁹ ERA 3653, 11, 7648: pagineerimata.

³⁴⁰ ERA R-287, 1, 94: pagineerimata.

Tabel 4. Roela Kartuliühisuse juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmed 1924–1944³⁴¹

Majandusaasta	Juhatus				Revisjonikomisjon	
	Esimees	Laekahoidja	Kirjatoimetaja	Liikmed	Esimees	Liikmed
1924/1925	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Toomas Nogo, Julius Treifeldt	Jaan Ant	Ervin Soone, Mihkel Oldermann
1925/1926	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Toomas Nogo, Julius Treifeldt	Jaan Ant	Ervin Soone, Mihkel Oldermann
1926/1927	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Toomas Nogo, Julius Treifeldt	Jaan Ant	Ervin Soone, Mihkel Oldermann
1927/1928	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Mihkel Nirgi, Toomas Pajupuu	Jaan Ant	Jüri Soone, Joosep Podrätsik
1928/1929	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Mihkel Nirgi, Toomas Pajupuu	Jaan Ant	Jüri Soone, Joosep Podrätsik
1929/1930	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Mihkel Nirgi, Toomas Pajupuu	Jaan Ant	Jüri Soone, Joosep Podrätsik
1930/1931	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Mihkel Nirgi, Johannes Treifeldt	Jaan Ant	Julius Treifeldt, Toomas Nogo
1931/1932	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Mihkel Nirgi, Johannes Treifeldt	Jaan Ant	Julius Treifeldt, Ervin Soone
1932/1933	Hans Wrangell	Jakob Ment	Heinrich Wilhelm Suurmann	Mihkel Nirgi, Johannes Treifeldt	Jaan Ant	Julius Treifeldt, Ervin Soone
1933/1934	Hans Wrangell	Jakob Ment	August Podrätsik	Julius Treifeldt, Leon Prillop	Jaan Ant	Mihkel Nirgi, Johannes Truupõld
1934/1935	Hans Wrangell	Jakob Ment	August Podrätsik	Julius Treifeldt, Leon Prillop	Jaan Ant	Mihkel Nirgi, Johannes Truupõld
1935/1936	Hans Wrangell	Jakob Ment	August Podrätsik	Julius Truupõld, Leon Prillop	Jaan Ant	Mihkel Nirgi, Johannes Truupõld
1940/1941	Julius Truupõld	Jakob Ment	August Paas	Hans Wrangell, Ervin Soone	Jaan Ant	Leon Piirsalu, Johannes Truupõld

³⁴¹ ERA R-287, 1, 94: pagineerimata; ERA 23, 2, 354: 8; ERA 494, 1, 55: 34p, 36p, 9, 41, 43, 45, 47, 49.

2. Viru-Roela Masinatarvitajate Ühisus

1919. aasta maareformi seaduse tulemusel jagati asundustaludeks ka Roela mõisa ja Rosenthali karjamõisa maad. Kuna asunikel puudusid aga rahalised võimalused endale isiklikke põllumajandusmasinaid osta, tegid nad seda ühistute kaudu, jagades nii neist saadavaid tulusid kui ka kulusid. Esialgu oli küll viimaseid rohkem kui esimesi. Üheks selliseks oli ka Viru-Roela Masinatarvitajate Ühisus.

Ühisuse tegevuse algus

Viru-Roela Masinatarvitajate Ühisuse registreeris Rakvere-Paide rahukogu 12. novembril 1924.³⁴² Millal ühisuse asutajaliikmed esmakordselt kokku tulid pole teada, kuid oma masinad ja muu varanduse omandas see juba 28. augustil 1924, mil Virumaa Riigimaade 9. ringkonna valitseja K. Sööderi eestvõttel toimus Roela mõisas inventari müük. Masinatarvitajate Ühisuse asutajaliikmed Johannes Tossmann, Ervin Soone, Johannes Treufeld, Joosep Podrätsik, Mihkel Tehvu, Jaan Annukas, Johannes Annukas, Johannes Priks, Jüri Rumm, V. Käba, ja Hans Wrangell omandasid mõisast 16 hobujõulise (hj) iseliikuva lokomobiili, sellega käivitatava rehepeksumasina ning nende juurde kuuluva pisiinventari, kaks tuulamismasinat, sepapaja sisseseade ja puutöökoja sisseseade 332 683 marga (3326,83 krooni) eest. Kolmandiku omandatava vara väärtusest 112 683 marka (1126,83 krooni) maksis ühisus kohe sisse ning 220 000 marka (2200 krooni) jäi võlgu.

14. detsembril 1924 pidas ühisus oma esimese peakoosoleku, kus ühingu juhatusse valiti ühel häälel J. Tossmann, J. Podrätsik ja J. Priks ning juhatuse liikmete asetäitjateks J. Rumm, Johannes Proosa ja M. Tehvu. Ühisuse revisjonikomisjoni liikmeteks valiti J. Treufeldt, J. Annukas ja J. Siil. Ühisuse osamaksu suhtes tehti otsuseks, et osasid võisid liikmed omandada oma soovi järele, mis tähendas ilmselt seda, et igati võis omandada ka rohkem kui ühe osa ning saada ka võimalikest tulevastest kasumitest samavõrra rohkem. Samuti otsustas koosolek J. Tossmannile ülesandeks koostada viljakuivati ehitamise kava ja see järgmisel koosolekul esitada. Ühtlasi tehti juhatusele ülesandeks „*kõik jooksvad rahalised asjad äraõiendada ja kassas ülejäädav saldo 1. jaanuariks 1925 a. Roela Tarvitajate Ühisusele laenu näol sisse maksta*“. Ilmselt ei mõeldud siinkohal mitte tarvitajate ühisusele laenu anda, vaid

³⁴² ERA 58, 4, 2423: 120.

oma võlakoorimat vähendada, sest tõenäoliselt võeti eespool nimetatud sissemaksu tasumiseks tarvitajate ühisuselt laenu.³⁴³

Kahjuks on tsiteeritud protokoll käesoleval hetkel ainuke teadaolev ühistu protokollidest, mistõttu ei ole tema tegevuse kirjeldamisel kasutada esimesi allikaid ning ülevaade saab olema üsna lünklik ja pealiskaudne, sest selle tegevus ei jõudnud peaaegu üldse ka ajakirjanduse veergudele.

Ühingu põhikirjast

Kuna inventari ostmisel mõisast pidi esitama ka ühistu põhikirja, säilis ka sellest inventari müümise dokumentide juures üks eksemplar. Põhikirja kohaselt „*masinatarvitajate-ühisus asutatakse selleks, et kohalikkude põllupidajate põllutöös ajakohaste sisseseadete, masinate ja riistade abil hõlbustada ja kasutoowaks muuta*“. Selleks võis ühisus omandada või üürida vajalikke sisseseadeid, põllutöömasinaid ja -riistu ning anda ühisuse liikmetele ja teistele kasutada peakoosolekul määratud tasu eest, asutada töökodasid masinate ja riistade parandamiseks, omandada või üürida vajalikke ruume, ning tutvustada ühisuse liikmetele mitmesuguseid põllutöömasinaid ja nende kasutamisi.

/ERA 58, 4, 2423_119p_Põhikiri/

Viimane lehekülg osa asutajaliikmete allkirjadega Masinatarvitajate ühisuse põhikirjast (ERA 58, 4, 2423: 119p)

Ühingu liikmeteks olid kohalikud, vähemalt 20-aastased põllupidajad, kes esitasid juhatusele ühisusse astumiseks avalduse, mille peakoosolek rahuldas. Uus liige kohustus täitma põhikirja nõudeid ja peakoosoleku otsuseid ning vastutama ühisuse võlakohustuste eest, ka juhul, kui võlakohustus oli võetud enne tema liikmeks saamist. Iga ühistu liige kohustus tasuma ühistu kassasse vähemalt ühe osamaksu summas 2500 marka (25 krooni). Peakoosolekul oli õigus kohustada liikmeid maksma sisse rohkem kui ühe osamaksu, kas kõigil võrdselt või vastavalt nende põllupinna suurusele või masinate tarvitamise määrale. Esialgse sisseastumise maksu suuruse määrasid asutajaliikmed ning seda ei makstud liikme ühisusest väljaastumisel tagasi. Ühistu võlgade ja kohustuste eest vastutas ühisus kogu oma varaga ning liikmed oma osamaksu ühekordses suuruses. Kui liige soovis ühisusest lahkuda, pidi ta sellest juhatusele kuus kuud enne eelarveaasta lõppu kirjalikult ette teatama, lõpparve temaga tehti kolme kuu jooksul pärast aastaaruande kinnitamist peakoosolekul, kusjuures tema osamaksust kaeti kõik kohustused, mis tal väljaastumise hetkeks ühisuse ees olid. Surnud liikme õigused omandasid tema pärijad

³⁴³ ERA 58, 4, 2423: 113–115p.

peakoosoleku nõusolekul. Juhul, kui pärijad liikmeteks ei jäänud, talitati nendega nagu ühisusest väljaastumise puhul. Liikmeid, kes oma maksusid ühisusele korralikult ei maksnud, põhikirja ei täitnud või muul moel ühisusele kahju tegid, võis ühisusest välja heita peakoosoleku otsusel salajasel hääletusel $\frac{2}{3}$ häälteenamusega, pärast seda, kui koosolek oli tema seletused ära kuulanud. Peakoosolekul oli igal liikmel üks hääl, vaatamata tema poolt sisse makstud osamaksude arvule, hääleõigust ei saanud kellelegi teisele edasi anda.

Ühisusel varad koosnesid osa-, tagavara- ja erikapitalid. Osakapital kujunes liikmete osamaksudest ja seda kasutati hoonete, põllutööriistade ning -masinate ja muu sisseseade omandamiseks. Tagavarakapitali moodustasid ühisuse sisseastumismaksud, sinna suunati vähemalt 20% iga-aastasest kasumist ja juhuslikud sissetulekud. Tagavarakapitali võis tarvitada peakoosoleku otsusel ühisuse eelarvepuudujäägi katteks ja uute põllutööriistade ning -masinate, aga ka liikumata varanduse omandamiseks.

Ühisuse tegevust juhtisid peakoosolek ja juhatus. Korralise peakoosoleku kutsus juhatus kokku vähemalt üks kord aastas, kõige hiljem jooksva aasta esimeseks aprilliks. Peakoosolek kuulas ära ja kinnitas möödaläinud eelarveaasta aruande; kinnitas uue eelarveaasta tegevuskava ja eelarve; kinnitas maksumäärad ühisuse liikmetele ja teistele isikutele ühisuse masinate kasutamise eest; valis juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmed ja nende asetäitjad; kinnitas juhatuse õigusi ja tegevust, aga ka ühingu varade väljaandmist reguleerivad juhendid; otsustas aastakasumi summade kasutamise; otsustas, mitu ühisuse osakut liige oli kohustatud omandama; otsustas varandus(t)e omandamise; määras uute liikmete sisseastumismaksu suuruse, uute liikmete vastuvõtmise ja liikmete väljaheitmise; otsustas põhikirja muutmise ja täiendamise; otsustas tagavarakapitali tarvitamise üle; otsustas ühingu tegevuse lõpetamise ja kõigi küsimuste üle, mis juhatuse võimupiiridesse ei kuulunud. Erakorralise peakoosoleku võis kokku kutsuda juhatus, revisjonikomisjon või $\frac{1}{3}$ liikmete üldarvust. Peakoosolekust teatati ühisuse liikmetele ette vähemalt seitse päeva enne koosolekut. Teadaandes pidid olema märgitud koosoleku kuupäev ja alguse kellaaeg, koosoleku koht ja päevakord. Peakoosolek oli otsustusvõimeline, kui seal osales $\frac{1}{2}$ ühisuse liikmetest. Koosoleku läbiviimiseks valiti selle juhataja ja protokollija ning vähemalt kolm liiget, kes lisaks eelnimetatutele protokollis õigsust pidid tunnistama ja sellele alla kirjutama. Kõik peakoosolekule esitatud küsimused otsustati lihthäälteenamusega, välja arvatud varanduse omandamine, võõrandamine, pantimine ja müümine, põhikirja muutmine, liikmete väljaheitmine ja ühisuse tegevuse lõpetamine, milleks pidi olema $\frac{2}{3}$ liikmete häälteenus.

Juhatus kolm liiget ja nende asetäitjad valis peakoosolek ühisuse liikmete hulgast kolmeks aastaks. Igal aastal langes juhatusest $\frac{1}{3}$ liikmeid välja, esimesel kahel aastal kokkuleppe ehk

liisu heitmisega, pärast seda ametivanaduse järel, st valiti ümber kolm aastat juhatuses olnud liige, kes võida ka tagasi valida. Juhatuse liikmed jaotasid omavahel ametid: esimees, laekahoidja ja kirjatöötaja. Ühisuste kirjadel ja kohustustel pidi olema vähemalt kahe juhatuse liikme allkiri. Ühisusele vastu peakoosoleku otsuseid tekitatud kahjude eest vastutasid juhatuse liikmed kogu oma varandusega. Juhatas ajas asju ühingu põhikirja ja peakoosoleku otsuste alusel, tegi kulutusi vastavalt eelarvele ning jälgis ühistu varade korrasolekut. Juhatuse koosolekud toimusid vastavalt vajadusele ning olid otsustusvõimelised kõigi liikmete kohalolekul, otsuseid võeti vastu lihthäälteenamusega. Juhatuse liikmel oli õigus oma töö eest tasu saada. Soovi korral võis revisjonikomisjon ühisuse asjaajamist ja varade

Ühisuse aruandeaasta algas 1. jaanuaril ja lõppes 31. detsembril. Aastaruande möödalinud aasta kohta ja jooksva aasta eelarve esitas juhatas hiljemalt 15. veebruariks. Aastaruandes pidid olema andmed ühisuse liikmete arvu kohta aasta algul ja lõpul, ühisuse pearaamatu arvete läbikäik, arvete seis aasta lõpul, kulude ja tulude arve ning ühistule kuuluva vara nimekiri. Möödalinud aasta aruanne, uue aasta eelarve ja tegevuskava esitati vähemalt kaks nädalat enne peakoosoleku toimumist revisjonikomisjonile, kes kontrollis aruande vastavust arveraamatutele ja alusdokumentidele ning andis hinnangu uuele eelarvele ja tegevuskavale. Kui ühisus on majandusaasta lõpetanud ülejäägiga, siis tasuti sellest kõigepealt varasemate aastate puudujääkide katmiseks vajalikud summad, siis erakorralised tasud ühisuse asjaajamise eest, pandi 20% tagavarakapitali suurendamiseks ning maksti liikmetele dividende kuni 8% osaku pealt, ülejäänud summade kasutamise üle otsustas peakoosolek. Juhul kui majandusaasta lõppes puudujäägiga, pidid ühisuse liikmed selle katma proportsionaalselt masinate kasutamise ajale peakoosoleku määratud tähtajaks. Juhul kui mõni ühistu liige ei täida seda peakoosoleku otsust, siis arvab juhatas talle langeva puudujäägi osa maha tema osamaksust ning juhul, kui ta siis ka talle määratud summat kuu jooksul ära ei tasu, heidetakse ta ühisuse liikmete hulgast välja.

Juhul kui peakoosolek otsustas ühistu tegevuse lõpetada, valis ta likvideerimiskomisjoni või tegi likvideerimise juhatuse ülesandeks. Kui ühing oli likvideeritud, kutsuti peakoosolek uuesti kokku, et anda aru likvideerimisega kaasnenud tegevusest. Juhul, kui likvideerimise järel oli ühingul ülejäänud summasid, oli peakoosolekul õigus need liikmete vahel ära jagada. Kui ühistu tegevus lõpetati pankroti tõttu, viis likvideerimise läbi konkursivalitsus (pankrotihaldur). Juhtudel, mida põhikirja ei reguleerinud, talitati kehtivate seaduste alusel.³⁴⁴

³⁴⁴ ERA 58, 4, 2423: 116–119p.

Ühisuse tegevusest

Kuna Masinatarvitajate Ühisus jäi mõisast omandatud varade eest 220 000 marka (2200 krooni) võlgu, sõlmiti vara ostmise päeval, 28. augustil 1924 Põllumajandusministeeriumiga leping, mille kohaselt pidi ühisus võlasumma ühes intressidega (6% aastas) tasuma 1. novembriks 1929.

/ERA 58, 4, 2423_pagineerimata_Võlakohustus/

Kuna Roela Masinatarvitajate ühisusel omavahendeid rohkemaks kui 112 683 marga (1126,83 krooni) koheseks tasumiseks ostetud masinate ja muu inventari eest ei jätkunud, võeti ülejäänud 220 000 marka (2200 krooni) 1. novembrini 1929 võlgu (ERA 58, 4, 2423: pagineerimata)

Kuna ühisus ei suutnud kogu summat Põllumajandusministeeriumile õigeks ajaks ära maksta, võtsid nad masinate tagatisel laenu Eesti Maapangast ning kindlustasid need kindlustusseltsis „Eesti“. 8. novembril 1929 sõlmitud kindlustuslepingust nähtus, et ühisus oli kindlustanud seltsis 5000 krooni eest oma 1900. aastal valmistatud „isesõitja lokomobiil „Gar. Scott ja Ko“ Nr 767, 8 atm.“ ja 1917. aastal valmistatud rehepeksumasina „Marschall“, mis asusid puust pilpakatusega hoones. Seadmete hindamisväärtus oli 7000 krooni ning ühisuse makstav kindlustuspreemia oli koos maksudega 56,70 krooni. Kuna seadmed olid laenusumma tagatiseks panditud Maapangale, pidi kindlustussumma õnnetuse korral laekuma viimasele.

1934. aasta lõpuks oli ühisuse võlasumma kahanenud 385 kroonini, kuid nagu selgus Maapanga kirjast olid ühisusel alates 1. novembrist 1924 kogunenud maksmata intresse 452,65 krooni, kokku 837,65 krooni. Lisaks oli ühisusele kogunenud viiviseid 548,92 krooni, kuid ühisuse palvel oli pank nõus neist loobuma. Intressid soovis pank kätte saada 31. detsembriks 1934 ning ülejäänud võlasumma ühes intressidega 1. novembriks 1935. Kuna võlg oli 21. jaanuariks 1935 endiselt tasumata, ähvardas pank võla sisse nõuda kohtu korras.

1934. aasta novembris ühistu poolt viiviste osas saadetud palvekirjast selgus, et mõisast omandatud lokomobiil ja rehepeksumasin on vananenud ning nende remontimise peale kulus kogu ühistu aastane teenistus. Lokomobiili inspekteerinud Eesti Tehnilise Järelevalve Seltsi inseneri hinnang tunnistas „lokomobiili niivõrd iganenuks, et tema kõige rohkem veel paar aastat võib töötada“. Palvekirjale olid alla kirjutanud selle juhatuse esimees August Siwi ja August Podrätsik (eestist Paas).

Kohtuga ähvardamise peale suutis ühisus 1935. aastal võla intressid ära maksta, kuid põhiosa palus pikendada kuni 1. novembrini 1936, kuna „käesoleval aastal oli meil suur masinateremont, mis nõudis suurema osa masina teenistusest. Aasta oli ka halb, mille tõttu on

meil raske kõiki võlga korruga tasuda“. Pank oli pikendamisega nõus, kuid nõudis 200 krooni tasumist juba 1. detsembril 1935 ning 185 krooni tasumist 1. novembril 1936. Lõplikult suutis ühisus oma võla ära maksta alles 1. aprilliks 1939, mil kandis Eesti Maapangale üle viimased 13,42 krooni.³⁴⁵

/Wirumaa Teataja, 1938, nr 64_Masinate müük/

1938. aasta juunis müüs Ervin Soone Roela Masinatarvitajate Ühisus nimel sellele kuuluvat lokomobiili ja rehepeksumasinat (Wirumaa Teataja, 1938, nr 64)

1938. aasta juunis üritas Ervin Soone Rosenthali asundusest Roela masinaühisuse nimel ajalehekuulutusega müüa oma „*töökorras oleva „Marschall“ peksumasina 62“ laiuse trumliga ja isesõitva lokomobiili*“. ³⁴⁶ Kahjuks pole teada, kuidas müük läks ning kas see oli seotud ühisuse võlgade – 153,42 krooni 1939. aastal – lõpliku tasumisega. Samuti pole teada, mis ühisusest pärast masinate võimalikku müüki edasi sai.

Alates 1926. aasta detsembri keskpaigast kuulus ühisus Eesti Ühistegelise Liidu liikmeskonda.³⁴⁷

³⁴⁵ ERA 58, 4, 2423: pagineerimata.

³⁴⁶ Wirumaa Teataja, 1938, nr 70.

³⁴⁷ Eesti Ühistegelise Liidu uued liikmed. – Ühistegelised Uudised, 1926, nr 50.

3. Viru-Roela Piimatalituse Ühisus

Roela Piimatalituse ühisus oli oma liikmete arvult ja mõjult ümbruskonnale üks suuremaid ühisusi endise Roela mõisa alal, Ühendades mitte ainult talunikke, vaid ka neile kuuluvaid lehmi, kelle piima ümbertöötamisega kooreks, võiks, kohupiimaks ja kaseiniks ühisuse meiereis tegeleti. Ühisuse tegevus ei olnud alguses eriline edulugu, kuna Roela mõisast omandatud sisseseade oli kaunis vana, meierei tööstusele sobimatu jne. Samuti kannatas ühisus kahju agressiivse laienemiskampaaniaga Laekvere piimaühisuse mängumaale Muugas ja Rahklas ning oleks ehk suutmatuse tõttu oma võlgu teenindada pankrottigi läinud, kui põllumajandusministeeriumi aastate pikkune surve poleks vilja kandnud ning 1932 poleks toimunud ühinemist Viru-Jaagupi Piimatalituse Ühisusega. Maamärgina on tänaseni säilinud Viru-Jaagupi PÜ Roela koorejaama hoone, milles käesoleval ajal on aset leidnud lihatööstus.

Ühisuse tegevuse algus

9. jaanuaril 1925 palusid Eduard Tomassen, Jüri Turro, Madis Rebase, Ervin Soone, Toomas Veinmann ja Jaan Ant Rakvere-Paide Rahukogu registreerida Roela Piimatalituse Ühisuse (edaspidi Roela PÜ) põhikiri. Kuna palvekiri ja põhikiri vastasid kehtivale seadusandlusele ja olid korrektselt vormistatud, registreeris kohus ühisuse 9. veebruaril 1925 ning selle asutamiskoosolek peeti 8. märtsil 1925. Esialgu alustas Roela PÜ oma tegevust koorejaamana Roela mõisas 10. mail 1925, kasutades endise mõisa meierei sisseseadet, mille hiljem ka omandas. Koorejaamas kooriti piimalt koor, mis veeti välja, kas Kadila või Simuna meiereidesse.³⁴⁸

4. mail 1924 hindas Virumaa Riigimaade 9. ringkonna valitseja K. Sööderi juhitud komisjon muu seas ka Roela mõisa meierei sisseseade väärtust, hinnates selle 182 180 margale (tabel 5). Täpselt aasta hiljem 4. mail 1925 toimus selle hinnaga enampakkumine sisseseade müümiseks, mis aga ebaõnnestus pakkujate puudumise tõttu. Ebaõnnestumise tulemusel pandi see 6. juunil 1925 Virumaa riigimaade ülema kantseleis Rakveres avalikul suusõnalisel enampakkumisel 120 000 margase alghinnaga taas müüki, kuid ostjaid puudumisel oksjon ebaõnnestus. Kohal olid küll Roela Piimatalituse Ühisuse esindajad, kuid need ei soovinud sisseseadet osta, viidates selle vähesele kõlblikkusele ja liiga kõrgele hinnale ning tegid ettepaneku alghinda alla lasta. 11. juulil 1925 tegigi põllutöoministeeriumi Maakorralduse Peavalitsuse Tööstusettevõtete jaoskond korralduse vähendada meierei sisseseade oksjoni alghinda 60 000 margani. oli 10. augustil toimunud kolmanda oksjoni ajaks oli alghing

³⁴⁸ ERA 14, 6, 419: 1–11; ERA 1648, 4, 319: 24.

langenud 60 000 margani. Oksjonil osales kaks pakkujat, J. Turro, kes esindas Piimatalituse ühisust ning Mihkel Oldermann. Parima pakkumise – 60300 marka – tegi J. Turro, kes omandas meierei sisseseade ühisusele. Kuna ta oli oksjonil osalemiseks sisse maksnud kautsjoni 19 000 marka, jäi tal ostuhinnast tasuda veel 42 200 marka. 30. septembril 1925 sõlmisid pooled meierei sisseseade ostu-müügi lepingu, mille kohaselt kohustus ostja ühe kuu möödudes lepingu sõlmimisest selle senise meierei ruumidest ära vedama ja oma kulul tegema kõik parandused, mis sisseseade demonteerimisel ja ära vedamisel võisid tekkida.³⁴⁹

Tabel 5. Roela mõisa meierei sisseseade ja selle maksumus 4. mail 1924 kokku seatud hindamisakti järgi³⁵⁰

Sisseseade	Kogus	Hind (marka)
Aurukatel „Vulkan“	1	70 000
Aurumasin	1	50 000
Transmissioon	3	19 800
Kummist rihmad	4	2500
Võipress	1	7500
Võimasin	1	4000
Pastörisaator	1	5400
Piima jahutaja	1	5000
Koore jahutaja	1	3780
Piima soendaja	1	2000
Piima vedamise nõud	4	1600
Veepump	1	4500
Piimapump	2	1200
Pump	1	1200
Raudtorud	114,7 kg	2500
Piima vannid, pikad	5	600
Ämbrid	4	200
Laud	1	100
Kruuvõtmed	10	250
Määrdekann	2	50
Kokku		182 180

1926. aasta talvel esitas oma arvamuse Roela PÜ tuleviku kohta nädalalehes Ühistegelised uudised pseudonüümi Ühistegelane alla peitunud isik:

Viru Jakobi kihelkonnas puuduvad veel tänani aurujõulised ühispiimatalitused. Nime järele on neid küll 2 rahukogu poolt registreeritud, üks Viru Jakobi ja teine Viru Roela piimatalitusühing. Viru Jakobi ühingul on ruumide jaoks endine Kehala kõrtsi hoone ostuteel omandatud, kuna Roela ühingul on omandatud jälle osa endisest Roela mõisa piimatalitus-sisse-seadest. Et suuremat ja elujõulisemat ühingut siia ümbruskonda

³⁴⁹ ERA 58, 4, 2423: 131–131p; ERA 1545, 1, 382: pagineerimata; Wirulane 1925, nr 22; nr 31.

³⁵⁰ ERA 1545, 1, 382: pagineerimata.

ellukutsuda, selleks tuleks neil ühingutel ühineda ja üks suurem, kõige uuemate ja täielikumate masinatega piimatalitus Küti- ja Roela vallapiiri lähedale üles ehitada. Kõige soodsamaks kohaks ja soodsamate ruumidega on seks endise Kulina mõisa kuuri hooned. Nii jääks siis sellele ühinguale õige suur tegevuspiirkond, kuhu võiks ühing ka mitu koorejaama asutada. Üks koorejaamadest tuleks asutada endise Kehala kõrtsi ruumidesse, mille ümber 4 suurt küla. Roela valda tuleks neid 2 kuni 3 asutada. Kuigi ka asutataks kaks iseseisvat piimatalitusühingut, üks Küti ja teine Roela valda, kuid sellegi pärast ei saaks ikkagi ilma koorejaamadeta läbi, ainult üks koorejaam jääks siis ära. Kulude kokkuvõtmise ja elujõulisema ühingu asutamise mõttes soovin ühinemist.³⁵¹

Pole selge, mis alusel mõisa meierei hoonet kuni 1927. aasta suveni kasutati, sest alles siis, 30 juunil sõlmiti Roela PÜ ja Roela mõisasüdame asundustalu omaniku Hans Wrangelli vahel 12. aastaks 50 000 marga (500 krooni) peale rendileping, mis sisaldas üsna põhjalikku ruumide kirjeldust:

Omanik H. Wrangell üürib endise Roela mõisa meierei ruumid, mis koosnevad: masinakambri, tvorokiruumi, eeskojast kaevuga, 2^{hest} piimatalitusruumi, keldrist ja eeskojast Roela piimatalituse ühisusele. Maaala saab hobuste talli hoovist 80 • sülda küttepude ja muude meiereile tarvisolevate asjade mahutamiseks. Ühisusel on luba eelnimetatud maaalale puukuur ehitada. Hobuste kinnisidumiseks saab meierei esikülle poolt olevast teest tarviline maaala, mille peale ühisus omal kulul lasingpuud paneb.

Peale selle annab üürileandja meiereile ja teenijale korralikud ruumid elamiseks 1. jaanuarist 1928 a. [...] Meiereisse sissekäiguteel on loomade talli hoovist, ka on luba mõisa elumajade vahelist teed tarvitada tingimisel, kui üürilevõtja tee korras peab. [...] Veereservuaari ruum pööningul kuulub ka üüritud ruumide hulka ühes reservuaari tarvitamisega.³⁵²

Meierei jõuallikaks oli 1896. aastal valmistatud Rootsi päritolu püstine 6–12 atm aurukatel „Vulcan“ ning samuti Rootsis toodetud 7 hj aurumasin. 1927. aastal kujundati koorejaam ümber meiereiks, kus alates aprillist 1927 oli tööl meier Karl Kamar.³⁵³

/ERA 1648, 4, 319_6_Meierei_1927/

Mõisalt renditud Roela PÜ meierei plaan. Selle juures oleva kirjelduse järgi oli tegemist paekivist hoonega, milles oli neli tööstusruumi, katlaruum, laoruum ja jääkelder. Kaks piima vastuvõturuumi olid võlvlagedega. Idas külgnel meierei hobusetalliga ning piima juurdeveotee kulges hobusetalli ja karjalauda vahelt (ERA 1648, 4, 319: 6, 24p)

/ERA 1648, 4, 319_6_Meierei_fassaad_1927/

Roela PÜ meierei lõunapoolse fassaadi plaan (ERA 1648, 4, 319: 6)

9. oktoobril 1927 otsustas ühisuse erakorraline peakoosolek meiereile uue sisseseade – 2000 liitri piima ümbertöötamiseks tunnis – ostmiseks küsida riiklikku laenu 1 500 000 marga

³⁵¹ Ühistegelane. Piimauhingu küsimus Viru-Jakobis. – Ühistegelised Uudised, 1926, nr 7.

³⁵² ERA 1648, 4, 319: 21–21p.

³⁵³ ERA 1648, 4, 319: 24p, 25p.

ulatuses. Sellekohane palvekiri ühes mitmesuguste lisadega saadetigi 19. oktoobril Põllumajanduse Peavalitsusele. Sealt tuli aga 4. juunil 1928 äraütlev vastus kuna „ühing on asutatud Viru-Jaakobi piimaühingu piirkonda ja viimasele on riiklikku laenu antud“. Samal ajal lükati tagasi ka meierei projekt, kuna ruumid olid pimedad, puudusid jahutus ja võihoiuruumid ning ühendus ruumide vahel oli halb. Lisaks leiti, et meiereisse toodava piima hulk on väike ning puhtuse hoidmise võimalused meierei ümbruses on raskendatud.

Väga valusalt reageeris ühisus väitele, et see asub Viru-Jaagupi piimaühingu piirkonnas, „kuna V.-Jakobi Ühispiimatalitus kaugelt hiljem asutati ja oma tegewust alustas 1928 a. kewadel, seega ei wõi olla wõimalik, et wanem ühisus saaks noorema ühisuse piirkonnas tegutseda“. Otsustajate jaoks mängis ilmselt olulisemat rolli aga asjaolu, et Viru-Jaagupi Piimatalituse Ühisus oli laenu taotlemise osas Roela PÜ-st ette jõudnud ning oma 1 500 000 marka kätte saanud samal ajal, kui Roela PÜ oma palvekirja teele saatis. Põllumajandusministeeriumis oleks hea meelega nähtud Roela ja Viru-Jaagupi ühisuste ühinemist, kuid sellele seisti Roelas esialgu kindlalt vastu. Selleks andis aluse peakoosoleku otsus 25. maist 1926, kus ühinemist arutati, kuid see otsustati eitavalt.

Roela PÜ juhatust äraütlev vastus siiski ei heidutanud ning nad pöördusid põllutööminister Oskar Kösteri poole saamaks soovituskirja Pikalaenu pangale, et taotleda sealt 6% laenu meierei sisseseade võla tasumiseks.³⁵⁴ Kuna minister toetas ühisuse palvet võetigi laenu Pikalaenu pangast ning 9. märtsil 1929 võttis pank selle tagamiseks pandiks Roela PÜ-le kuuluvad masinad ja sisseseaded Roela meiereis ja Muuga ning Rasivere koorejaamades järgmiselt:

Peameiereis – Roela asunduses:

- 1 aurukatel „Vulcan“,
- 1 aurumasin „Carl Jacobson & Co.“ Stockholm nr. 1300,
- 1 regeneratiiv-pastöör „Baltic“, R 3,
- 1 koorelahutaja „Baltic“ nr. 3426,
- 1 doppelpiima pump „Baltic“,
- 1 koorepump „Baltic“,
- 1 kombineeritud või valmistaja „Zenith“ nr. 247,
- 1 koorevann „Ahlborn“, 600 lt.,
- 1 soojaveenõu 1000 lt.,
- 1 õhupuhastaja „Vega“,
- 1 täispiimavann 600 ltr. „G. Peets“, ühes kraaniga,
- 2 lahja- ja petipiima vanni à 800 lt. „G. Peets“,

³⁵⁴ ERA 1648, 4, 319: 1–1p, 22–22p, 27, 28–30, 39, 40.

1 rasvaproovi aparaat originaal Dr. Gerber,
 1 õililahutaja „Fr. Krull“,
 1 transmissioon ühes 8 malmist pukiga ja 3 seibiga,
 1 juuretisnõu, vasest, puukestaga, 50 lt.
 1 koorejahutaja tinutatud vaskplekist.

Muuga koorejaamas:

1 koorelahutaja „Westfalia“, 750 liitr. t.

Rasivere koorejaamas:

1 koorelahutaja „Alfa“, 500 l/t.³⁵⁵

Tabel 6. Roela Piimatalituse Ühisuse liikmed, nende lehmade arv ning kaugus Roela ja Kulina meiereidest 1928. aasta veebruari alguses³⁵⁶

Jrk nr	Ees- ja perekonnanimi	Küla	Kaugus Roela meiereist	Kaugus Kulina meiereist	Lehmade arv
1	Jaan Ant	Tammiku	5	10	4
2	Jaan Alavere	Rünga	4	9	2
3	Johannes Eerik	Alavere	3	8	3
4	Mihkel Eigi	Liiva	4,5	9,5	4
5	Mihkel Juhkam	Saara	2	7	3
6	Helene Kaasik	Rasivere	5	10	3
7	Johannes Kask	Roela	1	6	2
8	Rudolf Lauri	Rünga	4	9	3
9	Jaan Lauri	Rasivere	5	10	4
10	August Liiva	Rasivere	5	10	2
11	Eduard Matiesen	Ristiküla	2	3	2
12	Jakob Ment	Roela	0,5	5,5	4
13	Jaan Moor	Alavere	3,5	8,5	2
14	Toomas Moor	Soonuka	2,5	7,5	2
15	Jakob Nirgi	Roela	1	6	2
16	Mihkel Oldermann	Rünga	4	9	4
17	Ado Öpik	Ristiküla	2	3	2
18	Jüri Prillop	Roela	1	6	3
19	Johannes Perendson	Soonuka	2,5	7,5	2
20	Toomas Potti	Tammiku	4	9	7
21	Ado Proosa	Edara	8	13	3
22	Johannes Priks	Roela		5	2
23	Ervin Soone	Rosenthal	3	8	3
24	Jüri Soone	Liiva	4	9	4

³⁵⁵ Riigi Teataja lisa, 1929, nr 25, lk 594.

³⁵⁶ ERA 1648, 4, 219: 2–3.

25	Johannes Talfeldt	Tammiku	3	8	7
26	Mihkel Tehvo	Roela		7	2
27	Jüri Tombach	Soonuka	2,5	7,5	5
28	Jüri Turro	Kulina	4	1	3
29	Johannes Treifeldt	Roela		5	3
30	Heinrich Uueni	Ristiküla	3	2	3
31	Johannes Tooming	Rasivere	5	10	2
32	Mihkel Vanari	Roela	1	6	2
33	Jaan Vahi	Liiva	4	9	7
34	Jakob Vartson	Ristiküla	2,5	2,5	3
35	Mihkel Värlo	Rünga	4	9	3
36	Toomas Veinmann	Soonuka	2	7	5
37	Aleksander Vomm	Soonuka	2	7	2
38	Hans Wrangell	Roela		5	50
39	Jaan Linnu	Liiva	5	10	5
40	Madis Kiik	Rosenthal	3	8	3
41	Jüri Alavere	Soonuka	2,5	7,2	3
42	Madis Pihlak	Saara	4	9	3
43	Theodor Vihmann	Saara	3	8	3
44	Jaan Kristmann	Saara	3	8	3
45	Rudolf Eigi	Liiva	4	9	4
46	Mihkel Kaasik	Rasivere	4	9	2
47	Joosep Podrätsik	Rosenthal	3	8	3
48	Peeter Matus	Puka	2	7	3
49	Tõnu Alavere	Soonuka	2,5	7,5	2
50	Johannes Peebo	Alavere	3	8	2
51	August Moor	Liiva	4	9	4
52	Julius Valk	Tammiku	5	10	3
53	Kaarel Juhkam	Tammiku	5	10	3
54	Jaan Purikas	Saara	3	8	3
55	Mihkel Kaasik	Rasivere	4	9	2
56	Voldemar Juhkam	Roela	1	6	2
57	Jaan Linama	Liiva	4	9	4
58	Aleksander Kärsti	Roela	1	6	4
59	Toomas Pajupuu	Saara	2	7	5
60	Johannes Pilli	Roela	1	6	4
61	Juhan Linama	Liiva	5	9	4
	Lehmi kokku				243

1920. aastate lõpuaastail asus Roela PÜ laiendama oma koorejaamade võrku, asutades need Palasile, Rasiveresse, Muugasale, Veneveresse ja Rahklasse. Kui kaks esimest asusid Roela PÜ piirkonnas, siis viimastes asuti võistlema Laekvere Piimaühisusega:

Rahkla külas on praegu kaks koorejaama, millised töötavad aaurajõul. Üks neist asub end. mõisas ja teine külas. Mõisas töötav koorejaam on Laekwere piimaühingu, kuna külas Roela piimaühingu oma. Ümbruskonna elanikud pole seni kokku leppinud, sellepärast püsiwad mõlemad koorejaamad, kuid viimasel ajal on siiski märgata, et Roela koorejaam hakkab ära „kuiwama“.

Põhjuseks on asjaolu, et Laekwere piimaühing maksab oma piimatoojatele kallimat hinda, wastawalt kokkuleppele Simuna piimaühinguga. Paistab, et hindade wahe teeb piimatoojaid leplikumaks, saadakse aru, et üks koorejaam suudab küllalt ümbruskonda rahuldada.³⁵⁷

Veneveres oli Roela PÜ koorejaam hiljemalt alates 1928. aastast, asudes endise tarvitajate ühingu „Põllumees“ ruumides. Sealgi võistles Roela PÜ koorejaam Laekvere PÜ omaga ja samuti nagu Rahklaski, kippus võistluses alla jääma, kuna endise poe ruumid polnud kõige paremas asukohas ning Laekvere PÜ koorejaam maksis piimaliitrist kõrgemat hinda.³⁵⁸

Vägikaikavedu Laekvere PÜ-ga kestis kuni 1931. aastani, mil Piimatalituste võrgu korrastamise komitee otsustas Muuga, Venevere ja Rahkla koorejaamade piirkonnad tunnistada kuuluvaks Laekvere PÜ piirkonda ning nõudis konkurentide vahel kokkuleppe sõlmimist Muuga koorejaama üleandmiseks. Roela PÜ Rahkla koorejaam suleti 1. maist ja Muuga koorejaam 15. juunist 1931.³⁵⁹

Juba 1930. aastal oli Roela PÜ sulgenud oma Rasivere koorejaama: „*Peale selle ei saanud Rasiwere ja Edara külade elanikud piima üldse enam piimatalitusse wiia, sest Roela meierei asub Edara külast üle 7 klm. ja Rasiwerest üle 5 klm. kaugusel. Peremehed ei saanud oma 4–5 lehma piima eest mitte „punast krossigi“*“. Kuna suletud koorejaama keelduti vaatamata kohalike inimeste palvetele avamast, asutasid Ädara (Edara) ja Rasivere talupidajad Ädara piimaühisuse ning otsustasid rajada Rasiveresse J. Vanari ruumidesse koorejaama. Paraku pole ühtegi märki sellest, et koorejaam hiljem ka tegutsema oleks hakanud.³⁶⁰

Ainus suund, kuhu ei avaldatud agressiivse laienemise soovi oli Roelast põhja pool asuv Küti vald, kus oli Viru-Jaagupi PÜ tegevuspiirkond. Vastupidi, 24. märtsil 1929 sõlmisid Roela ja Viru-Jaagupi PÜ lepingu, milles määratleti esimese tegevuspiirkonnaks Roela ja teise tegevuspiirkonnaks Küti vald. Viru-Jaagupi ühisusel ei olnud õigust nimetatud valdade administratiivpiirist lõuna poolkoorejaamu ja piimapunkte asutada ning seal eraisikute asutatud koorejaamadest ja piimapunktidest piima või koort osta, samuti üle piiri asuvatelt piimatoojatelt piima vastu võtta. Sama kehtis Roela ühisuse kohta valdade administratiivpiirist põhja pool. Lepingus nähti ette trahvi maksmine 15% ulatuses teiselt poolt kokku lepitud piiri

³⁵⁷ Rahklas võistlewad koorejaamad. – Wirumaa Teataja, 1930, nr 79.

³⁵⁸ Weneweres võitlewad koorejaamad. – Wirumaa Teataja, 1930, nr 83.

³⁵⁹ ERA 1200, 2, 450: 151, 156.

³⁶⁰ Edarasse asutati piimaühisus. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 70.

ostetud piimasaaduste hinnast. Samuti kohustus Viru-Jaagupi PÜ loobuma plaanist rajada Palasile oma koorejaam.³⁶¹

Kuna aga mõte Palasile rajatavast koorejaamast tundus olema hea, palus Roela PÜ 11. detsembril 1928 Põllutööministeeriumi Põllumajanduse Peavalitsuselt luba asutada sinna Tõnso talu lähedusse koorejaam Palasi, Udriku ja Anguse külade piima kokku ostmiseks. Luba koorejaama asutamiseks saabus 2. jaanuaril 1929.³⁶² Palasi koorejaamale osteti samal aastal poolvalmis hoone kohalikul asunikult, kes alustas selle ehitust elumajaks 1925. või 1926. aastal. See tõsteti ühisuse renditud krundile ning sinna ehitati koorejaam ning kahetoaline korter. Tegemist oli ühekordse ristnurdade ja laastukatusega puuehitisega, mis asus riigilt renditud 0,39 ha suurusel maa-alal. Hoone seinad olid ümarpalkidest, vooderdamata ja krohvimata. Tööstusruumi põrand oli betoonist, eluruumides puust, laed üle löödud värvimata laudadega, mootoriruumi lagi oli ühekordne ning talad olid nähtaval. Eluruumide seinad olid tapeeditud, ahjud ehitatud punastest pottidest. 1935. aastaks oli koorejaam vähese kokkutoodava piima tõttu oma tegevuse lõpetanud ning selle tööstus ja masinaruum 60 krooni eest aastast välja renditud kauplusele ning korteris elas kaupmees.³⁶³

1929. aasta sügisel kuulus Roela piimaühingule ka auto, mille juhiks oli Arnold Treifeldt.³⁶⁴ Piimaühingutes valmistati väljaveoks kolme tüüpi võid: 1) harilikku soolavõid, Manchesteri turu erinõuete kohast kõrgema soolasisaldavusega võid ja magedat võid. Muid võiliike tohtis maalt välja vedada ainult sellekohase eritellimuse puhul. Vastavalt toodetavatele võitüüpidele jagunesid piimatalitused kolme rühma, vastavalt sellele, millist võid keegi neist valmistas.³⁶⁵ Nagu nähtub tabelist 7, valmistas Roela PÜ suurema osa oma võist sellisena, et see kõlbas müügiks välisurul ning siseturuvõi osakaal oli 1930. aastaks langenud nullini. Välisurule müüdav või oli kallim ning seetõttu kasulikum valmistada. Kui 1928. ja 1929. aastal oli võihind üsna kallis, olles 2,70 – 2,87 krooni kilogrammilt, siis 1929. aastal langes see oluliselt. Kahjuks ei selgu andmetest, kui palju võid õnnestus Roela PÜ-l müüa 1930. aastal, kuna esitatud andmed olid ebatäielikud, kuid juuni keskel maksis välisurule mõeldud või Tallinnas 2,02 krooni ja kuu lõpus 2,10 krooni. 1931. aasta mai keskel oli või hind veelgi langenud olles 1,67 krooni kilogramm, sama aasta novembri lõpus juba 1,45 krooni kilogramm. 1932. aasta lõpuks oli keskmine või hind langenud alla 1,20 krooni kilogrammi eest.³⁶⁶

³⁶¹ ERA 1648, 4, 319: 39.

³⁶² ERA 1648, 4, 319: pagineerimata.

³⁶³ ERA 1200, 2, 450: 106–106p.

³⁶⁴ Surmasõit Roela-Rakwere kiwiteel. – Wirumaa Teataja, 1929, nr 108.

³⁶⁵ Eesti ühistevõid aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 182.

³⁶⁶ Või ja munade väljavedu kasvab. – Päevaleht, 1930, nr 171; Või hind püsib. – Kaja, 1931, nr 113;

Tabel 7. Roela Piimatalituse Ühisuse meierei tegevusest aastail 1928–1930, kahjuks puuduvad andmed 1931. aasta kohta³⁶⁷

Majandusaasta	1928	1929	1930
Liikmeid	63	64	62
Meiereise toodud piima aastas (kg)	460 911	1 162 814	727 192
Või valmistamiseks kasutatud piima (kg)	460 175	1 160 741	724 300
Võid valmistatud (kg)	17 990	47 623	42 671
1 kg või valmistamiseks kulunud piima (kg)	25,6	24,4	
Piima eest maksti (kr)	48 866,00	123 780,00	81 793,00
Keskmiselt 1 kg eest (senti)	10,6	10,6	11,2
Võid müüdi (kg)	17 403	47 623	
Või müügist saadi (kr)	49 885,00	128 624,00	92 665,00
Keskmiselt ühe kg eest (kr)	2,87	2,70	
I sordi või (%)	86,5	92,6	76,7
II sordi või (%)	5,7	6,3	23,3
Siseturu või (%)	7,8	1,1	

Roela Piimatalituse ühisuse likvideerimine

Võistlemine Laekvere PÜ-ga, kõrgeprotsendilised eraisikutelt võetud laenud, mida polnud võimalik ümber korraldada ning majanduskriisi mõjud viisid Roela PÜ majanduslikesse raskustesse. Kriisi tõttu langes, nagu eespool näidatud või hind ning taluperemehed vähendasid oma piimakarja, kuna selle pidamine ei tasunud end enam ära. Seetõttu vähenes ka meiereisse toodava piima hulk, kuna aga või tootmise püsikulud jäid samaks ning moodustasid järjest suurema osa tööstuse kogukulust. Vaatamata sellele, et Roela PÜ lõpetas 1931. aasta väikese kasumiga, oli ühisuse üldine majanduslik seis kehv, mis väljendus ka ulatuslike kärbete tegemises juhatuse liikmete tasudes ja päevarahades 1932. aasta eelarves. Nii Roela PÜ võlausaldajad kui ka põllumajandusministeeriumi ametnikud kaldusid üha enam selle poole, et ellu jäämiseks peaks Roela PÜ ühinema Viru-Jaagupi PÜ-ga. Viimane oli selleks ajaks oma võlakoormat oluliselt kergendanud ning arvati toime tulevat ka Roela ühisuse võlgadega. Ühisusi liituma meelitades, lubas põllumajandusministeeriumi juures olev piimatalituste võrgu korraldamise peakomitee anda Viru-Jaagupi ühisusele Roela PÜ eravõlgade korraldamiseks maatulunduskapitali kaudu soodsat riiklikku laenu. 21.–22. juulil 1932 pidas üks piimatalituste võrgu korraldamise peakomitee liikmeist kõnelusi mõlema ühisuse juhatustega, et neid

Piimatalitused. – Eesti Põllumajandus. Statistiline aastaraamat 1932. Tallinn 1933, lk 170jj.

³⁶⁷ Piimatalitused. – Eesti Põllumajandus. Statistiline aastaraamat 1928. Tallinn 1929, lk 176; Piimatalitused. – Eesti Põllumajandus. Statistiline aastaraamat 1929. Tallinn 1930, lk 224; Piimatalitused. – Eesti Põllumajandus. Statistiline aastaraamat 1930. Tallinn 1931, lk 200.

ühinemismõtet pooldama kallutada.³⁶⁸ Ajakirjanduse väitel peeti 1932. aasta teisel poolel mitu mõlema ühingu erakorralist peakoosolekut nii eraldi kui ka koos ning leiti lõpuks, et ühinemine on vajalik. Üheks näiteks sellistest koosolekutest oli 2. oktoobril 1932 toimunud Viru-Jaagupi PÜ peakoosolek, millel muuhulgas arutati ka Roela PÜ-ga ühinemise küsimust:

Viru Roela piimaühinguga ühinemise käigust annab ülevaate hra. Niilmann, kus juures V. Jakobi Piimaühingu juhatuse ühinemise seisukoht oleks järgmine: V. Roela p. piimatoojad tasuks omast võlast Kr. 5.000 ise ära, arvestades ühinemise korral selle võla katteks iga piima Kg. 0,1 senti maha kuni võlg tasa. Koosolekul viibis ka Virumaa piimanduse konsulent hr. Rinaldi, kes oma selgitavas kõnes leidis, et ülal mainit juhatuse seisukoht peaks olema V. Roela piimaühingule vastuvõetav.

Pääkoosolek ära kuulates juhatuse kava V. Roela piimaühinguga ühinemise asjas leiab, et ühinemine on vajalik ja seda tuleb teostada, kuid teostumine ei tohi sündida otsekoheselt V. Jakobi ühingu kahjuks. Aluseks võttes võlgade ja kokku toodud piima suhet, ei tohi V. Jakobile Roelast mitte rohkem võlgasid üle võtta kui V. Jakobi ühingul praegu enesel iga kokku toodud piima kg pääle tuleb. Muu osa võlgadest tuleb V. Roela piimaühingu liikmetel enestel kanda.

Nende pääle langevat võlgade osa võivad nad katta viie aasta jooksul, iga aasta ühesuurustes osades. [...] V. Roelaga ühinemise resolutsiooni poolt hääletasid 22 liiget, vastu ei oldud.³⁶⁹

Lõplikult lahendati ühinemisega seotud praktilised küsimused ja otsustati ühineda 4. detsembril toimunud ühingute ühisel erakorraline peakoosolekul. Tingimuseks jäi, et vähemalt 75% Roela PÜ liikmetest peavad tulema üle uude ühingusse, mis jääb töötama Viru-Jaagupi Piimaühingu nime all ning selle kehtiva põhikirjaga. Ühtlasi lepiti kokku, kuidas kujundatakse ümber Roela PÜ umbes 20 000 krooni suurune võlg. Ühisuse peamine võlausaldaja P. k. „Estonia“ lubas kustutada Roela PÜ võlga 3000 krooni eest ning ostis Roela PÜ-lt nende Muuga koorejaama 1300 krooni eest. Lisaks sai Viru-Jaagupi PÜ ühisuse võlgade korraldamiseks ja pikaajaliseks muutmiseks Maatulunduse kapitalist 10 500 krooni madalate intressidega riiklikku laenu 19½ aasta peale. Ülejäänud summa 5777,21 krooni tagasimaksmise garanteerisid kaheksa endise Roela PÜ liiget eesotsas selle viimase juhatuse esimehe Toomas Pottiga. Summa pidi kustutatama, arvates endise Roela PÜ liikmete toodud piima eest maksmisel sellest maha 0,1 senti iga piimakilogrammi pealt.

Koosolekul valiti ka uus seitsmeliikmeline juhatus, kuhu kuulusid endisest Viru-Jaagupi PÜ-st Ludwig Senka, Hugo Niilmann, Rudolf Inno ja Gustav Kello ning endisest Roela PÜ-st Toomas Potti, Ferdinand Linno ja Rudolf Eigi. Revisjonikomisjon jäi tegutsema „senises koosseisus“, kuna sinna kuulusid mõlema ühingu revisjonikomisjonide liikmed.³⁷⁰

³⁶⁸ ERA 1200, 2, 450: 141, 147; Kas ühinevad W.-Jaagupi ja W.-Roela piimaühisused? – Wirumaa Teataja, 1932, nr 82.

³⁶⁹ ERA 14, 6, 621: 46–46p.

³⁷⁰ ERA 1200, 2, 450: 145; Löödi käed kokku. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 140; Wiru-Jaagupi ja Wiru-Roela

Ühinemise vormistas formaaljuriidiliselt 18. detsembril 1932 toimunud Roela PÜ erakorraline peakoosolek, millel juhatus tegi vastavalt kokkuleppele ettepaneku „*ühisust likvideerida liitumise teel V. Jakobi Piimaühinguga ja üle anda nimetatud ühingule meie Palasi koorejaam, kõik meie varad, nõude õigused ja kohustused*“. Ka Viru-Jaagupi PÜ kinnitas oma erakorralisel peakoosolekul 27. detsembril 1932 üle, et otsustas liituda Viru-Roela PÜ-ga ning üle võtta kõik selle varad, nõudeõigused ja kohustused alates 27. detsembrist.³⁷¹

Roela koorejaam

1932. aasta lõpuks oli ühingute liitumine ametlikult lõpule viidud. Vastavalt kokkuleppele jäi ühisuse meierei Kulinale ning Roela meierei kujundati ümber koorejaamaks. Esialgu paiknes koorejaam H. Wrangellilt üüritud ruumides, kuid pärast remonttööde teostamist 1934. aasta lõpuks, asus koorejaam endise mõisa magasiada ruumidesse.

Endise mõisa magasiada, mis „*tühi seisab ja lagunemisel on*“, müüs Roela vallavolikogu 150 krooni eest Roela PÜ-le juba 8. augustil 1931.³⁷² Paraku puudusid ühisusel aga vahendid maja korda tegemiseks ning meierei sinna üle viimiseks. Vajalikud eeltööd teostati alles 1934. aastal: 15. juulil andis Viru-Jaagupi PÜ juhatus vähempakkumisel välja Roela koorejaama kaevupuurimise tööd endise Roela magasiada juures ning 22. juulil sealsamas ka koorejaama hoone ehitustööd. Sama aasta detsembri alguseks olid kõik ehitus- ja sisseseade paigaldustööd lõpetatud ning koorejaam toodi senistest mõisas asunud H. von Wrangellile kuulunud ruumidest sinna üle.³⁷³ Remonditud oli pool hoonet, kus asusid koorejaam (151,2 m²) ja meieri korter (19,5 m²), kuna teine pool jäi ümber ehitamata ning oli kasutusel kuuri ja sealaudana (151,2 m²).

Hoone välisseinad olid paekivist ning piimatööstuse osas seest ja väljast krohvitud, katus laastudest. Siseseinad olid puust, lagi laudadega wooderdatud ja walgeks lubjatud. Tööstuse osas olid põrandad betoonist, korteris punnitud laudadest ja värvitud, seinad tapeeditud, lagi laudadega wooderdatud ja krunditud. Koorejaama alune maa-ala suurusega 0,39 ha oli Põllumajandusministeeriumilt ostetud 50 krooni eest.³⁷⁴

Seoses küttepuude hinna olulise kallinemisega 1936. aastal ning riikliku poliitikaga, mis nägi ette alternatiivsete kütteinete kasutusele võtmise, olid paljud piimaühingud sunnitud hakkama

piimaühingud ühinesid. – Wirulane, 1932, nr 157.

³⁷¹ Riigi Teataja lisa, 1933, nr 2, lk 43.

³⁷² ERA 3138, 1, 726: 23p.

³⁷³ Wirumaa Teataja, 1934, nr 78; Wirumaa Teataja, 1934, nr 81; Koorejaam oma ruumides. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 146.

³⁷⁴ ERA 1200, 2, 450: 105.

kasutama kütteturvast. Vastavalt kehtivale korrale, pidid kõik piimaühingud, millest 6–8 km kaugusel oli kütteturba tootmist võimaldav turbaraba minema alates 1. septembrist 1937 üle turbaküttele.³⁷⁵ Osaliselt turbaküttele läks 1937. aastast üle ka Viru-Jaagupi piimaühing, milline löikas turvast Saara rabast, kus ühingul 1938. aastal oli neli turbasara.³⁷⁶

Viru-Jaagupi PÜ 1936.–1939. aasta aruannete kohaselt (tabel 8) oli Roela koorejaam arenemas tõusvas trendis. 1939. aastal on märgatav küll teatud tagasilangus, kuid selle võib ilmselt kirjutada 1. septembril alanud sõja arvele, mis otsese hoobina tõi kaasa Inglise võituru äralangemise.

Organisatsiooni tegevuse kohapealt peab märkima, et alates 1934. aastast peale sai Viru-Jaagupi PÜ esimeheks T. Potti, kes oli olnud ka pikaaegne Roela PÜ juhataja. Roela koorejaamas tegutses meierina Karl Kreek, kelle abikaasa oli ühtlasi ka piima vastuvõtja. Lisaks tegutsesid koorejaamas veel katlakütja ja nõudepesija, kelle ülesandeks oli piimaplekkide pesemine külma ja kuuma vee ning auruga.³⁷⁷

Tabel 8. Roela koorejaama toodud piima aastail 1936–1939³⁷⁸

Aasta	Roela koorejaama toodud piima (kg)			
	Piimatoojaid	Liikmed	Mitteliikmed	Kokku
1936	69	121 352,5	166 857	288 209,5
1937	77	175 781	214 256	390 037
1938	95	220 135	269 909	490 044
1939	127	170 255	266 863	437 118

³⁷⁵ Trumm, U., Rozental, V. Eesti Turbatööstuse ajalugu. Tallinn 2012, lk 85.

³⁷⁶ ERA 1200, 2, 450: 78, 86; Wirumaa Teataja, 1937, nr 11.

³⁷⁷ Wiru-Jaagupi piimaühing 10-aastane. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 140.

³⁷⁸ ERA 1200, 2, 450: 75p, 85, 93, 99; Kormik, S. Pärandkultuuri objektid Roela piirkonnas. Roela 2010, lk 37. https://www.roela.edu.ee/sites/roela.edu.ee/files/parandkultuuri-objektid-roela-piirkonnas_2010.pdf (15.11.2023)

4. Viru-Roela turbaühisused

Kuna Roela ümbruses oli suuri rabasid – Saara raba, Puka raba jt –, asutati siin ka üsna mitmeid turbaühisusi. Kuna tegemist oli põllupidajate asutatud ühingutega, tegelesid need põhiliselt alusturba hankimisega oma loomadele alla panemise tarbeks.

Alusturba valmistamiseks lõigati turvas käsitsi, tavaliselt talvel, kuna külmumine parandas alusturba omadusi, muutes selle kiiremini kuivavamaks, kohevamaks, pudenevamaks ja pehmemaks. Talvel ja suve alguses lõigatud turbapätsid kuivatati ja ladustati rabas olevatesse turbakuuridesse. Sealt veeti turbad sügisel või talve alguses koju ning purustati enne loomadele alla panemist kas turbahundi või muude vahenditega. Kuna alusturvas sidus ammoniaaki õlgedest paremini ning suurendas põllule veetava turba kogust, paranes põlluviljakus ning saagikus. Samuti olid turbaaluspanul peetud loomad puhtamad kui õlgede alla panekul.³⁷⁹

I Roela turbaühing

28. märtsil 1923 esitasid Juhan Jürna, Mihkel Juhkam ja Tõnu Jürna Rakvere-Paide Rahukogule palvekirja sooviga registreerida 1. Roela Turbaühisus. Kuna aga palvekirjaga koos esitatud põhikiri ei vastanud mõnes punktis kehtivale seadusandlusele ning esines vormistamisprobleeme, jäi põhikiri kinnitamata. Laskmata end keeldumisest heidutada, esitasid mehed oma palve ja põhikirja uuesti. Kuna seekord vastas põhikiri kõigile nõuetele, see kinnitati 11. septembril 1923 ja 1. Roela Turbatööstuse-ühisus sai asuda tegutsema.³⁸⁰

1926. aastal andis Eesti Ühistegelise Liit, mille liikmeks 1. turbaühisus sama aasta oktoobri lõpus vastu võeti, välja uue turbaühingute näidispõhikirja. 21. augustil 1927 toimunud peakoosolekul otsustas ühisus uuele põhikirjale üle minna ning esitas siseministeriumi administratiivosakonnale juhatuse liikmete allkirjadega palvekirja muudetud põhikirja seaduslikus korras registreerida. Muudatustega põhikiri registreeritigi 12. jaanuaril 1928 ja ühingu uueks nimeks sai I Roela turbaühing.³⁸¹

Ümberregistreerimise ajal oli ühisuse esimees T. Jürna ning juhatuse liikmed Theodor Vihmann, Hans Saare ja M. Juhkam. Kokku oli ühisusel 25 liiget, kelle seas oli ka tegelasi teistest varem käsitlust leidnud ühisustest: E. Matiesen, J. Ment, J. Ant, M. Rospus, M. Rebane, T. Nogo, J. Vartson, A. Ööpik, M. Oldermann, T. Pajupuu, M. Rospus, J. Rospus,

³⁷⁹ Trumm, U., Rozental, V. Eesti turbatööstuse ajalugu. Tallinn 2012, lk 25–26, 29.

³⁸⁰ ERA 14, 5, 2009: pagineerimata.

³⁸¹ ERA 14, 5, 2009: pagineerimata; Registreeritud seltsid ja ühingud. – Riigi Teataja lisa, 1928, nr 23, lk 522; Eesti Ühistegelise Liidu uued liikmed. – Ühistegelised Uudised, 1926, nr 43.

A. Reemi, J. Kristmann, M. Lossi, Joosep Ueni, M. Pikken, J. Pilli, J. Peebo, J. Treufeldt, M. Vilkes.

1927. aastal teadis ajaleht Wirumaa Teataja:

Seltsidest ja ühisustest on V.-Roelas viimasel ajal põllumehele iseäranis tulutoowaks kujunenud turbaühisus. Käesolewal aastal lasi turbaühisuse juhatus umbes 300 k. s. kuiwa turvast kokku panna, kuid siiski ei jõutud turba tahtjaid rahuldada. Näha on, et Roela põllumehed hakkawad aru saama, et turwas on loomadele aluspõhuks väga kasulik — tõstab sõnniku rohkust ja ka wäärtust.³⁸²

Samal aastal teatati ajalehes ka, et turbaveost on saanud Roela talunikele kolmas tähtis talvine vedu. „*See tuli Roelasse alles Roela turbaühisuse asutamiseega. Nüüd näeme Roela wahelisel maanteel alatasa liikuwaid turbakoormaid. On isegi talusid, kus aluspõhu ainuüksi turwas moodustab. Saara külas on ka mootorijõuline turbapurustaja*“.³⁸³ Võimalik, et tegemist oli Roela mõisa kunagise turbahundiga, mis 22. juunil 1925 avalikul enampakkumisel maha müüdi. Igal juhul oli kuni 23. aprillini 1936 Saara külas Juhkami talus aurujõuline turbahunt, mis aga hävines nimetatud kuupäeval Saara talusid haaranud suurpõlengus.³⁸⁴

I Roela turbaühingu poolt väljalõigatavast turbakogusest andis aimu ajalehekuulutus, milles see otsis vähempakkumise teel turbalõikajat, kes võtaks 1936. aastal enda peale 1500 m³ turvaste välja lõikamise ja kuivatamise.³⁸⁵ Lisaks enda tarbeks toodetavale alusturbale, valmistati seda ka müügiks. 1938. aastal müüdi alusturvast hinnaga 0,70–0,85 krooni kuupmeeter. Järgnevatel aastel tõusis turba hind veelgi, kuna 1940. aasta kevadel maksis turba tootmine (lõikus, kuivatus, kokkupanek) Roela piirkonnas juba keskmiselt 0,70 krooni kuupmeetrist.³⁸⁶

12. juuli 1938 pärastlõunal kella poole kahe paiku puhkes Saara turbarabas tulekahju. Kuna tegemist oli kõige magusama turbakuivatamise hooajaga ning rabas töötas palju rahvast, süttis kahjutuli arvatavasti rabas töötavate turbatöölaliste hooletusest, maha visatud põlevast tuletikust või halvasti kustutatud suitsuotsast:

Tuld märgati poole kahe ajal, kuid kuna Soonuka ja Saara küla elanikud olid peaaegu kõik mitme kilomeetri kaugusel heinamaal, olid külad elanikest tühjad ja raske oli saada kustutustöödele inimesi. Näiteks kui poole kolme aial jõudis kohale abimetsaülem, oli õnnetusepaigal ainult kümnekond inimest. Teisipäeval puhus wali tuul, mis suunas tule otse Saara ja Soonuka küladele. Tuule kiirusest ja tule lewikust annab ettekujutust abimetsaülema tähelepanek, et ühe minuti jooksul lewis tuli edasi 80 meetrit.

³⁸² Pilte W.-Roela elust. – Wirumaa Teataja, 1927, nr 89.

³⁸³ Muffi. Roela põllumeeste tööd talwel. – Wirumaa Teataja, 1927, nr 7.

³⁸⁴ Tuli hävitas Wiru-Roelas kolme talu hooned. – Wirumaa Teataja, 1936, nr 45.

³⁸⁵ Wirumaa Teataja, 1935, nr 53.

³⁸⁶ Ostetakse rohkesti turbaid. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 13; Turba tootmine. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 29.

Kuna kohalerutanud mootorpritsid rabasse tule juurde ei pääsenud ja oli karta küla elamute süttimist, jäid pritsid küladesse walwele. Kuna paljud majad olid heinaaja tõttu elanikest täiesti tühjad, oleks tuli külla jõudes seal teinud määratud laastamistööd. Õnneks aga liikus tuli edasi kiiluna ja kui kiilu tagumine osa oli lai 300–400 meetrit, siis esimene ots ulatus kõigest umbes 50 meetri laiuseni. Suitsusammaste ja käskjalgade kutse peale ruttas lõpuks rohkem inimesi kohale ja ühiselt läks korda lõpuks tuld kraawidega sisse piirata ja waewalt pool kilomeetrit küladest eemal peatuti tule edasitungimine.

Saara turbaraba on suuri turwaste kuiwatusesarasid täis, kuid tule lewiku piirkonda jäi neid umbes 15. Peale sarades olnud turwaste hukkus rohkesti ka aunadesse laetud walmiswõetud turbapätse. Üksi Tõnu Jürnal põles ära 13 turbasara ja mehe kahi tõuseb üle 1000 krooni. Teispäewa õhtul hõõgus maa sees igalpool weel turwas ja ööseks iäeti hulk inimesi rabasse walwekorda, et hoida ära soo uuestisüttimist.³⁸⁷

Teised piirkonna turbaühingud

Lisaks I Roela turbaühingule asutati piirkonnas veel kolm ühingu, nende tegevusest pole aga mingeid erilisi märke maha jäänud.

12. juunil 1933. aastal esitasid Rudolf Tomp, Jüri Alavere, Jaagup Kaev, Joosep Vanari, Otto Taal, Johannes Proosa ja Toomas Alavere Kohtu- ja siseministeeriumi registreerimise osakonnale palvekirja, milles palusid registreerida Roela II^{se} turbaühingu. Kuna palvekirjale lisatud põhikiri vastas kehtivale seadusandlusele otsustas kohtu- ja siseminister ühingu registreerida.³⁸⁸

17. juunil 1935 laekus Siseministeeriumisse Roela valla Rosenthali asunduse elanike Johannes Beeki, Leena Kuulbasi, Johannes Annukase, Johannes Käba, Aleksander Vindbergi, Toomas Otsa ja Rudolf Eigi avaldus, milles allakirjutanud andsid teada, et on asutanud turbaühingu ning palusid registreerida avaldusele lisatud ühingu põhikirja. Siseminister registreeris ühingu põhikirja 3. juulil 1935.³⁸⁹

Kas ja kuidas ühisus tööd alustas pole selge, sest veel 1937. aasta talvel teatas ajaleht Virumaa Teataja: „*Olgugi, et Roelas on warengi turbaühisusi tegutsenud, tundsid ka Altserwa põllupidajad selle järele wajadust. Ühingul on praegu 15 liiget ja maad loodetakse saada riigi turbarabast. Lõikusega loodetakse kewadel algust teha*“.³⁹⁰ Jääb mulje, et ühisus küll asutati, kuid sellele oli esimestel aastatel raskusi turbaraba hankimisega.

7. aprillil 1936 andsid Roela-Puka talunikud Peeter Mattus, Johannes Prits, August Siwi, Mart Wahi, Arnold Prits, Mihkel Pukk ja Mihkel Moor siseministrile teada, et asutasid turbaühingu ning palusid selle seadusega ettenähtud korras registreerida. Vastavalt avaldusele lisatud

³⁸⁷ Rabatuli äwardas süüdata külad. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 80.

³⁸⁸ ERA 14, 5, 2009: 1–11.

³⁸⁹ ERA 14, 5, 2375: 1, 11, 13.

³⁹⁰ Altserwale asutati turbaühisus. – Wirumaa Teataja, 1937, nr 38.

põhikirjale oli ühingu eesmärgiks turbasaaduste valmistamine, kasutamine ja müük. Selleks võis ühing omandada või rentida turbarabasid, asutada ettevõtteid turbasaaduste valmistamiseks, korraldada turbamüüki ja edendada turbasaaduste tarvitamist ning valmistamist vastavate kursuste ja näituste abil. Kuna ühingu põhikiri vastas kehtivale seadusele, registreeris siseminister selle 28. mail 1936.³⁹¹

Ilmselt sai ühisus turbamaad Puka (Kulina) rabast. 1938. aastal teatas ajaleht Wirumaa teataja, et „*Kulina ja Roela turbarabad on niivõrd pehmed, et hobusega ei pääse turbaid wedama. Kuna talupidajaile turvapuudus annab terawalt tunda, tuuakse Kulina rabast turbad enne kelguga teele ja sealt weetakse hobusega koju*“.³⁹²

³⁹¹ ERA 14, 5, 2374: 1–2; Registreeritud seltsid ja ühingud. – Riigi Teataja lisa, 1936, nr 50, lk 2631.

³⁹² Kelguga weetakse turbaid. – Wirumaa Teataja, 1938, nr 2.

5. Viru-Roela Tarvitajate Ühisus

Tarvitajate ühisused oma kauplustega tekkisid erakaupluste kõrvale peamiselt seetõttu, et erakaupmehed püüdsid kaupade hindu kõrgena hoida ja suuremaid kasumeid teenida. Tarvitajate ühisused hankisid kaupu ja müüsid neid oma liikmetele oluliselt soodsamatel tingimustel. Mitteliikmetele ehk võõrastele olid hinnad mõnevõrra kõrgemad, kuid siiski odavamad kui erakaubanduses. See oli võimalik, kuna ühisuse liikmete näol oli ühiskauplustel tagatud kindel ostjatering, mis andis neile suurema tegutsemiskindluse.

Kuna RTÜ protokolliraamatuid ega muid dokumente pole säilinud, kuna need hukkusid ilmselt 1942. aasta kevadel toimunud põlengus ega ole ka kuigi palju muid dokumente või allikaid, siis on andmed ühingu tegevusest äärmiselt fragmentaarsed. Ka ajakirjandus ei kirjeldanud ühisuse tegevust kuigivõrd, enam kajastust leidsid vaid sissemurdmisega vargusjuhtumid, millest allpool ka lähemalt juttu tuleb.

Ühisuse tegevusest

1920. aastal asutatud Roela Tarvitajate Ühisus (RTÜ) sihiks oli „*õiglaste hindadega väärtusliku kauba rahvale kätte toimetamine*“. Alguses tegutses ühisus Roela mõisa aidas, kuid pärast Roela VTÜ seltsimaja valmimist, kolis seltsimaja lõunatiivas asuvasse ruumidesse, kuhu jäi kuni maja hävimiseni tulekahjus 1942. aasta kevadel.³⁹³ Kuna RTÜ andis tuletõrjeühingule seltsimaja ehitamiseks laenu, anti selle lõunatiib ühisusele rendile sisuliselt tasuta, kuna ühisus kustutas iga-aastaselt rendimaksu – 120 krooni – võrra VTÜ võlga.³⁹⁴

Üldjuhul ei omanud RTÜ enam kui ainult üks kauplus Roelas ega olnud sel ka omatööstusi, nagu mõnel pool mujal, kuid nagu teatas ajaleht Wirumaa Teataja 27. oktoobril 1928, oli RTÜ-l 1920. aastate lõpul plaanis laieneda ning avada harukauplus Muugal, mille jaoks oktoobri lõpus juba kaupagi poodi veeti. Ühisuse 1929. aasta aruande kohaselt ongi sel olnud aruandeaastal kaks kauplust, kuid ilmselt ei läinud Muuga kauplus loodetud moel käima, sest ühisuse 1931. aasta aruande järgi on sel taas ainult üks kauplus, mis viitas, et Muuga harukauplus suleti juba millalgi 1930. aasta jooksul.³⁹⁵

Kaupluse üheks olulisemaks majandusnäitajaks oli kaubakäive, sest mida rohkem müüdi, seda rohkem saadi ka tulu. Andmed ühiskaupluse kaubakäibest on küll katkendlikud, kuid võimaldavad siiski saada teatud ülevaate. 1920. aastate alguses kaupluse kaubakäive kasvas. Kui 1922. aastal osteti kaupu 3 566 476,25 marga (35 664,76 krooni) eest, siis 1925. aastal

³⁹³ Viru-Roela tarvitajateühisus. – Wirumaa Teataja, 1936, nr 130.

³⁹⁴ ERA 2818, 1, 247: 40p, 45p.

³⁹⁵ Murdwargus Roelas. – Wirumaa Teataja, 1928, nr 84; ERA 72, 2, 5560: 6; ERA 4434, 2, 8797: 2.

juba 4 986 000 marga (49 860 krooni) eest. 1929. aastaks oli kaubakäive kasvanud aga juba 68 688,25 kroonini. 1930. aastate alguse majanduskriisi ajal langes käive 1931 aastaks $\frac{1}{3}$ võrra olles vaid 44 087 krooni. Millal käive uuesti tõusule pöördus pole teada, kuid 1939. aastaks oli see jõudnud 131 700 kroonini.³⁹⁶

Teiseks ja ühistu liikmetele sama oluliseks majandusnäitajaks oli ühisuse puhaskasum, milline on aastaist 1920–1940 teada ainult viie aasta kohta: 1929 – 2230,10 krooni; 1930 – 1921,60 krooni; 1931 – 316,64 krooni; 1937 – 2405 krooni ja 1939 – 2600 krooni. Nagu näha, ulatus puhaskasu tavapäraselt üle 2000 krooni, väljaarvatud kriisiaastad, kuid siiski suudeti 1931. aastal näidata mõnesaja kroonist kasumit. Kasumi jaotus otsustati iga-aastaselt korralisel peakoosolekul, kuid üldjuhul – ilmselt ühisuse põhikirja kohaselt – läks sellest tagavarakapitali täiendamiseks 20%, põhikapitali täiendamiseks 10%, osakasuks 8% ja ostupreemiaks 1%. Lisaks maksti 1929. aastal sellest 264,70 krooni riigimaksudeks, 411,84 krooni kinnisvara omandamise kapitali, 300 krooni tasu juhatuse liikmetele ja 100 krooni ärijuhile preemiaks. Erakorralistel aastatel nagu oli näiteks 1931. aasta, jäeti osakasu ja ostupreemia välja maksmata, tagavara- ja põhikapitali suurendamiseks läks kokku 94,98 krooni, riigimaksudeks 90 krooni ning ülejääk 131,66 krooni ehituskapitali täiendamiseks.³⁹⁷

Ühisuse liikmete osamaksudest (10 krooni aastas) kujunes ühisuse osakapital, mis 1925. aastal oli 2950 krooni. Sisuliselt sama oli see ka 1929. aastal ning kasvas 1931. aastaks 3775,91 kroonini. 1937. aastal oli osakapitali suurus ainult 2573 krooni, mis oli ilmselt tingitud majanduskriisist ja ühisuse liikmeskonna vähenemisest.³⁹⁸ Lisaks osakapitalile korjas ühing ka põhi- ja tagavarakapitali, mis moodustusid puhaskasust tehtud maksetest. Tagavarakapitali kasutati ettenägemata kahjude katmiseks vastavalt peakoosoleku otsusele. Lisaks koguti headel aastatel tegevuse laiendamise kapitali, kinnisvara omandamise kapitali, ehituskapitali, bilansi ümberhindamise kapitali ja amortisatsioonikapitali. 1925. aastal oli ühisusel erinevaid kapitale kokku 5520 krooni, mis 1937. aastaks oli kasvanud 11 334 kroonini.³⁹⁹

³⁹⁶ ERA 72, 2, 5560: 6p; Ostu-müügi ühisuste läbimüük 1923 a. – Ühistegelised Uudised, 1924, nr 11; Tarvitajate- ja majandusühingute läbimüügid 1924–1925 a. – Ühistegelised Uudised, 1926, nr 23; Eesti ühistegevuse aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 127; Edukas aasta W.-Roela tarvitajate ühingus. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 44.

³⁹⁷ ERA 72, 2, 5560: 6p; ERA 4434, 2, 8797: 2p; Eesti ühistegevuse aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 137; Edukas aasta W.-Roela tarvitajate ühingus. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 44.

³⁹⁸ ERA 72, 2, 5560: 6p; Eesti ühistegevuse aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 137.

³⁹⁹ ERA 72, 2, 5560: 6p; Eesti ühistegeliste asutiste äriseisus 1. I. 1926 a. Tallinn 1927, lk 11; Eesti ühistegevuse aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 136.

Vargad ühiskaupluse vara kallal

Nagu ühiskauplused mitmel pool mujal ei pääsenud ka RTÜ kauplus pahatahtlikust tähelepanust, langedes varguse ohvriks. Kui ööl vastu 24. oktoobrit 1928 varastati ühisuse poele mõeldud kaupu autoomanik August Neublau lukustatud kuuris olnud auto koormast, siis ööl vastu 10. oktoobrit 1931 murdsid vargad sisse ühistu kaupluseruumidesse. Esimesel juhul oli ühisuse kahju väiksem, kuna varaste saagiks langes nii ühisusele kui ka A. Neublaule kuuluvaid kaupu umbes 290 krooni väärtuses:

Roela tarvitajate ühisus kawatseb lähemal ajal Muugas osakonda awada, milleks juba 22. skp. Roela kaupmees ja autoomanik Neiblau Rakwerest mitmesuguseid kaupasad tõi.

Et juba pime oli, kui auto Roela jõudis, siis jäi Neiblau Roela ööseks, et siis 24. skp. hommikul Muuka sõita. Auto ühes kaubaga jättis ta lukustatud kuuri. 24. skp. hommikul kuuri minnes selgus, et öösel olid kuuri vargad külasthanud ja autol olemast kaubast ära wiinud mitmesuguseid aineid 290 kr. väärtuses. Osa ärawiidud kaubast oli Muuga osakonnale määratud, kuna osa kaupmees Neiblau oma oli. Ruumi sissepääsuks on vargad tarwitanud kuuri akna kohal olewat awaust, kust sissepääsedes ukse seestpoolt arwasid, hobuse ukse ette ajasid ja kraami wankrile ladusid. Rakwerest sõitsid kohale krim. ametnikud asja jälgima.⁴⁰⁰

Teisel juhul oli kahju oluliselt suurem, ulatudes 1931. aastal majandusministeeriumi rahakapitalide maksuinspektorile esitatud aruande järgi 839,53 kroonini.⁴⁰¹

Ööl wastu laupäewa murdsid vargad sisse Wiru-Roela tarwitajateühisuse äriruumidesse ja wiisid ära mitmesugust kaupa, ümmarguselt 1000 kr. väärtuses. Ärawiidud kauba väärtust täpselt on raske esialgu kindlaks määrata ning seda asus selgitama rewisjonikomisjon. Asja kohta alustas juurdlust kriminaalpolitsei. Roela tarwitajateühisus asub seltsimajas, milles elab ka ärijuht M. Raudsepp. Waatamata elukorteril lähedusele tegid vargad oma töö niiwõrd ettewaatlikult ja asjatundlikult, et ei äratanud majaelanikest kedagi. Pääsmiseks äriruumidesse olid vargad puurinud 13 auku keldriuksesse ja tekkinud awause kaudu awanud ukse seesmise taba. Nüüd oli sissepääs keldrisse waba, ning siin wõis tegutseda juba kartmatult. Keldrist wiib otsekohe luuk äriruumidesse. Ka luuk oli läbi puuritud ja tekkinud awause kaudu seespoolt awatud. Pääsedes ärisse olid vargad toiminud siin õige asjatundlikult, sest kaasa oli wõetud ainult kõik väärtuslikum kaup. Peamiselt olid vargad pannud rõhku riidekaubale, kuna mitmesugust pesu-, kleidi-, woodri- ja muud riiet oli wiidud kaasa kolmekümne paki ümber. Peale selle olid vargad wiinud kaasa jalgratta karbiitlampe, taskunuge ja muid asju. Terwena oli kaubast tühjendatud kaks riulitait. Terwena olid vargad wiinud kaasa äri kassa, milles leidus umbes 60 krooni wahetusraha. Waraste külaskäigu paljastas esimesena ärijuht, kes läks hommikul äri awama. Kauba olid vargad wälja toimetanud tulnud teed mööda. Kogusummas leidus äris kaupa mitme miljoni eest. Täiesti puutumata olid kaubad all keldris, kuna siin asuwad mitmesugused õlid ja muud, mida raske kaasa wiia.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Murdwargus Roelas. – Wirumaa Teataja, 1928, nr 84.

⁴⁰¹ ERA 72, 2, 5560: 5p.

⁴⁰² Wargad Roela Tarwitajate Ühisuses. – Päewaleht, 1931, nr 279; 1000-kr. murdwargus Roelas. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 117.

Ühisuse liikmeskonnast ja juhtimisest

1928. aastaks oli ühisus saavutanud liikmete arvuks 88 inimest. Pärast seda hakkas liikmete hulk mõne kaupa aastas kahanema, olles 1931. aastaks langenud 76 inimeseni. 1937. aasta lõpuks oli ühisuse liikmete arv langenud 70 inimeseni, kuid hakkas seejärel taas tõusma, ulatudes 1939. aastaks taas varasemale tasemele – 87 inimest.⁴⁰³ Reaalselt oli ühisuse mõjuväljas aga oluliselt rohkem inimesi, kui liikmete arv näitab, kuna iga liikme selja taga seisis ka tema leibkond, mida ta esindas. Samuti polnud mõttekas tasuda osamaksu ega omada materiaalselt vastutust (vähemalt kahe osamaksu ulatuses) ühingu majandustulemuste eest enama, kui ühe leibkonna liikme kaudu.

Ühisuse tegevust juhtisid peakoosolek, juhatus ja revisjonikomisjon. Peakoosoleku korraline koosolek toimus vähemalt kord aastas, pärast eelneva majandusaasta aruande ning uue majandusaasta eelarve ja tegevuskava koostamist. Peakoosolek kinnitas eelnimetatud ning valis ühisuse juhatuse, mis käis koos vastavalt vajadusele. 1929. aastal toimus nt ainult üks peakoosolek ja seitse juhatuse koosolekut, 1931. aastal kaks peakoosolekut ja kaheksa juhatuse koosolekut.⁴⁰⁴

Roela piirkonna konstaablile saadetud teadete järgi, koosnes tavakohane RTÜ korralise peakoosoleku päevakord samadest päevakorrapunktidest: 1. koosoleku juhataja ja protokollija valimine; 2. eelneva perioodi aruande kinnitamine ja puhaskasu jaotus; 3. järgneva perioodi eelarve kinnitamine; 4. valimised põhikirja järele; 5. jooksvad asjad.⁴⁰⁵

Kõige laialdasemat vastukaja kõigist RTÜ peakoosolekutest leidis ajakirjanduses ühisuse 1940. aasta 21. aprillil toimunud peakoosolek:

21. aprillil peab W.-Roela tarvitajate ühisus aastakoosoleku. Nagu selgub, on möödunud aasta olnud kõigiti tulemusrikas. Aasta üldine läbikäik oli 131.700 kr. ja sellest jäi puhastulu 2.600 krooni. Juhatuse otsuse kohaselt makstakse dividenti 2% ostusummast. Läbimüük on 4.000 kr. võrra suurem kui eelmisel aastal. Ühingul on liikmeid 87.

Juhatusse kuuluvad J. Ment (esim.), J. Kask, A. Paas, J. Ant, A. Vahesalu ja M. Soone. Ärijuhiks on juba 13 aastat M. Raudsepp.⁴⁰⁶

Roela tarvitajateühingu aastapeakoosolekut juhatas M. Soone, protokollis A. Paas. Liikmeid oli koos 33. Juhatusse valiti tagasi vanuse järgi väljalangenud J. Ment, samuti ka rev. komisjon jäi endiseks. Puhaskasust määrati tagavarakapitaliks 30%, osakasu 8% osakapitalilt ja ostupreemiaks 3% ostudelt. Kohalikele

⁴⁰³ ERA 72, 2, 5560: 6p; ERA 4434, 2, 8797: 2; Edukas aasta W.-Roela tarvitajate ühingu. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 44; Eesti ühistegevuse aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 126.

⁴⁰⁴ ERA 72, 2, 5560: 6–6p; ERA 4434, 2, 8797: 2–2p.

⁴⁰⁵ ERA 26, 3, 759: 95.

⁴⁰⁶ Edukas aasta W.-Roela tarvitajate ühingu. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 44.

organisatsioonidele määrati toetuseks 350 kr. Koosolek oli üksmeelne ja seal avaldati tänu kauaaegsele Ärijuhile M. Raudseppale tunnustust leidnud töö eest.⁴⁰⁷

1929. aastal valis peakoosolek juhatuse esimeheks vallasekretär Jakob Menti, kirjatoimetajaks Roela saeveski juhataja August Podrätsiku (eestist Paas), laekahoidjaks viinavabriku juhataja Heinrich Wilhelm Suurmanni ning juhatuse liikmeteks Tammiku algkooli juhataja Jaan Anti, metsnik August Woldemar Waademanni (eestist Vahesalu) ja vallavanem, põllumees Mihkel Soone. Samas koosseisus jätkati ka pärast 1931. aasta peakoosolekut ning oleks jätkatud ehk kauemgi, kui H. W. Suurmann poleks 1932. aastal Roelast lahkunud.⁴⁰⁸ 1936. aastal kuulusid ühingu juhatusse esimees J. Ment (juhatuse liige alates 1922. aastast), kirjatoimetaja A. Paas, laekur Roela algkooli juhataja Johannes Kask ning liikmed J. Ant, A. Vahesalu ja M. Soone.⁴⁰⁹ Ka 1940. aastal kuulusid ühisuse juhatusse samad tegelased: J. Ment, J. Kask, A. Paas, J. Ant, A. Vahesalu ja M. Soone.⁴¹⁰ Imselt olid samad, mis varemalt ka meeste ametikohad. Teatud osas kattus RTÜ juhatuse liikmeskond teise suure majandusühingu – Roela Kartuliühisuse – liikmeskonnaga. J. Ment oli viimases laekahoidja, H. W. Suurmann ja A. Podrätsik kirjatoimetajad ning J. Ant oli aastail 1924–1940 kartuliühisuse revisjoni komisjoni esimees. RTÜ revisjonikomisjoni juht aastail 1929 ja 1931 oli J. Kask ning liikmed esimesel juhul Jaan Jürna, Mihkel Oldermann (eestist Rünkla), A. Prillop, Karl Vaher ning teisel juhul Mihkel Prillop, Juhan Susi, Jaan Jürna ja Jüri Turro. Paraku enamat revisjonikomisjoni kohta teada ei ole.⁴¹¹

Ühiskauplust juhtis ärijuht, kelleks alates 1. jaanuarist 1928 kuni surmani oli Mihkel Raudsepp. Varasematest ärijuhtidest midagi muud teada pole, kui see, et viimane neist jäi ametisse ainult aastaks ning enne teda ametis olnud ärijuht lahkus omal soovil. kuid väikese vihje leiab olemasolevatest ühisuse aruannetest, kus 1929. aasta aruandest selgus, et ühisusel oli saada endistelt ärijuhtidelt võlga 1335,55 krooni. 1931. aasta aruandes olid samal real nimeliselt üles loetletud Jaan Lauri, Karl Kamar ja Madis Jalakas, kellel oli kolme peale ühisusele tasuda 1044,45 krooni. Küllap olid endised ärijuhid tekitanud ühisusele kahju, mis neilt ilmselt kohtu korras sisse nõuti.⁴¹²

⁴⁰⁷ Toetust tarvit.-ühisuselt Roela seltsidele. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 49.

⁴⁰⁸ ERA 72, 2, 5560: 6p; ERA 4434, 2, 8797: 2p.

⁴⁰⁹ Wiru-Roela tarvitajateühisus. – Wirumaa Teataja, 1936, nr 130.

⁴¹⁰ Edukas aasta W.-Roela tarvitajate ühingus. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 44.

⁴¹¹ ERA 72, 2, 5560: 6p; ERA 4434, 2, 8797: 2p.

⁴¹² ERA 72, 2, 5560: 6; ERA 4434, 2, 8797: 1; Roela tarvitajate ühisuse uus ärijuht. – Wirulane, 1927, nr 1.

Ühiskaupluse raamatupidajaks oli 1929. ja 1931. aastal A. Podrätsik, kes tõenäoliselt pidas sama ametit hiljemgi.⁴¹³ 1937. aasta lõpus oli Roela Tarvitajate ühisusel tegevad kolm äriteenijat ja kaks kontoriametnikku.⁴¹⁴

RTÜ pikaäegne ja edukas ärijuht Mihkel Raudsepp sündis 25. märtsil 1890 aastal Roela mõisas mõisateenija Jaan Raudsepa peres. Ta võttis osa nii I maailmasõjast kui ka Vabadussõjast. Alates 1925. aastast oli ta kahe aasta jooksul ärijuht Kadila majandusühenduses ning seejärel ärijuhi abi Viru majandusühenduses. 1. jaanuarist 1928 asus ta teenistusse RTÜ ärijuhina ning jäi sellesse ametisse järgnevatks paariks aastakümneks.⁴¹⁵ M. Raudsepp oli Ühiskaupluste ärijuhtide ühingu liige ning sai 19. aprillil 1936. ühingu selle peakoosolekul vastava kodukorra alusel oma töö professionaalsust kinnitava ärijuhi kutsetunnistuse.⁴¹⁶

/ERA 62, 28, 15660_TÜ_pood/

Tarvitajate ühisusele kuulus Roela VTÜ seltsimaja lõunatiib, milles paiknesid nii ühisuse poeruum, ladu kui ka ärijuhi korter (üks tuba ja köök) ning selle juures asunud kõrvalhoone, milles paiknesid kaupmehe ait, kuur ja laut (ERA 62, 28, 15660)

/RMF1501_39/

Vaade tarvitajate ühisuse poele ida poolt, esiplaanil kõrvalhoone tagakülg (Foto: Carl Sarap, 1937; RMF 1501:39)

23. detsembril 1923 abiellus ta Rakveres Johanna Bildiga, kellega neil 3. oktoobril 1924 sündis tütar Vilma.⁴¹⁷ 1933. aastal iseloomustati M. ja J. Raudseppa ajalehes Wirumaa Teataja: „Ärijuht Mihkel Raudsepp teeb äri seltsis abikaasa Johannaga. Wiimane oma ladusa esinemisega ja äriliste wõtetega wõib kõwema poole wahel isegi üle trumbata, kuigi see ka ise läbi ja läbi äri-inimene. Muide, proua on ka tubli lawajõud, kahjuks ainult esineb väga harwa. Agnes Pällo Raudseppade parema käena aitab korraldada majapidamist, samuti, kus tarwis, lööb kaasa ka äritegewuses“.⁴¹⁸

M. Raudsepp tegutses Roelas nii II maailmasõja aastail kui ka pärast seda. Ta suri 12. detsembril 1952 kopsuvähki ning maeti paar päeva hiljem Rakvere linnakalmistule, kus puhkab ka tema abikaasa Johanna.⁴¹⁹

⁴¹³ ERA 72, 2, 5560: 6p; ERA 4434, 2, 8797: 2p.

⁴¹⁴ Eesti ühistegevuse aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 127.

⁴¹⁵ EAA 3114, 1, 63: 169p; Mihkel Raudsepp 50-a. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 40.

⁴¹⁶ Ühiskaupluste tööaeg ja palgad reguleerimisele. – Uus Eesti, 1936, nr 107.

⁴¹⁷ EAA 3057, 1, 82: 51.

⁴¹⁸ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 145.

⁴¹⁹ Elk 112, 0, 12: pagineerimata; https://www.kalmistud.ee/haudi?action=hauaplats&filter_hauaplats_hauaplats=RKEr7KX3er72 (24.11.2023)

6. Roela Valla Ühistegelik Kindlustuskassa

Ühistegelikud kindlustuskassad olid kohaliku iseloomuga, vastastikuse abistamise põhimõttel tegutsevad kindlustusasutised, mille piirkonnaks oli seaduses nähtud ette üks vald. Nad tohtisid sõlmida ainult otsekindlustusi oma liikmetega, ning võisid tegutseda tule-, koduloomade-, murdvarguse- ja rahekindlustuse alal.

Kindlustuskassadele pandi paljudel juhtudel algus juba tsaariajal, mil 7. aprillil 1864 välja antud keisri ukaasi kohaselt muudeti tule vastu kindlustamine kohustuslikuks ning mille alusel taluhooned, mis omaniku poolt vabatahtlikult mõnes kindlustusseltsis kindlustatud ei olnud, vallavalitsuse poolt omaniku arvel kubermangu kindlustusseltsis kindlustati. Viimane oli aga kallis ning koormas taluomanikke uue raske maksuna, mistõttu vastastikkude kindlustuskassade loomine oli lihtsam ja odavam.⁴²⁰

Roela Ühistegeliku Kindlustuskassa tegevusest

Roela Viru-Roela tulekahjukordadel vastastikku abiandmise selts asutati 1907. aastal. Kahjuks pole säilinud seltsi tsaariaegseid aruandeid, mistõttu pole selle tegevusest midagi teada. 1920. aastal registreeriti selts vastavalt Eesti Vabariigi seadustele ümber. 16. mail 1925 astus Roela Vastastikkune Kinnitus-Selts Eesti Ühistegelise Liidu liikmeks.⁴²¹

12. jaanuaril 1928 registreeris siseministeeriumi administratiivosakond seltsi põhikirja muudatuse ja selle uueks nimeks sai Viru-Roela kinnitusselts.⁴²² 1936. aastal hakkas kehtima uus Kindlustusasutiste seadus, mille alusel registreeriti ühing 12. juulil 1937 taaskord ümber ning sai uueks nimeks Roela Valla Ühistegelik Kindlustuskassa.⁴²³

Esimesed andmed ühisuse majandustegevusest on pärit 1925. aasta lõpu seisuga, kui ühisusel oli raha kassas 32 000 marka (320 krooni), millest omakapital oli 20 000 (200 krooni) ja puhaskasu 12 000 marka (120 krooni).⁴²⁴

Järjepidevad andmed ühingu tegevuse kohta pärinevad aastaist 1936–1940 säilinud tegevusaruannetest, kus mõningad olulisemad andmed ulatuvad välja kuni 1928. aastani.⁴²⁵

Neist selgus, et 1928. aastal oli ühingul 115 liiget, kelle arv langes 1933. aastaks 88 liikmeni, 1939. aastal oli seal 84 liiget. Kindlustuste kogusumma oli 1928. aastal 104 938,10 krooni ning 1939. aastal 101 525,00 krooni. See-eest kasvas kindlustuspreemia samas ajavahemikus enam

⁴²⁰ Eesti ühistegevuse aastaraamat. I. Tallinn 1937, lk 60–61.

⁴²¹ Eesti Ühistegelise Liit. – Ühistegelised Uudised, 1925, nr 22.

⁴²² Registreeritud seltsid ja ühingud. – Riigi Teataja lisa, 1928, nr 23, lk 522.

⁴²³ Registreeritud seltsid ja ühingud. – Riigi Teataja lisa, 1937, nr 69, lk 2987.

⁴²⁴ Eesti ühistegeliste asutiste äriseisud. I. 1926 a. Tallinn 1927, lk 25.

⁴²⁵ ERA 72, 2, 13136–13139

kui kaks korda ning ühingu tagavarakapital ja muud reservid üle kolme korra. Tagavarakapitali kasvatamiseks jäeti kogu teenitud puhaskasu jagamata ning paigutati tagavarakapitali hulka (tabel 9).

1936. aastal oli ühingu kindlustatud 309 hoonet, kuid järgnevalt nende arv langes, kuna 1937. aastal oli neid 289, 1938. aastal 80 ning 1939. aastal 90. Kindlustusjuhte oli aastail 1928–1939 ainult kaks: 1930. aastal maksti kahjutasu 358 krooni ning 1936. aasta 23. aprilli Saara küla suurpõlengu kahjude korvamiseks 300 krooni. Kellele kolmest kahjuohvrast kindlustussumma välja maksti aruandest ei selgu, kuid kindlustusobjektiks oli rehega elumaja.⁴²⁶

Tabel 9. Roela Valla Ühistegeliku Kindlustuskassa majandustegevusest aastail 1928–1939⁴²⁷

Aasta	Liikmeid	Kindlustuse kogusumma	Preemia summa	Tagavara-kapital ja reservid	Kahjude	
					arv	summa
1928	115	104 938,10	183,24	622,20		
1929	103	104441,30	167,44	829,11		
1930	99	93704,10	146,63	637,66	1	358,00
1931	86	79974,10	130,53	795,32		
1932	91	86977,10	141,53	943,80		
1933	88	81754,10	130,83	1107,49		
1934	90	92427,70	146,80	1235,77		
1935	84	96147,10	146,50	1560,17		
1936	89	110169,00	194,19	1563,21	1	300,00
1937	88	107068,00	362,55	1563,21		
1938	75	94680,00	382,79	1603,95		
1939	84	101 525,00	391,72	1915,65		

⁴²⁶ ERA 72, 2, 13136: pagineerimata.

⁴²⁷ ERA 72, 2, 13136: pagineerimata; ERA 72, 2, 13139: pagineerimata.

7. Luhtunud ühingud

Mitte kõik asutatavad majandusühingud ei suutnud tegevust alustada või seda pikema aja jooksul jätkata. Nii luhtusid juba eos Viru-Roela Kontrollühingu tegevus. Ühing registreeriti edukalt 1929. aastal, kuid tegevus ei alustanud. Vastupidiselt läks Viru-Roela noorte maatulundusklubiga. Siseministeeriumi administratiivosakond klubi ei registreerinud, kuid see tegutses paar aastat üsna aktiivselt, enne kui tema tegevus hääbus.

Viru-Roela Kontrollühing

10. juunil 1929 esitasid Jaan Weinmann (eestist Väinaste), Rudolf Eigi ja Jaan Kristmann (eestist Kallaste) Siseministeeriumile palvekirja Viru-Roela Kontrollühingu registreerimiseks. Ühingu eesmärgiks oli „*edendada oma liikmete karjapidamist ja karjakasvatust*“.⁴²⁸

Siseministeeriumi administratiivosakond registreeris ühingu 10. juulil 1929, kuid tegevust see paraku ei alustanudki.⁴²⁹ Viru-Järva politseiprefekti korraldusel 1939. aastal ühingu tegevuse kohta teostatud juurdlus näitas, et ühingul puudusid varandus, võlad, raamatud ja kirjavahetus ning kadunud oli ka selle registreerimise ajal Siseministeeriumiga peetud kirjavahetus ja põhikiri, mille kohta kõik ühingu asutajaliikmed väitsid nagu ühest suust, et seda nende käes ei ole ega tea nad ka, kus see olla võiks. Ühing suleti ametlikult siseministri resolutsiooniga 15. novembrist 1939 ning kuulutati lõplikult likvideerituks 26. aprillil 1940. aastal.⁴³⁰

Viru-Roela noorte maatulundusklubi

15. veebruaril 1931 toimunud Roela põllumeeste kogu koosolekul tegi kogu liige Hindrek Kongi ettepaneku kutsuda ellu põllumajanduslik klubi noortele, mis leidis koosolijate hulgas soodsat vastuvõttu.⁴³¹ Ideega haakus põllumeeste kogu juhatuse liige Ferdinand Linno ning 6. märtsil 1931 esitasidki F. Linno (Liivaküla), Meeta Kärdi (Roela küla) ja H. Kongi (Saara küla) Siseministeeriumile palvekirja registreerida Viru-Roela noorte maatulundusklubi ühes selle põhikirjaga. Viimase kohaselt oli klubi eesmärgiks anda liikmetele teadmisi ja oskusi maatulunduslikes ettevõtetes; edendada noortes ettevõtlikust ja majanduslikku talitusviisi; anda neile kogemusi ühiskondlikus tegevuses, kasvatada neid tublideks põllumeesteks, ausateks ja kohusetundlikeks inimesteks ning ustavateks Eesti Vabariigi kodanikeks. Klubi liikmeks võisid saada neiu ja noormehed alates 14. eluaastast. Kuna põhiseadus ei vastanud

⁴²⁸ ERA 14, 6, 952: 1, 7.

⁴²⁹ Registreeritud seltsid ja ühingud. – Riigi Teataja lisa, 1929, nr 87, lk 2343.

⁴³⁰ ERA 14, 6, 952: 1, 7, 1–8; Teadaanded. – Riigi Teataja lisa, 1940, nr 22, lk 677.

⁴³¹ Roela põllum. kogu pidas peakoosolekut. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 21.

olulises osas Ühingute, seltside ja nende liitude registreerimise seaduse sätetele, otsustas siseminister Viru-Roela noorte maatulundusklubi põhikirja ja registreerimisavalduse tagasi lükata. Paraku polnud noortel piisavalt ettevõtlikust ja kogemusi, et oma klubi registreerimise küsimus lõpuni viia, vähemalt ei ilmnenu see klubi registreerimise toimikust.⁴³²

Registreerimata jätmine ei takistanud klubil aga mõnda aega üsna aktiivselt tegutsemast, kuna põllumeeste kogu võttis klubi oma hõlma alla, moodustades vastava osakonna. 25. oktoobril 1931 toimus Roela koolimajas Maatulundusklubi koosolek, millel kuulati Viru-Jaagupi jaoskonnaagronoomi Johannes Kiiski ettekannet „Põllumehe praegustest päevamuredest“ ning pärast arutati klubi talvist töökava. Arutelu tulemusel otsustati korraldada klubi liikmete koosolekuid vähemalt kord kuus ning igal neist kuulata mõne liikme referaati üldhuvitava teemal. Peale selle otsustati korraldada kursusi kangakudumises, mesilaste pidamises, seakasvatuses, lüpsmises ja kodulinnukasvatuses.⁴³³ Klubi tegevust kajastas üsna põhjalikult Virumaa parempoolseid jõude pooldav ajaleht Virumaa Teataja, mille ajakirjaniku sõnul: „Klubi ümber on koondunud hulk energilisi, enam-vähem laiema silmaringiga põllumajanduse alal teotsewaid noori, kelle ülimaks unistuseks on kaunis kodu lokkawate wiljawäljade keskel“.⁴³⁴

Neljanädalased kangakudumise kursused toimusid diplomeeritud kangakudumise õpetaja Natalie Sass-Eigi juhendamisel endise Roela mõisa algkooli ruumides 23. novembrist kuni 20. detsembrini 1931. Kursuste viimasel päeval toimus teeõhtu, milleks klubi laenutas vajalikke teelauanõusid Altserva Maanaiste seltsilt.⁴³⁵ 11.–13. jaanuarini 1932 peeti Roela algkooli ruumides põllumajanduslikud kursused, millest võttis osa 120 inimese ümber päevas. Kursustel kõneles Virumaa aiandusnõuandja Arthur Siil aiandusest ja mesindustusest ning jaoskonnaagronoom J. Kiisk lüpsmisest, puhtuse hoidmisest lüpsil ja käesolevast majanduslikust kriisist. Järjekordne kursus planeeriti korraldada veebruaris ning käsitleda sellel tegelikku seasöötmist ja lüpsi.⁴³⁶

1932. aasta augustis osales maatulundusklubi Rakvere-Jakobi põllumeeste seltsi ülevirumaalisel näitusel, näidates seal mitmesuguseid söödajuurikaid ja aedvilju. Hea töö tulemused ei lasknud ennast ka oodata: „*Wiimasel Rakwere näitusel krooniti Roela*

⁴³² ERA 14, 3, 1685: 1–5p.

⁴³³ Roela Maatulundus klubi tegewusest. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 123; W.-Roela N. Maatulundusklubi elujõuline. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 134.

⁴³⁴ W.-Roela N. Maatulundusklubi elujõuline. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 134.

⁴³⁵ EPM TR 1832:27 A 1218:27; W.-Roela N. Maatulundusklubi elujõuline. – Wirumaa Teataja, 1931, nr 134.

⁴³⁶ Põllumajanduslisi kursusi W.-Roelas ja W.-Jaagupis. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 6.

maatulundusklubi tööd sordiwõrdluskatsete ja aianduse alal esimese ja kolmanda auhinnaga ühes rahaliste tasudega, kuna naiskäsitöö alal klubiliikmed omandasid rahalist tasu“.⁴³⁷

Ka 1932. aasta sügisel tegutses klubi kaunis aktiivselt. Oktoobri keskel korraldati seltsimajas sügispidu, kus klubi ja Roela näitlejaskonna ühistööna kanti ette Alfred Teppani kolmevaatuseline komöödia „Elu teeb uperpalle“. „Õnnestunud ettekanne kutsus välja tormilisi kiiduawaldusi“.⁴³⁸ 27. novembril korraldas klubi oma 15 liikmele väljasõidu Mõdriku kodumajanduskooli, kus tutvuti sealse koolitalu kanala, puhaslauda, sigala ja talu muu sisseseadega. „Peale einestamist koos Mõdriku õpetajaskonna ja kasmwendikkudega, korraldati lühike meeleolurikas koosviibimine“.⁴³⁹ 18. detsembril, pühapäeval korraldas klubi seltsimajas külakultuuripäeva, millest viletsatele teoludele ja halvale ilmale vaatamata võttis osa palju rahvast. Päeva avas kõnega klubi juhatuse liige Johannes Kärdi, kelle järel esines Johannes Lepasaar ettekandega: „Noorte taotlusi ning resultaate külakultuuri arengus“. „Referent kutsus maanoori aktiivsele ühiskondlikule tööle, tõi esile ka meie külakultuuritöö negatiivseid külgi ja selle lootusega, et tulevikus meie küladest kaoksid „Wargamäed“, kus ei hinnata tööd, waid lõbu ja kergemaid elamiwõimalusi“. Roela algkooli juhataja Johannes Kask kõneles pikemalt „ühiskonnatööst, andes erilise tähtsuse noorte ning wanade koostööle“. Päeva lõpetas jõulupidu teelauaga kutsutud külalistele, „kus wiideti hulk aega ülewas meeleolus, harrastati seltskondlist mängu“. Peol käis ka Jõuluvana – „üks kohalikke naljahambaid“ –, jagades kingitusi nii noortele kui ka vanadele seltskonnategelastele.⁴⁴⁰ Kirjeldatud jõulupeoga lõppesid ajakirjanduses teated Roela noorte maatulundusklubi tegevusest. Ilmselt vandus klubi alla 1933. aastal kulmineerunud majanduskriisile ning lõpetas oma tegevuse. 1934. aasta novembris resümeeriti klubi olukorda ajalehes „Wirumaa Teataja“: „Wiru-Roela noorte ühing on suikunud aga kestwamasse ja ränka talweunne wäheema elumärgita“.⁴⁴¹

Veeühingud

1920. aastate alguses moodustati soode kuivendamiseks ja maaparandustööde teostamiseks soo- ja maaparandusühingud, kuid pärast seda, mil 1925. aastal anti veeühingute seadus, mis lõi veeühingute asutamiseks teistsuguse korra harilikest ühistutest ja kuna maaparandustööde

⁴³⁷ Wihm takistas Rakwere näituse ainelist kordaminekut. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 95; Wiru-Roela maatulundusklubi tegewusest. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 121.

⁴³⁸ Wiru-Roela maatulundusklubi tegewusest. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 121.

⁴³⁹ Roela noorte põllutulunduslik klubi. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 138.

⁴⁴⁰ Külakultuuri päew W.-Roelas. – Viru Hääl, 1932, nr 11; W.-Roelas peeti külakultuurpäewa. – Wirumaa Teataja, 1932, nr 147.

⁴⁴¹ W.-Roela teateid. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 137.

teostamiseks olid veeühingud eelistatumad, hakati neid riigi eestvõttel asutama. Veeühingute eesmärgiks oli pea- ja harukraavide kaevamine ja edaspidine korrashoid ning tulemusel soiste alade kuivendamine ja kultiveerimine.

Veeühingute rajamist üritasid riiklikud asutused 1930. aastate lõpul Roela piirkonnas mitmel pool asutada, kuid valdavalt ei olnud need edulood, sest peremehed, keda need projektid puudutasid nägid eelkõige nendega kaasnevaid suuri kulutusi ega näinud, kuidas võimalikud, kuid ebakindlad tulud neid tulevikus katta aitaksid.

Roela-Saara veeühing

1931. aasta suvel tegi Eesti Põllumeeste Keskseksi Maaparandustalitus eeltöid Roela-Saara veeühisuse moodustamiseks. Ühisus asus Roela ja Saara külades ning selle eesmärgiks oli riigi turbarabast Roela küla maadele valguva vee ärajuhtimiseks peakraavi kaevamine ja selle edaspidine korrashoid. 3639,5 meetri pikkuse kraavi kaevamise maksumus oli eelarve järgi 3359,76 krooni. Peakraavi projekt hõlmas 19 talu maid 148 ha suurusel alal. Selle kohaselt oli tule nimetatud maa-alalt enne peakraavi rajamist 98,5 krooni, pärast aga 734,5 krooni.⁴⁴²

[/ERA 3138, 6, 116_pagineerimata_Roela_Saara/](#)

[Roela-Saara veeühisuse vesikonna kaart \(ERA 3138, 6, 116: pagineerimata\)](#)

Kuna peakraavi rajamise projektdokumentatsiooni juures puudusid veeühingu asutamisega seotud dokumendid: ühingu põhikiri, osanike nimekiri ja neile saadetud ühingu moodustamise kutsete koopiad, võib eeldada, et ühingut siiski ei moodustatud.

Liiva-Tammiku veeühing

1936.–1937. aastal teostas Põllutöökoja Kultuurtehnika ja Maamõõdu talitus Liiva ja Tammiku küla põllumeeste algatusel Liiva-Tammiku veeühisuse asutamiseks vajalikke eeltöid ja koostas ettevõtte projekti. Selle kohaselt pidi peakraav algama Jürna talu piirides asuvast allika ojast ja suubuma Posti talu piirides asuvasse vanasse ojasse, mis omakorda suubus Kunda jõkke.

Veeühisuse piirkonda arvatud maa-ala suuruseks oli 39,3 ha, mis kuulus üheksale majapidamisele. Peakraavi pikkuseks oli 1374 meetrit, mille kaevamine läks eelarve järgi maksma 890,50 krooni.

[/ERA 3138, 6, 80_Liiva_Tammiku/](#)

[Kutse Liiva-Tammiku veeühingu asutamiskoosolekule \(/ERA 3138, 6, 80: pagineerimata\)](#)

1937. aasta juuni alguses esitasidki veeühisuse piirkonda arvatud nelja talu peremehed Jaan Wahi, Jaan Eigi, August Unt ja Mihkel Käba avalduse veeühisuse registreerimiseks ja selle

⁴⁴² ERA 3138, 6, 116: pagineerimata.

põhikirja. Peakraavi kaevamise projekti, seletuskirja ja eelarvega sai tutvuda Roela vallamajas ajavahemikus 15. juunist kuni 30. juunini. Viimasel kuupäeval toimus vallamajas ka Liiva-Tammiku veeühisuse asutamise koosolek, mis lõppes aga fiaskoga. Pärast Viru Maaveekomisjoni esimehe O. Kirnaski sõnavõttu teatas Nirgi talu peremees Jüri Nirgi, „*et ta on omas maas kaevanud kraavi, mis viib ära vee allikast jõkke, mispärast ka vee valgumine ühingu piirkonda arvatud maaalale on kõrvaldatud. Enamus koosolijaist on sellepärast ühingu asutamise vastu ja soovivad ühingu asutamist edasilükata kuni selgub J. Nirgi poolt kaevatud kraavi veekõrvaldamise mõju*“. Kuna A. Unt tühistas oma allkirja veeühingu põhikirjal, ei andnud Maaveekomisjon ühingu asutamiseks luba, „*kuna põhikirjale ei olnud tarviline arv maaomanikke alla kirjutatud*“.⁴⁴³

Rasivere-Tammiku veeühing

1938. aasta suvel tegid Põllutöökoja Kultuurtehnika ja Maamõõdu talituse tehnikud ettevalmistustööd Rasivere-Tammiku veeühingu piirkonna kindlaks määramiseks ja selle kuivendamiseks tarvilikkude kraavide projekteerimiseks. Valminud projekt nägi ette peakraavi ja kahe harukraavi kaevamise 2611 meetri pikkuselt ning läks eelarve järgi maksma 2900 krooni. See hõlmas 112,8 ha suurust ala, millel asusid 11 talu heina- ja karjamaad.

/ERA 3138, 6, 110_pagineerimata_Rasivere_Tammiku/

Rasivere-Tammiku veeühingu peakraavi vesikonna kaart vastavalt Põllutöökoja Kultuurtehnika ja Maamõõdu talituses koostatud projektile (ERA 3138, 6, 110: pagineerimata)

7. augustil 1939 toimus Tammiku külas Tõnu-Eigi talus Rasivere-Tammiku veeühingu asutamiskoosolek, kus pidi vastu võetama ühingu põhikiri ja veeühingu projekt. Koosolekul teatasid aga Posti-Tehvo talu omanik Mihkel Käba ja Tallika talu pärijate esindaja Leena Nirgi, et nad on veeühingu põhikirjale alla kirjutanud mitteteadlikult ja palusid oma allkirjad tühistada. Hääletusel oli kümnest koosolekul osalejast veeühingu asutamise poolt ainult kaks, kuna ülejäänud vastu, väites, „*et neil on kuivenduse võimalused osal(i)selt juba olemas kaevatud kraavide näol ja osa maid kuivendust ei vaja*“.⁴⁴⁴

Ajalehe Wirumaa Teataja ajakirjanik kommenteeris koosolekut järgmiselt: „*Üllatusena selgus aga koosolekul, et endised veeühingu asutamise pooldajad olid muutnud oma arvamist ning seisid veeühingu asutamisele risti vastu. Veeühingusse kuulub 11 talupidajat ning ühingu maa-ala loodimistööd wiidi läbi juba möödunud suwel. Kuna veeühingu asutamiseks suur hulk*

⁴⁴³ ERA 3138, 6, 80: pagineerimata.

⁴⁴⁴ ERA 3138, 6, 110: pagineerimata.

tööd tehtud, siis kawatsetakse weeühing siiski ellu kutsuda ning kuna kohapeal ühingu liikmete vahel ei saawutatud kokkulepet, lahendab küsimuse maaveekomisjon“.⁴⁴⁵

Maaveekomisjonil siiski midagi suurt lahendada ei olnud, sest nõutava asutajate arvu puudumisel jäi veeühing vastavalt seadusele asutamata.⁴⁴⁶

Rasivere veeühing

1939. aasta juulikuus tegid Põllutöökoja Kultuurtehnika ja Maamõõdu talituse tehnikud ettevalmistustööd Rasivere veeühingu ettevõtte projekti koostamiseks. Veeühingu piirkonda kuulusid Roela küla Soone ja Kooli talu heinamaad, Alavere küla Jaani-Jürna talu heina- ja karjamaa, viie Rasivere küla talupidaja heina- ja karjamaa, mis kõik asusid taludest lahus, neist umbes 0,3 kuni 2 km kaugusel, kokku suurusega 61,2 ha. Maaparanduse eesmärgiks oli senise loodusliku heina- ja karjamaa muutmine kultuurheina- ja karjamaaks ning saakide suurendamine. Veeühingu peakraav pidi suubuma Roela küla heinamaade kohal vanasse kraavi, mis suubus Kunda jõkke. Projekt, seletuskiri ja projekti eelarve anti üle 12. märtsil 1940, kuid veeühingu asutamiseni ilmselt aga ei jõutud, sest Eesti Vabariigi okupeerimine NSV Liidu poolt tõmbas sellele kavale kriipsu peale. Seda tõendab asutamisdokumentide puudumine veeühingu kaustas. Ühingu asutamiskoosoleku kutsed peremeestele, kelle maid pea- ja harukraavide rajamine puudutas, olid välja kirjutatud, kuid sellel puudusid märkmed koosoleku aja ja koha kohta.⁴⁴⁷

Roela-Liiva veeühing

Roela-Liiva veeühingu asutamise kultuurtehnilised eeltööd toimusid 1939. aasta suvel Põllutöökoja Kultuurtehnika ja maamõõdu talituse tehnikute poolt. Seletuskirja kohaselt nägi projekt ette peakraavi kaevamise algusega Eeriku ja Soone talude vaheliselt piirilt. Kraav läbis Liiva küla heina- ja karjamaad peaaegu keskelt ning suubus Kunda jõkke. Peakraavist kaugematele maatükkidele juurde pidid viima harukraavid.

Ilmselt ei jõutud siingi Eesti vabariigi okupeerimise tõttu ühingu asutamisele. Mõningaid eeltöid tehti veel ka 1941. aasta aprillis-mais, kuid ilmselt jäi asi ka seekord sõja alguse tõttu pooleli.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Weeühingu asutamine läks lõhki. – Wirumaa Teataja, 1939, nr 91.

⁴⁴⁶ ERA 3138, 6, 110: pagineerimata.

⁴⁴⁷ ERA 3138, 6, 111: pagineerimata.

⁴⁴⁸ ERA 3138, 6, 115: pagineerimata.

4. Roela ja Altserva hariduselu 1944. aastani

Sissejuhatus

Roela vallakool, mis alustas tegevust 1838. aasta lõpul, oli koos samal aastal Kaarli mõisas (*Alt-Sommerhusen*) tegevust alustanud kooliga vanim Viru-Jaagupi kihelkonnas järjepidevalt tegutsenud kool.⁴⁴⁹ 1859. aastal lisandus sellele Roela mõisa maa-alal veel ka Tammiku (Roela-Tammiku) algkool. Roela vallas asus veel ka Tudu algkool, kuid sellest kui Tudu mõisa valdustes asunud koolist järgnevalt juttu ei tule.

1901. aastal, mil lisaks Roela ja Tammiku vallakoolidele alustas tegevust ka Roela mõisakool, oli Roela mõis kõige suurema koolide arvuga mõis Viru-Jaagupi kihelkonnas, kus kihelkonna 14-st vallakoolist asus kolm.

Vaatamata sellele, et üleminek sunduslikule 6. klassilisele haridusele toimus Eesti Vabariigis alles 1920. aastate lõpus, olid Roela valla juhid oma laste haridusolude parandamisest huvitatud, ning Roelas mindi nelja-klassiliselt koolilt üle kuue-klassilisele juba 1922. aastal.

Kuna Roela vallakooli arhiiv hävis 1968. aastal toimunud tulekahjus, kus koolimaja ühes kõige maani maha põles, on Roela kooli kohta andmeid üsna vähe, Tammiku kooli arhiiv on seevastu aga säilinud kaunis suures osas, paraku mõnevõrra laialipaisatult. SA Virumaa Muuseumid arhiivikogus asuvad kooli kroonikaraamat, mis annab ülevaate kooli tegutsemisest selle asutamisest 1859. aastal kuni 1950. aastani, mil kooli juhatajaks sai Alma Allika. Kroonikate pidamist hakati koolidelt nõudma alates 1915. aastast, kuid tundub, et tegelikult alustas õpetaja Jaan Ant sellega 1919/1920. õppeaastal, kuna sellele eelnev periood on esitatud üsnagi ülevaatlikult, kuid see-eest on järgnevate õppeaastate kohta kroonikas üsna põhjalikud ülevaated.⁴⁵⁰ Koolikohtu protokolliraamatud, mis käsitlevad peamiselt koolikohustuse täitmist ja selle tagamiseks kasutusele võetu abinõusid, hõlmavad aastaid 1895–1900 ja 1900–1907.⁴⁵¹ Kooli hoolekogu protokolliraamatud on pärit aastaist 1919–1924 ja 1924–1934.⁴⁵²

Ajavahemiku 1834–1914 kohta annavad suurepäraselt informatsiooni kihelkonnapastorite aruanded provintsiaalkonsistooriumile, milles esitatakse andmed koolide asutamise, koolimajade ehitamise ja remontimise kohta, õpetajate, õpilaste arvu, koolitöö korraldamise, õpetatavate ainete, õpikute, õppeedukuse jne kohta. Andmete maht ja valdkonnad muutusid aja edenedes, nagu näitavad ka nende põhjal koostatud tabelid.⁴⁵³

⁴⁴⁹ EAA 1187, 2, 508-10: 51.

⁴⁵⁰ RM 4009 Ar_{1k} 775

⁴⁵¹ RM 2697 Ar_{1k} 707:3; RM 2697 Ar_{1k} 707:2.

⁴⁵² RM 2697 Ar_{1k} 707:4; RM 2697 Ar_{1k} 707:5.

⁴⁵³ EAA 1187, 2, 503-4 kuni EAA 1187, 2, 572-15:5.

Eesti Vabariigi aegse koolielu kohta – eriti peab neile tuginema Roela kooli ajaloo uurimisel – annavad andmeid Haridusministeeriumile koostatud ankeedid kooli statistiliste andmetega.⁴⁵⁴ Hea ülevaate õpetajate valimisest ja koolide ehitus- ning remondimuredest annavad Roela valla volikogu protokollid.⁴⁵⁵ Õpetajate kohta leiab infot Viru-Jaagupi kihelkonna personaalraamatutest, alg- ja täienduskoolide õpetajate kartoteegist ning õpetajate isiklikest toimikutest.⁴⁵⁶ Koolidest II maailmasõja ajal annavad samuti aimu vallavolikogu protokollid ja koolide statistilised aruanded.⁴⁵⁷

Säilinud on Roela algkooli juurdeehituse ja Tammiku algkooli uue koolihoone projektid ja materjalid Tammiku algkooli asukoha määramisel tekkinud tüli ja kaebuste kohta.⁴⁵⁸

Virumaa algkoolide fondis on nii Roela kui ka Tammiku algkooli nimistud, kuid kui viimane sisaldab õpilasraamatuid, kassaraamatut, kooli kirjavahetust, juhendeid ja ringkirju, klassijuhataja aruandeid ja statistilisi ankeete aastaist 1938–1946,⁴⁵⁹ siis Roela algkooli nimistus on ainult algkooli lõputunnistuste ära kirjad, õpilasraamatud ja statistilised ankeedid aastaist 1924–1939.⁴⁶⁰

19. sajandi ja 20. sajandi I poole ajakirjandusest leiab Roela koolide kohta üsnagi vähe materjali ning sellegi puhul peab alati tähele panema, et Viru-Jaagupi kihelkonnas asuv Viru-Roela ei läheks segamini Palamuse kihelkonnas asuva Tartu-Roelaga. Märkimisväärne oli nt ajalehes „Ristirahwa Pühapäewaleht“ 1882. aastal ilmunud artikkel Roela vallakooli õpetaja Prits Willmanni 25-aastase ameti juubeli puhul.⁴⁶¹ Samuti käsitleti ajakirjanduses Tammiku kooli Rosenthali üleviimisega seotud sündmuse ning seoses sellega puhkenud skandaali.⁴⁶²

⁴⁵⁴ ERA 1108, 4, 1237 kuni ERA, 1108, 4, 1453.

⁴⁵⁵ ERA 3138, 1, 195 kuni ERA 3138, 1, 1200.

⁴⁵⁶ ERA 1108, 14, 35; ERA 1108, 14, 273; ERA 1108, 14, 580; ERA 1108, 14, 805; ERA 1108, 14, 812; ERA 1108, 10, 2179a; EAA 3114, 1, 40 kuni EAA, 3114, 1, 63.

⁴⁵⁷ ERA 3138, 2, 37 kuni ERA 3138, 2, 117; ERA R-81, 1, 237_kuni ERA R-81, 2, 129.

⁴⁵⁸ ERA 1108, 4, 828; ERA 1108, 13, 835–836.

⁴⁵⁹ ERA 4232, 13, 1 kuni ERA 4232, 13, 11.

⁴⁶⁰ ERA 4232, 12, 1 kuni ERA 4232, 12, 17.

⁴⁶¹ Rõõmu päewad. – Ristirahwa Pühapäewaleht, 1882, nr 6.

⁴⁶² Roela-Tammiku algkool Rosentali asundusse. – Wirumaa Teataja, 1930, nr 77.

1. Hariduselu kuni 1917. aastani

Esimene kool Viru-Jaagupi kihelkonda – kihelkonnakool – rajati küll juba Rootsi ajal, kuid külakoolide rajamiseni jõuti alles 18. sajandi viimasel veerandil. Paraku ei jäänud toonased koolid siiski püsima ning esimesed dokumentaalselt kinnitatud andmed järjepidevast vallakooli tegevusest Roela külas pärinevad alles 1838. aastast. Kuna Roela Altserva laste koolitee jäi Roela külakoolis käimiseks liiga pikaks, rajati mõisa eestvõttel kool ka Tammiku külasse.

Esimesed koolid Viru-Jaagupi kihelkonnas ja Roelas

Esimesed teated koolimaja ehitamisest Viru-Jaagupis on pärit 1693. aastast, kuid valmis seda ilmselt ei saadud, sest 20. juulil 1698 toimunud kirikuvisitatsiooni andmeil olid koolimaja seinad küll üles ehitatud, kuid see polnud veel lõplikult valminud („*zur Perfection gebracht*“), sest kõik mõisad ei olnud veel neilt nõutavaid ehitusmaterjale kohale vedanud. See-eest oli kihelkonnas rohkesti noori ning palju vanugi, kes oskasid korralikult lugeda („*fertig lesen*“). Üks õppis teiselt, ja nii oskasid näiteks Mõdriku alal üksi üle 100 isiku lugeda.⁴⁶³ Kas kool enne Põhjasõda valmis sai või tegutsema asus pole teada.

1783. aastal tühistas keisrinna Katariina II Balti erikorra ning Eestimaal hakkas kehtima Venemaa kubermanguseadusel põhinev asehalduskord. Seoses sellega kerkis päevakorda vajadus haritumate inimeste järele, mistõttu sai muu seas hoogu ka talurahvakoolide rajamine. 1787. aastal andis Liivi- ja Eestimaa kindralkuberner George Browne välja koolipatendi, milles nõuti, et igas kihelkonnakeskuses tegutseks kihelkonnakool ja igas mõisakogukonnas mõisa või külakool. Selleks pidi olema korralik, valge ja soojapidav ruumikas tuba või kamber, milles kooli alaliselt peetaks aga paigutataks seda suvaliselt ühest kohast teise.⁴⁶⁴

Aasta pärast patendi väljaandmist, esitasid kihelkondades tegutsevad pastorid Eestimaa Provintsiaalkonsistoriumile aruanded kohaliku kihelkonna koolivõrgu loomise kohta.

Esimene teade koolist Roelas pärineb 8. juunist 1788, mil Viru-Jaagupi pastor Carl Conrad Rauch andis Eestimaa keiserlikule provintsiaalkonsistoriumile aru kihelkonnas olevate külakoolide kohta. Kuna Roela ja Kulina mõisal oli toona üks omanik – Carl August von Berg – oli kool ühine kahe mõisa peale. Seda ametit pidanud üks päristalupoeg, kes aga selle ameti peale hästi kõlvanud. Ta oli kogu oma perega vabastatud kõigist maksudest ja kohustustest, kuigi maad oli tal nii palju, kui ta üles töötada jaksas. Palgaks maksid õpilaste vanemad talle aastas $\frac{1}{3}$ vakka rukist ning lisaks sellele veel heinu, küttepuid jm ning kõik peremehed, kelle

⁴⁶³ Liiv, O. Lisandeid Eesti rahvakooli ajaloole 17. sajandi lõpul. Tartu 1934. lk 39; EAA 1187, 2, 5171: 83p.

⁴⁶⁴ Andresen, L. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. II. Tallinn 1999, lk 147, 173.

lapsi ta õpetas, pidid tegema tema väljadel ühe päeva tegu. Kool asus spetsiaalselt selleks otstarbeks mõisa poolt ehitatud majas, oli heas korras ning mõisa ülalpidamisel. Lisaks pidid igas külas vanemad mehed ja naised, kes enam tööd ei jaksanud teha, õpetaja järelevalve all, vanematelt saadava väikese tasu eest, õpetama pisemaid lapsi, kes päris koolis veel ei käinud.⁴⁶⁵ Kas ja kui kaua toonane kool tegutses pole paraku teada, kuid haridusajaloolase Lembit Andreseni arvates ei pruukinud koolist siiski asja saada, sest aeg koolide avamiseks oli ilmastikust tingitud põhjustel ebasoodus ning talupojad ei nõustunud maksma koolmeistrile õpetuse eest mõistetud tasu. Nii oli juba aastail 1782–1786 viljasaak niiskete ilmade tõttu väike ning 1787. ja 1788. aastal ikaldusid nii tali- kui ka suvivili hoopis, samuti hävis hein, mistõttu talupoegadel polnud võimalust koolmeistrile palka maksta ning seetõttu ei saadetud ka lapsi kooli.⁴⁶⁶

Esimene koolide rajamist reguleeriv seadus Eestimaal oli 1816. aasta talurahvaseadus, mille kohaselt: „*Keigeennamiste on Koli-ehhitamine ja üllespiddamine Moisa koggoduste kohhus, ja sedda, tuhhande hinge peäl, meeste ja naesterahwa suggu, wähhemiste üks Kool*“.⁴⁶⁷ Ilmselt sellest seadusesättest ajendatuna rajaski Roela mõisa värske omanik Friedrich Ludwig von Toll 1822. aastast oma mõisa kooli, kuid pärast koolimaja hävingut tulekahjus järgmisel aastal, lõpetas kool tegevuse.⁴⁶⁸ Ilmselt oli selleks ajaks Roela mõisa hingede arv kooli rajamiseks kohustuslikule piirile lähenemas, kuna 1816. aastal oli mõisas kokku 835 hinge.⁴⁶⁹

Roela vallakool

1880. aastal Eestimaa rüütelkonna korraldatud rahvakoolide ankeetküsitluse järgi asutati Roela kool, mis tegutseb järjepidevalt kuni tänase päevani, 1838. aastal. 1834. aastal hingeloendi järgi oli mõisas selleks ajaks juba 1188 hinge. Kool asus mõisa maa peal ning mõisale kuulus ka koolimaja ja koolikohaga kaasas käiv maa.⁴⁷⁰ Sama kinnitavad ka Eestimaa Provintsiakonsistoriumile esitatud Viru-Jaagupi pastori Friedrich August Hörschelmanni aruanded. Järgnev ülevaade Roela vallakooli tegevusest tuginebki suuremas osas tema ja ta ametijärglaste aruannetel.

⁴⁶⁵ EAA 1187, 2, 633-1: 146–147.

⁴⁶⁶ Andresen, L. Eesti rahvakooli..., lk 177; Vahtre, S. Ilmastikuoludest Eestis XVIII ja XIX sajandil (kuni 1870. a.) ja nende mõjust põllumajandusele ning talurahva olukorrale. – Eesti NSV ajaloo küsimusi. VI. Tartu 1970, lk 71–75.

⁴⁶⁷ Eestima Tallorahwa Kässo-Ramat. Tallinn 1816, lk 18.

⁴⁶⁸ Andresen, L. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. III. Tallinn 2002, lk 39.

⁴⁶⁹ EAA 1864, 2, VII-107: 155p–156.

⁴⁷⁰ EAA 854, 1, 1941: 104; EAA 1864, 2, VIII-131: 176p–177.

Õppetööst

9. oktoobrist 1839 esitatud aruandest selgus, et õppetöö koolis toimus talvekuudel ning seal õpetati ainult lugemist ning kuni neljal päeva nädalas. 1840. ja 1841. aasta talvel omandas koolis lugemisoskust 30 kuni 40 õpilast, kelle koolipäevade hulk nädalas sõltus nende lugemisoskuse tasemest, parimad käisid kohal vaid kahel päeval nädalas, kehvemad kolmel või neljal päeval, vastavalt lugemisoskuse tasemele. Õppetöö eesmärk oli omandada leeri minemise ajaks lugemisoskus ja luteriusu õpetuse põhitõed ning Piibli olulisemate osade sisu ja sellest õige arusaamine. Lugemise kõrvalt õpetati ka luteriusu põhitõdesid katekismusest ja kirikulaulu. Õpikuteks olid eestikeelne aabits, katekismus, lauluraamat jt konsistooriumi poolt heaks kiidetud õpikud. Tavaliselt üks kord nädalas aasta ringi, kogunesid laupäeviti koolimajja kõik piirkonna noormehed ja neiud, et enne leeri minekut lugemist ja kirikulaulu harjutada. Tavaliselt võtnud laupäevastest lugemisharjutustest ja lauluproovist osa ka palju täiskasvanuid. Sellised kogunemised toimusid mitte ainult talve-, vaid ka suvehooajal. Õieti võiks nendes kogunemistes muuhulgas näha ka Roela esimese laulukoori harjutuskordi. Pastori arvates oli koolmeister korralike elukommetega ja tegutses usinalt ning saavutas oma töös häid tulemusi, kahandades märgatavalt lugeda mitteoskavate õpilaste hulka piirkonnas.⁴⁷¹

Viimasest annavad tunnistust ka Roela mõisast sõjaväeteenistusse võetud noormeeste kohta Eestimaa Kroonupalati Nekrutiosakonnas ja Virumaa nekrutikomisjonis koostatud nekrutite teenistuslehed, millesse muuhulgas tehti kanne ka nekruti kirjaoskuse kohta. Esimene lugemisoskusega nekrut Michkli Jaan Lattika Roela külast, võeti teenistusse 1818. aastal. Aastaist 1812–1840 on teenistuslehed säilinud 30 Roela noormehe kohta, kellest lugeda oskasid 14 (46,7%) ning ei osanud 16 (53,3%). Pärast 1840. aastat lugemisoskus paranes oluliselt ning aastail 1841–1855 väeteenistusse võetud noormeestest, kelle teenistuslehed on säilinud, oskasid lugeda 35 (70%) ega osanud seda ainult 15 (30%). Antud ajavahemikust pärines ka esimene ja paraku ainus nekrut, kes oskas lisaks lugemisele ka kirjutada. Selleks osutus 1852. aastal teenistusse võetud Jacob Jürgensohn Roela külast.⁴⁷²

Keskealised ja vanemad inimesed ei osanud kirjutada isegi veel 1880. aastatel, ka eespool mainitud rüütelkonna ankeedile andis Roela vallakooli koolivanem Tönno Purrikas kirjutada mitteoskavana allkirja asemel oma kolm risti.⁴⁷³

[/EAA 854, 1, 1941_107p_Koolivanemad/](#)

⁴⁷¹ EAA 1187, 2, 509-10: 48; EAA 1187, 2, 510-10: 50; EAA 1187, 2, 511-10: 36; EAA 1187, 2, 512-10: 55–55p; EAA 1187, 2, 1454: 16.

⁴⁷² Vt: EAA 178, 1, 3664 jj.

⁴⁷³ EAA 854, 1, 1941: 107p.

Foto x. Eestimaa rüütelkonna ankeedile vastates andsid nii Roela kui ka Tammiku koolide koolivanemad oma nime kõrvale allkirja asemel kolm risti (EAA 854, 1, 1941: 107p)

1856. aasta talurahvaseadus pani koolide ehitamise, koolmeistrite palkamise, koolide ülevalpidamise ja järelevalve laste koolikohustuse täitmise üle vallakogukonnale. Uue seaduse järgi pidi kooli asutama iga 300 mees- ja naishinge peale. Vallakoolide tegevuse üle teostasid järelevalvet kihelkonna koolivalitsused, mis olid aruandekohustuslikud Ülemmaakooli kohtu ees.⁴⁷⁴

1860. aastal õpetati koolis piiblilugu, lugemist Carl Körberi Koli-ramatu järgi ning laulmist lauluraamatu ja Johann Leberecht Ehregott Punscheli saksakeelse koraalide raamatu – Choral-Buch – järgi.⁴⁷⁵ Toonane õppekava võeti lühidalt ja selgelt kokku 1863. aastal Õpetatud Eesti Seltsile saadetud ankeedi vastuste koondtabelis:

Koli lapsed õppivad: 1) Ramatust luggema, et lapsed arro sawad, mis nad loewad. 2) Katekismuse ärraseletamist. 3) Wanna ja Ue Testamenti Piibli luggud. 4) laulma nelja heälega kui wõimalik on. 5) Kirjutamist ja rehkendamist, kellel aga himmo on.⁴⁷⁶

Alates 1856. aastast said koolis kohustuslikeks õppeaineteks seni ainult andekamatele õpilastele mõeldud õppeained kirjutamine ja arvutamine (rehkendamine).⁴⁷⁷ Siiski – nagu nähtub tabelist 4 – ei olnud kirjutamine ja rehkendamine kõigile jõukohane. Sama võis aga öelda ka lugemise kohta, sest veel 1872. aastal esitas pastor H. W. Hoffmann statistika, mille kohaselt oli Roela mõisas lapsi vanuses seitsmendast eluaastast kuni leeriealiseni 223, kellest aga 16 olid nii kirjaoskamatud, et ei mõistnud isegi lugeda. Mõnel järgmisel aastal kirjaoskamatuid siiski enam ei olnud, kuid seejärel oli neid taas.⁴⁷⁸ Ilmselt olid kirjaoskamatute hulgas eelkõige nooremad lapsed, kes koolis veel ei käinud, kuid ka kodus lugemist selgeks polnud saanud.

Hiljemalt alates 1872/1873. õppeaastast õpetati Roela koolis õigekirja ning alates 1874/1875. õppeaastast ka ilukirja. 1874/1875. õppeaastast sai alguse ka geograafia õpetamine, milleks oli 1875. aasta veebruarist kasutada õpik „Koolilaste Geograahwia Raamat“.⁴⁷⁹ Samal õppeaastal õpetati usuõpetuse tundides piiblilugusid: „Vanast Testamendist“ maailma loomisest kuni Moosese surmani, „Uuest Testamendist“ Jeesus Kristuse sünnist kuni ülestõusmiseni, katekismusest luteri usu põhitõdesid ja nende mõistmiseks vajalike mõistete tähendusi.

⁴⁷⁴ Eestimaa Talorahwa Seadus. Tallinn 1858, lk 28, 49, 102.

⁴⁷⁵ EAA 1187, 2, 530-4: 49.

⁴⁷⁶ EAA 2569, 1, 77: 146.

⁴⁷⁷ EAA 1187, 2, 526-3: 77.

⁴⁷⁸ EAA 1187, 2, 542-5: 156p–157; EAA 1187, 2, 543-5: 62.

⁴⁷⁹ Ilmselt oli tegu 1875. aastal ilmunud õpikuga: Kentmann, W. Fr. Koolilaste Geograahwia raamat. Tallinn 1875. EAA 1187, 2, 543-5: 62p; EAA 1187, 2, 545-5: 14p.

Lugemist õpetati õpiku „Laulud ja Loud“ järgi ning rehkendamises nelja põhitehte piires arvutamist. Kuna aga paljud õpilased seda oskust oma edasises elus ei vajanud, siis jäid nad selle aine õppimisest kõrvale. Nii oli arvutamist ja kirjutamist oskavaid õpilasi aastail 1866–1887, millest andmed teada, oluliselt vähem kui koolis käivaid õpilasi. Aasta aastalt hakkasid need arvud teineteisele lähenema, eriti kirjutada oskavate õpilaste osas. Arvutamisoskus jäi aga kirjutamise oskusele alla ning lähenes sellele kaunis visalt. Kahjuks ei selgu aruandest, millis(t)e õpiku(te) järgi arvutamist ja laulmist õpetati.⁴⁸⁰ Hiljemalt 1876/1877. õppeaastast hakati eraldi õppeainena õpetama Martin Lutheri elulugu.⁴⁸¹

Hiljemalt 1880/1881. õppeaastast hakati koolis õpetama ka vene keelt, milles õpilastelt – vene keelt õppisid poisid – nõuti venekeelse lugemisoskuse, mõningase kirjutamisoskuse ja teatud sõnavara omandamist.⁴⁸²

1875. aasta andmetel toimus õppetöö koolis ühes klassis ja kahes jaoskonnas ning lapsed käisid koolis igapäevaselt kahe aasta jooksul.⁴⁸³ 1880. aastal oli koolipäeva pikkus kuus tundi ning kooliaasta algas 15. oktoobril ja lõppes 15. aprillil, kooliskäimise eest õppemaksu tasuma ei pidanud, kooli õppekeeleks oli eesti keel, igapäevaselt käisid koolis 11–13-aastased lapsed ning seal õpetati: 1) usuõpetust: piiblitlood, katekismus, 2) lugemist, 3) kirjutamist, 4) rehkendamist, 5) geograafiat, 6) laulmist. Nooremad lapsed käisid koolis hommiku- ja vanemad lapsed õhtupoole.⁴⁸⁴

1876. aastal on pastor H. W. Hoffmanni aruandes esitatud andmed ka kooli tulupoole kohta. Selle järgi kulus 1875/1876. õppeaastal kooli ülalpidamisele 254,60 rubla, millest 157 rubla andis mõis ja 97,60 rubla vald. Pastori aruannetes on kooli rahastamist käsitletud aastail 1876–1887 (tabel 6).⁴⁸⁵ 18. jaanuaril 1911 korraldatud Ülevenemaalise ühepäevase algkoolide loenduse andmeil sai õpetaja palka 260 rubla ning kooli ülalpidamiseks kulus 470,67 rubla.⁴⁸⁶ Keiser Aleksander III ukaasiga 1885. aastal allutati talurahvakoolid Venemaa Rahvahariduse Ministeeriumile ning jagati õppeaja ja õpetajate arvu järgi ühe- ja kaheklassilisteks. Üheklassilises vallakoolis toimus õppetöö kolm aastat, millest kaks esimest õppeaastat emakeeles ning kolmandal õppeaastal vene keeles, va eesti keele, usuõpetuse ja laulmise tunnid. Kooliõpetajate ametisse seadmine allutati rahvakoolide inspektorile. 1891. aastal

⁴⁸⁰ EAA 1187, 2, 545-5: 14p ; Malm, C. Ed. Laulud ja Loud. Üks kooli-lugemise raamat. Tallinn 1874.

⁴⁸¹ EAA 1187, 2, 547-5: 40p.

⁴⁸² EAA 1187, 2, 551-5: 28p.

⁴⁸³ EAA 1187, 2, 545-5: 16.

⁴⁸⁴ EAA 854, 1, 1941: 104–107.

⁴⁸⁵ EAA 1187, 2, 546-5: 64.

⁴⁸⁶ EAA 5454, 1, 63: 115.

ühtlustati koolides õppetööd, pikendati õppeaastat ja suurendati koolitundide arvu nädalas 30–32 tunnini. Koolikohustuslikud olid 10–13-aastased lapsed, koolis käidi esmaspäevast laupäevani ning õppetöö algas 15. oktoobrist ja kestis kuni 15. aprillini.⁴⁸⁷

Õpetajatest

Esmakordselt nimetati pastori aruannetes Roela kooli õpetajat nimepidi 1842. aastal, mil seda ametit pidas Jacob (Jagob) Urbas. Millal ta Roelasse tööle asus pole teada, kuid pole võimatu, et juba kooli algusaastist peale. J. Urbas sündis 8. oktoobril 1812 Väike-Maarja kihelkonnas Koonu mõisas. Millalgi pärast leeris käimist 1830. aastal abiellus ta Anoga, kellega neil 1840. aastal sündis tütar Lisa Juliana ning 1843. aastal poeg Hans August (†1847). J. Urbas lahkus Roelast 1847. aastal ning tema asemel asus õpetajaks Tönno Jacob Liiv.⁴⁸⁸

Palgaks andis mõis õpetajale maad ning ka õpilaste vanemad maksid õpetamise eest väikest tasu, vedades kohale kooli ja õpetaja korteri kütmiseks vajalikud küttepuid. Pastor Fr. A. Hörschelmanni aruanne 1849. aastast täpsustas, et õpetajale antud maa suurus vastas kahepäevaperedele kuuluva maa suurusega. Lugema õpetamisel kasutas õpetaja aabitsat (ABC Buch) ning selle harjutamiseks katekismust ja Uut Testamenti, laulmist õpiti lauluraamatu abil.⁴⁸⁹

T. J. Liiv sündis 27. mail 1808 Avinurmes. Pärast leeritamist Torma kirikus, abiellus ta 1829. aastal Lohusuul samuti Avinurmest pärineva, endast poolteist aastat noorema Lisoga. Paaril oli kokku kolm tütart ja viis poega, kellest kaks nooremat, Kustaw ja Ado Ferdinand sündisid Roelas. T. J. Liiv oli Roelas õpetaja aastail 1847–1852.⁴⁹⁰ 1848. aastal avati kooli juurde mõisa kulul hoolekandeaustus, milles oli kohti kuue tütarlapse jaoks, kellele lisaks tavalisele koolitööle õpetati ka naiskäsitööd. Kui T. J. Liiv oli asutuse „pereisa“, siis „pereemandana“ tegutses Liso Liiv. Aasta hiljem oli hoolekande all juba kaheksa tütarlast.⁴⁹¹ Paraku ei ole järgnevate aastate aruannetes hoolekandeaustust rohkem enam nimetatud.

Tabel 1. Õpetajad Roela vallakoolis

Jacob Urbas	1838(?)–1847
Jacob Liiv	1847–1852
Jürri Wahtrik	1852–1856
Prits (Fritz) Willmann	1856–1889
Gustaw Masikas	1889–1896
August Woldemar Siiak	1896–1897
Jaan Grusdam	1897–1908

⁴⁸⁷ Andresen, L. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. III. Tallinn 2002, lk 340–342.

⁴⁸⁸ EAA 1187, 2, 517-10: 86; EAA 3114, 1, 45: pagineerimata.

⁴⁸⁹ EAA 1187, 2, 515-10: 66; EAA 1187, 2, 516-10: 54; EAA 1187, 2, 517-10: 86; EAA 1187, 2, 519-10: 47.

⁴⁹⁰ EAA 3114, 1, 45: pagineerimata.

⁴⁹¹ EAA 1187, 2, 518-10: 61; EAA 1187, 2, 519-10: 46.

Eduard Volt	1908–1911
August Männik	1911–1912
Johannes Aavik	1912–1920

1852. aastast oli koolis õpetajaks Jürri Wahtrik, kelle käe all õppis koolis vaid kuus last, neli poissi ja kaks tüdrukut, kellele õpetati piiblilugusid, katekismust, laulumist (kirikulaulu) ja lugemist, milleks oli kasutusel „Piibel“, „Lauluraamat“, „Katekismus“ ja „ABC raamat“ (ABC Buch).⁴⁹²

J. Wahtrik sündis Ambla kihelkonnas Põriki mõisas 22. augustil 1821. Leeris käis ta 1840. aastal samuti Amblas, kus abiellus 10. veebruaril 1846 endast kolm aastat noorema Mina Erdmanniga. Enne Roelasse asumist oli paarile sündinud kolm last, tütar Jula Maria (1847) ja pojad Karel Kustav (1848) ja Widrik (1850), Roelas sündisid peresse tütreid Mina Lowisa (1852) ja Anna Pauline (1854), kuid mõlemad surid 1855. aasta suvel umbes ühekuise vahega. J. Wahtrik oli Roela vallakooli õpetaja kuni 1856. aastani.⁴⁹³

J. Wahtriku lahkumise järel sai õpetajaks Prits (Fritz) Willmann, kes sündis 16. veebruaril 1833 Põlula mõisas Toa Madise peres. Ta oli lõpetanud Simuna kihelkonnakooli ning leeritati Viru-Jaagupis 1851. aastal. Seal abiellus ta 20. mail 1856 ka endast aasta vanema Rakvere kihelkonnast Nurme mõisast pärit Mina Seppaga. Samal aastal asus P. Willmann tööle Roela vallakooli õpetaja ja valla magasiada kirjutajana. Hiljemalt 1867. aastaks oli ta teinud karjääri ja saanud vallakohtu kirjutajaks. Sellest aastast pärineb tema sulest meeleolukas olukirjeldus 15. ja 17. juunil 1867 Roela vallas toimunud palvekirja kirjutamise aktsioonist, millest aga kui asjassepuutumatus siinkohal lähemalt juttu ei tule. P. Willmann suri 17. novembril 1897.⁴⁹⁴ Pikka aega hinnati tema tegevust õpetajana heaks või väga heaks, kuid 1880. aastal pidas pastor H. W. Hoffmann vajalikuks märkida, et õpilaste arvukuse tõttu jäi muidu tubli õpetaja esitus keskpäraseks.⁴⁹⁵ Järgnevatel aastatel on tema töö tulemused taas hinnatud heaks ning 1881. ja 1885. aastal näiteks on pastor pidanud vajalikuks märkida, et Roela kooli õpilastel oli kihelkonnas kõige parem käekiri.⁴⁹⁶

P. Wilmanni 25-aastasest ametiüubelist kirjutati ajalehes „Ristirahwa Pühapäewaleht“:

Weel ühest rõõmu päewast tahaksime siin paar sõna rääkida J. M. S. kirja järel. See oli Jaagupi kihelkonnas Wirumaal Roela koolis. Seal koolis on wana auus koolmeister F. Willmann nüüd 25 aasta tööd teinud ja mitte kui palgaline, waid truuste ja kõigest ihu ja hinge jõuust ja suure armastusega. Minema aasta kewade andis

⁴⁹² EAA 1187, 1, 522-10: 40.

⁴⁹³ EAA 1187, 1, 10: 12.

⁴⁹⁴ EAA 3114, 1, 44: 90; EAA 3114, 1, 48: pagineerimata; EAA 854, 1, 1941: 107; Kruus, H. Eesti rahvusliku ärkamise algupäevilt. Tartu 1934, lk 67–69.

⁴⁹⁵ EAA 1187, 2, 550-5: 39.

⁴⁹⁶ EAA 1187, 2, 551-5: 28p, 30; EAA 1187,2, 555-5: 25.

Jumal temale seda armu, et ta oma 25 aastast juubeli päewa wõis pidada, kus kiriku- ja kooli wanemad, tema ammeti wennad, mõisa omanik ja walla rahwas, temale oma rõõmu ja tänu suuga ja mitme ilusa ja kalli kingitusega ülestunnistasid. Wäsimata on F. W. oma tööd teinud ja wahest igapäewases koolis ligi 100 last korraga õpetanud ja mitte üksi nende mõistust waid ka nende hinged walgustanud, ja alati ka kui tarwis oli wapraste usu segaduste wastu mõidelnud.

Jõulu õhtul paistis ka weel wana auusa koolmeistrile natuke juubeli eha. Ta oli koolilastele nagu endisil aastailgi jõulupuu walmistanud ja jälle muist kingitusi oma poolt soowinud, iseäranis saiwad lapsed seal 70 raamatut kingitud. Tema abi elementaar koolm. S. tuletas nüüd jõulupuu all meele, et W. nüüd juba 25 korda nõnda lapsi jõuluks enese ümber kogunud ja laste rõõmust osa wõtnud, tänas teda tema truui töö eest tänu lauluga, kus teises salmis ütles:

Oled raskid päiwi näinud
Armas wend, siin ilma sees.
Töö so hjuuksed halliks teinud
Waimu põllul külwates j. m.

Kui siis kallid jõulu sõnumed olid lastele meele tuletatud, rääkis koolm. Willmann lõpetuseks noorte inimeste ja laste kohta mõnusaid õpetliku sõnu, nõnda et kui wanad ja noored lahkusid, mitte üksi lastel kingitused käes, waid ka igäihel Jeesuse sees rahu ja rõõm südames oli.⁴⁹⁷

25. märtsil 1883 on P. Willmann oma pikaäegse tegevuse eest õpetaja ja vallakirjutajana „riigiwalitsuse poolest aurahad saanud, mille pääl „usimuse eest“ seisab ja mida Stanislause-paela otsas wõiwad kanda“.⁴⁹⁸

1863. aastal kogus Õpetatud Eesti Selts ajalehe „Perno Postimees“ vahendusel infot kihelkonna ja külakoolide ning neis õpetavate koolmeistrite kohta. Viru-Jaagupi kihelkonnast saadeti seltsile vastuseks kõiki kihelkonna koole hõlmav tabel, millest selgus, et Roela vallakoolis õppis 69 õpilast, neist 30 poissi ja 39 tüdrukut ning koolis käisid kõik koolikohustuslikud 11–13-aastased lapsed. Õpetajale palgaks oli mõisast määratud talukoht, mille ühele väljale sai külwata neli tündrit rukkeid, heinamaa suurus oli 25 saadu heinu (2047 kg). Tema keskmise aasta rukkisaak oli seega umbes 20–24 tündrit rukkeid, millest neli tündrit jäi seemneks. Rukkitündri hind 1862. aastal oli viis rubla ning seega oli õpetaja sissetulek ainult rukkist rahalises arvestuses umbes 80–100 rubla.⁴⁹⁹ Lisa andsid suwiviljad: oder, kaer, hernes, uba ning köögiviljad.

Pastor H. W. Hoffmanni 1875. aastal koostatud aruande järgi rentis mõis õpetajale koolitalu, millel oli 5 $\frac{1}{3}$ tündrimaad põldu. Ta sai rahapalka 135 rubla, lisaks tasuta kütte ja valgustuse

⁴⁹⁷ Rõõmu päewad. – Ristirahwa Pühapäewaleht, 1882, nr 6.

⁴⁹⁸ Eesti Postimees, 1883, nr 18.

⁴⁹⁹ EAA 2569, 1, 77: 146

ning vald maksis tema eest riigile ära pearahamaksu.⁵⁰⁰ Aasta hiljem oli õpetaja palk tõusnud 160 rublani.⁵⁰¹ Sellest maksis mõis 135 ja vald 25 rubla.⁵⁰²

Kustaw Masikas (Gustav Maasikas) sündis Roelas mõisa aedniku Mihkli ja Marri Masikase perre 17. märtsil 1864. Ta omandas alghariduse Roela vallakoolis ning lõpetas seejärel Viru-Jaagupi kihelkonnakooli, läbis leeri 12. veebruaril 1882 ning abiellus 30. septembril 1890 Rakvere kirikus Voorelt pärit Annette Liebenauga. 12. oktoobril 1891 sündis perre tütar Salme, 14. novembril 1893 tütar Hilda Margarethe ja 18. detsembril 1895 poeg Eduard. 1889. aasta sügisest astus ta õpetajaametisse oma kodukooli Roelas ning tema esimesel tegevusaastal hindas pastor H. W. Hoffmann teda innukaks ning järgnevail aastail heaks õpetajaks. K. Masikas lahkus Roela koolist 1896. aastal ning seejärel elas pere Kulinal, kus K. Masikas 30. augustil 1912 ka suri.⁵⁰³

[/RM_1322_Ar11914_3_1.tif/](#)

Foto 1. 28. jaanuaril 1921 andis Roela vallavalitsus Kustav Masikase (Gustav Maasikas) abikaasale Annettele tõendi tema abikaasa töötamise kohta Roela vallakooli õpetajana aastail 1889–1896 (RM 1322 Ar1 1914:3)

Pärast K. Masikase lahkumist sai 1896/1897. õppeaastal üheks aastaks koolis õpetajaks August Woldemar Siiak, kellele see oli tema esimene töökoht õpetajana. A. W. Siiak sündis Tõdva-Kõnnu koolmeistri Josep Siiaki perre 26. jaanuaril 1878. Ta sai alghariduse isa käe all Tõdva-Kõnnul, õppis seejärel Rakvere linnakoolis ning omandas õpetajakutse Tartu õpetajate seminaris. Tartus läbis ta 29. oktoobril 1895 ka väga häid teadmisi näidates leeri. Roelas asutas ta laulukoori ning oli ühtlasi ka selle juhatuse liikmeks. Roelast lahkumise järel tegutses ta veel mitmel pool õpetaja ja köstrina, asutas ja juhatas mitmeid laulukoore ning tegutses kirikumuusika valdkonnas. Lisaks oli ta aktiivne kaasalööja ka kohalikus ja riiklikus poliitikas, olles Undla vallavolikogu, Viru maavolikogu ja Riigikogu II koosseisu saadikuks.⁵⁰⁴

1896. aasta aruandes jagas pastor H. W. Hoffmann koolid õppeedukuse alusel kolme gruppi. Roela kool oli neist kolmandas grupis, mille õppeedukust pastor hindas mitterahuldavaks. See võis olla ka põhjus, miks K. Masikas Roela koolist lahkus. A. W. Siiaki käe all kerkis kool aastaga teise gruppi, mille õppeedukust hinnati rahuldavaks. Sinna jäi ta esialgu ka uue õpetaja

⁵⁰⁰ EAA 1187, 2, 545-5: 16.

⁵⁰¹ EAA 1187, 2, 546-5: 64.

⁵⁰² EAA 1187, 2, 553-5: 69.

⁵⁰³ EAA 3114, 1, 40: pagineerimata; EAA 3114, 1, 40: pagineerimata; EAA 3114, 1, 62: 380p–381; EAA 1187, 2, 561-6: 216; EAA 1187, 2, 569-3: 86.

⁵⁰⁴ EAA 1187, 2, 570-4: 90; EAA 1227, 2, 45: 225; August Siiak 60-aastane. – Postimees, 1938, nr 36.

Jaan Grustami käe all, kuid tõusis siis juba 1900. aastaks esimesse gruppi heade õpitulemustega koolide hulka.⁵⁰⁵

J. Grusdam (Kruustamm) sündis Simuna kihelkonnas Laekveres 12. juunil 1878, ta lõpetas Aaspere ministeeriumikooli ning käis 1895. aastal Simunas leeris. 29. mail 1905 abiellus ta Mihkel Lauri tütre Nataliega. 1907. aastal oli ta üks Roela Muusikalis-kirjandusliku Seltsi asutajaliikmeid. Roela kooli asus ta 1897. aastal ning sai siin hästi hakkama, sest nagu öeldud hinnati tema töö tulemusi õpetajana headeks.⁵⁰⁶ J. Grusdam lahkus koolist 1908. aastal, vahetades kardinaalselt oma tegevusvaldkonda. Pastor Arthur Friedrich Wilhelm Hoffmanni sõnul langesid Roela kooli õpitulemused 1907/1908. aastal halvale tasemele, kuna õpetaja andis päeval koolis tunde, kuid õppis öösiti Roela mõisa viinavabrikus viinapõletaja ametit. Amet selge, lahkus ta õpetajaametist ning olevatki saanud uue töökoha viinapõletajana.⁵⁰⁷

[/Elu_1908_108_Õpetaja_Roelasse/](#)

[/Postimees_1911_214_Õpetaja_Roelasse/](#)

[/Tallinna_Teataja_1912_215_Õpetaja_Roelasse/](#)

[/Postimees_1912_243_Õpetaja_Roelasse/](#)

Foto 2–5. Roela vallavalitsuse kuulutused ajakirjanduses õpetaja leidmiseks 1908., 1911. ja 1912. aastal (Elu, 1908, nr 108; Postimees, 1911, nr 214; Tallinna Teataja, 1912, nr 215; Postimees, 1912, nr 243)

J. Grusdami lahkumisel asus Roelasse õpetajaks Eduard Woldt, kes sündis 3. juunil 1887 Viljandimaal Pilistvere kihelkonnas Lebavere külas. Pilistveres käis ta ka 1904. aastal leeris. Pärast alghariduse omandamist õppis ta Eesti Aleksandri Linnakoolis ning Tartus Hugo Treffneri gümnaasiumis, millest ta lahkus progümnaasiumi 5. klassist. Pärast kutseeksami sooritamist asus ta õpetajana ametisse 1906. aastal Valgamaale Tõlliste valda Uru algkooli. Alates 7. juunist 1908 sai tema töökohaks Roela vallakool, kuhu ta jäi kolmeks aastaks. Juba tema esimese õpetaja-aasta järel tõstis pastor teda esile parima uustulnukast õpetajana kihelkonnas. Sellesse aega jäid ka mõned muud tema elu kõrghetked: aastail 1908–1909 osales ta asutajaliikmena Roela Muusikalis-Kirjandusliku Seltsi registreerimisprotsessis ning valiti 28. märtsil 1911 seltsi juhatusse, kus temast sai seltsi laekur; 12.–14. juunil 1910 osales ta 25-liikmelise Roela segakoori juhatajana Tallinna III laulupeol (VII üldlaulupidu); 3. oktoobril 1910 abiellus ta Simuna kirikus Võiverest pärit Ida Rosalie Rehesaarega. Oma laekuriametit ei saanud Ed. Woldt siiski pikalt pidada, sest lahkus juba samal aastal 1. septembril ametist ning

⁵⁰⁵ EAA 1187, 2, 569-3: 84; EAA 1187, 2, 570-4: 87p; EAA 1187, 2, 571-5: 91p; EAA 1187, 2, 2293: 122p.

⁵⁰⁶ EAA 1187, 2, 2293: 124; EAA 1187, 2, 2388-10: 87; EAA 3114, 1, 48; pagineerimata; EAA 44, 1, 291: 1–2.

⁵⁰⁷ EAA 1187, 2, 572-9:5: 97p.

asus Venemaale Stavropoli kubermangu. I maailmasõda muutis Ed. Woldti saatust pöördeliselt. Ta mobiliseeriti sõjaväkke 22. aprillil 1915, läbis lipnike kooli ning teenis seejärel ohvitserina nii Vene armees kui ka Eesti kaitsejõududes kuni 7. juulini 1935.⁵⁰⁸

Ed. Woldti asemel asus Roelasse õpetajaks Paide linnakooli haridusega August Männik, kes oli selleks ajaks olnud õpetajaametis juba kümme aastat, kuid Roelasse jäi ainult üheks aastaks, lahkudes ametist juba 1912. aastal, mil 1. novembrist astus tema asemel ametisse Johannes Awik (Aavik).⁵⁰⁹

J. Awik sündis Kadrina kihelkonnas Jõeperes 27. oktoobriks 1888. aastal ning läbis kodukihelkonnas ka 27. veebruaril 1905. aastal leeri. Enne Roelasse tulekut 16. juunil 1912 abiellus ta Rakveres Annette Kristine Keluga, kellega neil 13. aprillil 1913 sündis Roelas poeg Edgar Eduard ja 4. septembril 1916 Tallinnas poeg Ilmar Alexander.⁵¹⁰ Hariduse omandas ta Aaspere ministeeriumikoolis, kus käis ka pedagoogikaklassis, kuid õpetaja kutsetunnistust tal ei olnud.⁵¹¹ 1917. aastal valiti ta Roela valla militsionäärriks. Selle ametiga seostus ka tema järgnev tegevus, 1. septembril 1920 Roelast lahkudes asus ta teenistusse raudteepolitseis, töötades Tapa raudteejaamas, seejärel aga oli ta alates 15. märtsist 1921 Sõmeru valla konstaabel.⁵¹² Tõenäoliselt puudus tal peale õpetaja ettevalmistuse ka eriline huvi oma töö vastu. 1920. aasta jaanuaris kooli inspekteerinud Viru maakonna koolinõunik Märt Meos nentis pärast tundide külastust: „Üleüldse oli õp. Awiku juures vähest tundide vastu ettevalmistamist näha“.⁵¹³

Konstaabel J. Aawik arreteeriti 27. aprillil 1941 ning mõisteti 21. detsembril 1941 Vene NFSV kriminaalkoodeksi §58-13 alusel seitsmeks aastaks vangi ja kolmeks aastaks sundasumisele. Ta viibis vangistuses Molotovi oblastis Kraslagis, kus suri 15. jaanuaril 1944.⁵¹⁴

Koolimaja ehitus- ja remonditöödest

3. novembril 1838 esitatud aruande kohaselt oli Roela külas koolimaja ehitamisel ning õppetöö pidi seal algama sama aasta talvel ehk siis ilmselt novembri lõpus või detsembris. Maa ja ehitusmaterjali selle ehitamiseks andis Roela mõisa toonane omanik Friedrich Ludwig von Toll (1781–1841) ning kohalik kogukond vedas ehitusmaterjalid kohale ja ehitas koolimaja üles.⁵¹⁵

⁵⁰⁸ EAA 44, 1, 16: 266p; EAA 44, 1, 291: 1–42; EAA 1187, 2, 572-10:5: 93p, 95; EAA 3144, 1, 150: 227; EAA 5454, 1, 63: 114–114p; ERA 495, 7, 6816: pagineerimata; Tallinna III laulupidust. – Postimees, 1910, nr 6.

⁵⁰⁹ EAA 1187, 2, 572-13:5: 143; EAA 1187, 2, 572-14:5: 89; EAA 4677, 1, 7: 19p.

⁵¹⁰ EAA 3114, 1, 62: 44p.

⁵¹¹ EAA 4677, 1, 7: 19p.

⁵¹² ERA 2, 1, 196: 9; Konstaabel J. Aawik 50-aast. – Postimees, 1938, nr 299.

⁵¹³ RM 2824 Ar1 241:7: 31p.

⁵¹⁴ Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis. Kd. 2. Tallinn 1998, lk 5; Kүүditamine Eestist Venemaale. Juunikүүditamine 1941 & kүүditamised 1940–1953. Kd. 6. Tallinn 2001, lk 359.

⁵¹⁵ EAA 1187, 2, 508-10: 51; EAA 1187, 2, 1454: 16.

Kuni 1848. aastani kirjeldas pastor Fr. A. Hörschelmann koolimaja heas, kuid alates 1849. aastast üsna rahuldavas korras olevana. Alates 1852. aastast nimetati kooli olukorda kehvaks, kuid ilmselt tehti koolimajas 1855–1856. aastal remonttöid, sest 1857. aastal hinnati maja seisukord taas rahuldavaks. Niisama jätkus see kuni 1868/1869. õppeaastani, mil pastor Carl Friedrich Sigismund Walther hindas koolimaja seisundit muidu heaks, kuid koolis käivate õpilaste hulka arvestades liiga väikeseks. 1872. aastal pidas pastor Hugo Wilhelm Hoffmann hoonet väikeseks ja lagunenuks.⁵¹⁶

Oma 8. mail 1873 esitatud aruandes teataski pastor H. W. Hoffmann, et Roela koolimaja ehitati 1872. aastal kapitaalselt ümber, mille tulemusena hoone muutus oluliselt suuremaks, et mahutada kõiki õpilasi. Ehitusmaterjalid andis tasuta mõis ning need vedas kohale ning teostas ehitustööd vald oma kuludega.⁵¹⁷ Vallavalitsus muretses ka koolile vajalikku inventari nii näiteks tehti 1879. aastal koolile seitse uut lauda ja pinki kokku 42 hõberubla eest.⁵¹⁸

1880. aasta rahvakoolide ankeedi alusel mahutas Roela koolimaja korraga 70 last.⁵¹⁹ Vaatamata sellele, et pastori aruannetes hinnati koolimaja olukorda kogu aeg heaks, teostati seal 1885/1886. aastal valla kuludega suurem remont.⁵²⁰ Siiski kurtis pastor juba 1890. aastal, et Roela koolimaja on liiga madal ja liiga väike ning vajab ümberehitamist. Tundub, et tema kurtmine oli kurtidele kõrvadele ning ei aidanud isegi see, et kooliinspektor Mihkel Poska andis otsese korralduse uue koolimaja ehitamiseks. Valla teatel ei saanud nad uue maja ehitust ette võtta, kuna ei jõudnud mõisa omanikuga selle asukohas kokkuleppele, pealegi oli vana maja ehituslikult heas olukorras ega olnud kooli jaoks otseselt kõlbmatu, vaid ainult oma väiksuse ja madaluse tõttu ebamugav. Ka 1892. aastal teatas pastor taas, et koolimaja on õpilaste arvukuse tõusu tõttu jäänud väikeseks ning vajaks kas kapitaalremonti ja laiendamist või suisa uue koolimaja ehitamist. Mure jätku kaebas pastor ka 1899. aastal.⁵²¹

Uus, avar, valge ja kõrgete lagedega koolimaja, mis vastas kõigile kaasaja nõuetele, valmis lõpuks 1900. aasta sügisel. Selle ehitamiseks andis mõisaomanik Ferdinand Wilhelm Georg Alexander von Wrangell (1863–1911) umbes 1200 rubla, millele vald lisas omalt poolt 1600 rubla. Kooli ülevalpidamiseks müüs ta vallale ülisoodsatel tingimustel talu. Koolimaja

⁵¹⁶ EAA 1187, 2, 518-10: 63; EAA 1187, 2, 519-10: 47; EAA 1187, 2, 522-10: 40; EAA 1187, 2, 539-5: 59; EAA 1187, 2, 542-5: 156p–157; EAA 1187, 2, 527-10: 79.

⁵¹⁷ EAA 1187, 2, 543-5: 62, 64p.

⁵¹⁸ EAA 854, 1, 1941: 106.

⁵¹⁹ EAA 854, 1, 1941: 104–107.

⁵²⁰ EAA 1187, 2, 556-5: 63.

⁵²¹ EAA 1187, 2, 561-6:213; EAA 1187, 2, 563-4: 60–60p; EAA 1187, 2, 565-3: 73; EAA 1187, 2, 572-5: 93.

valmimise puhul annetas üks kohalikest taluperemeestest koolile 100 rubla, millest moodustati kooli remondifond, mille intresse sai kasutada koolimaja remontimiseks.⁵²²

[/Postimees_1899_269_Koolimaja/](#)

Foto 6. Teade Roela koolimaja ehituse väljapakkumisest (Postimees, 1899, nr 269)

18. jaanuaril 1911 korraldatud Ülevenemaalise ühepäevase algkoolide loenduse andmeil oli koolimaja pappkatusega palkhoone, milles oli üks 11,3 meetrit pikk ja 10,3 meetrit lai klassiruum pindalaga 116 m² ning kõrgusega 3,5 meetrit. Lisaks oli koolimajas kaks magamistuba seal ööbivatele poistele ja tüdrukutele, köök ning kahetoaline 43,6 m² suurune korter õpetajale. Loomulike vajaduste rahuldamiseks olid õues, umbes 20 meetri kaugusel koolimajast küttekoldeta käimlad nii õpilastele kui ka õpetaja perele, kõrvalhoonetest kuulusid koolile ait ja kuur. Kooli juurde kuulus ühe dessatiini (1,0925 ha) suurune maa-ala, mida õpetaja Ed. Woldt ei kasutanud mingiks otstarbeks. Loenduse ajaks olid klassiruumis olevad ahjud muutunud kõlbmatuks ega soojenenud piisavalt kiiresti, mistõttu oli klassiruum talvel hommikuti külm ning õpilased kandsid esimeste tundide ajal kasukaid. Klassiruumi ventileerimiseks oli seal üks ventilaator.⁵²³

1917. aasta detsembris koostatud kooli ankeedis esitati ka koolimaja üldised mõõtmed. Nende kohaselt oli maja pikkus 12 sülda (25,6 m), laius neli sülda ja 5¾ jalga (10,3 m) ning kõrgus üks süld 4½ jalga (3,5 m).⁵²⁴

[/RMF105_132.tif/](#)

Foto 7. Roela vallakooli hoone, mis valmis mõisa ja valla ühisel rahastusel 1900. aasta sügisel, maksis umbes 2800 rubla (Foto: 1922; RMF 105:132)

Õpilastest

Nagu eespool nähtus käis Roela vallakoolis selle avamisele järgnevatel aastail 30–40 õpilast, nii poisid kui ka tüdrukud. Lisaks veel kooli lõpetanud, kuid veel leeri mitteläbinud õpilased ehk kordajad, kes pidid käima ühel päeval nädalas oma lugemisoskust täiendamas. Esimesed täpsed andmed kooli õpilaste arvu kohta pärinesid 1842. aastast, mil seal õppis 35 poissi ja 23 tütarlast ehk kokku 58 õpilast. Järgnevatel aastail õpilaste arv kasvas veelgi, ulatudes 1858. aastal koos kordajatega näiteks 99 õpilaseni (tabel 3).

Koolis käivate õpilaste arv vähenes järsult J. Wahtriku ametiajal. Ilmselt võis see olla kuidagi seotud tema isikuomadustega, sest tabelist 3 nähtub, et õpilaste arvu madalseis oli seotud ainult

⁵²² EAA 1187, 2, 2388-10: 73.

⁵²³ EAA 5454, 1, 63: 112, 113.

⁵²⁴ EAA 4677, 1, 7: 18.

J. Wahtriku ametiajaga ning lõppes uue õpetaja Prits (Fritz) Willmanni ametisse astumisega 1856. aastal järsult, nagu lõigatult. Kuni 1871. aastani esitasid pastorid oma iga-aastastes ettekannetes ainult poiste ja tüdrukute ning õpilaste üldarvu, kuid seejärel ka andmeid õpilaste õppeedukusest kõigis ainetes. Kuna pastorite peamiseks eesmärgiks oli lugemise ja selle oskusel põhinevate usuõpetuslike ainete – piiblilood Vanast ja Uuest Testamendist, katekismus, kirikulaul – omandamise kontrollimine, esitati teiste ainete kohta andmeid valikuliselt. Nt geograafia ja vene keele õpitulemusi ei kajastatud numbriliselt üldse ning kirjutamise ja arvutamise kohta ainult ajavahemikus 1866–1887. Andmete esitamise lõpuks oli kirjutamis- ja arvutamisoskusega õpilaste arv lõpuks lähenemas koolis käivate õpilaste üldarvule. Samast perioodist on võimalik leida andmeid ka kirjaoskamatuses kohta leiris veel mitte käinud 7–17-aastaste laste ja noorte hulgas.

Tabel 2. 1880. aastal Eestimaa rüütelkonna korraldatud rahvakoolide ankeetküsitluses esitati andmed nii igapäevaselt koolis käivate kui ka ühel päeval nädalas koolis käivate õpilaste vanuselise jaotumise kohta⁵²⁵

Vanus	Poisid	Tütarlapsed	Kokku
10-aastased	7	6	13
11-aastased	11	7	18
12-aastased	18	14	32
13-aastased	15	16	31
14-aastased	11	18	29
15-aastased	19	16	35
Kokku	81	77	158

Nagu eespool lugeda võis, jäi koolimaja 1890. aastatel kooli pidamiseks kitsaks ning õpilaste suure hulga tõttu kannatas sageli ka õppetöö kvaliteet. Need mured leevendas uue koolimaja ehitamine 1900. aastal ning Roela mõisakooli avamine 1901. aastal, mis kajastus koheselt õpilaste arvu olulises langemises 1901/1902. õppeaastal (tabel 5).

[/ERA R_1246, 1, 4_4_Koolipiirkonnad_1918/](#)

Foto 8. Roela Tööraha Nõukogu Hariduse Osakond esitas 30. detsembril 1918 Virumaa Tööraha Nõukogu Täidesaatva Komitee Hariduse osakonnale andmed valla külade koolieelikute ja -ealiste laste arvu ja koolide piirkondade kohta (ERA R-1246, 1, 4: 4)

Roela ministeeriumikoolist

1898. aastal teatas ajalehest „Postimees“, et Roelas olla levinud mõte asutada sinna kaheklassiline ministeeriumikool. Mõte jäänud aga ainult mõtteks, kuna koolimaja ehitamine minevat liig kalliks maksma.⁵²⁶ Mõned aastad hiljem teatas ajaleht „Olewik“, et

⁵²⁵ EAA 854, 1, 1941: 105.

⁵²⁶ Postimees, 1897, nr 288.

ministeeriumikooli rajamine takerdunud, kuna kooli „*wastased olla seal nõnda mõjuwalt ametis, et asutamist kindlaks teha ei suudetawat*“.⁵²⁷

Ministeeriumikooli rajamise mõtte juurde pöörduti tagasi 1909. aastal, mil ajaleht „Postimees“ andis 21. märtsil pseudonüümi Ego taha varjunud kirjasaatja sule läbi teada, et „*Kõrgema kooli mõte on elamas: tahetakse ministeeriumikooli elule kutsuda*“. Paar nädalat hiljem, 6. aprillil oli Egol taas põhjust rõõmustada:

Roela wallawolikogu tegi otsuseks 2-klassilist ministeriumi kooli vastu võtta ja saatis tingimised ülemusele sisse, kus koolimaja juurdeehitamiseks 3000 rubla, füüsika kabineti siseseadmiseks 500 rubla, raamatukogu jaoks 300 rubla, museumi pääle 200 rubla ja iga aastast abiraha 1200 rubla paluti, kust kooliõpetajate palgad ja õpeabinõude täiendamise raha tuleb. Otsustati ruumisid 200 lapse jaoks ehitada, kui asi läbi läheb.⁵²⁸

Seekord oli kooli asutamise idee ilmselt piisavalt tugev, et seda mainis ka pastor A. Fr. W. Hoffmann oma 1911. aasta kooliaruandes provintsiaalkonsistoriumile, teatades et Roelas on plaan vallakooli asemel ministeeriumikool asutada. Järgmisel aastal pidi ta agentima, et sellest senimaani midagi välja pole tulnud.⁵²⁹ Kuna Roela valla volikogu protokolle sellest perioodist pole säilinud, ei ole võimalik hinnata, kui tõsine ministeeriumikooli asutamise mõte vallas tegelikult võis olla, kuid oluline on, et asjakohane haridusarutelu oli üle kümne aasta vallahva seas päevakorras.

⁵²⁷ Olewik, 1903, nr 14.

⁵²⁸ Postimees, 1909, nr 66, 75.

⁵²⁹ EAA 1187, 2, 572-12:5: 71; EAA 1187, 2, 572-13:5: 141.

Tabel 3. Õpilaste arv Roela vallakoolis aastail 1842–1871⁵³⁰

	Poisse	Tütarlapsi	Kokku
1842	35	23	58
1845	30	25	55
1846	30	40	70
1847	30	25	55
1848	30	25	55
1849	26	30	56
1850	12	6	18
1851	16	10	26
1852	4	2	6
1853	12	12	24
1854	7	7	14
1855	15	12	27
1856	9	9	18
1857	29	28	57
1858	50	49	99
1859	25	20	45
1860	28	30	58
1861	33	44	77
1862	36	53	89
1863	30	39	69
1865	29	27	56

⁵³⁰ EAA 1187, 2, 1454: 16; EAA 1187, 2, 515-10: 66; EAA 1187, 2, 516-10: 54; EAA 1187, 2, 517-10: 86; EAA 1187, 2, 518-10: 63; EAA 1187, 2, 519-10: 47; EAA 1187, 2, 520-10: 53; EAA 1187, 2, 521-10: 50; EAA 1187, 2, 522-10: 40; EAA 1187, 2, 523-10: 63; EAA 1187, 2, 524-10: 90; EAA 1187, 2, 525-10: 51; EAA 1187, 2, 526-3: 77; EAA 1187, 2, 527-10: 79; EAA 1187, 2, 528-3: 75; EAA 1187, 2, 529-4: 14; EAA 1187, 2, 530-4: 14; EAA 1187, 2, 531-4: 67; EAA 1187, 2, 532-4: 87; EAA 1187, 2, 533-4: 77; EAA 1187, 2, 535-12: 134p–135.

Tabel 4. Õpilaste arv Roela vallakoolis aastail 1866–1894 ning andmed õppeedukusest ja kirjaoskusest. Kirjaoskamatuses langes enamik ilmselt koolieelsesse vanuserühma⁵³¹

Aasta	Lapsi 7. eluaastast leerini	Käivad koolis						Kõigist piirkonna lastest					Kirjutavad	Arvutavad	Kirjaoskamatuid enne leeri
		Kõik koolipäevad			Ühe või kaks päeva nädalas			loevad			tunnevad katekismust				
		P	T	Kokku	P	T	Kokku	ladusalt	keskmiselt	mõistmisega	täielikult	mõistmisega			
1866	215	29	23	52	58	60	118	85	58	20	43	147	23		72
1867	227	31	23	54	46	58	104	105	97	80	215	80	22	22	25
1868	238	34	29	63	89	86	175	116	90	93	176	93	43	40	32
1869	215	42	38	80	75	60	135	106	78	106	193	150	52	10	31
1870	188	47	32	79	45	42	87	97	81	60	158	80	81	26	10
1871	202	38	30	68	38	43	81	95	90	17	155	85	84	29	17
1872	223	43	43	86	49	44	93	176	47	73	204	95	100	32	0
1873	247	33	33	66	6	9	15	140	107	50	147	50	70	38	0
1874	264	32	60	92	7	5	12	223	41	84	232	85	67	25	0
1875	255	33	45	78	5	15	20	132	108		194		60	30	15
1876	240	46	59	105	44	53	97	108	110		177		80	35	22
1877	234	47	47	94	56	52	108	126	99		175		134	68	9
1878	261	49	47	96	51	62	113	99	139		120		80	36	23
1879	242	43	33	76	60	64	124	130	103		183		76	30	9
1880	229	36	27	63	45	50	95	100	106		100		63	40	23
1881	230	26	21	47	53	52	105	137	71		181		50	30	22
1882	239	24	20	44	52	56	108	115	76		157		51	30	48
1883	254	36	31	67	49	41	90	120	110		161		60	38	24
1884	227	30	25	55	41	30	71	106	100		148		58	31	21
1885	222	37	41	78	36	29	65	91	99		133		73	60	32
1886	249	32	33	65	45	34	79	108	109		154		60	36	32
1887	266	50	49	99	44	42	86	130	118		176		93	85	18
1889	220	52	36	88	27	42	69	166			180				54
1890	187	38	28	66	32	26	58	163			165				24

⁵³¹ EAA 1187, 2, 536-12: 243p–244; EAA 1187, 2, 537-5: 120; EAA 1187, 2, 538-5: 205; EAA 1187, 2, 539-5: 59; EAA 1187, 2, 540-5: 55; EAA 1187, 2, 541-5: 92; EAA 1187, 2, 542-5: 156p–157; EAA 1187, 2, 543-5: 64p–65; EAA 1187, 2, 544-5: 182p–183; EAA 1187, 2, 545-5: 16; EAA 1187, 2, 546-5: 64; EAA 1187, 2, 547-5: 42; EAA 1187, 2, 548-5: 18; EAA 1187, 2, 5489-5: 45; EAA 1187, 2, 550-5: 39; EAA 1187, 2, 551-5: 30; EAA 1187, 2, 552-5: 84; EAA 1187, 2, 553-5: 69; EAA 1187, 2, 554-5: 29; EAA 1187, 2, 555-5: 26; EAA 1187, 2, 556-5: 65; EAA 1187, 2, 557-5: 28; EAA 1187, 2, 559-5: 95; EAA 1187, 2, 561-6: 216; EAA 1187, 2, 563-4: 63; EAA 1187, 2, 565-3: 76; EAA 1187, 2, 566-4: 82.

1891	211	52	44	96	33	36	69	187			187			24
1892	206	39	?	?	36	38	74	183			173			23
1893	198	38	31	69	41	26	67	163			163			35
1894	255	25	40	65	51	68	119	214			157			41

Tabel 5. 8–16-aastaste laste ja õpilaste arv Roela vallakoolis aastail 1895–1914⁵³²

Aasta	Leeris käimata lapsi					Käisid koolis						
	10–16-aastased			8–10-aastased	Kokku	Kõik koolipäevad			Ühe või kaks päeva nädalas			Kõik kokku
	poisid	tüdrukud	Kokku			poisid	tüdrukud	Kokku	poisid	tüdrukud	Kokku	
1895	79	78	157	44	201	27	37	64	52	41	93	157
1896	60	64	124	72	196	31	36	67	29	28	57	124
1897	70	83	153	57	210	48	40	88	17	40	57	145
1898	77	89	166	66	232	50	42	92	16	36	52	144
1899	80	80	160	64	224	52	41	93	27	39	66	159
1900	86	83	169	56	225	51	38	89	35	43	78	167
1901	74	69	143	52	195	40	29	69	31	39	70	139
1902	43	54	97	34	131	21	29	50	19	23	42	92
1903	45	45	90	36	126	22	23	45	23	22	45	90
1904	52	43	95	?	?	28	32	60	24	21	45	105
1905	39	37	76	?	?	23	12	35	14	25	39	74
1906	35	34	69	?	?	18	19	37	19	22	41	78
1907	33	37	70	?	?	15	20	35	18	17	35	70
1908	40	37	77	26	103	17	20	37	21	17	38	75
1909	44	41	85	29	114	21	21	42	21	20	41	83
1911			0		0	23	19	42	17	16	33	75
1912			0		0			41			33	74
1913			0		0			38			41	79
1914			0		0			48			35	83

⁵³² EAA 1187, 2, 568-3: 86, EAA 1187, 2, 569-3: 86, EAA 1187, 2, 570-4: 90, EAA 1187, 2, 571-5: 94, EAA 1187, 2, 572-5: 96, EAA 1187, 2, 2293: 124, EAA 1187, 2, 2293: 124, EAA 1187, 2, 2388-10: 87, EAA 1187, 2, 572-3:5: 120, EAA 1187, 2, 572-4:5: 81, EAA 1187, 2, 572-5:5: 108, EAA 1187, 2, 572-6:5: 99, 100p, EAA 1187, 2, 572-7:5: 102, 103p, EAA 1187, 2, 572-8:5 : 80p, EAA 1187, 2, 572-9:5 : 100p, EAA 1187, 2, 572-10: : 95p, EAA 1187, 2, 572-12:5: 73, EAA 1187, 2, 572-13:5: 143, EAA 1187, 2, 572-14:5: 89, EAA 1187, 2, 572-15:5: 82p.

Tabel 6. Roela ja Tammiku kooli käsutuses olevad eelarvevahendid aastail 1876–1887⁵³³

Aasta	Roela vallakool Roelas			Roela vallakool Tammikul		
	Mõisalt (Rbl)	Vallalt (Rbl)	Kokku (Rbl)	Mõisalt (Rbl)	Vallalt (Rbl)	Kokku (Rbl)
1876	157,00	97,60	254,60	84,00	62,00	146,00
1877	182,00	206,00	388,00	84,00	55,00	139,00
1878	157,00	77,00	234,00	150,00	105,00	255,00
1879	157,00	77,00	234,00	150,00	105,00	255,00
1880	157,00	92,00	249,00	99,00	102,00	201,00
1881	224,00	25,00	249,00	99,00	63,00	162,00
1882	157,00	92,00	249,00	125,00	75,00	200,00
1883	157,00	93,00	250,00	125,00	75,00	200,00
1884	157,00	92,00	249,00	100,00	78,00	178,00
1885	157,00	67,00	224,00	134,00	78,00	212,00
1886	187,00	167,00	354,00	134,00	78,00	212,00
1887	157,00	67,00	224,00	134,00	78,00	212,00

⁵³³ EAA 1187, 2, 546-5: 64, EAA 1187, 2, 547-5: 42, EAA 1187, 2, 548-5: 18, EAA 1187, 2, 5489-5: 45, EAA 1187, 2, 550-5: 39, EAA 1187, 2, 551-5: 30, EAA 1187, 2, 552-5: 84, EAA 1187, 2, 553-5: 69, EAA 1187, 2, 554-5: 29, EAA 1187,2, 555-5: 26, EAA 1187, 2, 556-5: 65, EAA 1187, 2, 557-5: 28.

Tammiku vallakool

1856. aasta talurahvaseadus pani koolide ehitamise, koolmeistrite palkamise, koolide ülevalpidamise ja järelevalve laste koolikohustuse täitmise üle vallakogukonnale. Uue seaduse järgi pidi kooli asutama iga 300 mees- ja naishinge peale.⁵³⁴ Roela mõisas oli 1850. aasta hingeloendi järgi 1332 hinge ning 1858. aasta hingeloendi järgi 1378 hinge, samuti oli mõis suur ka pindalalt, mistõttu Roela külas asuv kool ei vastanud nõudmistele, sest ei suutnud kõiki kooliealisi mahutada ning jäi mõisa ühes servas paiknedes osadest kooliealistest lastest lihtsalt liiga kaugemale.⁵³⁵ Seetõttu algatas Roela mõisa omanik admiral Ferdinand Friedrich Georg Ludwig von Wrangell (1797–1870) 1858. aastal uue koolimaja ehitamise Tammiku külasse. Maja valmis 1859. aastal, mil seal ka õppetöö algas.

Õppetööst

M. Öwerausi ajal käisid 11–13. aastased lapsed koolis neljal päeval nädalas, viiendal päeval „käisid „suured ja veiksed“ s. o. Lapsed, kes sundulisest igapäeva koolist vabad olid ja koduõppijad“, kuues päev oli õpetajal oma majapidamisega tegelemiseks.⁵³⁶ Koolis õpetati piiblitlugu, lugemist Carl Körberi Koli-ramatu järgi ning laulmist lauluraamatu ja Johann Leberecht Ehregott Punscheli saksakeelse koraalide raamatu – Choral-Buch – järgi.⁵³⁷ Toonane õppekava võeti lühidalt ja selgelt kokku 1863. aastal Õpetatud Eesti Seltsile saadetud ankeedi vastuste koondtabelis:

Koli lapsed õppivad: 1) Ramatust luggema, et lapsed arro sawad, mis nad loewad. 2) Katekismuse ärraseletamist. 3) Wanna ja Ue Testamenti Piibli luggud. 4) laulma nelja heälega kui wõimalik on. 5) Kirjutamist ja rehkendamist, kellel aga himmo on.⁵³⁸

Lisaks pidi õpetaja kaks korda kuus kas laupäeval või pühapäeval koolimajas rahvale ning kaks korda kuus mõisa pereköögis mõisaperele jutluseraamatust ette lugema. Samuti pidi ta laulukoorile vaimulikke laule õpetama ning sellega kolm kuni neli korda aastas kirikus laulmas käima.⁵³⁹

Kirjutamist hakati andekamatele õpilastele õpetama kohe pärast kooli avamist. Hiljemalt alates 1872/1873. õppeaastast õpetati koolis õigekirja ning alates 1874/1875. õppeaastast ka ilukirja. Samast õppeaastast sai alguse ka geograafia õpetamine, milleks oli 1875. aasta veebruarist

⁵³⁴ Eestimaa Talorahwa Seadus. Tallinn 1858, lk 28, 49, 102.

⁵³⁵ EAA 1864, 2, IX-98: 208p–209; EAA 1864, 2, X-207: 178p–179p.

⁵³⁶ RM 4009 Ar:k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 1p.

⁵³⁷ EAA 1187, 2, 530-4: 49.

⁵³⁸ EAA 2569, 1, 77: 146.

⁵³⁹ RM 4009 Ar:k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 1.

kasutada õpik „Koolilaste Geograahwia Raamat“.⁵⁴⁰ Samal õppeaastal õpetati usuõpetuse tundides piiblilugusid: „Vanast Testamendist“ maailma loomisest kuni Moosese surmani, „Uuest Testamendist“ Jeesus Kristuse sünnist kuni ülestõusmiseni, katekismusest luteri usu põhitõdesid ja nende mõistmiseks vajalike mõistete tähendusi. Lugemist õpetati õpiku „Laulud ja Loud“ järgi ning rehkendamises nelja põhitehte piires arvutamist. Kuna aga paljud õpilased arvutamise- ega kirjutamiseoskust oma edasises elus ei vajanud, siis jäid nad selle aine õppimisest kõrvale. Nii oli arvutamist ja kirjutamist oskavaid õpilasi aastail 1866–1887, millest andmed teada (tabel 8), oluliselt vähem kui koolis käivaid õpilasi. Aasta aastalt hakkasid need arvud teineteisele lähenema, eriti kirjutada oskavate õpilaste osas. Arvutamisoskus jäi aga kirjutamise oskusele alla ning lähenes sellele kaunis visalt. Kahjuks ei selgu aruandest, millis(t)e õpiku(te) järgi arvutamist ja laulmist õpetati.⁵⁴¹ Hiljemalt 1876/1877. õppeaastast hakati eraldi õppeainena õpetama Martin Lutheri elulugu.⁵⁴²

Hiljemalt 1880/1881. õppeaastast hakati koolis õpetama ka vene keelt ning pastor H. W. Hoffmann kiitis õppeaasta lõpus, et selles aines oli Tammiku kool üks paremaid. Õpilastelt – vene keelt õppisid poisid – nõuti venekeelset lugemisoskust, mõningast kirjaoskust ja teatud sõnavara omandamist.⁵⁴³

1875. aasta andmetel toimus õppetöö koolis ühes klassis ja kahes jaoskonnas ning lapsed käisid koolis igapäevaselt kahe aasta jooksul.⁵⁴⁴ 1880. aastal oli koolipäeva pikkus kuus tundi ning kooliaasta algas 15. oktoobril ja lõppes 15. aprillil, kooliskäimise eest õppemaksu tasuma ei pidanud, kooli õppekeeleks oli eesti keel, igapäevaselt käisid koolis 11–13-aastase lapsed ning seal õpetati: 1) usuõpetust: piiblilood, katekismus, 2) lugemist, 3) kirjutamist, 4) rehkendamist, 5) geograafiat, 6) laulmist. Nooremad lapsed käisid koolis hommiku ja vanemad lapsed õhtu poole.⁵⁴⁵

1876. aastal on pastor H. W. Hoffmanni aruandes esitatud ka andmed kooli tulupoole kohta. Selle järgi kulus 1875/1876. õppeaastal kooli ülalpidamisele 146 rubla, millest 84 rubla andis mõis ja 62 rubla vald. Pastori aruannetes on kooli rahastamist käsitletud aastail 1876–1887

⁵⁴⁰ Ilmselt oli tegu 1875. aastal ilmunud õpikuga: Kentmann, W. Fr. Koolilaste Geograahwia raamat. Tallinn 1875. EAA 1187, 2, 543-5: 62p; EAA 1187, 2, 545-5: 14p.

⁵⁴¹ EAA 1187, 2, 545-5: 14p ; Malm, C. Ed. Laulud ja Loud. Üks kooli-lugemise raamat. Tallinn 1874.

⁵⁴² EAA 1187, 2, 547-5: 40p.

⁵⁴³ EAA 1187, 2, 551-5: 28p–29.

⁵⁴⁴ EAA 1187, 2, 545-5: 16.

⁵⁴⁵ EAA 854, 1, 1941: 104–107.

(tabel 6).⁵⁴⁶ 18. jaanuaril 1911 korraldatud Ülevenemaalise ühepäevase algkoolide loenduse andmeil sai õpetaja palka 220 rubla ning kooli ülalpidamiseks kulus 331,40 rubla.⁵⁴⁷

Keiser Aleksander III ukaasiga 1885. aastal allutati talurahvakoolid Venemaa Rahvahariduse Ministeeriumile ning jagati õppeaja ja õpetajate arvu järgi ühe- ja kaheklassilisteks. Üheklassilises vallakoolis toimus õppetöö kolm aastat, millest kaks esimest õppeaastat emakeeles ning kolmandal õppeaastal vene keeles, va eesti keele, usuõpetuse ja laulmise tunnid. Kooliõpetajate ametisse seadmine allutati rahvakoolide inspektorile. 1891. aastal ühtlustati koolides õppetööd, pikendati õppeaastat ja suurendati koolitundide arvu nädalas 30–32 tunnini. Koolikohustuslikud olid 10–13-aastased lapsed, koolis käidi esmaspäevast laupäevani ning õppetöö algas 15. oktoobrist ja kestis kuni 15. aprillini.⁵⁴⁸

Tabel 7. Kooliealiste laste arv Tammiku koolipiirkonnas 1880. aastal

Vanus	Poisid	Tütarlapsed	Kokku
10-aastased	9	6	15
11-aastased	7	4	11
12-aastased	8	5	13
13-aastased	9	12	21
14-aastased	10	8	18
15-aastased	9	7	16
Kokku	52	42	94

1903/1904. aastast pärineb õpetaja J. Anti sulest ülevaade koolis õpetatavate ainete sisust ja õppetöös kasutatavatest õpikutest:

Õppeasjad ja -raamatud

I. Usuõpetus – Läbiõpitud ususääduse piiblitlugud ja apostlite teud. Õperaamat Masingi „Uue seaduse piibli“ I peatükk ja II pt. I õpetus. Kohaliste piibli salvidega ära seletatud ja kõik 5 peatükki päheõpitud. Õperaamat M. Körberi „Õndsas M. Lutheruse weikene katekismus.“

II. Eestikeel. II Seletusline lugemine. 38 tähtsamat Eesti luuletust ilulugemise seadusi tähele pannes pähe õpitud. Kirjalikud tööd. Tähtsamad grammatika seadused sõna- ja lauseõpetuses. Õigest kirjutamise õpetus.

I talw. Seletusline lugemine. Tähtsamad õigestikirjutamise seadused, mõned kergemad Eesti luuletused pähe õpitud.

Õpiraamat C. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raamat.“

III. Wenekeel. III jägu Seletusline lugemine. Läbiloetud tükkide ülejutustamine. Tähtsamad grammatika seadused sõna- ja lauseõpetuses. 42 Wenekirjanikkude tähtsamat luuletust ilulugemise seadusi tähele pannes pähe õpitud. Õigest kirjutus. Koguraamatute lugemine, neid on lugemiseks 78 eks. antud. Kirjalikud tööd.

⁵⁴⁶ EAA 1187, 2, 546-5: 64.

⁵⁴⁷ EAA 5454, 1, 63: 115.

⁵⁴⁸ Andresen, L. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. III. Tallinn 2002, lk 340–342.

II jägu. Lugemise õpetus. Läbiloetud tükkide üle jutustamine. Mõned kergemad laulud ja walmid pähe õpitud. Õigest kirjutuse tähtsamad seadused.

I jägu. Esialgne õpetus lugema ja kirjutama. Õpik Григорьевъ „Русское Слово“ I ja II часть.

IV. Rehkendamine. III jägu. Läbi wõetud nimedega numbritega 4 tegevust. Ülesannete rehkendamine peast ja kirjalikult.

II j. 4 tegevust nimeta numbritega ja ülesannete rehkendamine.

I jägu. 4 tegevust 100 arwu piiris.

Õpik. Правдинъ и Мольманъ „Сборникъ арифм. задачъ.“⁵⁴⁹

Õpilaste kooliskäimise kontrollimise ja puudumiste põhjuste väljaselgitamisega tegeles koolikohus, mis koosnes koolivanemast, vallatalitajast, kiriku wöörmündrist ja õpetajast. Esimese nimetas ametisse valla volikogu, teised kaks kuulusid kohtusse ameti järgi. 1880. aastal oli Tammiku koolivanemaks Jürri Sohne, kes kinnitas rüütelkonna ankeedile antud andmete õigust oma kolme ristiga, kuna oskas ilmselt küll lugeda, kuid mitte kirjutada.⁵⁵⁰ Tammiku kooli koolikohtu protokolliraamatute järgi oli esimeses teadaolevas koolikohtu koosseisus vallatalitaja Jüri Juhkam, koolivanem Thomas Eigi, kiriku wöörmünder Hans Nirgi ja õpetaja J. Ant.⁵⁵¹ Aeg-ajalt käis koolivanem ka üksinda kooli katsumas ja selgitamas kas koolist puuduvad õpilased puuduvad põhjusega või mitte. Põhjusega puudunud laste vanematele määras koolikohus trahvid, nt 2. veebruaril 1898 määras koolikohus Aleksander Weinmanni isale jaanile 105 kopikat trahvi 21 põhjusega puudunud päeva eest, ning Theodor ja Helene Juhkami isale Toomale 125 kopikat trahvi laste kahe peale põhjusega puudunud 25 päeva eest ehk 5 kopikat päevas. Millest koolikohus trahvisumma suuruse määramisel luhtus protokollidest ei selgunud, kuid nii A. Weinmanni kui ka Th. Juhkami vanematele tegi koolikohus 15. aprillil taas trahvi 55 puudunud päeva eest, kuna nad eelmise trahvi määramisest saadik polnud päevagi koolis käinud. Seekord oli trahvisumma vaid 55 kopikat ehk ainult kopik päevas. Trahvi nõudis sisse vallavalitsus, kelle tuludesse see läks. Kuna poisid ei jõudnud kooli ka uue õppeaasta alguses tehti kummalegi õppeaasta alguses viie põhjusega puudunud päeva eest trahvi 50 kopikat, ehk 10 kopikat päevast. 1899. aasta alguseks oli J. Weinmann oma trahvid ära maksnud, kuid T. Juhkamil olid kõik maksmata ning ta väitis, et tema lastel on olnud külgehakkav haigus, mille kinnituseks tal on arsti tõend. Pikalt ja põhjusega puudujad võidi jätta ka koolikursust kordama, nii määrati 15. aprillil 1899 Tõnu Steinbergile tema tütre Marie 66 põhjusega puudunud päeva eest üks rubla trahvi ning tüdruk pidi „1 talwe enam koolis

⁵⁴⁹ RM 2697 Ar_{1k} 707:2: 16p–17.

⁵⁵⁰ EAA 854, 1, 1941: 104–107.

⁵⁵¹ RM 2697 Ar_{1k} 707:3: 3.

käima“. Samuti jäeti pikaajase põhjuseta puudumise ning nõrga edasijõudmise pärast veel üheks lisatalveks koolis käima Liine Eerik ja August Allikas.

Aeg-ajalt olid aga karistused ka äkilisemad, nii mõisteti Kusti Anniko ema Ann trahviks selle eest, et ta oma poega kooli pole saatnud „*24 tundi wallamaja juures wangistada*“. Kuna see ei aidanud, määrati A. Ennikole 16. aprillil 1,50 rubla trahvi, kuid kuna ta oli liiga vaene, ei suutnud ta trahvi ära maksta. *Abipalve kihelkonna koolivalitsusse tõi kaasa lahenduse: „Prausti Herra [pastor H. W. Hoffmann – UT] saatis kooliwanema Jüri Nirgi läbi Ennikule kooliskäimise abiraha 5 rubla, selle raha on kooliwanem ka tema kätte annud seletades, et nüüd poeg tingimata peab koolis käima. 28. jaanuaril ilmus siis kooli*“.

Hoopis hea lahendus kooliskäimiseks leiti aga Jaagup Wartsonile, kelle ema oli vaene ega olnud võimeline poega 13 versta (~14 km) kaugusele kooli saatma. Tema koolismineku aeg lükati ühe aasta võrra edasi, kuid selleks, et ta järgmisel talvel koolis saaks käia, „*peab teda siis suwel mõne peremehe juure karja poisiks anda, kes siis talwel teda selle eest koolis laseb käia. Kooliwanem peab seda aegsasti tema emale teadustama*“.

10. aprillil 1905 võttis koolikohus vastu põhimõttelise otsuse, mitte lubada kooli tulla nooremail kui 10-aastastel lastel, vastavalt seaduse nõudmisele:

Et mitmed laste vanemad oma lapsi enne 10^{damat} eluaastat kooli panevad, aga ikka ainult 3 talvet lasevad koolis käia, kuna aga laste arusaamine selle aja sees ja nii noores eas ei suuda valmineda, sellepärast ja tähele pannes, et seadus 10^{ne} aastaselt kooli nõuab, otsustas koolikohus ainult 10^{ne} aastaseid lapsi igapäeva käijateks kooliraamatusse sisse kirjutada. Seda teatas ka kooliõpetaja kokku tulnud rahvale, kes palvetunnile olivad kogunenud.

Karistamise kõrvalt tegeles koolikohus ka hoolekandega, andes raha vaesematele õpilastele õpikute ostmiseks, tingimusel, et need õpikud pärast kooli lõpetamist tagasi toovad. Lisaks esitas koolikohus igal sügisel ja kevadel regulaarselt aruandeid kihelkonna koolivalitsusele, mille alusel omakorda pastor provintsiaalkonsistoriumile oma iga-aastaseid kooliaruandeid koostas.⁵⁵²

2. novembril 1896 lõppes T. Eigi ametiaeg ning volikogu valis uueks kooliwanemaks Mart Tehu. 1901. aasta lõpus valis volikogu uueks kooliwanemaks Jüri Nirgi, kuid M. Tehu jäi koolikohtusse edasi, sest oli saanud kiriku võõrmündriks. 1904. aasta lõpus valiti kooliwanemaks taas T. Eigi ning 1907. aasta lõpus M. Moor.⁵⁵³

⁵⁵² RM 2697 Ar_{1k} 707:3: 14, 18–19, 21p–22p, 25; RM 2697 Ar_{1k} 707:2: 7, 22p–23, 29.

⁵⁵³ RM 2697 Ar_{1k} 707:3: 7p; RM 2697 Ar_{1k} 707:2: 3, 7p, 11.

Õpetajatest

1859. aastal alustas koolis õpetajana tegevust Mart Öweraus (Oeweraus, Överhaus), kellele see oli tema esimene töökoht. M. Öweraus sündis 23. oktoobril 1839 Kolga-Jaani kihelkonnas Võisikul, õppis Pilistvere kihelkonnakoolis ning käis sealses kirikus leeris 1856. aastal. 1859. aastal asus ta tööle Tammiku kooli ning töötas seal kuni 1866. aastani. 6. märtsil 1860 abiellus ta Roelas sündinud Anna Tõnsoga. Tammikul sündisid paarile 6. jaanuaril 1862 poeg Mihkel, kes aga juba mõne aasta pärast 14. aprillil 1865 suri ning 5. veebruaril 1865 tütar Anna Maria.⁵⁵⁴

Palgaks sai M. Öweraus mõisalt kuus tiinu (6,555 ha) põldu ja kümme tiinu (11 ha) heinamaad. Vald õpetaja ega kooli ülalpidamises ei osalenud ning nii pidi õpetaja ise talvel üles tegema ja kohale vedama nii enda kui ka kooli jaoks vajaliku küttepuud.⁵⁵⁵ 1863. aastal Õpetatud Eesti Seltsi küsimustikule saadetud vastusest selgus, et tema põld jagunes kolmeks väljaks – tali- ja suvivili ning kesa –, mille taliviljaväljale sai külvata kolm tündrit rukkeid. Õpetaja heinamaalt sai 20–30 saadu heinu (1638–2457 kg). Tema aastane rukkisaak oli toonase keskmise saagikuse alusel arvestatuna umbes 15–18 tündrit rukkeid, millest kolm tündrit jäi seemneks. Rukkitündri hind 1862. aastal oli viis rubla, mille alusel sai ta rukkitest – seeme maha arvatud – umbes 60 kuni 75 rubla. Kui palju tema perel leivaviljaks kulus pole teada, kuid lisandusid veel ka suviviljaväljalt saadud odrad, kaerad, hernerid ja oad ning köögivilja ja kartulid.⁵⁵⁶

J. Anti sõnul „*rasked olid esimesed vaod hariduse põllul ajada: rahvas vaatas umbusaldusega kooli peale. Nuriseti, et sellest veel ei ole küll, et vanemad inimesed mõisa orjavad, ka lapsed pannakse orjama. Avaldati avalikku vaenu kooliõpetaja vastu*“. Ilmselt võib selles tõdemuses näha põhjust, miks M. Öweraus 1865. aasta kevadel Tammikult lahkus ning Kaarli valda õpetajaks läks.⁵⁵⁷ Enne lahkumist hindas Viru-Jaagupi pastor Carl Friedrich Sigismund Walther tema tööd laste lugema ja laulma õpetamisel heaks ning leidis, et tegemist on õpetajaga, kelle üle võib ainult rõõmu tunda.⁵⁵⁸

Ka M. Öwerausi ametijärglane Jaan Rammo oli seotud Pilistverega. Ta sündis 22. oktoobril 1842 Pilistvere kihelkonnas Eistveres ja omandas nagu M. Öwerauski hariduse Pilistvere kihelkonnakoolis. 1859. aasta läbis ta seal ka leeri ning abiellus kodukirikus 1866. aastal endast kaks aastat noorema Mal Pihlakuga. Olles teinud Paistus eksamid õpetajakutse omandamiseks,

⁵⁵⁴ EAA 3114, 1, 40: pagineerimata.

⁵⁵⁵ RM 4009 Ar;k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 1.

⁵⁵⁶ EAA 2569, 1, 77: 146.

⁵⁵⁷ RM 4009 Ar;k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 1p.

⁵⁵⁸ ERA 1187, 2, 536-12: 242.

asus ta 1865. aastal õpetajaks Tammiku kooli, ilmselt omakandimehe M. Öwerausi kutsel. 27. oktoobril 1869 sündis paarile Tammikul poeg Hans. Lisaks kooliõpetaja tööle oli ta ka valla magasiaida kirjutaja.⁵⁵⁹

J. Rammo täitis samu ülesandeid nagu tema eelkäijagi ning sai mõisalt palgaks 37 tiinu (40,4 ha) suuruse palgatalu, mille maast aga umbes pool oli harimiseks kõlbmatu maa. Talu anti õpetajale rendile 50 rubla eest, kuid mõis kustutas sellest poole. 1894. aastaks, mil J. Rammo Tammikult lahkus, oli rent kasvanud 160 rublani, millest õpetaja maksis 80 rubla. Tema ametiaja lõpupoole toetas õpetajat ka vald, vedades metsast välja kooli küttepuud, „*kuid suurema jao pidi kooliõpetaja vedama, kui ta lastega külma ei tahtnud jääda*“.⁵⁶⁰

Pastor H. W. Hoffmanni aruanded annavad asjast siiski mõnevõrra teise pildi. Selle järgi kuulus koolikohale 1875. aastal kuus tündrimaad põldu ning koha rendist kinkis mõis õpetajale – nagu eespool nimetatud – poole. Ülejäänud poolest maksis omakorda poole, so 25 rubla vald ja alles teise poole, samuti 25 rubla maksis õpetaja. Õpetaja aastapalk rahas oli 127 rubla ning vald maksis tema eest ära pearahamaksu, lisaks sai ta kooli jaoks tasuta küttepuud ja valgustuse.⁵⁶¹ Sellest maksis mõis 102 ja vald 25 rubla.⁵⁶²

Vaatamata sellele, et J. Rammo oli nii oma ametijärglase J. Anti kui ka Viru-Jaagupi kirikuõpetaja arvates hea ja innukas õpetaja ning oma ametikohustuste täitmisel hoolas ja „*õiglase meelega pärast arukama elanikkude poolt heas lugupidamises*“, tagandati ta 15. aprillil 1894 „*vene keele mittemõistmise tõttu ametist*“.⁵⁶³

Tema asemel valiti 1. aprillil 1894 vallavolikogus õpetajaks Viljandi maakonnas Pilistvere kihelkonnas Imavere vallas 17. veebruaril 1875 sündinud J. Ant, kes õppis Imavere alg-, Pilistvere kihelkonna- ja Eesti Aleksandri Linnakoolis. Pärast Aleksandrikooli lõpetamist 4. juunil 1893 asus ta õpetajana tööle Järva-Madise kihelkonda ning aasta möödumisel Tammiku vallakooli, olles seal nii juba kolmas Pilistvere kihelkonnakooliga seotud õpetaja. 1896. aastal omandas ta ühtlasi ka õpetaja kutsetunnistuse. 1. mail 1897 abiellus ta J. Rammo tütre Liisaga, kellega neil 4. märtsil 1902 sündis poeg Ernst.⁵⁶⁴

Ametisse astudes sai ta ametipalgaks 190 rubla ning 10 rubla valgustuse (lambiõli ehk petrooli) muretsemiseks.

⁵⁵⁹ EAA 3114, 1, 44: 63; EAA 854, 1, 1941: 107.

⁵⁶⁰ RM 4009 Ar1k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 1p.

⁵⁶¹ EAA 1187, 2, 545-5: 16.

⁵⁶² EAA 1187, 2, 553-5: 69.

⁵⁶³ Vt nt: ERA 1187, 2, 540-5: 57; ERA 1187, 2, 548-5: 18; RM 4009 Ar1k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 2.

⁵⁶⁴ EAA 3114, 1, 48: 138; EAA 3114, 1, 57: pagineerimata; EAA 3114, 1, 62: 30p; Postimees, 1893, nr 142; Tüsedä koolimehe juubel. – Wirumaa Teataja, 1935, nr 26.

Koolimaja ehitus- ja remonditöödest

Pikaaegse Roela-Tammiku algkooli juhataja Jaan Anti koostatud kooli kroonika järgi asutas kooli Roela mõisa omanik admiral Ferdinand Friedrich Georg Ludwig von Wrangell (1797–1870) 1858. aastal, andes koolimaja ehitamiseks vallale tasuta ehitusmaterjali ja tasus ehituskulud, talupidajate kanda jäi ainult ehituseks vajalike materjalide kohalevedu. 1859. aastal valminud õlgkatusega koolimaja oli kuus sülda (12,8 m), pikk neli sülda (8,5 m) lai ning kaheksa jalga (2,44 m) kõrge. Poole majast hõlmas klassiruum, poole õpetaja eluruumid. Klassiruumi valgustasid neli kuue ruuduga akent, mille ruudu mõõtmed olid 11 x 10 tolli (0,28 m x 0,254 m = 0,07 m²). Seega oli ühe akna pind 0,42 m² ning kõigil akendel kokku 1,68 m².⁵⁶⁵ 1866/1867. õppeaastal hindas pastor C. Fr. S. Walther koolimaja seisukorda heaks, kuigi märkis, et see on külm. 1875/1876. õppeaastal polnud koolimaja aga toonase pastori Friedrich August Hirschelmanni arvates enam kooli pidamiseks piisavalt hea. Seepärast ehitati mõisa poolt Tammikule 1877. aastal täiesti uus koolimaja, mis läks maksma 2000 rubla. Uus koolimaja oli vanast suurem ja valgem, kaheksa sülda (17 m) pikk ja viis sülda (10,7 m) lai ning üheksa jalga (2,7 m) kõrge. Klassiruumi oli viis sülda (10,7 m) pikk ja 4²/₃ sülda (9,25 m) lai, õpetaja korteri viis sülda (10,7 m) pikk ja 3¹/₃ sülda (7,1 m) lai. Klassiruumi valgustasid kuus kuue ruuduga akent, mille ruudu mõõtmed olid 14 x 13 tolli (0,36 m x 0,33 m = 0,12 m²). Seega oli ühe akna pind 0,71 m² ning kõigil akendel kokku 4,23 m².⁵⁶⁶ Ajalehes „Ristirahwa Pühhapäewaleht“ kirjeldas kooli ja sellega seotus ehitisi keegi R.:

Nagu igaüks Eestimaal teab, on Wiru-Jaagupi kihelkonna Roela mõisa pärisherra baron Wilhelm v. Wrangell möödaläinud 3 aastades Rittershawti peamees olnud ja nüüd landraatiks walitud saanud; aga ta tegewusest kõik see kubermangu kasuks, ta töö ja toimetustest kodumail teadwad küll pisut inimesi. Siin tahtsin natuke ta tegewusest kodumail jutustada. Juba 1877 aastal laskis see herra oma walla Tammiku külasse uue koolimaja ehitada, sest mana oli weike ja waene. Maja, mis herra plaani järele ehitatud, on 10 raudsülda pitk, 5 raudsülda lai ja omas heas kõrguses, umbes 10 jalga. Koolisaal, kõrge akentega, on iga pidi 5 raudsülda pitk; koolmeistri elutoad on lahked; köögist wiib ka üks õue, nii et majal kaks ust on. Eest uksest saab kotta, kust üks uks koolmeistri tuppa teine koolisaali wiib. 1883 aastal sai koolimaja laudadega wäljast wooderdatud. Kõik ehituse materiaali on herra kinkinud, nagu: palgid, kellel pinnad suures auruwabrikus mõlemilt poolt maha lõigatud,

⁵⁶⁵ RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 1.

⁵⁶⁶ EAA 1187, 2, 537-5: 120; EAA 1187, 2, 546-5: 64; EAA 1187, 2, 548-5: 16; RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 1.

lauad, teliskivid, katuse pilpad, akna klaasid ja pealegi muist ehituse raha maksnud. Reietuba on muidugi teada isepäinis ehitatud. Et ka aidad ja laudad wanad oliwad, siis laskis landraati herra ka need 1882 aastal uued ehitada ilusal ja suurel mõõdul. Ka nende tarwis kinkis ka kõik materiiali. Minewal aastal kinkis ta pealegi koolile kena keeltega orila, mis Tallinna meistri Normanni tehtud. See mänguriist on lastele ja manadele suurt rõõmu teinud; aga iseäranis sellele, kes laulu juhataja on, sest et temast nüüd suur kergitus laulu juures on.⁵⁶⁷

[/RMF105_133.tif/](#)

Foto x. 1877. aastal ehitatud Tammiku koolimajas toimus õppetöö kuni 1932. aastani, hiljem oli maja koolimaja (RMF 105:133)

Vaatamata sellele, et koolimaja alles äsja valmis, ehitati sinna 1879. aastal 35 hõberubla eest uued ahjud.⁵⁶⁸ 1883/1884. õppeaastal kinkis Roela mõisa omanik Wilhelm Peter Georg Adolf von Wrangell koolile harmooniumi, mille valmistas orelimeister Gustav Normann.⁵⁶⁹ 1896 tehti koolimajale kapitaalremont: valmistati uus katus, akende alused ning remonditi põrand.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Wirumaalt, Jaagupi kihelkonnast. – Ristirahwa Pühapäewaleht, 1884, nr 11.

⁵⁶⁸ EAA 854, 1, 1941: 106.

⁵⁶⁹ EAA 1187, 2, 554-5: 27

⁵⁷⁰ ERA 4232, 13, 9: 172p.

Tabel 8. Õpilaste arv Tammiku vallakoolis aastail 1860–1894 ning andmed õppeedukusest ja kirjaoskusest. Kirjaoskamatutest langes enamik ilmselt koolieelsesse vanuserühma⁵⁷¹

Aasta	Lapsi 7. eluaastast leerini	Käivad koolis						Kõigist piirkonna lastest					Oskavad kirjutada	Oskavad arvutada	Kirjaoskamatuid enne leeri
		Kõik koolipäevad			Ühe või kaks päeva nädalas			loevad			tunnevad katekismust				
		poisid	tüdrukud	kokku	poisid	tüdrukud	kokku	ladusalt	keskmiselt	mõistavad	täielikult	mõistavad			
1860		11	10	21											
1861		14	13	27											
1862		18	16	34											
1863		17	11	28											
1865		18	15	33											
1866	138	16	18	34	37	37	74	46	22	15	25	70	15	15	70
1867	145	10	20	30	53	36	89	32	53	31	116	31	7		60
1868	154	18	18	36	46	38	84	45	17	15	95	25	21	4	92
1869	154	20	18	38	46	54	100	39	83	18	126	30	33	6	32
1870	157	29	19	48	46	53	99	42	81	36	136	36	51	17	34
1871	177	24	21	45	39	40	79	45	85	26	45	37	59	23	47
1872	169	31	25	56	49	60	109	69	84	24	115	44	75	35	16
1873	200	25	21	46	2	6	8	119	81	45	119	50	44	45	0
1874	190	28	23	51	2	7	9	159	31	43	153	40	53	22	0
1875	198	21	21	42	4	3	7	156	42		139		42	25	0
1876	199	27	28	55	42	39	81	131	59		160		54	38	9

⁵⁷¹ EAA 1187, 2, 536-12: 243p–244; EAA 1187, 2, 537-5: 120; EAA 1187, 2, 538-5: 205; EAA 1187, 2, 539-5: 59; EAA 1187, 2, 540-5: 55; EAA 1187, 2, 541-5: 92; EAA 1187, 2, 542-5: 156p–157; EAA 1187, 2, 543-5: 64p–65; EAA 1187, 2, 544-5: 182p–183; EAA 1187, 2, 545-5: 16; EAA 1187, 2, 546-5: 64; EAA 1187, 2, 547-5: 42; EAA 1187, 2, 548-5: 18; EAA 1187, 2, 5489-5: 45; EAA 1187, 2, 550-5: 39; EAA 1187, 2, 551-5: 30; EAA 1187, 2, 552-5: 84; EAA 1187, 2, 553-5: 69; EAA 1187, 2, 554-5: 29; EAA 1187, 2, 555-5: 26; EAA 1187, 2, 556-5: 65; EAA 1187, 2, 557-5: 28; EAA 1187, 2, 559-5: 95; EAA 1187, 2, 561-6: 216; EAA 1187, 2, 563-4: 63; EAA 1187, 2, 565-3: 76; EAA 1187, 2, 566-4: 82.

Aasta	Lapsi 7. eluaastast leerini	Käivad koolis						Kõigist piirkonna lastest					Oskavad kirjutada	Oskavad arvutada	Kirjaoskamatuid enne leeri
		Kõik koolipäevad			Ühe või kaks päeva nädalas			loevad			tunnevad katekismust				
		poisid	tüdrukud	kokku	poisid	tüdrukud	kokku	ladusalt	keskmiselt	mõistavad	täielikult	mõistavad			
1877	195	26	31	57	41	46	87	130	60		150		97	75	5
1878	198	31	29	60	36	44	80	115	77		130		60	45	6
1879	187	31	21	52	39	39	78	128	53		137		47	41	6
1880	190	26	17	43	47	50	97	95	61		112		41	33	34
1881	180	30	17	47	45	39	84	119	58		137		47	37	3
1882	174	26	20	46	44	36	80	116	34		129		43	40	24
1883	178	31	23	54	38	36	74	115	58		125		54	46	5
1884	172	29	24	53	33	28	61	106	63		121		50	42	3
1885	173	31	25	56	33	29	62	118	53		118		51	45	2
1886	180	30	26	56	36	35	71	136	40		143		53	47	4
1887	180	33	32	65	32	35	67	133	43		146		61	50	4
1889	172	21	36	57	34	36	70	132			159				40
1890	161	18	25	43	40	41	81	148			147				13
1891	158	20	23	43	34	38	72	127			126				31
1892	157	20	?	?	35	43	78	135			120				22
1893	156	20	15	35	25	42	67	132			139				24
1894	135	24	12	36	21	28	49	107			110				28

Tabel 9. 8–16-aastaste laste ja õpilaste arv Tammiku vallakoolis aastail 1895–1917⁵⁷²

Aasta	Leeris käimata lapsi					Käisid koolis						
	10-16-aastased			8-10-aastased	Kokku	Kõik koolipäevad			Ühe või kaks päeva nädalas			Kõik kokku
	poisid	tüdrukud	Kokku			poisid	tüdrukud	Kokku	poisid	tüdrukud	Kokku	
1895	57	45	102	35	137	30	20	50	27	25	52	102
1896	42	32	74	43	117	24	15	39	18	17	35	74
1897	38	42	80	35	115	19	19	38	18	21	39	77
1898	42	43	85	31	116	15	21	36	25	19	44	80
1899	38	45	83	42	125	19	23	42	17	19	36	78
1900	41	44	85	23	108	19	23	42	21	18	39	81
1901	43	44	87	28	115	21	19	40	18	25	43	83
1902	44	43	87	29	116	20	27	47	20	17	37	84
1903	48	47	95	31	126	23	26	49	22	20	42	91
1904	48	51	99	42	141	23	27	50	23	24	47	97
1905	46	52	98	?	?	25	31	56	19	19	38	94
1906	47	45	92	?	?	28	23	51	19	22	41	92
1907	44	39	83	?	?	27	15	42	14	24	38	80
1908	39	35	74	37	111	24	14	38	13	20	33	71
1909	39	28	67	42	109	20	16	36	18	12	30	66
1911			0		0	27	17	44	17	17	34	78
1912			0		0			52			37	89
1913			0		0			44			38	82

⁵⁷² EAA 1187, 2, 568-3: 86, EAA 1187, 2, 569-3: 86, EAA 1187, 2, 570-4: 90, EAA 1187, 2, 571-5: 94, EAA 1187, 2, 572-5: 96, EAA 1187, 2, 2293: 124, EAA 1187, 2, 2293: 124, EAA 1187, 2, 2388-10: 87, EAA 1187, 2, 572-3:5: 120, EAA 1187, 2, 572-4:5: 81, EAA 1187, 2, 572-5:5: 108, EAA 1187, 2, 572-6:5: 99, 100p, EAA 1187, 2, 572-7:5: 102, 103p, EAA 1187, 2, 572-8:5 : 80p, EAA 1187, 2, 572-9:5 : 100p, EAA 1187, 2, 572-10: : 95p, EAA 1187, 2, 572-12:5: 73, EAA 1187, 2, 572-13:5: 143, EAA 1187, 2, 572-14:5: 89, EAA 1187, 2, 572-15:5: 82p.

1914			0		0			45			30	75
1915								33				33
1916								35				35
1917								27				27

Roela mõisakool

Kuna Roela vallakoolis käis liiga palju õpilasi, asutas mõis 1899/1900 õppeaasta lõpus mõisatööliste ja teenistujate lastele mõisakooli. Paraku ei suudetud sinna õpetajat leida, mistõttu pidid õpilased sügisel minema ikkagi vallakooli.⁵⁷³ Kuna mõisakool suleti juba 1925. aastal leiab siinkohal vaatlemist kogu kooli veerandsaja aastane ajalugu.

Õpetajatest

1901. aastal asus Roela vallakooli tööle Jüri Hansar, kes sündis 07. märtsil 1868 Kunda-Malla vallas väiketaluniku peres. Ta õppis Iila külakoolis, Viru-Nigula ministeeriumikoolis Pikaristil ja Kuuda õpetajate seminaris, mille lõpetas 1887. aastal. 1. detsembrist 1888 kuni 23. aprillini 1889 oli ta õpetaja Laanemõisa külakoolis (Rakvere vald), 7. septembrist 1889 kuni 23. aprillini 1896 Jõepere külakoolis (Saksi vald), 23. aprillist 1896 kuni 23. aprillini 1901 Tudu külakoolis (Roela vald) ning aastail 1901–1925 Roela mõisa ja valla algkoolis.⁵⁷⁴

15. mail 1890 abiellus ta Julie Rosalie Wilhelmine Keskülaga, kes sündis 28. augustil 1873 Rakveres. Neile sündisid tütar Amanda Melitta ning pojad Herbert Arkadius, Paul Eugen, Ernst Oskar (Ärni), Evald Moritz, Leonhard Ferdinand (Leo) ja Gerhard Hans Voldemar (Arti). Lastega oli seotud ka ämmaemandana praktiseeriva J. R. W. Hansari tegevusala.⁵⁷⁵

[/RMF672_7_2.tif/](#)

Foto 9. Perekond Hansar 20. sajandi alguses (RMF 672:7)

Paari kolm poega – Paul Eugen, Ernst Oskar ja Evald Moritz – teenisid Eesti Vabariigi ajal kriminaalpolitseis kõrgetel kohtadel ning neil kõigil õnnestus 1944. aastal Eestist lahkuda. Kõige edukam neist oli P. E. Hansar, kes oli 10. oktoobrist 1934 kuni 1940. aasta augustini Petseri kriminaalkomissar.⁵⁷⁶

J. Hansar mängis väga hästi viiulit ja klaverit ning kõikjal, kus ta õpetajana tegutses, asutas ta laulukoori. Neist kõige pikemalt (1901–1931) juhatas ta Roela segakoori. Kuna Roelas puudus pikka aega pasunakoori juhataja, tegeles ta aeg-ajalt ka sellena. Nagu eespool mainitud korraldati tema ajal tihti koolimajas pidusid, mis lõppesid tavaliselt tantsuga. M. Keskküla mälestuste järgi mängis neil pidudel tantsuks Hansarite pereansambel. „*Tantsule mängis tema*

⁵⁷³ EAA 1187, 2, 2388-10: 73.

⁵⁷⁴ EAA 1187, 2, 572-3:5: 113, 120; EAA 4677, 1, 7: 25p; RM 2710 Ar1k 531:2; Jüri Hansar 60-aastane. – Waba Maa, 1928, nr 67.

⁵⁷⁵ EAA 3114, 1, 62: 29p–30.

⁵⁷⁶ Krikk, M. Eesti kriminaalpolitsei 1920–1940. Tallinn 2007, lk 275–278.

*viulit ja abikaasa saatis klaveril. Pärast poole kui lapsed kasvasid, oli juba väikene orkester välja astumas ja nimelt: klaver, 2–3 viulit ja šello.*⁵⁷⁷

Temaga seostatakse ka Roela Muusikalis-Kirjandusliku Seltsi asutamise mõtte sünni ning ta oli 1907. aastal üks seltsi asutajaliikmetest ning pärast selle tegevuse algust aktiivne kaasalööja ja pidude korraldaja.⁵⁷⁸ Ka pärast pensionile jäämist 1925. aastal, tegutses ta seni kuni tervis lubas endiselt koorijuhina, kuid lõi kaasa ka muudes ettevõtmistes, olles 1926. aastal näiteks Wirumaa Lastekaitse Ühingu esindaja Roela vallas.⁵⁷⁹

/RMF672_6_2.tif/

Foto 10. Jüri Hansar 5. novembri 1922 (RMF 672:6)

J. R. W. Hansar suri Roelas 12. detsembril 1934 südamehaigusse ning maeti Viru-Jaagupi kalmistule. Pärast abikaasa surma müüs J. Hansar oma Roela maja ja kolis Rakverre, kus ta suri 9. juulil 1939 ning maeti 12. juulil Viru-Jaagupi surnuaeda. Kirikuraamatusse märgiti tema surma põhjuseks selgroo kasvaja ja südame nõrkus.⁵⁸⁰

Aastail 1919–1922 töötas mõisakoolis õpetajana ka J. Hansari poeg E. M. Hansar, kes sündis Roelas 17. juunil 1902. Ta õppis oma isa käe all Roela mõisakoolis ning töötas seal enne sõjaväkke minekut isa käe all. 1920. aasta jaanuaris E. M. Hansari tööd revideerinud Viru maakonna koolinõunik M. Meos leidis, et tal on „*wähe hooft, ja ta on õige kergelt oma töö juures*“. 1921. aastal oli olukord paranenud ning M. Meosi hinnangul oli näha, E. M. Hansar „*teeb tööd palju suurema huvi, hoole ja tagajärgedega, kui läinud aastal*“. Pärast sõjaväeteenistust aastail 1922–1923 tegi ta karjääri kriminaalpolitseis.⁵⁸¹

Pärast E. M. Hansari lahkumist asus mõisakooli õpetajaks Adine Kaber (Adiine Kaaber), kes sündis 4. mail 1904 Triigi mõisas Hans ja Leno Kaberi peres. 1922. aastal lõpetas ta Rakvere linna tütarlaste gümnaasiumi ning omandas õpetajakutse Rakvere õpetajate seminaris. Aastail 1922–1924 töötas ta õpetajana Kunda mõisakoolis. 7. märtsil 1926. aastal lõpetas ta oma elu enesetapuga.⁵⁸²

/Päevaleht_1926_69_Adiine_Kaaber/

Foto 11. Järelehüüe õpetaja Adine Kaberile (Päevaleht, 1926, nr 69)

⁵⁷⁷ RM 2710 Ar₁k 531:2.

⁵⁷⁸ Roela muusika-kirjandusselts 30-a. – Wirumaa Teataja, 1939, nr 35.

⁵⁷⁹ Tarwidus emade ja laste nõuandepunkti järele tõuseb. – Wirulane, 1926, nr 70.

⁵⁸⁰ elk, 114, 0, 8: pagineerimata; elk, 114, 0, 9: pagineerimata.

⁵⁸¹ EAA 3114, 1, 62: 29p; RM 2824 Ar₁ 241:6: 31–31p; RM 2824 Ar₁ 241:7: 32–32p; Krikk, M. Eesti kriminaalpolitsei 1920–1940. Tallinn 2007, lk 277–278.

⁵⁸² Kummalisel põhjusel kirjutasid Virumaa ajalehed Adine Kaberi surmast alles 1927. aasta mais nagu äsja toimunud sündmusest. Vt nt: Õpetajanna wabasurm. – Wirumaa Teataja, 1927, nr 36. EAA 1232, 1, 246: 67; Päevaleht, 1926, nr 69.

J. Hansari juhatusel tegutses koolis lastekoor, mille esinemist kiideti ajakirjanduses pärast 11. juunil 1922 toimunud teist ülevirumaalist lastepidu. Koor esines samalaadsel peal ka 1923. aastal.⁵⁸³

Koolimaja

18. jaanuaril 1911 läbi viidud Ülevenemaalise ühepäevase algkoolide loenduse andmeil oli Roela mõisakooli hoone ehitatud spetsiaalselt koolimajaks 1850. aastal. Samas pole teada, et Roelas oleks 1850. aastal koolile uut hoonet rajatud, mistõttu pole võimatu, et tegemist võis olla 1838. aastal ehitatud ning aastal 1872 kapitaalselt ümber ehitatud ja laiendatud koolimajaga, mis pärast uue koolimaja valmimist 1900. aastal vallakooli jaoks, mõisakooli tarvis kasutust leidis. Hüpoteesi kinnitab asjaolu, et maja oli tõepoolest vallakoolile 1900. aastal ehitatud uuest majast oluliselt madalam ning selle lagede kõrgus oli ainult neli arssinat (2,84 m). Majas olev klassiruum oli 13 arssinat (9,25 m) pikk ning 10 arssinat (7,11 m) lai, ruumi pindala oli 130 ruutarssinat (65,77 m²). Koolimajas asus ka õpetaja kolmetoaline köögiga korter, mille pindala – va köök – oli 94,5 ruutarssinat (47,80 m²). Klassiruumi tuulutamiseks kasutati õhuaknaid. Palkidest ehitatud koolimajal oli laudkatus. Õpetaja hinnangul olid nii klassiruum kui ka õpetaja eluruum soojad, mugavad ning koolitööks sobivad. Käimla asus koolimajast eraldi õues ning oli talvel külm.⁵⁸⁴

[/RMF105_131.tif/](#)

Foto 8. Roela mõisakool (RMF 105:131)

Enne loendust 1906. aasta sügisel ja 1907. aastal teostati koolis kapitaalremont, pärast mida vastas majas olev klass pastor Arthur Friedrich Wilhelm Hoffmanni sõnul kõigile sellele esitatavatele nõuetele.⁵⁸⁵ Paraku põles maja 1913. aastal pärast õppeaasta lõppu maha ning uuel õppeaastal tegutses kool selleks kohandatud rehetares, kuna uue koolimaja ehitus algas 1914. aastal.⁵⁸⁶ 1917. aasta andmeil asus mõisakool oma majas, mille pikkus oli 10 sülda (21,34 m), laius neli sülda (8,53 m) ning kõrgus 11 jalga (3,35 m).⁵⁸⁷

21. augustil 1923 tegi Roela mõisa endine omanik Hans Hermann Oskar von Wrangell vallanõukogule ettepaneku, et see astuks samme Roela mõisa 4. klassilise kooli võtmiseks koolide võrku ja teise kooliõpetaja A. Kaberi palga maksmiseks riigikassast, kuna mõis endiselt kooli majanduskulud kataks. Nõukogu otsustas soovi Viru maavalitsuse

⁵⁸³ Teine ülevirumaaline lastepidu. – Päevaleht, 1922, nr 137; Koit, 1923, nr 57.

⁵⁸⁴ EAA 5454, 1, 61: 145.

⁵⁸⁵ EAA 1187, 2, 572-9:5 : 97.

⁵⁸⁶ EAA 1187, 2, 572-14:5: 88; EAA 1187, 2, 572-15:5: 79.

⁵⁸⁷ EAA 4677, 1, 7: 24.

Haridusosakonnale edastada.⁵⁸⁸ Aasta pärast, 18. augustil 1924 teatas aga H. H. O. von Wrangell, et tal pole enam võimalik ka mõisakooli majanduskulusid kanda ning palus kooli üle võtta valla ülalpidamisele. Vallanõukogu tähele pannes, „*et tähendatud kool väga tarviline, sest lastel tuleks kaugelt koolis hakata käima, mis väikestel 8-9 aastastel lastel koolis käimise üle pääsemata raskusi tekitaks ja Roela I koolis laste arv liig suureks kasvaks, kool koolivõrgus ette nähtud*“, otsustas mõisakooli majanduskulud valla kanda võtta.⁵⁸⁹

23. oktoobril 1924 saatis Viru maakonna haridusosakond vallavalitsusele kirja, milles teatas kavatsusest mõisakool koolivõrgust välja arvata ja sulgeda ning selle õpetajate koosseisu ühe võrra vähendada. Vallanõukogu leidis, et haridusosakonna otsus ei ole otstarbekohane, kuna „*ilma Roela mõisa kooli ruumideta vallal võimata on 6 aastalist sundulist algharidust teostada*“, mistõttu vallanõukogu otsustas pöörduda haridusosakonna poole palvega, et mõisakool endiselt koolivõrku jäetaks, õpetajate arvu olemasolevaga võrreldes mitte ei vähendataks, vaid hoopis ühe võrra suurendataks ning mõisakooli jaoks planeeritud koht ja majad vallale kooli jaoks rendile antaks. Läbirääkimised haridusosakonnaga volikogu otsuse elluviimise üle, usaldati J. Antile.⁵⁹⁰ Läbirääkimised siiski enam ei aidanud, sest 1924/1925. õppeaastal mõisakoolis õpilasi enam ei õppinud, seal elas vaid J. Hansar, kelle korteri talvise kütte ja valgustuse jaoks määras vallanõukogu 10 jooksvat sülda küttepuid ning 1½ puuda petrooleumi.⁵⁹¹

Vaatamata sellele, et Roela algkoolile tehti 1924. aastal juurdeehitis, võttis vallavalitsus mõisa koolimaja ning selle juurde kuuluva 10,72 ha suuruse talu, millel oli 5,33 ha põldu, 4,87 ha heina- ja 0,17 ha karjamaad, 0,11 ha metsa ja 0,23 ha kasutuskõlbmatut maad. Talu juurde kuulusid koolimaja, laut ja kartulikelder. Koolimaja sihtotstarvet ei tohtinud muuta ning seda võis edaspidi kasutada ainult koolina. Vald rentis koolitalu nr 53 kuni 1. maini 1933, mil see läks üle Põllumajandusministeeriumile, kes selle pärast ümberkorraldamist uuesti välja rentis.⁵⁹²

Mõisa lasteaed

Hiljemalt 1908/1909. õppeaastast tegutses Roela mõisas koolieelsetele väikelastele mõeldud lasteaed (*Kleinkinderschule* – väikelastekool), mille eesmärk oli koolieelikuid kooli minemiseks ette valmistada. Lasteaia juhatajaks oli 1913. aastal Pauline Jankowitz ning pastor

⁵⁸⁸ ERA 3138, 1, 316: 55p–56.

⁵⁸⁹ ERA 3138, 1, 373: 61.

⁵⁹⁰ ERA 3138, 1, 373: 66.

⁵⁹¹ ERA 3138, 1, 373: 67p.

⁵⁹² ERA 63, 19, 7073: 1–8, 15.

A. Fr. W. Hoffmanni sõnul tegutses see tulemusrikkalt.⁵⁹³ Leontine Valteri mälestuste kohaselt ei käinud lasteaias mõisatöölise, vaid ainult mõisa ametnike ja käsitöölise – antvarkide – lapsed, viis kuni kuus last, kes seal P. Jankowitzi hoole all mängisid ja õppisid.⁵⁹⁴

P. Jankowitz sündis 27. juulil 1885 Järvamaal Türi kihelkonnas Kolu mõisas ning läbis leeri 23. mail 1902 Paides. 19. aprillil 1915 abiellus ta Viru-Jaagupis Roela mõisa valitseja Heinrich Wilhelm Suurmanniga, kellega neil oli kolm last, kellest ellu jäi aga ainult kõige noorem tütar, 25. juunil 1923. aastal sündinud Elise. P. Suurmann suri samuti varakult, olles vaid 40-aastane, 28. juulil 1925.⁵⁹⁵

⁵⁹³ EAA 1187, 2, 572-10:5: 94; EAA 1187, 2, 572-13:5: 141p; EAA 1187, 2, 572-14:5: 88p; Adolf Richters Baltische Verkehrs- und Adreßbücher. Bd. III, Estland. Riga 1913, Sp. 325.

⁵⁹⁴ RM 4223 Ar1k 916:3. Leontine Valter, 1984. Viru-Roela sajandivahetusel, 3p.

⁵⁹⁵ EAA 3114, 1, 63: 284p–285.

Tabel 10. Õpilaste arv Roela mõisakoolis 1902–1914⁵⁹⁶

Aasta	Leeris käimata lapsi					Käisid koolis						
	10–16-aastased			8–10-aastased	Kokku	Kõik koolipäevad			Ühe või kaks päeva nädalas			Kõik kokku
	poisid	tüdrukud	Kokku			poisid	tüdrukud	Kokku	poisid	tüdrukud	Kokku	
1902	32	38	70	21	91	21	29	50	19	23	42	92
1903	35	31	66	22	88	15	21	36	15	7	22	58
1904	36	22	58	20	78	19	19	38	15	3	18	56
1905	36	21	57	?	?	17	10	27	16	11	27	54
1906	38	28	66	?	?	21	12	33	7	16	23	56
1907	37	34	71	?	?	21	15	36	16	19	35	71
1908	37	28	65	27	92	21	15	36	16	11	27	63
1909	41	26	67	22	89	27	15	42	14	10	24	66
1911			0		0	16	20	36	16	13	29	65
1912			0		0			34			32	66
1913			0		0			33			27	60
1914			0		0			28			30	58

⁵⁹⁶ EAA 1187, 2, 572-3:5: 120, EAA 1187, 2, 572-4:5: 81, EAA 1187, 2, 572-5:5: 108, EAA 1187, 2, 572-6:5: 99, 100p, EAA 1187, 2, 572-7:5: 102, 103p, EAA 1187, 2, 572-8:5 : 80p, EAA 1187, 2, 572-9:5 : 100p, EAA 1187, 2, 572-10: : 95p, EAA 1187, 2, 572-12:5: 73, EAA 1187, 2, 572-13:5: 143, EAA 1187, 2, 572-14:5: 89, EAA 1187, 2, 572-15:5: 82p.

2. Koolid Eesti Vabariigi ajal

Eesti Vabariigi ajal jäid Roela valda alles ainult kaks kooli – Roela ja Tammiku algkoolid –, kuna Roela mõisakool lõpetas tegevuse. Roela algkool muudeti 6. klassiliseks ning Tammiku algkool jätkas kuni 1932. aastani 4. klassilise, mil muudeti 5. klassiliseks. Roela koolis töötas alates 1919. aastast kaks, 1921. aastast kolm õpetajat ning aastail 1928–1935 kolm õpetajat, Tammikul alates 1919. aastast kaks õpetajat.

Seoses klasside arvu suurendamisega ehitati Roela koolimajale juurdeehitus ning seoses Tammiku kooli kehva ehitusliku olukorraga uus koolimaja Rosenthali asundusse.

Muutustest õppetöös

1918. aasta oktoobris olid kõik Roela valla koolid 1. klassilised, kolme jaoskonnaga koolid.⁵⁹⁷ Alates 1919/1920. õppeaastast avati aga nii Roela kui ka Tammiku vallakoolis ka neljas klass.⁵⁹⁸ 8. juulil 1921 arutas Roela valla nõukogu lastevanemate palvet avada Roela algkoolis V klass ja otsustas palvele vastu tulla, klass avada ning „*selleks võimaluse korral Roela algkooli lähedal olevaid Mihkel Lauri ruumisi üürida*“. 17. juulil 1921 otsustas volikogu eraldada V klassi avamiseks vajalikud rahalised vahendid ning lubas vallavalitsusel sõlmida lepingu M. Lauriga tema ruumide rentimiseks.⁵⁹⁹ V klassi avamine põhjustas vaidluse vallavalitsuse ja Viru maakonna administratiivosakonna vahel vallanõukogu poolt V klassi õpilaste vanematele määratud õppemaksu tõttu. Administratiivosakonna juhataja viitas 1920. aastal vastu võetud Avalikkude koolide seadusele, mille §2 järgi oli algkooli kursus kuni VI klassini maksuta, vallavalitsus aga asjaolule, et seadus pole veel täies ulatuses rakendunud ning V klassi avamine oli vastutulek vanemate soovile ja seotud väljaminekutega, mida õppemaks osaliselt katta aitaks. Vaidluse tulemusena otsustas vallanõukogu õppemaksust loobuda ning katta V klassi avamisega seotud kulud muudest tuludest.⁶⁰⁰ Seoses Virumaa haridusnõukogu poolt teostatud ümberkorraldustega Virumaa koolivõrgus, avati Roela algkoolis 1922/1923 õppeaastal ka VI klass ning kool muudeti 6. klassiliseks algkooliks.⁶⁰¹

Tabel 11. Ajavahemikus 1923–1927 koostatud sanitaar-topograafiline aruanne Roela vallast esitas muuseas ka arvandmed vallas esineva kirjaoskamatusel kohta. Aruande koostaja teatel elas sel ajal vallas umbes 2500 elanikku. Kui 7–9-aastased koolieelikud kõrvale jätta ning arvestada, et nende hulgas, kes ei osanud kirjutada, sisaldasid ka lugemisoskuseta inimesed, oli vallas kokku 434 kirjutamisoskuseta inimest, neist 186 meest ja 248 naist. Lugeda

⁵⁹⁷ RM 2580Ar1 1118:58: pagineerimata.

⁵⁹⁸ ERA 1108, 4, 1286: 207, 210.

⁵⁹⁹ ERA 3138, 1, 195: 79p, 85p.

⁶⁰⁰ ERA 3138, 1, 195: 110–112, 119p.

⁶⁰¹ Muudatused maksvas Virumaa koolivõrgus. – Päevaleht, 1922, nr 140.

mõistsid neist aga 324 ehk 112 meest ja 212 naist, mis teeb täiesti kirjaoskuseta inimeste arvuks 110, ehk 74 meest ja 36 naist, so alla 5% valla rahvaarvust.⁶⁰²

Vanus	Ei osanud lugeda			Ei osanud kirjutada		
	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku
7–9-aastased	20	13	33	29	25	54
10-aastased	37	18	55	93	124	217
11–19-aastased	4	5	9	7	11	18
20–29-aastased	8	2	10	9	2	11
30–39-aastased	3	0	3	5	1	6
40–49-aastased	5	2	7	7	8	15
50–59-aastased	5	4	9	12	15	27
60–69-aastased	3	4	7	17	48	65
Üle 70-aastased	8	1	9	35	39	74
Vanus teadmata	1	0	1	1	0	1
Kokku	94	49	143	215	273	488

9. veebruaril 1919 valis valla nõukogu oma esindajateks Roela algkooli hoolekogusse Toomas Pajupuu, Josep Uueni ja Tammiku kooli hoolekogusse Mihkel Eigi, Johannes Linamaa.⁶⁰³ 17. juulil 1921 valis valla nõukogu oma esindajateks Roela algkooli hoolekogusse Mihkel Soone ja Aleksander Reemi, Tammiku kooli hoolekogusse Toomas Käba ja Mihkel Eigi ning Roela mõisakooli hoolekogusse Jaan Moori ja Johannes Siili.⁶⁰⁴ 5. jaanuaril 1925 valis vallanõukogu oma esindajateks Roela algkooli hoolekogusse Mihkel Soone ja Aleksander Reemi, Tammiku kooli hoolekogusse Mihkel Eigi ja Jaan Lauri ning Roela mõisakooli hoolekogusse H. H. O. von Wrangelli ja J. Siili.⁶⁰⁵ 1927. aastal valis volikogu oma esindajateks Roela kooli hoolekogusse August Vaademanni ja Tammiku kooli hoolekogusse Mihkel Eigi.⁶⁰⁶ 12. aprillil 1930 valis volikogu oma esindajaks Roela kooli hoolekogusse Johannes Vakkeri ja Tammiku kooli hoolekogusse Jaan Soone.⁶⁰⁷ 20. veebruaril 1934 valiti Roela algkooli hoolekogusse Mihkel Soone ja 10. märtsil toimunud teise hoolekoguliikme kordusvalimisel Mihkel Juhkam.⁶⁰⁸ Samal istungil valiti Tammiku algkooli hoolekogusse August Moor ja Johannes Jürna. Kuna viimane lahkus 1936. aastal elama Roela vallast Küti valda, siis pidi ta hoolekogust lahkuma ning 23. jaanuaril 1937 valis volikogu tema asemele hoolekogu liikmeks R. Tompi. Et viimanegi lahkus aasta hiljem vallast, valiti 12. märtsil 1938 valiti kooli hoolekogusse volikogu poolt Voldemar Moor.⁶⁰⁹ 9. juunil 1939 määras vallavalitsus oma

⁶⁰² ERM STA 313/502-528: 508–510.

⁶⁰³ ERA 2, 1, 196: 5.

⁶⁰⁴ ERA 3138, 1, 195: 86.

⁶⁰⁵ ERA 3138, 1, 373: 4.

⁶⁰⁶ ERA 3138, 1, 529: 57p.

⁶⁰⁷ ERA 3138, 1, 676: 13.

⁶⁰⁸ ERA 3138, 1, 821: 82, 93.

⁶⁰⁹ ERA 3138, 1, 821: 82; ERA 3138, 1, 974: 116; ERA 3138, 1, 1024: 33p.

esindajateks Roela kooli hoolekogusse M. Soone ja M. Juhkami ning Tammiku kooli hoolekogusse A. ja V. Moori.⁶¹⁰ 16. detsembril 1939 valis vallavolikogu Roela kooli hoolekogusse M. Soone ja Jaan Väinaste ning Tammiku kooli hoolekogusse A. Moori ja Johannes Jsküll.⁶¹¹

Valla koolielu juhtis valla ametnikuna koolivanem, kes vahendas koole ja Viru maakonna Haridusosakonda, edastas koolidele haridusosakonna ringkirju, korraldusi ja infot ning kogus koolidest nõutud infot, edastas seda haridusosakonnale ning järgis, et koolid peaksid osakonna korraldustest kinni.

9. veebruaril 1919 valis valla nõukogu koolivanemaks Tammiku vallakooli juhataja Jaan Ant.⁶¹² 17. juulil 1921 valiti valla koolivanemaks õpetaja Jüri Hansar palgaga 100 marka kuus. 3. märtsil 1922 tõsteti koolivanema palk 200 margani kuus.⁶¹³ 5. jaanuaril 1924 valiti uue vallanõukogu poolt koolivanemaks J. Kask, kes ka hilisemal aastail seda ametit pidas.⁶¹⁴

30. aprillil 1928 otsustas vallavolikogu seoses kohustusliku 6. klassilise hariduse ellu rakendamisega, võtta Roela algkooli tööle veel üks õpetaja. 12. augustil valitigi kooli neljandaks õpetajaks Linda Undiwill ning järgnevatel aastail õpetati V ja VI klassi õpilasi eraldi. Samal päeval otsustas vallavolikogu „Roela valla piirides maksma panna koolikohustus 1. augustist 1928 a. algkooli 5 klassi ulatusel ja 1. augustist 1929 a. algkooli 6 klassi ulatusel nende 8–16 a. vanuste laste kohta, kes vastavaid algkooli klasse ei ole lõpetanud“. 8–16-aastased lapsed, kes lõpetasid algkooli neli klassi enne 1927/1928. kooliaasta lõppu olid koolikohustusest vabastatud.⁶¹⁵

Tabel 12. Algkooli tunniarvutuspalaan 1921. aastal⁶¹⁶

Õppeained	Klassid						Kokku
	I	II	III	IV	V	VI	
Emakeel ja kodulugu	6	6	6	5	4	4	31
Kodulugu	3	3	3				9
Matemaatika¹	5	5	5	5	5	5 ²	30
Looduslugu³				4	4	5	13
Geograafia⁴				2	2	2	6
Ajalugu				2	2	2	6
Kodanikuteadus⁵						1	1
1 võõras keel			4	4	3	3	14
2 võõras keel					3	3	6

⁶¹⁰ ERA 3138, 1, 1160: 66p.

⁶¹¹ ERA 3138, 1, 1160: 164p.

⁶¹² ERA 2, 1, 196: 5.

⁶¹³ ERA 3138, 1, 195: 86; EAA 3138, 1, 255: 9.

⁶¹⁴ ERA 3138, 1, 373: 3p.

⁶¹⁵ ERA 1108, 4, 828: 27p; ERA 3138, 1, 581: 1p–2, 14–14p.

⁶¹⁶ ERA 4232, 13, 9: 13.

Joonistamine	2	2	2	2	2	2	12
Käsitöö	2	2	2	2	2	2	12
Laulmine	2	2	2	2	2	2	12
Võimlemine	2 ⁶	2 ⁶	2	2	2	2	12
Kokku	22	22	26	30	31	33	164

¹ Aritmeetika, geomeetria, algebra.

² Ühes geomeetrilise joonistamisega.

³ Bioloogia, füüsika, mineraloogia ja tervishoid.

⁴ Maateadus, maalugu, maade teadus.

⁵ Ühiskonnalugu, kodaniku õigused ja kohused, kodaniku eetika.

⁶ Soovitatav 4 pooltundi.

Kuna Eesti Vabariigis olid võimul vasakpoolsed, kes ei sallinud usku ega kirikut, jäeti usuõpetus esialgu kooli õppekavast välja. Kristliku Rahvaerakonna eestvõttel algas siiski allkirjade kogumine usuõpetuse õppekavasse tagasi toomise rahvahääletuseks ning 17.–19. veebruaril 1923 toimunud rahvahääletusel hääletasidki Eesti Vabariigi kodanikkond usuõpetuse kui koolidele kohustusliku, kuid õpilastele vabatahtliku õppeaine lisamise poolt algkooli õppekavasse. Roela vallas anti usuõpetuse õppekavasse lisamise poolt 599 ning vastu 321 häält.⁶¹⁷

Haridusministeeriumi Kooliosakonna ringkirja põhjal 11. jaanuarist 1925 „*õnnetute juhtumiste ja õpilaste haigeks jäämise ärahoidmiseks võib õpilasi kooliilmumisest vabastada ja koolitööd katkestada algkoolides, kui temperatuur koha peal kooli kogumise ajal on alla -17 °R*“ ehk üle 21° C. Kui õpilased suurte tuiskude ja külmade ilmadega „*pika tee, kehvade riiete ja viletsate jalavarjude*“ tõttu koolist puudusid, pidi puudumise lugema põhjusega puudumiseks.⁶¹⁸

1936. aasta lõpus alustasid tegevust kodutütarde rühmad nii Roela 6. klassilises algkoolis kui ka Tammiku 5. klassilises algkoolis. 3. detsembril 1936 asutati Roela rühm ja 17. detsembril Roela-Tammiku rühm. 9. veebruaril 1937 kinnitas Kodutütarde Viru ringkonnavanem A. Laasi Roela rühma rühmavanemaks õpetaja Marie Kingseppa ja tema abiks Agnes Rummu ning Roela-Tammiku rühmavanemaks õpetaja Alma Allika.⁶¹⁹

1938/1939. õppeaastal kuulusid Tammiku kodutütarde rühma 12 tütarlast, kes jagunesid vanemasse ja nooremisse salka. Õppeaasta lõpul sooritasid salga liikmed katsed õppeaasta jooksul omandatud teadmiste ja oskuste peale, mille kõik läbisid. Kaks salga liiget osalesid järjepidevalt Rakveres korraldatud õppepäevadest ning üks võttis osa 14–17. juulil toimuvast suvelaagrist Rutjal. Suvel andsid vanema salga viis tütarlast kodutütare vande ning rühmaga

⁶¹⁷ Rahvahääletuse tagajärgedest. – Postimees, 1923, nr 50.

⁶¹⁸ ERA 4232, 13, 11: pagineerimata.

⁶¹⁹ K. L. Viru Malevlane, 1937, nr 4.

korraldati ühepäevane jalgsimatk. Rühma tegevust toetas Naiskodukaitse Roela osakond 10 krooniga, millest kolm krooni kulus kodutütarde osavõtuks õppepäevadest.⁶²⁰ Ka 1939/1940. õppeaastal kuulus rühma 12 tütarlast, kellest vanem rühm läbis õppeaasta jooksul kodutütre IV järgi ja noorem rühm VI järgu kursuse. Kevadel korraldati mõlemas salgas talvel läbitu peale katsed, mille kõik sooritasid. Suvel tegelesid kodutütred oma kodu kaunistamisega, mida vahetevahel kontrollisid salgajuht ja rühmavanem, lisaks toimus rühma liikmete ühepäevane jalgrattamatk.⁶²¹ Ilmselt võtsid samalaadseid tegevusi ette ka Roela algkooli kodutütred.

Roela 6. klassiline algkool

Kui 1920. aastate algupoolel oli kooli õpetajate seas üsna suur voolavus, moodustus lõpuks siiski kindel ja pikaajaline õpetajate koosseis. Pärast juurdeehituse valmimist vastas ka koolimaja suurenenud klasside ja õpilaste arvule, rahuldades kõiki vajadusi.

Õpetajatest

Agnes Walfriede Johanna Rumm sündis 12. novembril 1899 Vao vallas Ärinal Jüri ja Lisa Maria Rummu peres. 15. juulil 1917 läbis ta leeri ning lõpetas samal aastal ka Väike-Maarja kihelkonnakooli. Kuigi Roela vallanõukogu kinnitas ta ametisse alles 24. novembril 1919, asus ta Roela algkool õpetajana tööle juba 23. oktoobrist 1919. Aastail 1920–1922 osales ta kolmeaastastel suvekursustel, mille läbimisel omandas 1922. aastal algkooliõpetaja kutse. Ta oli võimeline koolitööd läbi viima nii eesti, vene kui ka saksa keeles. 15. juulil 1923 abiellus ta Roelas tegutseva kaupmehe ja ettevõtja August Heinrich Neublauga, kuid lahutati abikaasast Rakvere-Paide Rahukogu otsusega 20. juunil 1932.⁶²²

Koolinõunik M. Meos iseloomustas 1920. aasta jaanuaris kooli revideerides A. Rummi kõige paremast küljest: „*Õp. Rummi juures olin kõigis jäoskondades arwuteaduse tundidel. Igas jäoskonnas oli näha, et Rumm tahab ja mõistab tööd teha. Lapsed mõistsiwad kõike, mis oliwad läbi läinud. Iseäranis osawust näitasiwad ülesse IV jäoskonna lapsed arwamises murdudega ja II jäoskonna lapsed arwudega esimese saja piiris*“. Järgmisel aastal, mil A. Rumm koolis üksinda õpetas, lisas ta olles eelnevalt veelkord kiitnud A. Rummu oskust matemaatikat õpetada, et „*õpetaja Agnes Rumm teeb suure hoole ja usinusega koolitööd*“.⁶²³

Kuna J. Awik – nagu eespool kirjeldatud – lahkus koolist vahetult enne õppeaasta algust, ei leidnud vallavalitsus kooli uut õpetajat, vaid õppetöö oli korraldatud nii, et A. Rumm õpetas valla koolimajas I ja II klassi lapsi ning III ja IV klassi 20 last pidid käima mõisakoolis, kuid

⁶²⁰ ERA 4232, 13, 7: 12–13.

⁶²¹ ERA 4232, 13, 7: 23–24.

⁶²² EAA 1232, 1, 237: 270; EAA.1232.1.248: 245; ERA 1108, 4, 1296: 209; ERA 1108, 10, 2179a: 4848.

⁶²³ RM 2824 Ar₁ 241:7: 31p; RM 2824 Ar₁ 241:6: 32.

päris nii see ei olnud, sest mõisakoolis käis neist ainult 11 ning ülejäänud õppisid A. Rummi juures.⁶²⁴

1933. aastal iseloomustati teda ajalehe „Wirumaa Teataja“ veergudel: „*Pr. Agnes Rumm, endine pr Neublau, warem esines ka awalikult, minnes aga sassi oma abieluasjadega, tõmbunud tagasi. Ametialal koolitõis tubli jõud*“.⁶²⁵

Sama aasta jaanuaris paistis „*koolitõis tubli jõud*“ silma lahtise käega, lüües kahes üksteisele järgnevas episoodis tema korraldustele vastu rääkinud õpilast Johannes Uulmanni „*ärevuses*“ käega vastu suud. Virumaa maavalitsuse haridusosakonna koolinõuniku M. Meose poolt läbi viidud juurdlus näitas, et löömine leidis aset, kuna aga õpilase isa Tiidrik Uulmann süüdistas õpetajat ka tema poja kõrva trumminaha katki löömisel, mille aga Rakverest kohale kutsutud kõrvaarst D. Golom välistas, ning üritas raha välja pressida, asus M. Meos õpetaja poolele. „*Õp. Rumm tunneb ise, et ta on valesti talitanud, aga halva ülalpidamisega õpilane oma väljakutsuva esinemisega on põhjustanud tähendatud vahejuhtumi: Minu arvates ei ole tarvidust Osakonnal reageerida tähendatud vahejuhtumile*“.⁶²⁶ Õpetaja A. Rummu armastust õpilaste füüsilise korrale kutsumise meetodite vastu mäletavad aga hiljemgi tema käe all õppinud õpilased. Näiteks minu isa Heino Trumm, kes ka koolis päris eeskujuliku käitumisega silma ei paistnud, meenutab, et õpetaja oskas väga valusasti juustest tutistada.⁶²⁷

A. Rumm suri 4. jaanuaril 1985 ning maeti Rakvere Linnakalmistule.⁶²⁸

/Waba_Maa_1921_217_Õpetajaid/

/Päewaleht_1923_211_Õpetajaid/

/Waba_Maa_1922_176_Õpetajaid/

/Waba_Maa_1928_174_Õpetajaid/

Foto x. Roela vallavalitsuse kuulutused õpetajate palkamise kohta (Päewaleht, 1923, nr 211; Waba_Maa, 1921, nr 217; 1922, nr 176; 1928, nr 174)

Teise õpetaja ja ühtlasi ka kooli juhataja valis vallanõukogu 17. juulil 1921. Selleks sai üheksa häälega kuue vastu Johannes Kask, kes sündis 9. veebruaril 1894 Küti mõisas Näsü külas Jakob ja Mari Kase peres. Aastail 1903–1906 õppis ta Näsü külakoolis, 1907–1910 Viru-Jaagupis Haridusseltsi koolis. Aastail 1912–1914 läbis ta Rakvere linnakooli juures kaheaastased pedagoogilised kursused ning omandas algkoolikõpetaja kutse. Ta oli võimeline koolitööd läbi

⁶²⁴ RM 2824 Ar₁ 241:6: 32.

⁶²⁵ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 148.

⁶²⁶ ERA 1108, 14, 805: 31–36.

⁶²⁷ Heino Trummi suulised meenutused 3. septembril 2022.

⁶²⁸ https://www.kalmistud.ee/haudi?action=hauaplats&filter_hauaplats_hauaplats=q23aZDVq5rB7 (04.09.2022).

viima nii eesti, vene kui ka saksa keeles. 5. septembrist 1914 kuni 1921. aasta kevadeni töötas ta õpetajana Porkuni vallas Kadila külakoolis. 12. augustil 1923 laulatati ta Väike-Maarja kirikus Ida Elisabeth Krooniga, kellega neil 7. märtsil 1929 sündis tütar Naima ja 14. jaanuaril 1938 tütar Helve.⁶²⁹

1933. aastal iseloomustati teda järgmiselt:

Roela 6.kl. algkooli juhhib Johannes Kask – mees, kes kahtlemata on W. Roela seltskonnaelu hingeks. Muusika-Kirjanduse Seltsi raamatukogu juhataja, tuletõrje-, turba- ja tarvitajateühingute juhatusse liige ja noorkotkaste juht kohapeal. Juhatab laulukoori ja juhhib kohalikku näiteelu, hilineb tavaliselt ainult näidendiraamatute tellimisega. Muide, annab välja ka talumehe knihwi ja töötab sama agaralt wilja- kui haridusepõllul. Pr. Ida Kask koolijuhataja teise poolena on paremaks käeks koduses majapidamises ja tragi naisterahwana tuleb toime igal tööalal. Talwel wõttis endale kõik majapidamises ette tulewad meeste tööd ja toimetused. Esineb laulukooris, on kõwa jõud näitelawal. Harrastab eriti maanaise osasid.⁶³⁰

LVMA 418, 1, 154_Johannes_Kask/

Foto 12. Johannes Kase õpetaja ametitöötus tema isiklikust teenistustoimikust (LVMA 418, 1, 154: 9)

19. mail 1935, mil Roelasse asutati Isamaaliidu osakond oli J. Kask üks selle asutajaliikmeid ning valiti osakonna esimesel peakoosolekul 11. juunil ka selle juhatusse.⁶³¹

J. Kask suri 18. märtsil 1964 ning mati Rapla kalmistule.⁶³²

9. septembril 1921 valis valla nõukogu kümne poolt- ja kahe vastuhäälega Roela 5. klassilise algkooli kolmandaks õpetajaks Ida Sandbergi, kes oli lõpetanud Rakvere linna tütarlaste gümnaasiumi ning oli kõigi kohale kandideerinute seas kõige kõrgema haridusega, vaatamata sellele, et ta varem õpetajana töötanud ei olnud.⁶³³

9. oktoobril 1921 otsustas vallanõukogu kooliõpetajate kirjaliku palve peale, „*ühel häälel Johannes Kask'ele tarvitada anda Kopli Nr 17 kohast endine kooliõpetaja tarvitada olnud maa umbes 1½ tiinu, arust 2 tiinu heinamaad ja Poe Nr 24 koha maast 2 tiinu põllumaad, Agnes Rummile ja Ida Sandbergile kummagile 2 tiinu põllumaad Poe koha pealt. Maa saab tasu eest riigi rentnikude rendi määra järele*“.⁶³⁴

⁶²⁹ elk 114, 0, 10: 183p; ERA 1108, 10, 2179a: 1569; ERA 3138, 1, 195: 85p–86; LVMA 418, 1, 154: 1p–2, 5p–6, 20.

⁶³⁰ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 148.

⁶³¹ Wirumaalt – Kaja, 1935, nr 120; Uudiseid siseriigist. – Kaja, 1935, nr 138.

⁶³² https://www.kalmistud.ee/haudi?action=hauaplats&filter_hauaplats_hauaplats=6X2NRKo0La34 (04.09.2022).

⁶³³ ERA 3138, 1, 195: 99p.

⁶³⁴ ERA 3138, 1, 195: 109p.

18. augustil 1924 valis vallanõukogu Roela 6. klassilise algkooli õpetajaks Rakvere õpetajate seminari lõpetanud õpetajakutsega Johannes Veinmanni (pärast eestist Väinaste).⁶³⁵ Viimane jäi aga kooli ainult aastaks ning 9. augustil 1925 valis vallanõukogu tema asemel õpetajaks Marie Kaasiku (pärast abiellumist Kingsepp), kes jäi Roela 6. klassilisse algkooli kuni käsitletava perioodi lõpuni. M. Kingsepp sündis 24. aprillil 1902. aastal Roelas. Ta lõpetas 1923. aastal Rakvere linna tütarlaste gümnaasiumi ning läbis seejärel Tallinna õpetajate seminari juures toimunud ettevalmistuskursused, omandades omandas algkooliõpetaja kutse 1926. aastal. 1923/1924. õppeaastal töötas ta õpetajana Muuga koolis, kuid vabastati 1924. aastal töölt õpetajakutse puudumise tõttu ning seepärast, et ta „*koolitöös rahuloldavaid tagajärgi ei suutnud saavutada*“. Ilmselt aitas kursuste läbimine ja 1925/1926. õppeaastal toimunud pedagoogiline praktika tal õpetaja tööga järjele saada, sest edaspidi tema töö taseme kohta enam pretensioone ei olnud. 23. juunil 1932 abiellus ta August Kingsepaga, kellega neil 12. novembril 1935 sündis poeg Laos ja 24. novembril 1939 tütar Eevi.⁶³⁶

1933. aastal iseloomustati teda järgmiselt:

Teistest pedagoogest pr. Marie Kingsepp, endine prl Kaasik, peale koolitöö lööb kaasa laulukooris ja näitlejaskonnas on kõwa jõud, kes tuleb toime iga osaga. Oli warem ka naiskodukaitses, kuid millegi pärast lahkus. Mees August peab Muuga asundustalu, oli warem samuti õpetaja.⁶³⁷

M. Kingsepp suri 30. juulil 1967 ning on maetud Simuna kalmistule.⁶³⁸

[/PAL F 52_15_Viru-Roela_1934.tif/](#)

Foto 13. Viru-Roela algkooli õpilaste ja õpetajate ühispilt 1934. aastal, teises reas vasakul istub kooli juhataja Johannes Kask, kolmandas reas vasakul Agnes Rumm, taga vasakul seisab Marie Kingsepp ning neljandas reas keskel Linda Undiwill (abielus Rünkla; Foto: Aliide Varimõis, 1935; PALF 52:15)

[/PAL_F52_16_Viru-Roela_1935.tif/](#)

Foto 14. Viru-Roela algkooli õpilaste ja õpetajate ühispilt 1935. aastal, taga paremal seisab kooli juhataja Johannes Kask, tema ees vasakul Agnes Rumm ja paremal Maria Kingsepp ning nende ees Linda Undiwill (abielus Rünkla; Foto: Aliide Varimõis, 1935; PALF 52:16)

⁶³⁵ ERA 3138, 1, 373:60p.

⁶³⁶ ERA 1108, 14, 273: 1p–2, 25, 27, 28p–29, 37, 45, 50; ERA 1108, 10, 2179a: 1730–1730p; ERA 3138, 1, 425: 33–33p.

⁶³⁷ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 148.

⁶³⁸ https://www.kalmistud.ee/haudi?action=maetud&popup=0&lite=0&yldotsing=1&token=4db2d5e23575ef13&filter_maetud_kalmistu=&filter_maetud_otsingutyyp=tapne&filter_maetud_perenimi=Kingsepp&filter_maetud_eesnimi=Marie&filter_maetud_synniaeg%5B1%5D=&filter_maetud_synniaeg%5B2%5D=&filter_maetud_surmaaeg%5B1%5D=&filter_maetud_surmaaeg%5B2%5D=&filter_maetud_matuseaeg%5B1%5D=&filter_maetud_matuseaeg%5B2%5D=&otsi=Otsi (05.08.2022).

L. Undiwill sündis 17. juunil 1905 Tallinnas Hans ja Mai Undiwilli perekonnas. 31. mail 1925 läbis ta Tallinna Jaani koguduses leeri. Samal aastal lõpetas ta Tallinna linna II tütarlaste gümnaasiumi humanitaarharu ja 1926. aastal aastased pedagoogilised kursused Tallinna õpetajate seminari juures ning omandas algkooliõpetaja kutse. Tema esimene töökoht oli Puiatu lastekodus, kus ta oli kasvatajaks. 12. augustil 1928 valiti ta vallavolikogus Roela algkooli neljandaks õpetajaks. 16. novembril 1935 abiellus ta Roelas tuntud seltsielutegelase ja põllumehe Hindrek Rünklaga (enne eestist Heinrich Oldermann) ning 12. detsembril 1937 sündis neile poeg Jüri. Pärast 1934/1935. aasta õppeaasta lõppu lahkus ta Roela algkoolistst klassikomplekti sulgemise tõttu ning nimetati 1. septembrist 1935 õpetajaks Viru-Jaagupi algkooli.⁶³⁹

/RMF 182_Linda Rünkla/

Foto 15. Linda Rünkla (sünd Undiwill) Viru-Jaagupi, Vinni-Pajusti ja Kulina Algkoolide lõpetajate ja õpetajate ühispidilt 30. mail 1937 (RMF 182)

1933. aastal iseloomustati teda järgmiselt: „Prl. Linda Undiwill peale õpetaja ameti tegeleb laulukooris, on tugew jõud näitealal. Pärit Tallinnast. Suwe weedab harilikult Tallinnas wõi mõnes suwituskohas“.⁶⁴⁰

Tabel 13. Roela 6. klassilise algkooli õpilaste arv 1918–1940⁶⁴¹

Aasta	I klass		II klass		III klass		IV klass		V klass		VI klass		Kokku		
	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	K
1918	8		12		18										38
1919													14	11	25
1920	25	20	8	7	6	2	3	7					42	36	78
1925	11	6	5	11	16	9	15	20	12	11	4	6	63	63	126
1927	15	11	6	5	9	6	5	10	8	7	5	7	48	46	94
1928	10	16	11	10	9	6	8	6	5	7	2	5	45	50	95
1929	15	9	16	16	9	10	8	3	15	11	5	5	62	54	116
1930	13	11	15	8	8	16	9	10	17	8	8	7	70	60	130
1931	21	4	12	11	10	10	8	14	16	15	9	7	76	61	137
1932	11	14	19	6	12	11	10	9	9	16	19	9	70	65	135
1933	13	14	6	12	16	6	15	11	10	11	6	15	66	69	135
1934	12	6	11	15	5	9	19	6	12	9	11	14	70	59	129
1935	9	6	9	10	10	10	6	10	12	6	10	10	56	52	108
1936	7	6	10	4	10	9	9	10	5	9	10	4	51	42	93
1937	9	9	8	6	4	5	11	10	7	8	6	9	45	47	92
1938	11	9	10	11	8	5	5	11	9	7	12	10	55	53	108

⁶³⁹ elk 114, 0, 11: 47p; ERA 1108, 14, 812: pagineerimata; ERA 3138, 1, 581: 14–14p; TLA 1358, 2, 54: 184; TLA 1358, 2, 66: 139; Sakala, 1926, nr 95; Wirumaa Teataja, 1935, nr 114.

⁶⁴⁰ Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1933, nr 148.

⁶⁴¹ ERA 1108, 4, 1256: 154p; ERA 1108, 4, 1286: 207; ERA 1108, 4, 1453: 110; ERA 4232, 12, 16: 1p, 4p, 7p, 10p, 13p, 16p, 19p, 22p, 25p, 31p, 34p, 36p, 39p; RM 2580 Ar₁ 1118:36.

Aasta	I klass		II klass		III klass		IV klass		V klass		VI klass		Kokku		
	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	K
1939	8	8	16	4	8	10	7	7	5	8	10	8	54	45	99
1940	11		18		19		14		11		15				88

Koolimaja ehitus- ja remonditöödest

Kuna olemasolevas koolimajas polnud ruumi V ja VI klassi avamiseks, rentis vallavalitsus aastail 1921–1924 õppeklassideks ruume Mihkel Laurile kuuluvas majas.⁶⁴² Kui renditud ruumid 1924. aasta kevadel vabanesid, määras vallanõukogu M. Laurile kompensatsiooniks 2000 marka, kuna majas oli kooli vajadusteks tehtud ümberehitisi ning lammutatud üks vahesein.⁶⁴³

/Waba_Maa_1924_126_Kooli_juurdeehitus/

Foto 16. Roela koolimaja juurdeehituse vähempakkumise võitis Jakob Udrik (Waba Maa, 1924, nr 126)

19. mail 1924 otsustas vallanõukogu teha Roela algkooli hoonele juurdeehitus kahe klassiruumi ja jalutusruumiga ning korraldada selleks vähempakkumine ja lisaks välja anda ahjude, korstnate ning uste ja akende tegemine.⁶⁴⁴ Juurdeehituse rajamine anti välja ehitusmeister Jakob Udrikile, kes 12. novembril pöördus vallanõukogu poole palvega maksta talle välja koolimaja vana osa juures teostatud remonttööd – aluspalkide vahetus, katuse parandamine –, mis ei olnud uue majaosa ehituslepingus nimetatud. Vallanõukogu otsusega määrati talle remondikuludeks ja veel mõningateks lisatöödeks – palkide koorimine, ahjude vundamentide ladumine – uue hooneosa rajamisel 4000 marka koolihoone remondiks määratud summadest.⁶⁴⁵ Samaaegselt koolimaja ehitamisega toimus ka kooliõpetajate korterite ehitamine endise Udriki poe ruumidesse, kus töö teostajaks oli Karl Vaher koos oma abikaasa Maaliga. 1925. aastal remontis K. Vaher 800 marga eest ka maja katust.⁶⁴⁶ 26. veebruaril 1925 kandis vallavanem Mihkel Soone ette koolimaja juurdeehituse kulude aruande. Sellest selgus, et ehituseks kulus kokku 526 452 marka, mille vallanõukogu J. Udrikile välja lubas maksta.⁶⁴⁷

4. augustil 1930 otsustas volikogu teha koolimajale korraliku remondi:

Roela koolimaja remonditööd Johannes Vakkerile välja anda 840 krooni eest mille eest ettevõtja oma materjaliga värvib koolimaja väljast poolt kindla värnitsa värviga, aknad parema valge värviga, võtab harvaks kuivanud voodri lahti ja paigutab ligi, uuendab mädanenud palkonite osad: trepid, alumine raam ühes vahetükkidega, kolm uut akent, uued välised ukSED, kõõgi põrandale uued aluspalgid, 6 aknal uued raamid ja

⁶⁴² ERA 3138, 1, 195: 79p, 85p.

⁶⁴³ ERA 3138, 1, 373: 67–67p.

⁶⁴⁴ ERA 3138, 1, 373: 44p–45.

⁶⁴⁵ ERA 3138, 1, 373: 67.

⁶⁴⁶ ERA 3138, 1, 373: 68.

⁶⁴⁷ ERA 3138, 1, 425: 12.

alus lauad, üks uus uks klasside vahele, klasside vaheline laud vahesein, mis lahti kuivanud ligi ajada või liistud vahele panna.⁶⁴⁸

Wooderduse oli koolihoonele teinud 1929. aastal M. Lauri, kes samuti valmistas kaevule uued rakked ning tegi teisi remonditöid.⁶⁴⁹

1936. aastal koostatud kooli kirjelduse järgi oli palkidest majal laudvooder ning papkatus. Majas oli neli klassiruumi, millest üks seisis tühjana, riietusruum, mis oli ühtlasi kasutusel võimlemisruumina, õpetajate tuba, kuivkäimlad kahe kohaga poistele ja kahe kohaga tüdrukutele ning koolijuhataja J. Kase kolmetoaline köögiga korter. Klassiruumide ja riietusruumi kõrgus oli 3,65 m ning õpetajate toal ja koolijuhataja korteril 3,25 m. Klassiruumide õhutamine toimus õhuakende abil, vaid ühes klassis oli olemas ka seinaventilaator, ruume köeti ahjudega ning valgustati petrooleumilampidega. 1936. aasta veebruari teisel poolel mõõdeti klassiruumide temperatuuri ning saadi keskmiseks temperatuuriks erinevates klassides 15°–17° sooja, mis näitab, et maja ei hoidnud talvel hästi sooja. Koolil oli 47 kahekohalist ja 11 neljakohalist koolipinki, kokku 138 õpilase jaoks, samal ajal kui kooli käis 91 õpilast.⁶⁵⁰

[/ERA 1108, 13, 835_Roela_algkooli_juurdeehitis/](#)

Foto 17. Roela algkooli ja selle juurdeehituse plaan 1936. aastal (ERA 1108, 13, 835: pagineerimata)

[/RMF105_338.tif/](#)

Foto x. Roela algkool pärast juurdeehituse valmimist (RMF 105:338)

Koolimajast 300 m kaugusel paiknes maja, endine Udriki pood, kus asusid kahe õpetaja ja kooliteenija korterid, internaat, kus olid eraldi magamisruumid nii poistele kui ka tüdrukutele ning kaks külma sahvrit, kus õpilased hoidsid oma toiduaineid. Kuna internaadis ei olnud korraldatud õpilaste toitlustamist sooja toiduga, pidid nad seda ise valmistama ning nädala toidumoona kodust kaasa tooma. Õpetaja A. Rummu kasutuses oli kahetoaline korter ja köök, mida ta jagas internaadis elavate õpilastega, õpetaja M. Kingsepa kasutuses oli ühetoaline köögiga korter ning kooliteenijal kööktuba. Õhutamine internaadi ruumides toimus õhuakende abil, köeti ahjudega ning valgust andsid petrooleumilambid. Pesemisvõimalus oli õpilastele tagatud köögis. Internaadis oli õpilastele 12 kohta kuuetele poisile ja kuuetele tüdrukule, kuid 1936. aastal elas seal neli last. Nii koolimaja, internaadi kui ka koolijuhataja ja õpetajate korterite kümne ahju ja pliidi kütmiseks kulus aastas 161,1 m³ küttepuid 322,2 krooni

⁶⁴⁸ ERA 3138, 1, 676: 33–33p.

⁶⁴⁹ ERA 3138, 1, 676: 33p.

⁶⁵⁰ ERA 1108, 13, 835: pagineerimata.

väärtuses. Kooli ja internaadi tarbeks vee võtmiseks oli lahtine puust raketega kaanega kaetud kaev. Kaevu vee kvaliteeti uuris Roelas elav arst, kes tunnistas selle kõlblikuks, mistõttu joodi vett toorelt ning koolis asus selleks kraaniga veemahuti.⁶⁵¹

1933. aasta sügisel ehitati volikogu otsusel õpetajate elumaja juurde maja remondist järele jäänud materjali kasutades puukuur ja välikäimla.⁶⁵²

/ERA 1108, 13, 835_Roela_internaat/

Foto 18. Roela kooli juurde kuuluva internaadi ja õpetajate maja plaan 1936. aastal (ERA 1108, 13, 835: pagineerimata)

Vallavalitsusele kuulus 42,5 ha suurune koolitalu, millest hoonete all oli 1,01 ha, põldu 15,94 ha, heinamaad 23,53 ha ja karjamaad 0,74 ha ning kõlbmata maad (kraav, jõgi jm) 1,29 ha. Üks pool kohast oli antud rendile koolijuhatajale ning teine pool võõrale põlluharijale. Rendilepingud olid sõlmitud kuue aasta peale ning kumbki rentnik maksis oma osa eest vallale 75 krooni renti ja täitis koha külge kinnistatud naturaalkohustusi (teede remont jne). Koolimaja asus talu maal ning selle heinamaast oli 700 m² kasutusel õpilaste mänguplatsina ning 0,65 ha kooliaiana. Koolijuhataja kasutada olid kooli juures paiknevad tallid, ait ja põhuküün, teise rentniku poolel paiknesid elumaja ühes rehetoe ja rehealusega, tallid ja ait.⁶⁵³

1922. aastal oli Roela algkoolil orel, mille häälestamine läks maksma 3750 marka.⁶⁵⁴ Ilmselt oli see muretsetud küll juba oluliselt varem, kuid selle kohta andmed puuduvad.

Tabel 14. Roela algkooli piirkonda kuuluvad külad ja nende kaugus koolist enne ja pärast uue koolimaja valmimist⁶⁵⁵

Küla	Kaugus koolist Roela külas (km)
Roela	1
Saara	2
Roela asundus	2
Puka asundus	4
Soonuka	4
Uuemõisa	2
Ristiküla	2
Uuevälja	4
Rünga	3–4
Kannastiku	4–5
Metsavahi	4

⁶⁵¹ ERA 1108, 13, 835: pagineerimata.

⁶⁵² ERA 3138, 1, 821: 17p.

⁶⁵³ ERA 1108, 13, 835: pagineerimata.

⁶⁵⁴ ERA 3138, 1, 255: 28.

⁶⁵⁵ ERA 1108, 4, 828: 27p.

Tammiku kooliringkond	4-16
------------------------------	------

Tammiku 4. klassiline algkool

Tammiku algkooli juhatas endiselt J. Ant, kellega 1924. aastal liitus Alma Allika ning õpetajate hulgas ei toimunud muudatusi enne, kui J. Ant 1940. aastal pensionile oli sunnitud minema. Oluliseks saavutuseks kooli jaoks oli uue koolimaja ehitamine Rosentali.

Õppetööst

Alates novembrist 1925 avati Tammiku algkoolis eelkool. Selle õpilased käisid koolis iga kuu kahel viimasel laupäeval, mil nendega kolmel tunnil päevas õpetööd läbi viidi. Neil päevil olid I ja II klassi õpilased kodus ning ära jäänud tunnid võeti ette teistel nädalapäevadel. Eelkooliealisi lapsi oli 1925. aastal registreeritud 14, kuid kooli ilmus neist õppetöö alguses vaid 12. Eelkooli õpilaste õppetöö viis läbi õpetaja A. Allika.⁶⁵⁶

Tabel 15. Tammiku 4. klassilise rahvakooli tulude ja kulude eelarve 1922. aastal markades⁶⁵⁷

Tulud	Valla eelarvest	210 450
	Maakonna valitsuselt	6500
	Eraisikutelt	1000
	Kokku	217 950
Kulud	Õpetajate palkadeks	182 200
	Kooliteenija tasu	2700
	Koolihoone amortisatsioon	6000
	Küte	7500
	Valgustus	1200
	Kooli korrashoid	2000
	Kantseleikulud	750
	Õppevahenditele	2000
	Raamatukogule	2000
	Õpilastele toetuseks	8500
	Inventari muretsemiseks	500
	Muuks otstarbeks	2600
	Kokku	217 950

Tabel 16. Tammiku algkooli 1927/1928. õppeaasta I ja II klassi tunniplaan⁶⁵⁸

Tunnid	Esmapäev	Teisipäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Laupäev
8 ⁰⁰ –9 ⁰⁰	Kodulugu	Emakeel	Kodulugu	Emakeel	Kodulugu	Matemaatika
9 ⁰⁰ –10 ⁰⁰	Emakeel	Matemaatika	Emakeel	Matemaatika	Emakeel	Emakeel
10 ⁰⁰ –11 ⁰⁰	Matemaatika	Tööõpetus	Matemaatika	Usuõpetus	Võimlemine	Emakeel
11 ⁰⁰ –12 ⁰⁰	Joonistamine	Usuõpetus	Võimlemine	Joonistamine	Matemaatika	
12 ⁰⁰ –13 ⁰⁰	Emakeel	Laulmine	Emakeel	Laulmine		

Tabel x. Tammiku algkooli 1923/1924. õppeaasta III ja IV klassi tunniplaan⁶⁵⁹

Tunnid	Esmapäev	Teisipäev	Kolmapäev	Neljapäev	Reede	Laupäev
8 ⁰⁰ –9 ⁰⁰	Emakeel	Emakeel	Emakeel	Emakeel	Emakeel	Emakeel

⁶⁵⁶ ERA 4232, 13, 9: 322.

⁶⁵⁷ ERA 4232, 13, 9: 185–185p.

⁶⁵⁸ ERA 4232, 13, 11: pagineerimata.

⁶⁵⁹ ERA 4232, 13, 11: pagineerimata.

9 ⁰⁰ –10 ⁰⁰	Rehkendam	Rehkendam/ Geomeetria	Rehkendam	Rehkendam/ Geomeetria	Rehkendam	Rehkendam
10 ⁰⁰ –11 ⁰⁰	Kodulugu	Kodulugu	Kodulugu	Käsitöö	Joonistamine	
11 ⁰⁰ –12 ⁰⁰	Käsitöö	Võimlemine	Laulmine	Võimlemine	Laulmine	
12 ⁰⁰ –13 ⁰⁰	Emakeel	Joonistamine				

20. mail 1932 arutas valla volikogu Tammiku algkooli hoolekogu palvet muuta kool 5. klassiliseks, kuna „*lastel on Roelas kaugel käia ja mitmel lapse vanemal tuleks lapsi kahel pool koolis pidada, mis raskusi tekitab, pealegi on koolis nii vähe lapsi, et on võimalik toime tulla 2 klassi komplekti ja 2 õpetajaga*“. Kuna otsus ei tekitanud lisakulusid, otsustas volikogu seda toetada ning palus Viru maavalitsuse haridusosakonda muuta kool 1932/1933. õppeaastast 5. klassiliseks, kahe klassikomplektiga kooliks.⁶⁶⁰ I, II ja II klass moodustasid ühe ning IV ja V klass teise klassikomplekti.⁶⁶¹

Tammiku algkooli alles jäänud dokumentide hulgas oli kooli Puudustkannatajate õpilaste õpperaamatute nimestik, mille kohaselt oli koolil korralik varu vajalikest õpikutest, kokku 190 erinevat nimetust, kuid õpikuid olid rohkem, sest vajalikumaid neist oli mitu eksemplari. Loendisse kuulusid ka mõned hädavajalikud õppevahendid, nagu näiteks 20 malli ja kümme kolmnurka. 1938. aastal oli terve hulk õpikuid vananenutena käibest välja võetud. Suurem inventuur, millest selgus, et valdav enamus kogus olevatest õpikutest on korras ning vaid mõned üksikud vajavad väiksemat parandamist või ümberkõitmist, tehti 1940. aastal seoses J. Anti lahkumisega. Ainsad õppevahendid, mis tõeliselt hävisid olid mallid, sest 1938. aastal oli neist 13 muutunud kasutamiseks kõlbmatuks. Esimene kogusse kantud õpik oli Samuel Sütti ja David Koppeli „Maateaduse õpperaamat“ ning viimane August Kasvandi ja Juhan Langi „Väike matemaatik“.⁶⁶²

Tabel 17. Õpilaste arv aastail 1918–1940 Tammiku algkooli kroonika järgi on kahjuks mõnevõrra ebäühtlane, kuna Jaan Ant ei järginud aastate lõikes mingil põhjusel sama õpilaste üles märkimise viisi, samuti on 1932. aasta sissekanne pühendatud uue koolimaja temaatikale ega sisalda tavapäraseid andmeid. Õpilaste arvu vähenemine 1930. aastate alguses oli osaliselt tingitud internaadi puudumisest, mistõttu osa kooliringkonna õpilasi käis teistes koolides. Probleem lahenes uue koolimaja ehitamisega 1932. aastal⁶⁶³

Aasta	I klass		II klass		III klass		IV klass		V klass		Kokku		
	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	K
1918	8		12		18								38
1919											10	22	32
1920	11	12	4	6	2	7	6	10			23	35	58

⁶⁶⁰ ERA 3138, 1, 777: 12p

⁶⁶¹ ERA 4232, 13, 7: 19.

⁶⁶² ERA 4232, 13, 8: 1–7.

⁶⁶³ ERA 1108, 4, 828: 28; ERA 1108, 4, 1286: 210; ERA 1108, 4, 1386: 104; ERA 1108, 4, 1401: 104; RM 2580 Ar₁ 1118:57; RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 3p, p.

Aasta	I klass		II klass		III klass		IV klass		V klass		Kokku		
	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	K
1921	16		20		8		8						52
1922	11		16		16		3	4					50
1923	12		10		21		13						56
1924	13	6	2	9	3	8	6	13			24	36	50
1925	12	9	12	7	3	11	4	8			31	35	66
1926	9	3	11	9	12	7	2	9			34	28	62
1927	4	5	9	3	10	9	11	7			34	24	58
1928	3	3	4	4	8	4	10	8			25	19	44
1929	4	6	3	4	4	4	6	4			17	18	35
1930	6	7	5	8	4	4	3	4			18	23	41
1931	6	4	4	7	3	8	5	2			18	21	39
1933											27	31	58
1934											30	29	59
1935	10	5	7	5	10	9	6	3	3	5	36	25	61
1936	14		17		10		18		6		37	28	65
1937	16		12		18		10		13		37	32	69
1938	4	5	8	6	6	6	9	6	4	5	31	28	59
1939	4	2	2	5	8	4	5	5	6	6	25	22	47
1940											25	23	48

Õpetajatest

Uue koolikorralduse järgi, muudeti Tammiku algkool 1919/1920. õppeaasta algul 4. klassiliseks algkooliks ning ametisse võeti ka teine õpetaja, kelleks aastail 1919–1921 oli J. Anti poeg Ernst Ant, kes oli lõpetanud Rakvere reaalgümnaasiumis VI klassi ning läbinud õpetajate suvekursused. Aastail 1920 ja 1921 Tammiku kooli revideerinud Viru maakonna koolinõuniku M. Meose hinnangul, tegi E. Ant esimesel aastal õpilastega tõsiselt tööd, kuid teisel aastal nentis ta, et „*Ernst Ant vähema huviga koolitöö juures oli, kui eelmisel aastal*“. Pärast 1920/1921. õppeaasta lõppemist asus ta edasi õppima Rakvere reaalgümnaasiumis.⁶⁶⁴

9. septembril 1921 valis valla nõukogu ühehäälselt Tammiku kooli teiseks õpetajaks 28. mail 1903 sündinud Villem Vinkeli, kes 1921. aastal oli lõpetanud Rakvere Reaalgümnaasiumi. V. Vinkel jäi kooli õppeaasta lõpuni ning lahkus siis edasi õppima Tartu ülikooli.⁶⁶⁵ 20. augustil 1922 vali vallanõukogu Tammiku kooli õpetajaks taas Rakvere Reaalgümnaasiumi haridusega E. Anti, kes oli omandanud kooliõpetaja kutse vastavate kursuste läbimisel ning kaks aastat õpetajana töötanud. 1923. aasta kevadel lahkus ta aga taas oma ametikohalt ning asus õppima Tartu ülikooli.⁶⁶⁶

⁶⁶⁴ RM 2824 Ar₁ 241:6: 33p; RM 2824 Ar₁ 241:7: 30; RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 2p, 5.

⁶⁶⁵ ERA 3138, 1, 195: 99–99p; RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 6.

⁶⁶⁶ ERA 3138, 1, 255: 26–26p; RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 6p.

21. augustil 1923 valiti Tammiku algkooli õpetajaks Rakvere õpetajate seminari lõpetanud ja 1922. aastal õpetajakutse omandanud Luise Treifeldi. Temagi ei jäänud ametisse kauemaks kui aastaks, lahkudes ametist 1. juulil 1924.⁶⁶⁷ Kuna Tammiku algkooli teine õpetaja ei saanud vallavalitsusepoolt korterit, vaid pidi seda rentima ning valitsuse poolt määratud summast (10% palgast) ei jätkunud selle tasumiseks ega küttepuude muretsemiseks, otsustas vallanõukogu anda õpetajale lisaks kolm sülda küttepuid ning maksta nende eest valla eelarvest.

18. augustil 1924 valis vallanõukogu Tammiku 4. klassilise algkooli õpetajaks Rakvere linna tütarlaste gümnaasiumi „*hea tunnistusega*“ lõpetanud Alma Lippasaare (hiljem Allika).⁶⁶⁸

A. Allika kirjeldas enda valimist õpetajaks oma mälestustes:

Ma õppisin Rakvere Linna Tütarlaste Gümnaasiumis, mille lõpetasin 1924 a. kevadel.

Et mul koolis oli õppeedukus hea, lõpetasin cum laudega, s. t. kiitusega, siis soovitasid õpetajad mul edasi õppida eesti keelt Tartu Riiklikus Ülikoolis.

See ülesanne oli vanematele küll raske, sest majandusolukord oli kehvapoolne. Juba gümnaasiumi päevil pidin taskuraha teenima järeldamise tundidega, kes seda vajasisid.

Esiteks olid vanemad küll minu kavade vastu, aga suure pealekäimise peale nõustusid sooviga, et suvel aitan kodus kõvasti tööd teha.

Sama aasta ühel juulikuu pühapäeval otsustasin minna Tartu Ülikooli viima avaldust ja haridusdokumente.

Sel ajal muid liikumisvahendeid Oonurmest Rakverre ei olnud kui hobusega või jalgsi. See vahemaa oli üle 60 km.

Isa lubas mind hobusega Rakverre sõidutada.

Vara hommikul alustasime teed. Ega teed kui niisugust tänapäeva mõiste järgi polnudki, olid vaid mõned vankrirööpad või reejäljed ees ja ümber puude või kändude see käimine toimuski. Välja jõudnud Oonurme külla, kuhu oli 3,5 km, muutus tee suuremaks ja ka pisut paremaks, aga ka siin olid suured mudalombid ja kohati puusilda, et vankris ei võinud istuda kuni Tuduni, kuhu oli 10 km. See osa teest tuli hobuse kõrval jalgsi käia.

Päike oli juba lõuna ligi, kui jõudsime Palase külla, kus elasid meie sugulased ja pool teest käidud.

Et oli ka vaja hobust puhata, soovitasid tuttavad vastutulijad natuke peatada ja isa keeraski hobuse Mauruse talu õue.

Siin teati aga rääkida, et täna Roela vallamajas õpetajate valimised; tarvis 2 õpet. Üks Tammiku-, teine Roela kooli. Ja kohe soovitatigi mul õnne katsuda, kool ju läbi.

See nõu meeldis väga isale ja peale lühikest juttu oligi sõidusuund otsustatud.

Umbes lõuna paiku jõudsime Roela vallamaja juurde, kus oli näha palju rahvast, küll noori, küll vanemaid, teiste seas juba mulle tuttav Johannes Veinmann, pärastine Väinaste, kes lõpetas samal kevadel Rakvere Õpet. Seminari ja lootis nüüd töökohta Roela koolis.

⁶⁶⁷ ERA 3138, 1, 316: 55p; RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 8.

⁶⁶⁸ ERA 3138, 1, 373:60p.

Sel ajal toimus õpetajate valimine valla volikogu koosolekul ja selle otsusega.

Suure südamevärinaga läksin sisse vallamajja, et avaldust kirjutada ja teisi dokumente esitada.

Sekretäri laualt ulatati mulle paberileht ja laua äärde tool istumiseks. Mõne hetke pärast ulatasin sekretärile avalduse koos teiste paberitega ja lahkusin. Varsti kutsus vallavanem Mihkel Soone volikogu liikmed koosolekuks majja.

Vahepeal oli veel rahvast juurde kogunenud, võib olla lihtsalt uudishimulikke, võib olla õpetajaid j. t.

Oli põnev ootus.

Äkki avanes uks ja vallavanem hüüdis minu ja Johannes Veinmanni nime ja palus meid sisse astuda.

Koosoleku aeg. Vallavanem esitles meid; lühidalt päritolust, haridusdokumendist jne. Koosolijad vaatasid pealaest jalatallani ja mõnigi pistis mõne naljasõna sekka. Varsti lubati lahkuda.

Läks veel natuke aega ja meid kutsuti uuesti sisse.

Nüüd tehti teatavaks, et mind on valitud Tammiku kooli, Joh. Veinmann aga Roelasse, kus ta ise õppinud ja kus elavad ka tema vanemad.

Miks valiti mind Tammikule õpetajaks selgus hiljem. Mul polnud ju kutsetunnistust, ja õpetaja kandidaate meiega kokku üle 10.

Eeltoodud küsimuses töid hiljem selguse vallavanem M. Soone ja sekretär Jakob Ment. „Teid pani ametisse Roela parun,“ ütles M. Soone naerdes. Ja tõesti, sel väljendil oli alus.

Selleaegne Roela parun Hans Wrangel oli kohaliku rahva seas populaarne mees. Ta osales paljudes rahva üritustes ja oli ka valla volikogu liige. Ka seekord läbi sirvinud esitatud õpet. kandidaatide haridustunnistused, olla ta minu koolitunnistust vaadates öelnud: „Mina pooldan Tammikule seda tütarlast, tal kõige parem tunnistus. Ta on osanud õppida, küll siis oskab ka teistelt nõuda.“

Ja edasi lisas Jakob Ment: „Talle meeldisid Teie juuksed.“ Toas tekkis naer.

Aga edasi täiendas sekretäri abi Mai Ment: „Tõesti parun arvas, et edev see tüdruk vist ka ei ole, ei ole oma pead ära narrinud, juuksepat alles seljal.“

Sellest aitaski.

Teised volikogu liikmed kiitsid üksmeelselt paruni arvamise heaks ja olingi valitud. Joh. Veinmanni valimine oli lihtne, tema ju kohalik, isa volikogu liige.

Eelpool kirjeldatud jutuajamine minu valimisest Tammiku õpetajaks toimus aasta või paar peale minu tööle asumist.

Nii saigi minu töökohaks ja koduks Tammiku kool 36 a. vältel, 37 a. jäi aga pooleli tervislikel põhjustel.

Olin siis pensioniikka jõudnud ja lahkusin töölt 1960 a. novembris.⁶⁶⁹

Küllap ei olnud aga A. Allika valimine Tammiku kooli teiseks õpetajaks ainult H. von Wrangelli teene, vaid oma sõna oli sekka öelda ka kooli juhatajal ja volikogu liikmel J. Antil. A. Allika sündis 9. aprillil 1904 Oonurmes Jüri ja Pauline Lippasaare peres. Ta õppis aastail 1914–1917 Oonurme algkoolis ja 1917–1920 Erra-Liiva Haridusseltsi kõrgemas algkoolis. 1924. aastal lõpetas ta *cum laude* Rakvere linna tütarlaste gümnaasiumi ning valiti Tammiku algkooli õpetajaks. 1928. aastal omandas ta eksternina Tartu õpetajate seminari juures

⁶⁶⁹ RM 4092 Ar_{1k} 912. Alma Allika, 1983. Roela-Tammiku kooli elust, 1–4.

algkooliõpetaja kutse. 28. juunil 1931 abiellus ta Nikolai Allikaga ning 21. juunil 1938 sündis peresse poeg Rein.⁶⁷⁰ A. Allika oli Tammiku koolis õpetajaks kuni 1950. aastani, mil ta nimetati alates 1. septembrist kooli juhatajaks. 1960. aasta novembris lahkus ta haiguse tõttu koolist pensionile. A. Allika suri 26. märtsil 1984.⁶⁷¹

/LVMA 635, 2-k, 4_20_Alma_Allika/

Foto 19. Alma Allika Tammiku kooli juhatajana 1952. aastal, foto kaadriarvestuslehel (LVMA 635, 2-k, 4: 20)

1933. aastal nimetati ajalehes „Wirumaa Teataja“: „*Teine õpetaja, proua Alma Allika samuti peale koolitöö tegeleb ka awalikus elus, on Roela-Altserwa maanaiste seltsi esinaine ja üldse arenenumaid ja agaramaid naistegelasi Wiru-Roelas*“.⁶⁷² Lisaks maanaiste seltsi juhtimisele tegutses A. Allika ka vabatahtliku tuletõrjeühingu Hariduse seltsis, Viru-Jaagupi Õpetajate Ühingus, oli Roela valla kodukaunistamise komitee juhatuses ning Kodutütarde Roela-Tammiku rühmavanem.⁶⁷³

1. märtsil 1940 sai J. Ant 65-aastaseks ning oleks seaduse järgi pidanud minema pensionile. Kuna ta aga tundis „*endal veel õppetööks tervist ja tahet olevat edasitöötamiseks*“, palus ta Viru maavalitsuse haridusosakonda oma teenistusaega pikendada. Viru maakonna koolide inspektori M. Meose ettepanekule pikendada J. Anti töölepingut veel kahe aasta võrra kuni 1. augustini 1942, vastas Haridusministeeriumi Kooliosakond aga keeldumisega, pikendades tema ametiaega vaid 1. augustini 1940.⁶⁷⁴

/RM_4009Ar1k775_26_Tammiku_kool_1934_1935/

Foto x. Tammiku kooli õpilased ja õpetajad, 1. rida alt: H. Beek, V. Viil, E. Liiva, N. Liiva, E. Kaasik, K. Eigi, H. Eigi, A. Õunapuu, L. Neublau, A. Vaher, R. Maurus; 2. rida: I. Eigi, H. Ale, B. Eigi, T. Ross, E. Maurus, õpetaja A. Allika, kooli juhataja J. Ant, H. Eigi, J. Vindberg, E. Nirgi, B. Voltenberg; 3. rida: H. Enniko, H. Vainolt, L. Pihlak, H. Viil, A. Neelukse, E. Vindberg, H. Eigi, A. Raja, A. Soone, Soone, E. Ambus, Otsa, A. Voldenberg, I. Õunapuu; 4. rida: M. Käba, V. Vahi, E. Annuka, B. Prillup, M. Tohter, L. Eevert, L. Unt, A. Eigi, V. Alavere, A. Kaasik; 5. rida: H. Luuka, E. Vanari, E. Kreek, M. Luuka, E. Unt, U. Annuka, S. Tooming, M. Allika, H. Soone; 6. rida: H. Eigi, K. Ambos, R. Rass, H. Vahi, H. Annuka, L. Eigi, J. Pärn, H. Leosk, H. Poti.

⁶⁷⁰ EAA 1225, 1, 202: 505p–506; elk 114, 0, 10: 17p; ERA 1108, 10, 2179a: 171; LVMA 635, 2-k, 4: 10–10p, 12.

⁶⁷¹ LVMA 635, 2-k, 4: 16, 36–37.

⁶⁷² Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 20.

⁶⁷³ ERA 4232, 13, 7: 4; LVMA 635, 2-k, 4: 19.

⁶⁷⁴ ERA 1108, 14, 35: 22–26.

J. Anti osalemist ühiskondlikus ja poliitilises tegevuses valgustasid mõnevõrra toonased ajalehed: 1904. aastal – seoses Vene-Jaapani sõjaga (8. veebruar 1904 – 5. september 1905) – sai ta keisrilt aumärgi kui sõjaväe tarvis hobuste varumise Roela jaoskonna juhataja; 1912. aastal valiti ta Venemaa Riigiduumi valimistel Rakvere maakonna valdade volinike koosolekul talurahva asemikuks Eestimaa kubermangu valijate koosolekule, kus valiti omakorda ka Vene riigiduumi saadikuks, „*kuid tagasihoidlik koolimees loobus sellest kohast, pidades paremaks armsakssaanud koolipõllul pidewalt edasi töötada*“; 23. mail 1917 valiti ta Roela vallast koos Mihkel Juhkamiga Virumaa maakogu saadikuks.⁶⁷⁵

Ta oli Roela vallavolikogu mitme koosseisu liige, osales aktiivselt seltsielus: 1901. aastal oli ta Tammiku Raamatukogu Seltsi asutajaliige, 1907–1909. aastal oli ta üks Roela Muusikalis-Kirjandusliku Seltsi asutajaliikmetest, Eesti Vabariigi ajal Roela Tarvitajateühisuse, kartuliühisuse, piimaühisuse jt asutajaliige. 19. mail 1935, mil Roelasse asutati Isamaaliidu osakond oli J. Ant üks selle asutajaliikmeid ja valiti osakonna esimesel peakoosolekul 11. juunil ka selle juhatusse.⁶⁷⁶ Ajalehes Wirumaa Teataja iseloomustati tema tegevust: „*Algkooli juhataja Jaan Ant on juba elatanud mees, kes pea kogu eluaja töötanud W.-Roelas. Koolitöö kõrval tegutsenud tublisti ka seltskondlikel aladel ja pidanud igasugu kristlikke talitusi*“. 24. veebruaril 1938 annetas riigihoidja Konstantin Päts talle Eesti Punase Risti V klassi teenetemärgi.⁶⁷⁷ J. Ant suri 14. juunil 1960. aastal ning maeti Haapsalu vanale kalmistule.⁶⁷⁸ Kahe õpetajaga töötas kool kogu Eesti Vabariigi ja okupatsioonide aja, kuni 1944. aastani, isegi sellele vaatamata, et 1932/1933. õppeaastal avati koolis V klass ning 1940/1941. õppeaastal ka VI klass.⁶⁷⁹

Koolimaja ehitus- ja remonditöödest

Juba 1920. aasta alguses märkis Tammiku kooli revideerimas käinud Viru maakonna koolinõunik M. Meos: „*Koolimaja on õige wana ja otstarbekohatu, põrand klassides on katkine, ja teda on raske puhastada, sellepärast ei wõi ka kooliruumide puhtust kiita*“.⁶⁸⁰

6. aprillil kirjeldas koolimaja olukorda J. Ant: „*Praegu on katus tükiti katkine, seinad kohati mädanenud, põrand õige viletsas seisukorras*“. Õpilase kohta oli põrandapinda 1,74 m², õhku 4,1 m³, akna- ja põrandapinna vahekord oli 1:20. Kooli hoolekogu tegi 1922. aastal ettepaneku

⁶⁷⁵ Postimees, 1904, nr 153; Riigiwolikogu walimised. – Päewaleht, 1912, nr 226; Tüsedu koolimehe juubel. – Wirumaa Teataja, 1935, nr 26; Maakogude walimiste tagajärjed Wirumaal. – Tallinna Teataja, 1917, nr 115.

⁶⁷⁶ Wirumaalt – Kaja, 1935, nr 120; Uudiseid siseriigist. – Kaja, 1935, nr 138.

⁶⁷⁷ ERA 1108, 14, 35: 20; Ringwaade Wiru-Roelast. – Wirumaa Teataja, 1934, nr 20.

⁶⁷⁸ [https://www.kalmistud.ee/haudi?filter_maetud_eesnimi=Jaan&filter_maetud_perenimi=Ant&action=maetud&popup=0&yldotsing=1&token=da3fe0e6a12af765&filter_maetud_kalmistu=\(01.08.2022\)](https://www.kalmistud.ee/haudi?filter_maetud_eesnimi=Jaan&filter_maetud_perenimi=Ant&action=maetud&popup=0&yldotsing=1&token=da3fe0e6a12af765&filter_maetud_kalmistu=(01.08.2022))

⁶⁷⁹ RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 23, 37p.

⁶⁸⁰ RM 2824 Ar₁ 241:7: 30p.

võtta valla 1923. aasta eelarvesse 100 000 marka uue koolimaja ehituse alustamiseks, kuid vallanõukogu lükkas ettepaneku tagasi, kuna „*arvamusel oli, et maja praeguses seisukorras pikemat aega püsib*“.⁶⁸¹

4. juulil 1923 arutas vallanõukogu Viru maakonna valitsuse Haridusosakonna ettepanekul Tammiku ja Tudu algkoolide olukorda, mis „*niivõrd viletsas seisukorras, et seal koolipidamine võimataks on muutunud*“. Nõukogu otsustas teha vallavalitsusele ülesandeks alustada eeltöödega uute koolimajade ehitamiseks.⁶⁸²

16. septembril 1923 arutas vallanõukogu taas koolimajade ehitamise küsimust ning otsustas ehitada Tammiku koolimaja uude asukohta, Rosenthali asundusse Kooli Nr 1 koha peale. Kuna koolimaja ehitusmaksumuseks hinnati 2 000 000 marka, otsustati ehituseks paluda laenu koolimajade ehitusfondist 75% ulatuseks maja maksumusest.⁶⁸³ 13. märtsil 1924 eraldas vallanõukogu 25 000 marka Tammiku ja Tudu koolimajade projektide koostamiseks ning tegi vallavalitsusele ülesandeks selleks „*kellegi arhitektiga läbirääkimisesse astuda*“.⁶⁸⁴ Valla 1925. aasta eelarvesse võeti Tammiku koolile uue hoone ehitamiseks 2 000 000 marka.⁶⁸⁵ Majandusliku kitsikuse tõttu ning seepärast, et Tudu algkooli maja oli veel hüllemas olukorras ning Tudusse uue koolimaja ehitamine oli prioriteetsem, lükkus Tammikule uue koolimaja ehitamine edasi, kuni Tudu koolimaja oli valmis ning selle juurde pöörduti tagasi alles 1929. aasta lõpus, mil volikogu 14. detsembril otsustas Tammiku koolimaja ehituse eeltöödeks eraldada projekti valmistamiseks ja ehituse eelarve koostamiseks 200 krooni ning volitas vallavalitsust küsima Riigikassast koolimajade ehitamise fondist 20 000 krooni laenu. Taas kinnitati, et koolimaja ehitatakse Rosenthali asundusse, koolitalu Nr 1 maa-alale.⁶⁸⁶

/ERA 1108, 13, 836_pagta_Tammiku_plaan_1931/

Foto 20. Rosenthali koolimaja plaan (ERA 1108, 13, 836: pagineerimata)

7. märtsil 1931 otsustas vallanõukogu omandada vallale kooli kohal oleva endise mõisatöölise maja, kas läbirääkimiste või ostu teel ning lubas vallavanem Mihkel Soonel selleks vajadusel ka laenu võtta.⁶⁸⁷

Tegudeni jõuti 1932. aastal, mil vallavolikogu 4. veebruaril otsustas alustada koolimaja ehitusega samal kevadel ja maja sügiseks valmis saada. Selleks lubati vallavanemal

⁶⁸¹ ERA 4232, 13, 9: 172p.

⁶⁸² ERA 3138, 1, 316: 50p.

⁶⁸³ ERA 3138, 1, 316: 59–59p.

⁶⁸⁴ ERA 3138, 1, 373: 14.

⁶⁸⁵ ERA 3138, 1, 425: 9p.

⁶⁸⁶ ERA 3138, 1, 629: 23–23p.

⁶⁸⁷ ERA 3138, 1, 676: 90.

vähempakkumine välja kuulutada ning kasutada ehitamiseks raha valla reservfondist ja vajadusel laenu võtta, kuni koolimajade ehitusfondist laenu saamiseni. Vallavalitsuse abistamiseks valis volikogu kolmeliikmelise ehituskomisjoni koosseisus Mihkel Potti, Jaan Soone ja Jaan Juhkam.⁶⁸⁸

29. märtsil kandis vallavalitsus volikogule ette vähempakkumise tulemused ning tegi ettepaneku anda ehitustööd välja Johannes Vakkerile 3289 krooni eest ning Mihkel Nirgile akende ja uste tegemine hinnaga 6,50 krooni akna ja 5,50 krooni ukse eest. Volikogu ettepanek ei rahuldanud, kuna J. Vakkeril polnud võimalik vähempakkumise kindlustamiseks tagatisraha sularahas sisse maksta, otsustati vallavalitsuse ettepanek kinnitamata jätta ning välja kuulutada uue vähempakkumise, tehes selle tehnilise teostamise vallavalitsuse ülesandeks. Ühtlasi lubas volikogu pakkumiste hindamiseks esimesel võimalusel kokku tulla.⁶⁸⁹ Valla 1932/1933. majandusaasta eelarvesse võeti kooli ehitamise kuludeks 12 000 krooni.⁶⁹⁰ 16. aprillil arutas volikogu taas Tammiku kooli vähempakkumise küsimust ning kinnitas tagatiste esitamise, lepingu sõlmimise ja tööde teostamise tingimused. Ehituse algusajaks kinnitati hiljemalt 15. juuli ja lõpetamise ajaks 15. november 1932. Kuna vajaminev ehitusmaterjal oli valla kulul juba muretsetud, jäi ettevõtja teostada ainult ehitustöö. Vähempakkumise hinnalaeks, millest pakkumine algas, kinnitati 3500 krooni.⁶⁹¹ Vallavalitsuse poolt esitatud vähempakkumise protokoll kinnitas volikogu 20 mail, andes ehituse J. Vakkerile ning akende ja uste tegemise M. Nirgile. Kuna volikogu ei andnud ehitust kõige väiksema pakkumise tegijale Aleksander Tiitsole, vaid kõrgema pakkumise teinud volikogu liikmele J. Vakkerile, avaldas volikogu liige M. Juhkam otsuse vastu protesti. Viimane võimalus oli siiski sisse kirjutatud juba 16. aprillil vastu võetud vähempakkumise korraldamise tingimustesse, kus volikogu jättis endale õiguse, mitte tunnistada parimaks kõige väiksema pakkumise tegijat.⁶⁹²

Kuna riiklikust koolimajade ehitusfondist laenu saamine venis, otsustas volikogu 5. augustil võtta Rakvere Ühis pangast viieks aastaks laenu 10 000 krooni tingimusel, et koolimajade ehitusfondist laenu saamisel peab pangast võetud laenu kohe tagasi maksuma.⁶⁹³

[/RMF1188_Tammiku_vastuvõtukomisjon.tif/](#)

⁶⁸⁸ ERA 3138, 1, 726: 59p–60.

⁶⁸⁹ ERA 3138, 1, 726: 68–68.

⁶⁹⁰ ERA 3138, 1, 726: 78p.

⁶⁹¹ ERA 3138, 1, 777: 7p–9p.

⁶⁹² ERA 3138, 1, 777: 12 – 13.

⁶⁹³ ERA 3138, 1, 777: 26p–27.

Foto x. Tammiku kooli vastuvõtukomisjoni moodustas vallavalitsuse ja -volikogu koosseis. Fotol olev aastaarv 1931, on paraku vale, sest koolimaja ehitus algas alles 1932. aasta juulis ning lõppes sama aasta novembris (RMF1188)

4. märtsil 1933 arutas volikogu Rosenthali koolimaja ehituse aruannet ning kinnitas selle tingimusel, et ettevõtja J. Vakker kõrvaldaks ilmsiks tulnud vaegtööd 1. maiks. Ühtlasi kinnitas volikogu koolimaja ehitustööde, -materjali jm kulude maksumuseks aruande järgi 9620,20 krooni, millega hoone ka arvele võeti. Koolimaja juurde rajati kaev maksumusega 286,70 krooni. Samal volikogu istungil arutati ka vana Tammiku koolimaja saatust ning leiti, et kohalikud seltsid võiksid taotleda selle üleandmist rahvamaja avamiseks. Ühtlasi eraldati 50 krooni oreli üleviimiseks vanast koolimajast uude ning selle häälestamiseks. Kuna kohalikud seltsid avaldasidki soovi vana koolimaja kasutamiseks seltsimajana, otsustas volikogu 29. septembril 1933 hoone neile tasuta kasutada andma, juhul kui need võtavad enda kanda maja remontimise, korrashoidmise kindlustamise jm kulud.⁶⁹⁴ 17. detsembril 1934 tegi volikogu veel ühe sammu edasi ning müüs vana koolimaja seltsidele – Viru-Roela VTÜ Tammiku osakond, Viru-Roela Altserva Maanaiste Selts, Roela Altserva Hariduse Selts, Edara Rahvaraamatukogu Selts – 50 krooni eest.⁶⁹⁵

/EV_Topo_1923_1935_Maa_amet/

Foto 21. Aastail 1859–1932 asus Tammiku kool Tammiku külas Kooli kohal ning aastail 1932–1969 Rosenthali Kooli talu Nr 1 alal (Eesti Vabariigi topograafiline kaart 1:25 000 1932, Maaamet)

Tabel 18. Tammiku algkooli piirkonda kuuluvad külad ja nende kaugus koolist enne ja pärast uue koolimaja valmimist⁶⁹⁶

Küla	Kaugus koolist Tammikul (km)	Kaugus koolist Rosenthali (km)
Tammiku	1	1–3
Liiva	1–2	2–3
Rosenthali asundus	2–3	
Alavere	3	2–3
Rasivere	2	4
Edara	6	7
Palasi	8–10	9–10
Anguse	6–7	

⁶⁹⁴ ERA 3138, 1, 777: 77p – 78, 80; ERA 3138, 1, 821: 17p.

⁶⁹⁵ ERA 3138, 1, 870: 55.

⁶⁹⁶ ERA 1108, 4, 828: 27p, 90p.

Kui eelnev, volikogu protokollidele tuginev kirjeldus uue koolimaja rajamisest Rosenthali oli lihtne ja sirgejooneline, alates otsuse vastuvõtmisest kuni koolimaja vastuvõtmiseni, siis päris elus see nii ei olnud, sest Tammiku ja mitme teise küla elanikud, kellele ei meeldinud, et kool edaspidi nende kodudest kaugemale jääb ning laste koolitee pikeneb, osutasid selle rajamisele tõsiselt vastupanu ning vaidlustasid volikogu otsused koolimaja asukohast kuni haridusministeeriumini välja. Hea ülevaate asjakohastest vaidlustest esitas J. Ant kooli kroonikas:

Käesolev õppeaasta tõi kooli ellu suure muutuse selle läbi, et vald hakkas uude kohta uut koolimaja ehitama. Ehitustöö algus oli 1. juunil. Ettevõtja Johannes Vakker.

1920. aastal tegi E. Vabariigi valitsus korralduse, et igal algkoolil maal peab koolitalu olema. Et Tammiku kooli maaala ainult 3000 • sülda oli, ümberringi ostutalud olivad ja nendelt maa juurde saamine seaduses ettenähtud võõrandamise teel keeruline ja tülikas toiming oleks olnud, siis otsustas valla nõukogu Roosentali asundusest, kus tol korral asukohtade planeerimine käsil, koolitaluks Nr 1 asunduskoha 18 tiinu suuruses võtta. Talu kasutajaks jäi koolijuhataja J. Ant riigirendi alusel. Talule jäi hoonetest üks mõisateenijate maja kasutada. Kerkis üles uue koolimaja ehituse küsimus, sest vana oli iganenud ja ruumid ebasoodsad. Valla volikogus arutati uue maja ehituse asendi küsimust mõne aasta jooksul 3 korda ja otsustati rõhuva häälte enamusel ehitada maja koolitalu maaalale, vastasrinnas olid Tammiku kooli ringkonnas asuvad volimehed, põhjendades oma lahkavumusi sellega, et kool uues asukohas kooliringkonnas eemale jääb ja nii lastel kooliskäimine raskendatud saab.

Detsembri kuul 1930. a. esitati elanikkude poolt protesti kiri Viru maavalitsusele valla volikogu sellekohase otsuse peale, et koolimaja ehitatakse Roosentali. Juuni kuul 1931. a. sõitis m/v. poolt moodustatud komisjon kohale asja oludega tutvunema. Komisjoni kuulusid m/v. esitajad: Haridusosakonna juhataja E. Rosenberg, koolinõunikud M. Meos, Linsi, valla esitajad vallavanem M. Soone, sekretär J. Ment, kohal olid ka kooli hoolekogu liikmed: J. Ant, Jaan Soone, Mihkel Käba.

Komisjoni otsus, nagu hiljem selgus, ehitusaseme valimise küsimuses oli järgmine:

1. Algkoolil maal peab av. Algkoolide sead. Alusel tarviline maaala olema, millele aga vanas kohas asuv ala ei vasta.
2. Lastearv on koolis märksalt langenud, nii et kahe õpetaja ametispidamiseks nõuetavat normi ei moodusta, nii et tuleks koondamine ettevõtta, kuna aga ühe õpetaja töö nelja klassiga raske on ja töötulemused selle all kannatavad.
3. Uuel asukohal laieneb kooli ringkond Roela kooli arvel, mis õpilaste rohkuse all kannatab.
4. Lastele, kes koolist kaugemal elavad, korraldatakse internaat, sest ka vanasse kooli käivad lapsed 5–7 km kauguselt õpilased, mis aga lastevanematele kui ka lastele koormav.

Maavalitsus jättis protestikirja tähelepanemata ja maavolikogu kinnitas Roosentali asukoha koolivõrgus Tammiku kooli tarvis.

1932. a. märtsi kuul hakati ehitusmaterjali vedama. Aprilli kuul saadeti teine protestikirja hulga allkirjadega Haridus-sotsiaalministrile J. Hünersonile. See jättis p. kirja pärast järelkuulamist andmete tõelikkuse kohta järeldusteta. Maikuu esinesid elanikud uuesti kirjaga maavolikogule. Juuniku algul sõitis m/v. poolt koostatud komisjon, millesse kuulusid: osak. Juhataja E. Rosenberg, koolin. M. Meos, m/v. Sekretär Tartu ja

teede osjuh. E. Kello kohale kooli ringkonna esindajatega läbirääkimistele ja asja selgitama. Lastevanemate esindajad nõudsid ehitustööde seismapanemist kuni maavolikogu koosolekuni, mis selleks otsustati kokkukutsuda 18. juunil.

Et ettevõtja vabatahtlikult tööd seisma ei jätnud, vallavalitsus töö katkestamise tagajärgede eest vastutust oma peale ei võtnud, siis jätkati tööd.

18. juunil otsustas maavolikogu, et koolimaja tuleb alustatud kohal üles ehitada, sest ehitusmaterjal on kohal, alusmüürid valmis, sest ei leidu isikut, kes senise tehtud töö läbi tekkinud kulu kataks.

19. aprillil oli koolinõunik koolis ja õppetöö lõpul kooli hoolekogu koosolek.

Koosolekul otsustati muu seas av. algk. seaduse §80 pnkt. 5 alusel kooli juurde 5. klass avada, kus juures kool endiselt jääks kahe klassi komplektiliseks, mis on võimalik õpilaste vähese arvu tõttu praegusel ajal, ühtlasi kergendaks nende lastevanemate olukorda, kes on nüüd on sunnitud ühel ajal omi lapsi kahte algkooli saatma. Hoolekogu esimees Jaan Soone tõstis üles uue ehitada kavatsetud koolimaja ehitusaseme küsimuse, et maja saaks kohalikkude kooliringkonna elanikkude soovikohaselt vanale koolikohale ehitatud. Hoolekogu arvesse võttes, et elanikud 2 protestikirja valitsus võimudele uuele kohale ehitamise vastu sisse on annud ja seepärast tulevikus kooli ja vanemate vahekord külmaks ja vaenuliseks võiks muutuda, otsustas paluda v./valitsusel korraldust teha, et ehitustaseme küsimus veel kord vallavolikogus saaks läbi arutatud.

5. klassi avamise küsimus otsustati v/kogu koosolekul jaatavalt, kuid asukoha küsimust ei võtnud v./valitsus päevakorda põhjusel, et maavolikogu on koolivõrgus Roosentali kooli asukohaks määranud; suurem osa materjali on kohale veetud; praegu tegutsev volikogu on oma otsusega hääle enamusel uut asukohta pooldanud ja märtsi kuul s. a. on volikogu koosolekul ühel häälel otsustatud vana kooli maaala rahvamaja aluseks anda, ei ole vanale kohale kooli soovijad keegi selle vastu protesteerinud, vaid ise veel ettepanekuga esinenud endist kooli maaala rahvamajale anda.

8. juulil korraldas vallavalitsus koolimaja nurgakivi panemise toimingut. 8 korda palke oli juba seintes.

Toimingul esinesid: koolijuhataja J. Ant vaimuliku kõnega "Sõna tähtsusest" igapäevases läbikäimises ja kõlblise elu juhtimisel kui Jumalik tegur; õpetaja A. Allika kõneles „kahest kodust“ – kodukohast ja koolist, rõhutades, et need kaks kodu teineteise toetusel tugevaks, kauniks ja mugavaks arenevad; Roela koolijuhataja J. Kask rõhutas korraldiku koolimaja kasvatuslist väärtust; vallavanem M. Soone andis mõned teated senisest ehitustöö käigust.

Maja esikülle lõunapoolse alusmüüri sisse paigutati vaskplekist toru, kuhu sisse pandi lühikene Tammiku algkooli ajalooline ülevaade, uue maja ehituse teated, päevapiltlik ülesvõte vanast koolimajast. Ajaloolise ülevaate koostas kjuh. J. Ant kirjavihus, kuhu allakirjutasid vallavalitsuse, -volikogu, ehituskomisjoni, koolihoolekogu liikmed, õpetajad ja ehitusettevõtja. Toimingu ajal tuli pikalise põua järele sagar vihma, millise juhuse kjuh. J. Ant, kes parajasti vaimulikku kõnet pidas, ennustas kooli arenemisele uues kohas heaks tähenduseks.

Silmatorkas asjaolu, et Tammiku kooli ümbruskonna elanikud väga vähesel arvul koosviibimisele olid ilmunud.

Uue koolimaja õnnistamine toimiti 20. novembril. Vaimuliku talituse pidas Viru-Jakobi praost-õpetaja A. Hoffmann. „Virumaa Teataja“ nr. 135. 24. novembril 1932. ilmus sõnumik koolimaja õnnistamise päeva kohta alljärgnevas tekstis. Sõnumisaatja isik on teadmata, ainult on kindel, et ta õnnistusepäeva korralduse toimkonda ei kuulu.

„Pühapäeval, 20. nov. Toimiti V. Roela vallas Tammiku uue koolimaja õnnistamisel. Vallavalitsus oli kevadel alustatud töö kiiresti lõpule viinud ja juba lähematel päevadel võib kool oma endisest asukohast – Tammiku külast – üle tulla uude koolimajja, mis asub Rosentali as. Võrdlemisi väike, kuid nägus ja valgusküllane maja oli kerkinud endisesse karjakoplisse.

Pühapäeva õhtul k. ½5 algas maja õnnistamise ametlik osa hra praost Hoffmanni piduliku õnnistamistalitusega, millele järgnesid kõned ja tervitused.

V.-Roela vallavalitsuse nimel kõneles vallavanem M. Soone. Sellel järgnes pikem tervituskõne Viru maavalitsuse esitajalt, kes pikemas tervituskõnes tõi näiteid rahvaste ajaloost, kus rahvad raudse visadusega ja püsivusega hoolitsevad hariduse ja kultuuri eest. Samuti meie riik on juba oma alguspäevadest, alates asutavast kogust, asunud eriliselt hoolitsema rahva hariduse eest. Sajad uued koolimajad on kerkinud meie küladesse, kus tuhanded noored saavad algharidust. Ka uus Rosentali koolimaja on üks uus kivi meie riiklikus koolihoones. Ühes parimate tervitustega andis maavalitsuse esitaja üle ka mõningad veeringud maavalitsusel uuele koolile õppeabinõude muretsemiseks. (Annetus kr. 100, mis hoolekogu korralduses)

Järgnes tervitusteogramm hra haridusministrilt.

Kõik olid sügavasti liigutatud, kui kõnepuldile astus auväärt Tammiku koolijuhataja Jaan Ant, kes terve oma elujõu, terve oma nooruse, on pühendanud koolile ja kultuurtööle. Tema pole ka vanas eas tahtnud olla tavaline kroonut teenija, kes töötab oma tunnid ja võtab oma palga, vaid on püüdnud, nii palju kui püsivust ja energiat on jätkunud, arendada ja õpetada noori ja vanu. Vana koolimees ei suutnud jätta nimetamata ka neid lahkkelisid, mis valitsesid ümbruskonna külade vahel koolimaja asukoha küsimuse pärast, kuid selles lootuses, et nüüd leitakse ometi ühine keel, lõpetas vana töömees oma kõne. Vahepeal aitas õhtut sisustada Altserva laulukoor hästiõpitud paladega.“

Kooli ümberkolimine toimus 24. ja 25. novembril, mil õppetöö seisis. Laupäeval 26. novembril algas töö uues koolimajas.⁶⁹⁷

Kuna uus koolimaja oli hilise ehitustöö tõttu kuivamata, oli see niiske ning põhjustas haigestumist nii õpilaste kui ka õpetajate seas, mistõttu oli õpilastel puudunud õppepäevi rohkem kui tavalistel aastatel.⁶⁹⁸

1935. aastal remonditi endises mõisa teenijate majas asunud internaadi ruumid: „topiti seinad kahelt poolt, löödi papiga seinad, tehti uued pottkivist pliivid ja valgendati laed, alusmüüre parandati, tehti uued trepid ja uued aknad, nii et ruumid õige mugavaks on muutunud, remondi peale kulus üle 400 krooni.⁶⁹⁹

Koolimaja juurde kuulus kooliaed, mis 1935. aastal piirati taraga. Koolikrundist mööda viiva maantee äärde istutati krundi laiuselt 50 metskonnast ostetud noort vahtraistikut. Koolimajast põhja poole istutati siberi ja euroopa lehiseid, hõbekuuski, pärnasid, jalakaid ja umbes 400 kuuseistikut. Maja esine ja sissepääsutee ääristati enela- ja akaatsiapõõsastega. Maja põhja- ja

⁶⁹⁷ RM 4009 Ar1k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 20–22p.

⁶⁹⁸ Samas, 23.

⁶⁹⁹ Samas, 28p.

lõunakülge rajati lillepeenrad. 1936. aasta kevadel istutati aeda 11 Arkna Põllutöökooli aiast ostetud noort õunapuud. 1937. aastal kaeti koolimaja seinad voodrilaudadega ja värviti rootsipunasega, juhataja eluruumid tapeediti. Kooliaia tara teepoolne külg värviti õpetajate ja õpilaste poolt, koolimaja ette rajati muruplats lillepeenardega, kuhu istutati hulk püsililli ja 120 noort kuuske ja viljapuuaeda 40 sõstrapõõsast. 1939. aastal oli kooli aias juba 15 õunapuud ning musta- ja punase sõstra ning tikripõõsad. Paraku kannatasid paljud õunapuud ja põõsad 1939/1940. aasta väga külmal talvel külmakahjustuste tõttu.⁷⁰⁰

[/RMF105_339.tif/](#)

Foto x. Tammiku algkooli hoone pärast 1937. aastat (RMF 105:339)

Enne 1939/1940. õppeaasta algust tehti kooli ruumides remonti, värviti laed, kaeti seinad Soome päritolu „Enso“ tapeediga ning värviti põrandad õlivärviga. Talvel selgus, et maja oli ehitatud korralikult, kuna soojus säilis ruumides ka kõige külmemate ilmadega.⁷⁰¹

⁷⁰⁰ Samas, 28p, 29p, 30p, 34p.

⁷⁰¹ Samas, 36.

3. Koolid okupatsioonide ajal (1940–1944)

Nõukogude okupatsiooni järel hakati koole ümber kujundama nõukogulikus vaimus. Kui Eesti Vabariigis hoiti kool ja lasteorganisatsioonide – skaudid, gaidid, noorkotkad, kodutütred jne – tegevus lahus, siis Nõukogude ajal hakati just koolide kaudu tegema ideoloogilist kihutustööd, seades ametisse pioneerijuhte ja võttes lapsi pioneerideks. Saksa okupatsiooni ajal langetas koolide tegevusele oma pitseri sõda, kuna paljudel juhtudel puudusid kooliealistel lastel riided ja jalanõud, millega kooli tulla. Roela ja Tammiku algkooli õpetajaid õnneks Siberisse ei küüditatud ning seetõttu jätkus õppetöö harjumuspäraste õpetajate käe all, va J. Anti lahkumine Tammikult enne 1940/1941. õppeaasta algust.

Muudatused koolitöös Nõukogude okupatsiooni ajal (1940–1941)

Esimesed muudatused koolikorralduses tehti üsna pea pärast okupatsioonivõimu sisseelamist. Juba 6. juulil 1940 kehtestati Eestis üldine koolikohustus, mis kestis algkoolis kuni 6. klassi lõpetamiseni või mittelõpetamise korral kuni 15. aasta vanuseni. Õpilased, kes said 15-aastaseks kooliaasta kestel, pidid käima koolis kuni õppeaasta lõpuni. 1941. aastal oli plaanis laiendada koolikohustust 16. aasta vanuseni.⁷⁰²

Kui Eesti vabariigis kehtiva süsteemi kohaselt moodustasid algkooli esimesed kuus klassi, siis NSV Liidu haridussüsteemi järgi moodustasid I kuni IV klass algkooli, V kuni VII klass mittetäieliku keskkooli ning VIII kuni X klass täieliku keskkooli kursuse. 1940. aasta lõpus tegigi Hariduse RK Kooliosakond maa- ja linnavalitsustele ülesandeks asuda Eesti koolivõrgu ümberkorraldamisele kirjeldatud süsteemi järgi.⁷⁰³

27. augustil 1940 toimus Tallinna Eesti õpetajate kongress, millel hariduse rahvakomissariaadi metoodikaosakonna juhataja Johannes Käis andis ülevaate õppekavades toimuvatest muudatustest 1940/1941. õppeaastal. Selle järgi pidid suuremad muudatused tulema eesti keele, ajaloo ja maateaduse õpetamises, teistes ainetes olid muudatused väiksemad, või puudusid üldse:

Eesti keeles grammatika õpetamine jääb endiseks. Küll tuleb muudatusi aga lugemise-õpetuses, sest seal muutuvad ained. Kõige rohkem tuleb lugemikesse NSV Liitu käsitlewaid aineid. Kuna lugemikke ei jõuta täies ulatuses õppeaasta alguseks koostada, siis hakkawad need ilmuma wihkude kaupa. [...] Ajaloo aine muutub ka põhjalikult, eriti wiimase 20 aasta ajaloo ainek ja selle käsitamisiwiis. Eesti ajalugu tuleb waadata uuest seisukohast. Peale selle tuleb rohkem rõhku panna Nõukogude Liidu ajaloolisele arenemisele wiimase 20 aasta jooksul, kusjuures eriti tuleb käsitlusele wäikerahvaste areng NSWL-us.

⁷⁰² Riigi Teataja, 1940, nr 63, lk 976.

⁷⁰³ Üleminek NSVL koolisüsteemile. – Nõukogude Õpetaja, 1940, nr 7.

Maateaduse õpetamine algab 4. õppeaastal, mis algab kodukoha lähema ümbruse kirjeldamisega, millele järgneb ulatuslikum ülevaade Eestist ja Nõukogude Liidust. Loodusteaduses erilisi muudatusi ei tule, samuti ka matemaatikas mitte. Laulu repertuaar muutub õige tunduvalt.

Wene keele jaoks walmiwad uued õpikud õppetöö alguseks. Teiste wõõrkeelte alal jääwad õpikud endiseks.⁷⁰⁴

Ainus muutus Roela ja Tammiku algkoolide õpetajate koosseisus oli J. Anti lahkumine Tammiku kooli juhataja ametikohalt alates 1. augustist 1940 „65 a. vanuse määra täidesaamisel“. Tema asemel nimetati Tammiku algkooli juhatajaks senine Tudu algkooli juhataja Aleksander Nurk.⁷⁰⁵ Pärast Tammiku koolist lahkumist ei jäänud J. Ant siiski pensionipõlve nautima, vaid asus õpetajaks Läänemaale, Riguldi valda Kiritsa algkooli, kus 23. aprillil 1944 tähistas kooli juhatajana oma 50 tööjuubelit.⁷⁰⁶

A. Nurk sündis 3. mail 1883 Auveres Kaarel ja Kadri Nurga peres. Ta õppis kohalikus keskkoolis ja lõpetas Vaivara kihelkonnakooli. 12. novembril 1900 läbis ta Vaivaras leeri ning abiellus 23. märtsil 1908 Sakalt pärit Helene Adele Randmeriga, kellega neil 23. juunil 1911 sündis poeg Karl ja 27. detsembril 1925 poeg Leo. Paraku surid Helene Adele 24. septembril ja Leo 25. septembril 1926 läkakõhasse ning A. Nurk abiellus teistkordselt 27. juulil 1927 Emilie Johanna Nõmtakiga, kellega neil 23. detsembril 1934 sündis tütar Asta.⁷⁰⁷

1904. aastal omandas ta Peterburi õpperingkonna juures eksami teel algkooliõpetaja kutse ning asus õpetajana tööle 1905. aasta juulis. Aastail 1906–1911 oli ta õpetaja Roela valla Tudu vallakoolis ja pärast seda kuni 1914. aastani Puhkova koolis. I maailmasõja puhkedes mobiliseeriti ta 1. augustil 1914 sõjaväkke, sõdis mitmel rindel ning lõpetas 1916. aastal Žitomiris lipnikekooli. 1918. aastal pöördus ta tagasi kodumaale ning asus 15. oktoobril taas Puhkova kooli õpetajaks. Vabadussõja puhkedes nimetati ta 28. novembril 1918 kohaliku kaitseliidu ülemaks, võitles Vabadussõjas mitmes rindelõigus ja tegeles kaitsevärke astunud kooliõpilaste väljaõppe korraldamisega. Pärast sõja lõppu määrati ta Kaitseliidu juhtivkoosseisu, kuid ta eelistas koolitööd ning lahkus 23. aprillil 1920 Kaitseliidust ja töötas aastail 1920–1930 Aseri algkooli juhatajana. Kuna Aseri kool sattus tsemendivabriku sulgemise ja inimeste lahkumise tõttu sulgemisohtu, kandideeris ta 1930. aastal Tudu algkooli juhatajaks ning töötas seal kuni 1940 aastani, mil asus Tammiku kooli juhatajaks. Tema valimine vallanõukogus põhjustas teravat protesti Tudu elanike hulgas, kuna „*H-ra Nurk olles kord juba paljude aastate eest warem Tudus kooliõpetajaks, on mitmete praeguste*

⁷⁰⁴ Uus õppeaasta toob uuendusi. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 99.

⁷⁰⁵ Õpetajate määramisi Virumaal. – Wirumaa Teataja, 1940, nr 101.

⁷⁰⁶ Õpetaja Jaan Ant 50 aastat koolipõllul. – Eesti Sõna, 1944, nr 95.

⁷⁰⁷ EAA 1108, 14, 580: 1p–2, 5p–6, 25; EAA 1230, 1, 92: 155p - 156; EAA 3114, 1, 63: 34p; elk 128, 0, 12: 93; ERA 1108, 10, 2179a: 3524.

lastevanematega, kes sel ajal ise veel koolis käisid, väga toorelt ümberkäinud, neid tublisti läbi pekstes (Peksta on saanud Tudu küla elanikud Paul Kaukwere, Prits Wüitung j.t.) sellega muidugi poolehoidu mitte leides“. A. Nurga kandidatuuri vastu hääletasid kõik Tudu piirkonnast valitud vallanõukogu liikmed, soovides kinnitada juhatajaks 1928/1929. õppeaastal Tudu koolis tegutsenud ja end nii koolitöös kui ka seltsielus heast küljest näidanud Bernhard Johannes Wolbani, kes vahepeal sõjaväeteenistuses viibis, kuid teenistusest vabanenult taas kooli juhatajaks kandideeris. Protestikirjale alla kirjutanud 39 lapsevanema soove maavalitsuse haridusosakonnas siiski ei arvestatud, kuid vastuseis A. Nurga tegevusele Tudus püsis, kulmineerudes 1938. aasta sügisel, mil teda süüdistati kooli puude varguses, ebapedagoogiliste karistusvõtete kasutamises, õpilase tõukamises ja löömisel, nende tegevuste salgamises ning selles, et lubas oma abikaasal „*segada asjaajamisse lastevanematega ning lubamata toorelt*“. Nagu selgus vallavolikogu revisjonikomisjoni protokollist, ei leitud A. Nurgal süüid puude varguses, kuid selgus, et ta oli läinud tülli õpetaja Orvi Partiga, mis mõjutas nii kooli distsipliini kui ka põhjustas lahkkelisid kohalikus seltsielus. Kuna vastuolud Tudus ei lahenenud, tegi Viru maavalitsuse haridusosakond 14. augustil 1940 A. Nurgale ettepaneku esitada sooviavaldus enda ümberpaigutamiseks Tammiku algkooli juhataja vabanenud ametikohale, mille see ka täitis. Tammiku kooli juhatas ta kuni 1945. aastani, seejärel veel aasta juhataja kohusetäitjana. Tundub, et Tammikul laabus tema teenistus paremini, sest rohkem kaebekirju lastevanematelt tema teenistustoimikus ei esinenud. 1950. aastal vabastati A. Nurk Tammiku mittetäieliku keskkooli ümberkorraldamise tõttu algkooliks ka õpetaja ametikohalt. Ilmselt tema varasema tegevuse ja vanuse tõttu talle enam uut kohta ei pakutud ning ta elas kuni oma surmani 23. veebruaril 1954 Tudus oma abikaasa vanemate talus.⁷⁰⁸

Nõukogude ajal toimunud muudatused valla koolielus võttis A. Nurk kokku kooli kroonikaraamatus:

Et 1940. a. suvel EV. Nõukogude Liiduga ühendati, siis toimusid koolielus samuti suured muudatused nagu kõikidel teistel aladel. Kaotati õppekavadest mõned seal seisnud ained täielikult, mõnda vähendati miinimumini, asemele seati uued meile senini tundmatud asjad. Muudeti ka pühad ja puhkepäevad nõukogude korra kohaselt. Tööpäevade arv aasta jooksul ulatus 183-ni. Haiguste või halbade ilmade pärast töö ei katkenud, ehkki talvel ja kevadel haigused koolitööd tunduvalt takistasid. Oli päevi, millal kuni 50% õpilastest puudus.

[...]

Et õppekavad suures ulatuses muudetud olid, siis raskenes ka selle tõttu töö nii mõneski aines, näit. ajaloos ja maateaduses, kus tuli õppida asju, mida õpilased enamalt polnud kusagilt kuulnud. Pealegi olid need ained, eriti ajalugu, õpilastele vastumeelsed, nagu terve kommunistlik kord ja valitsus meie rahvale võõras ja

⁷⁰⁸ EAA 1108, 14, 580: 5p–7; 41–41p, 48–50p, 52–56; EAA 1187, 2, 572-12:5: 73; ERA 1108, 10, 2179a: 3524; ERA 3138, 1, 1074: 134; <https://www.geni.com/people/Aleksander-Nurk/6000000024209362271> (01.08.2022)

arusaamatu oli, sest rahvaga, eriti põllupidajatega kokku puutudes arvustati kõikjal valitsust, ehkki seda avalikkudel koosolekutel teha ei tohtinud. Kodudes istutati aga laste hingedesse kommunismi vastast vaimu. Õpetajatel tuli nii mõnigi kord õpilasi otse paluda, et nad valitsuse määrusi tõsiselt võtaksid. Suur häda oli pioneeride salga moodustamisega, sest alguses polnud ainustki, kes oleks soovinud sinna astuda. Et aga salga loomist kategooriliselt nõuti, siis tuli selleks palju vaeva näha, kuna üks laps viimati päris ausameelselt ütles, et nad asutatavasse salka või rühma ainult sellepärast astuvad, et õpetajaid täbarast seisukorrast päästa. Lõpuks sai ometi nimetatud rühm loodud, mille ümber umbes 30% õpilaste üldarvust koondus. Kuna õpilastel huvi rühma tegevuse vastu puudus, õpetajad aga kas ei osanud või ei tahtnud selleks huvi äratada, väljastpoolt aga ühtegi instruktorit ei saadetud, siis piirdus rühma tegevus ainult sellega, et enne õppetöö lõppu rühma liikmetelt töötus võeti ja punased rätikud kaela seoti. Nii oli see meil, nii oli see meie ümbruse koolides ja vist küll kõikjal, kui üksikud eesrindlikud koolid välja arvata.

[...]

Nagu eespool tähendatud oli õppekavade täitmine eriti raske, kuid läbi võetud nad ometi siiski said. Eriküsimus on muidugi, kui palju õpilased uutest ainetest jäädavalt omandasid. Said ju need ainult läbi leierdatud, kuna puudusid ajaloo ja maateaduse õpetamisel minimaalsed õppevahendid, näit. Nõukogude Liidu kaardid. Kodumaa ajalugu ja maateadus oli kavadest peaaegu täiesti välja jäetud. Raamatute puudumise pärast jäi viimastes klassides ka osa lugemismaterjali läbitöötamata, sest õpikud ilmusid alles paar–kolm nädalat enne õppetöö lõppu. Kevadpoolel takistas õppetööd peale mõne õpiku puudumise veel vihkude ja teiste kirjutustarvete puudus, mis nagu imeväel turult kadusid.⁷⁰⁹

Koolijuhatajate õlule pandi ka oma õpilaste ja nende vanemate meelsuse kontroll ja sellest teatamine. Selleks küsis Virumaa koolide I jaoskonna inspektor 1940/1941. õppeaastal ringkirjaga koolijuhatajatelt igakuist aruannet meeleolude kohta nii koolis õpetajate ja õpilaste kui ka laiemalt kooliringkonna lastevanemate hulgas. Kui sellega loodeti okupatsioonivõimu suhtes kriitiliselt meelestatud isikuid välja selgitada, siis ei kandnud see soov vilja, sest aruandeid saatvad koolijuhatajad oskasid osavalt tegelikkusest kõrvale vaadata ning olukorda neutraalselt kirjeldada. Roela algkooli juhataja J. Kase vastustest on säilinud ainult 1941. aasta jaanuaris saadetud vastus, millest selgus, et „*detsembri kuu möödus nii koolides kui ka väljaspool kooli valimiste agitatsiooni tähe all, sellepärast muud erilist midagi ütelda ei ole*“. Tammiku algkooli juhataja A. Nurk teatas aga 1941. aasta veebruaris, et „*meeleolu ja töötahe nii õpilaste kui ka õpetajate hulgas möödunud kuul oli kõigiti hea [...] Kooliringkonnas ei ole midagi erilist märgata, millele oleks vaja tähelepanu juhtida*“. Ka märtsis anti teada, et olukord on nii koolis kui ka kooliringkonnas rahulik ning õppetöö areneb normaalselt. Mais on vastuse toon oluliselt kriitilisem ning juhtis tähelepanu reale probleemidele: koolis olid puudu uued õpikud, nt Emakeele lugemiku IV vihik, „*vaatamata sellele, et õppetöö lõpp läheneb*“. Samuti polnud ta rahul pioneeridega, teatades, et nende „*tegevus lonkab õige tugevasti, kuna puudub*

⁷⁰⁹ RM 4009 Ar:k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 37–38p.

energiline juht“. Kooliringkonna talupidajate meeleolu häiris koresööda sundmüümise kohustus ning riigi poolt maksuks nõutavad vilja- ja lihanormid, milliseid nad pidasid liiga kõrgeks.⁷¹⁰

Tabel 19. Roela 6. klassilise algkooli tunnijaotusplaan 1940/1941 õppeaastal⁷¹¹

Õpetaja	Õppeaine	Klass	Tundide arv
Johannes Kask	Emakeel	V–VI	5
	Emakeel/Saksa keel	V–VI	1
	Vene keel	V–VI	5
	Looduslugu	V–VI	2
	Looduslugu/Joonistamine	V–VI	1
	Ajalugu	V–VI	2
	Ajalugu/Saksa keel	V–VI	1
	Joonistamine/Saksa keel	V–VI	1
	Saksa keel	VI	1
	Laulmine	I–II, III–IV, V–VI	5
	Käsitöö	III–IV, V–VI (P)	2
	Kokku		26
Agnes Rumm	Emakeel	I–II	8
	Ilukiri	I–II	2
	Joonistamine	I–II	2
	Matemaatika	III–IV	5
	Matemaatika	V–VI	5
	Matemaatika/Maateadus	III–IV	1
	Maateadus	III–IV	2
	Maateadus	V–VI	2
	Käsitöö	I–II	2
	Käsitöö	III–IV, V–VI (T)	2
	Kokku		31
Marie Kingsepp	Emakeel	III–IV	6
	Matemaatika	I–II	6
	Ajalugu	III–IV	2
	Ajalugu	IV	1
	Vene keel	IV	3
	Joonistamine/Vene keel	III–IV	1
	Ilukiri/Vene keel	III–IV	1
	Looduslugu	III–IV	2
	Võimlemine	I–II	2
	Võimlemine	V–VI	4
	Võimlemine	III–IV	1
	Võimlemine	III	1
	Joonistamine	IV	1

⁷¹⁰ Koresööda sundmüümimine tingis ilmselt olukorra, kus Roela valla paljudes taludes ei jätkunud enam koresööta ning juba 1941. aasta märtsis hakati lehmadele hoonete õlgkatuseid söötma. ERA R-1034, 1, 106: pagineerimata; Küti Ja Roela talupidajad teostavad külviplaani. – Punane Virumaa, 1941, nr 40..

⁷¹¹ ERA R-1034, 1, 106: pagineerimata.

	Kokku		31
--	--------------	--	-----------

Roela algkooli pioneere mainiti ajalehes „Punane Virumaa“ esmakordselt 19. aprillil 1941:

9. aprillil kell 15 peeti Roela algkoolis pioneerie koosolek. Seekordset koosolekut külastas pioneeride juht sm H. Allikwee, kes omas sõnawõtus selgitas pioneeride tegewust ja tuletas weelkord õpilastele meelde, milline peab olema üks korralik pioneer. Pioneeride salkadele waliti ka uued juhid. Waliti ka uus seinalehe toimkond.⁷¹²

Uuesti mainiti Roela pioneere ajalehes „Punane Virumaa“ seoses 1. mai tähistamisega. Artikli kohaselt algasid pidustused rongkäiguga, milles osalesid lisaks pioneeridele ka teiste organisatsioonide esindajad. Rongkäik algas ja lõppes koolimaja juures, kus toimus ka pidulik aktus, mille avas algkooli juhataja J. Kase tervituskõne. Seejärel esines ettekannetega puhkpilliorkester ning pioneerid kandsid ette päevakohase deklamatsiooni. Maipühade tähtsusest ja ajaloost kõneles L. Kaev.⁷¹³

Usutavasti oli suhtumine uude võimu, pioneeritöösse ja muusse siiski ka Roela koolipiirkonnas samasugune nagu Tammiku piirkonnaski ning vastav A. Nurga kirjeldusele kooli kroonikaraamatus ning probleemidki uute õppeainete õpetamisel ja õpikute puudumise ning õpilaste ja nende vanemate vastuseisuga Nõukogude võimule toimetulemisel samad.

Koolid Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944)

Augusti alguses 1941 möödus rinne Roelast kahjusid tekitamata ning nii Roela kui Tammiku kool jäid terveks ega kandnud sõjategevuse tulemusel mingit kahju. Kuna sõjategevus Tallinna ümbruses ja Lääne-eeesti saartel kestis kuni oktoobri keskpaigani, algas õppetöö koolides 1941/1942. õppeaastal alles 1. novembrist. Koolielus toimunud muutustest ja muredest kirjutas taas ülevaatlilikult Tammiku kooli juhataja A. Nurk:

Kuigi talv oli erakordselt karm ja lumi püsis maas oktoobrikuu algusest kuni aprilli lõpuni, ei katkenud õppetöö ühekski päevaks. Samuti ei takistanud tööd ka haigused, kuigi mitmel pool plekiline soetõbi ohvreid nõudis. Suuri raskusi tekitas aga raamatute ja kirjutusmaterjali puudus. Tuli otsida välja vanad ammu kolikambri heidetud õpikud ja nendest vastavad palad valida. Asi oleks olnud ka siis veel lihtne, kui neidki õpikuid oleks jätkunud kõigile, kuid mõnda oli ainult kaks–kolm eksemplari klassi kohta, needki sageli mitmest trükist ja sellega erisisulised. Algusel oli suur puudus ka vihkudest, kriidist, tindist ja sulgedest. Hiljem saadi neid siiski niipalju, et kuidagi kokkuhoiu varal töö takistamatult kesta võis.

Puudust tunti ka küttest, ja nii tuli sageli töötada võrdlemisi külmades ruumides. Valgustus puudus peaaegu täiesti, kuna petrooleumi anti terve õppeaasta kohta ainult 18 kg, missugusest kogusest pidi jätkuma õpetajaile, kooliteenijale kui ka internaadile. Oli palju õpilasi kes valgustuse puudumisel kodus sugugi töötada ei saanud.

⁷¹² Viru-Roela hoogtöös. – Punane Virumaa, 1941, nr 44.

⁷¹³ Vabalt ja rõõmsalt möödus 1. mai Virumaal. – Punane Virumaa, 1941, nr 50.

Õppekavades tehti suured muudatused, kuna enamlaste poolt antud kavad asendati jälle endiste, 1937. a. kavadega, neid kohendades olukorrale. Täitsa uueks aineks oli saksa keel, missugust tuli õpetada neli tundi nädalas alates kolmandast klassist.

Vaatamata kõigile raskustele suudeti siiski õppekavad ettenähtud ulatuses läbivõtta, kuigi raamatute ja kirjutusmaterjali puuduse tõttu kohati lünki tekkis.⁷¹⁴

Enne Eesti Vabariigi okupeerimist 1940. aastal kuulus vallale kaks koolitalu, üks Roelas, teine Rosentalis. Kuna viimane ei kuulunud oma väiksuse tõttu – 19,7 ha – nn sotsialistliku maareformi alla, jäi see endiselt vallale, kuid Roela kooli jaoks mõisalt 1900. aastal ostetud 36,43 ha suurune koolitalu riigistati „maareformiga“ 23. juulil 1940 ning jagati suuremalt osalt laiali seitsme uusmaasaaja vahel. 13. veebruaril 1942. aastal otsustas Roela vallavalitsus talu vallale tagasi võtta ning „*bolsevikeaegne korraldus tühistada*“. Pärast ümberjagamist sai talust 2 ha heinamaad oma käsutusse valla käskjalg Johannes Vagur, 1,82 ha põldu ja 0,9 ha muud maad läks jagamisele kooli ja vaestemaja vahel ning ülejäänud jagasid omavahel võrdselt – kummalegi 8,21 ha põldu, 3,68 ha heina- ja 3,96 ha karjamaad – algkooli juhataja J. Kask ja Mihkel Pajupuu. Koolile ja vaestemajale jäänud maal asusid mõlema hooned ja kõlvikud: koolimaja ühes kõrvalhoonetega, „*õpilaste mängumuru*“, spordiplats, „*viljapuu- ja õppeaed ning katsejaamad, kus õpilased-maanoored saavad vajalikke teadmisi enne kooli lõpetamist*“, vanadekodu ja selle asukate peenramaa. Vallavalitsuse eesmärk oli arendada talu „*kooliõpilastele ja ümbruskonna talupidajatele õppe ja mustertaluna, kuna paljudel õpilastel pole võimalik põllumajanduslikku haridust omada majanduslikel põhjustel kui ka vastavate koolide kauguse tõttu*“. Õppeotstarvet kandsid eelkõige eespool nimetatud aiad ja katsejaam, mida rentnik M. Pajupuu pidi varustama vajaliku koguse sõnnikuga. Talu rendist laekuvat rahasummat kasutati vaesemate õpilaste toetamiseks.⁷¹⁵

Tabel 20. Eesti õppekeelega algkoolide tunnijaotusplaan 1940/1941. õppeaastal⁷¹⁶

Õppeained	Klassid						Kokku
	I	II	III	IV	V	VI	
Emakeel ja kodulugu	9	9	6	6	6	6	42
Saksa keel			4	4	4	4	16
Usuõpetus	2	2	2	2	2	2	12
Ajalugu				2	2	2	6
Matemaatika	6	6	5	5	5	5	32
Loodusõpetus			3	3	3	3	12
Maateadus				2	2	2	6
Joonistamine	2	2	2	2	2	2	12
Kirjatehnika	1	1					2

⁷¹⁴ RM 4009 Arlk 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 39p–40.

⁷¹⁵ ERA 3138, 2, 78: 46–47, 50.

⁷¹⁶ ERA 4232, 13, 4: 46

Tööõpetus	2	2	2	2	2	2	12
Võimlemine	2	2	2	2	2	2	12
Laulmine	2	2	2	2	2	2	12
Kokku	26	26	28	32	32	32	176

Haridusdirektor Hjalmar Mäe korraldusega 30. septembrist 1941 kehtestati tingimused õppetöö läbiviimiseks koolis. Selle kohaselt oli maa-alkkoolides kolme esimese tunni pikkus 50 minutit, järgnevatel tundidel 45 minutit, õppetundide vaheajad oli pikkusega 10 minutit, söögivahetund pikkusega 15–30 minutit. Võimlemist ja käsitööd õpetati tunnijaotusplaanis (tabel x) ette nähtud tundide arvuga poistele ja tüdrukutele eraldi, ühendades kahe klassikomplekti õpilased soo järgi, nooremates klassides soovitati korraldada võimlemist iga päev 15–20 minutiliste harjutuste näol. Koolides, kus koolimaja ei võimaldanud kehalise kasvatus tunde kinnistes ruumides, lubati halva ilma korral kasutada kehalise kasvatus tunde teiste ainete õpetamiseks, kuid kevadel pidi kehalise kasvatus tunnid tagasi võtma tundide arvelt, millega neid talvel asendati. Koolide inspektori loal tohtis õppenõukogu otsusega koondada üksikutes klassides mõne õppeaine õpetamise lühemale ajale ettenähtust suurema tundide arvuga, vähendades selleks ajaks nädalatundide arvu teistes ainetes, tingimusel, et ained, mille tundide arvu vähendati, saaksid hiljem oma tunnid tagasi. Kirjatehnikat õpetati I ja II klassis pooltundide kaupa, ühenduses joonistamise või emakeelega, III–VI klassis õpetati kirjatehnikat vajaduse korral ühes joonistamisega.⁷¹⁷

Algkooli õppetöö aluseks võeti 1937. aasta õppekava, kuid arvestades „*meie rahva ja maa saatuse kujunemist praeguse sõja kestel*“. Muutmatuks jäi aineestik emakeeles ja koduloos, usuõpetuses, loodusõpetuses ja sellega koos õpetatavas tervishoius, joonistamises, tööõpetuses, võimlemises ja laulmises. Matemaatikas pidi õpilasi tutvustama käibel olevate rahadega, maateaduses pidi välja jätma „*nende maa-alade riikliku korralduse, kus see sõja tõttu on muutunud. Sama on kehtiv ka Eesti kohta*“. Uue kohustusliku ainaena lisandus algkoolide õppekavasse alates III klassist vene keele asemel saksa keel.

Kõige enam muudatusi oli ajaloo õpetamises, kus eelajaloolise ja vanaaja ajaloo õpetamisel pidi haridusdirektori juhtnööride kohaselt lähtuma natsionaalsotsialistlikust rassiteooriast, käsitlema nt germaanlaste olemust ja kultuuri sellest lähtuvalt nõ „*uuemate uurimuste andmeil*“. Vähendama pidi Inglis- ja Prantsusmaa ajaloo käsitlemist, „*seevastu peab saksa ajalugu põhjalikumalt käsitlust leidma*“. Valgustusajastu ja Prantsuse revolutsiooni ideede ülistamine polnud lubatud, I maailmasõja eellugu ja sõjajärgseid sündmusi pidi vaatlema natsionaalsotsialistliku ajalookäsitluse järgi. Natsionaalsotsialismi oli kohustuslik kujutada

⁷¹⁷ ERA 4232, 13, 4: 47.

„kui Euroopa päästjat vältimatust kaosest“. Pärissorjuse ajastu kujutamist pidi kärpima, kuna see „õigustamata kergekäeliste üldistuste tõttu võib anda sellest ajast liiga sünge pildi“. Muidu pidi õppekava jääma endiseks, muudatused hõlmasid ainult töökavasid, kus iga küsimus pidi saama vajaliku ulatuse ja juhtnöörides nõutava sisu. Lisaks pidi IV–VI klassi ajalookursuses käsitletama kuue kuni kaheksa tunni ulatuses teemat “Praegune sõda ja Eesti saatuse selle kestel“, mis pidi hõlmama ajavahemikku I maailmasõjast kuni käesoleva hetkeni:

1914. a. sõda. Versailles’i rahu ning Saksamaa ja tema liitlaste olukord pärast seda. Eesti iseseisvuse aeg. Rahvussotsialism ja tema võidukäik. Teise maailmasõja puhkemine ja peamomendid. Kommunistide hirmuvalitsus ja Venemaal ja selle masendavad tulemused. Kallaletung Soomele ja Balti riikide okupeerimine. Eesti ja teiste okupeeritud maade ühendamine Nõukogude riigiga. Bolševike hirmuvalitsus Eestis. Saksa-Vene sõda ja Eesti territooriumi vabastamine kommunismist Saksa vägede poolt.⁷¹⁸

Lisaks eelkirjeldatud teemale, pidi jääma „algkooli IV klassi kavasse 1937. a. õppekavade järgi V klassi kursuse osa algusest kuni eestlaste minevikku käsitleva peatükini (incl.), V klassi kavasse sama klassi kursuse osa algusest kuni Hansa Liiduni (incl.) ning VI klassile olulisemaid peatükke V ja VI klassi kavast“.⁷¹⁹

Õpikutena tohtis kasutada kõiki õpikuid, mis olid lubatud Eesti Vabariigi haridusministeeriumi poolt kuni 21. juunini 1940, välja arvatud õpperaamatud eesti keeles ja ajaloos, „missugustes ainetes lubatavate raamatute nimestik avaldatakse Haridusdirektooriumi poolt. Raamatute uustrukid, mis ilmunud peale 21. juunit 1940 võidakse koolis tarvitusele võtta ainult Haridusdirektooriumi poolt avaldatud nimestiku järgi“.⁷²⁰

1942/1943. aastal oli elu Eestis enam-vähem normaalne, niivõrd, kui see sõjaolukorras võimalik oli. A. Nurk kirjeldas olukorda järgmiselt:

Tuleb märkida, et õppeaasta algul paistis olukord õieti raskena, kuna tundus puudust nii paljudestki asjadest, näit valgustuse saamiseks ei olnud mingisuguseid väljavaateid ei kodudes ega koolis, samuti puudusid puud ahjude kütmiseks ning toiduvalmistamiseks internaadis. Vähe oli lootust uute raamatute saamiseks kõnelemata mitmesugustest õppevahenditest. Lastevanemad kurtsid jalanõude ja riiete puuduse üle. Muret tekitas ka kirjutustarvete saamine. Kokkuvõtlikult võiks öelda, et sügisel tööle asudes näis tuhat takistust ees olevat, et töö saab erakordselt raske olema, tagajärjed kevadel aga siiski kehvad. Kuid takistused öeldakse olevat selleks, et neid võita, ja nii see oligi, sest kui kevadel tehtud tööle ja tagajärgedele vaatasime, siis selgus, et viimased ei olnud mitte halvemad kui rahuajal. Lastevanemad tõid puid, samuti internaadi jaoks vähesel määral petrooleumi, kirjutustarbeid saime kui just mitte külluses, siiski enam-vähem rahuldavalt. Jalatseid hangiti siit ja säält, tehti mitmesugusest materjalist, mis just kellelgi juhtus olema. Suuremaid raskusi tekitas raamatute

⁷¹⁸ ERA 4232, 13, 4: 62.

⁷¹⁹ ERA 4232, 13, 4: 62.

⁷²⁰ ERA 4232, 13, 4: 43.

mitte küllalt korralik ilmumine, nii näit. ilmusid mõned alles viimasel semestril. Nii siis: oli takistusi, oli raskusi, kuid kevadel võisid õpetajad siiski rahuldustundega möödunud töö peale tagasi vaadata.⁷²¹

Nagu kirjutas ajaleht „Wirumaa Teataja“, siis lahendati valgustuse küsimus Roela valla taluperedes vanade aegade eeskujul: „...silmavalguse muretsemisel on põllumees jäetud täiesti isevarustamise hooleks ja omapead. Nagu kuulda, on mõnel pool Roelagi mehed esiisade kombel lambarasva põletamisele asunud. Siin on toimitud väga lihtsalt. Jätkub lambarasvaga täidetud plekk-karbikesest ja sinna sisse pistetud tahiootsast, et kahe- kuni kolmeküünlalist elektripirni saada“.⁷²²

Kuna 1943/1944. õppeaastal nihkus rinne Eestile järjest lähemale, muutusid raskemateks ka kooliolud:

Raamatute ja muude õppetarvete saamine oli seotud suurte raskustega. Paljudel õpilastel puudusid tarvilikud riided ja jalatsid. Ruumid olid sageli külmad, kuna puudusid puud nende kütmiseks. Veebruaris toimunud mobilisatsiooniga läksid paljude õpilaste isad sõjaväkke, mille tagajärjel puudumiste protsent tunduvalt tõusis, kuna kodused olud ei võimaldanud enam korralikku õppetööd. Ulakus kasvas. Armastus kõige ilusa ja õilsa vastu langes seda enam, mida lähemale rinne nihkus. Kuuldus mitmelt poolt, et koolipoisid pruulisid puskarit, seda jõid ja müüsid. Kui veel arvesse võtta lühikest õppetöö aega, siis ei ole ime, et õppe- ja kasvatustöö käis vähjakäiku. Õppekavast suudeti täita vast ainult 60–65% ja sedagi pealiskaudselt.⁷²³

Seoses lahingutegevuse jõudmisega Eesti piiride vahetusse lähedusse lõppes õppetöö 1944. aastal 25. märtsil ning rohkem koolid enne saksa okupatsiooni lõppu enam ei töötanud.⁷²⁴

Roela algkool

1941/1942. õppeaastal algas kool sõjategevuse ja okupatsioonivõimude vahetumise tõttu 1. novembril 1941 ning lõppes I–IV klassis 16. mail ja V–VI .klassis 9. mail. Esimesel juhul kestis õppeaasta 143 ja teisel juhul 137 päeva. Kahel päeval kooli ei toimunud, 26. jaanuaril külma ilma tõttu ning 7. veebruaril olid kooliruumid kohaliku Omakaitse käsutuses. Kooliruumid polnud 1941. aasta suvel sõjategevuse tõttu kannatada saanud.⁷²⁵

15 detsembril 1941 tegutses koolis kolm paralleelklassi kolme õpetaja käe all. Kokku olid pandud I ja II, III ja IV ning V ja VI klass. Kooli 76 õpilasest kasutasid internaati üks poiss ja kaks tüdrukut, teised õpilased käisid koolis kodust. Koolikohustuslikest lastest polnud 15. detsembriks kooli jõudnud üks IV klassi õpilane, kes oli haige. Õpetajateks olid endiselt J. Kask, M. Kingsepp ja A. Rumm. Kahel esimesel oli tunnikoormus 31 ja viimasel 32

⁷²¹ RM 4009 Ar1k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 41–41p.

⁷²² Roela põllumees kohendab toas ja toimetab väljas. – Wirumaa Teataja, 1942, nr 133.

⁷²³ RM 4009 Ar1k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 42–42p.

⁷²⁴ RM 4009 Ar1k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 42.

⁷²⁵ ERA R-81, 1, 237: 100.

õppetundi nädalas. Klasside kaupa oli tunnikoormus järgmine: I ja II klassis 26, III klassis 28 ja IV, V ja VI klassis 32 nädalatundi. Vanemate klasside nädalatundide arvu olulise suurenemise tingis asjaolu, et alates 1941/1942. õppeaastast lisandus kooli õppekavva – nelja tunniga nädalas – saksa keel, mida õpetati III–VI klassini. Õppetöö algas hommikul kell 9.00 ning kestis kuus tundi kuni kella 15.00-ni. Õpilaste ühist toitlustamist koolis korraldatud ei olnud, seda ka internaadis ööbivatele õpilastele.⁷²⁶

1942/1943. õppeaastal algas õppetöö 12. oktoobril ja lõppes 8. mail, kestes 163 päeva, va I ja II klassis, mis olid õpilaste hulgas ette tulnud difteeriasse haigestumise tõttu – 7 tööpäeva – suletud. 1943/1944. õppeaastal algas kool 18. oktoobril ning lõppes sõja jõudmise tõttu Eesti piiridele 25. märtsil.⁷²⁷

1942. aasta veebruaris toimus üle Eesti ankeetküsitlus koolide spordirajatiste ja vahendite olukorra väljaselgitamiseks. Ankeedi andmeil Roela algkoolis eraldi võimlat ei olnud ning võimlemistunnid toimusid kooli garderoobis, mis oli ühtlasi ka vahetundidel õpilaste jalutusruumiks. Võimlaks kasutatava ruumi pikkus oli 17 m, laius 4 m ja kõrgus 3,6 m. Kuna saal oli kogu aeg kasutuses oli probleeme selle puhtusega. Muudest spordivahenditest oli koolis üks võrkpall ja võrkpallivõrk. Ilmselt kasutati neid soojadel aastaegadel koolimaja juurde jääval spordiplatsil.⁷²⁸

/RMF1779_14_1/

Foto 22. Võrkpalliplats asus Roela 6. klassilise algkooli hoone ees (RMF 1779:14)

Roela laste sportimise võimalused olid siiski suuremad, kui kooli ankeedist selgub, sest Roela kehakultuuri kollektiivi ankeedi järgi asus Roela külas ka sealse Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu 100 m pikk ja 35 m lai spordiväljak. Väljakul oli kaks murukattega jooksurada pikkusega 100 m ja 250 m. Riitusruumi ega pesemisvõimalust väljaku juures ei olnud ning ankeeti lisatud märkuse kohaselt vajas väljak põhjalikku korrastamist. Kergejõustikuvahendeist oli VTÜ käsutuses üks meeste oda ja kuulitõukekuul noortele ning kõrgushüppe varustus. Viimast kasutati ilmselt ka teivashüppe harjutamiseks, sest VTÜ varade hulka kuulus ka üks hüppeteivas. Jooksjate jaoks oli üks paar naelkingi ning võrkpalliharrastajatele üks võrkpallivõrk, kuid mitte ühtegi võrkpalli. Enne sõda olevat tegeletud peale kergejõustiku ka käsipalli ja suusatamisega, kuid 1942. aasta veebruaris vastav varustus VTÜ-l puudus.⁷²⁹

⁷²⁶ ERA R-81, 2, 75: 118–118p; ERA R-81, 1, 237: 100p, 101p.

⁷²⁷ ERA R-81, 2, 129: 132; RM 4009 Ar₁k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 42.

⁷²⁸ ERA R-81, 3, 51: 295, 296.

⁷²⁹ ERA R-81, 3, 51: 88.

Kooli raamatukogus oli 1941/1942. õppeaasta alguses õpilaste jaoks 353 eesti keelset ilukirjanduslikku ning 44 teaduslikku- ja aimekirjanduslikku teost ning õpetajate raamatukogus 239 teadus- või aimekirjanduslikku teost, kokku 636 raamatut. Nõukogude ajal oli kooli kogust kõrvaldatud 9 ilukirjanduslikku ja 48 teaduslikku- ja aimekirjanduslikku teost, kokku 57 raamatut. Lisaks oli kogus õppeaasta lõpul vaesemate õpilaste jaoks 68 õpikut. Õppeaasta jooksul laenutasid 37 poissi ja 40 tüdrukut kogust raamatuid 1118 korral, poisid 544 ja tüdrukud 574 korda. 1942/1943. õppeaastal langes õpilaskogust tarvitusest välja seitse ilukirjanduslikku teost ning õppeaasta lõpus oli seal alles 341 raamatut. Vaesematele õpilastele kasutamiseks oli 32 õpikut. Lugejate ja laenutuste arv võrreldes eelmise õppeaastaga jäi sisuliselt samaks, 41 poissi ja 43 tüdrukut laenutasid raamatukogust raamatuid 1111 korral, poisid 609 ja tüdrukud 502 korda.⁷³⁰

Tabel 21. Õpilaste arv Roela algkoolis 1941–1943⁷³¹

Kuupäev	Õpilaste arv klassides												Kokku
	I		II		III		IV		V		VI		
	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	
01.12.1941	6	7	4	8	7	7	6	5	17	7	2	6	77
15.12.1941	6	7	4	8	7	7	6	5	12	7	2	6	77
22.10.1943	9	13	7	5	5	10	4	5	8	5	8	6	85

Tammiku algkool

15. detsembril 1941 tegutses koolis kaks paralleelklassi kahe õpetaja käe all. Kokku olid pandud I, II ja III ning IV, V ja VI klass. Kooli 52 õpilasest kasutasid internaati neli poissi ja seitse tüdrukut, teised õpilased käisid koolis kodust. Koolikohustuslikest lastest polnud 15. detsembriks kooli jõudnud kolm I ja üks II klassi õpilane, kellel puudusid selleks sobivad jalanõud. Õpetajateks olid endiselt A. Nurk ja A. Allika, esimese tunnikoormus oli 29 ja teisel 33 tundi nädalas. Klasside kaupa arvestades oli I, II ja III klassis 28 tundi nädalas ning IV, V ja VI klassis 32 tundi nädalas. Nädalatundide arvu suurendas saksa keele lisandumine õppekavva – nelja tunniga nädalas – alates 1941/1942 õppeaastast. Õppetöö algas hommikul kell 9.00 ning kestis pea kuus tundi kuni kella 14.45-ni.⁷³²

1942/1943. aastal algas õppetöö 12. oktoobril ning lõppes 8. mail, 1943/1944. õppeaastal algas see 18. oktoobril ja lõppes 25. märtsil. Kõigil kolmel Saksa okupatsiooni aegsel õppeaastal ei jäänud koolis vahele ühtegi õppepäeva, ei liigse külma ega ka nakkushaiguste leviku tõttu.⁷³³

⁷³⁰ ERA R-81, 1, 237: 102; ERA R-81, 2, 129: 132p.

⁷³¹ ERA R-81, 1, 237: 100p–101; ERA R-81, 2, 129: 132p.

⁷³² ERA R-81, 2, 75: 119–119p.

⁷³³ ERA R-81, 1, 237: 103; ERA R-81, 2, 129: 133; RM 4009 Ar,k 775. Tammiku algkooli kroonikaraamat, 39p, 40p, 42.

1942. aasta veebruaris toimus üle Eesti ankeetküsitlus koolide spordirajatiste ja vahendite olukorra väljaselgitamiseks. Ankeedile vastuseks teatas Tammiku algkooli juhatajaga A. Nurk, et „*Roela-Tammiku algkooli piirkonnas ei ole ühtegi puht spordiga tegelenud organisatsiooni, ei ole ka koolil mingisuguseid ankeedil loetletud esemeid*“.⁷³⁴

Kooli ühiselamus elas 1941/1942. õppeaastal viis poissi ja seitse tüdrukut, kellele oli terve õppeaasta jooksul korraldatud ühistoitolustamine. Neile anti hommikueineks putru piimaga, lõunaks liha- või piimasuppi ning õhtueineks kartuleid kastmega.⁷³⁵

Kooli raamatukogus oli 1941/1942. aastal õpilaste jaoks 224 eesti keelset ilukirjanduslikku teost ning õpetajate raamatukogus 26 eestikeelset ilukirjanduslikku ning 554 teadus- või aimekirjanduslikku teost, kokku 570 raamatut. Nõukogude ajal oli kooli kogust kõrvaldatud 48 ilukirjanduslikku ja 60 teaduslikku- ja aimekirjanduslikku teost, kokku 71 raamatut. Lisaks oli kogus õppeaasta lõpul vaesemate õpilaste jaoks 165 õpikut. Õppeaasta jooksul laenutasid 18 poissi ja 19 tüdrukut kogust raamatuid 252 korral, poisid 101 ja tüdrukud 151 korda. 1942/1943. õppeaastal annetati õpilaste jaoks neli ilukirjanduslikku ja kaks muud teost. Vaesematele õpilastele kasutamiseks oli 153 õpikut. Lugejate ja laenutuste arv võrreldes eelmise õppeaastaga kasvas, 24 poissi ja 21 tüdrukut laenutasid raamatukogust raamatuid 433 korral, poisid 258 ja tüdrukud 175 korda.⁷³⁶

Tabel 22. Õpilaste arv Tammiku algkoolis 1941–1943⁷³⁷

Kuupäev	Õpilaste arv klassides												Kokku
	I		II		III		IV		V		VI		
	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P	T	
01.12.1941	10	1	6	6	3	7	4	2		3	6	4	52
08.06.1942	10		5	6	3	7	4	2		3	6	4	50
08.05.1943	9	4	9		4	6	2	9	3	2		2	50
18.10.1943	6	10	12	3	11		4	7		7	1	3	64

⁷³⁴ ERA R-81, 3, 51: 297.

⁷³⁵ ERA R-81, 1, 237: 107p.

⁷³⁶ ERA R-81, 1, 237: 108; ERA R-81, 2, 129: 133p.

⁷³⁷ ERA R-81, 1, 237: 103p–104; ERA R-81, 2, 129: 133p.